

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**devrim tarihi
ve
türkiye
cumhuriyeti
rejimi**

**enver
kartekin**

**ENVER KARTEKİN
DEVİRİM TARİHİ
VE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ REJİMİ**

**BİRİNCİ BASILIŞ
MAYIS 1973**

**KİTAP NO. 31
Siyasal dizi : 8**

**Dizgi Baskı :
SÜMER MATBAASI**

**Kapak Baskı :
MATBAA 70**

**Cilt :
KARACAN MATBAASI**

**Kapak Düzeni :
FERİT ERKMAN**

**COPYRIGHT
SİNAN Yayınları 1973**

**Yöneten :
HAYATİ ASILYAZICI**

**Himayei Etfal Sokak
Kredi Han 8/3 - CAĞALOĞLU
P.K. 740 İSTANBUL
TELEFON : 27 40 60**

ENVER KARTEKİN
DEVİRİM TARİHİ
VE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
REJİMİ

Bu Kitabımı
ATATÜRK genci olarak
yetişen torunum
Yakut KARTEKİN'e
armağan ediyorum.
Enver KARTEKİN

Ö N S Ö Z

Değerli bilgin ve yazarlarımız tarafından Türk Devrimleri hakkında çok çeşitli yayımlar yapılmıştır.

Büyük bir incelemeye dayanılarak meydana getirilen bu yapıtlar Devrim Konuları'nı bilimsel açıdan ayrı ayrı ele almış ve derinliğine işlemiştir. Bu konuda çalışan ve yayınlarıyla ATATÜRK DEVRİMLERİ'ni gerçek yönleri ile açıklayan bu bilim adamlarımıza ve yazarlarımıza ne kadar teşekkür etsek azdır.

Ancak bu yayınların çoğunda devrim konuları ya çok geniş olarak ele alınmıştır; ya da bazı bölümlere geniş yer verilirken, zorunlu olarak bazılarına çok az değinilmiştir. Bir kısım yapıtlarda da bazı konulara hiç değinilmeden geçilmiştir. Oysa ki; TÜRK DEVRİMLERİ, Savaşları, Ayaklanmaları ile bir bütündür.

İşte bu yapıtta bütün konular aynı ölçü içerisinde ele alınarak hazırlanmış ve bütün devrimler derli-toplu olarak bir arada yansıtılmıştır.

Bu yapıt, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde İstanbul Yüksek Tekniker Okulu'nda ve şimdi bulunduğum İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda okuttuğum derslerde yaptığım denemelere, bu alanda Oniki yıllık incelemelere dayanılarak meydana getirilmiştir. Gerek Eğitim ve öğretim, gerekse bütün devrim konularını birarada göstermesi bakımından faydalı olacağı kanısındayım.

Yapıtta, 1918 1961 arasındaki devrimlerden başka özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonuçlarına, Türkiye'de Demokrasî'nin gelişmesine ve 27 Mayıs Devrimi'ne kısa da olsa yer verilmiştir. Gözden kaçmış bölümler, ya da eksiklikler bulunacaktır. Bu kadar geniş konuları içine alması bakımından okurlarımın bunu hoşgörülükle karşılamalarını, gerekirse düşüncelerini bildirmelerini rica ederim.

Bu yapıtın hazırlanması sırasında bana yardım eden sayın yazar Ekmel İZDEM ile ATATÜRK'ün gerçek yolun-

dan ayrılmayarak yetişen ve kendilerini TÜRK DEVRİMLER'ine adayan tüm ÖĞRENCİLER'ime yayınlanmasını üzerine alarak bütün yayınlara geniş yer veren SİNAN YAYINLARI Sahibi Sayın HAYATİ ASILYAZICI'ya teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Enver Kartekin
İstanbul Devlet Tatbiki Güzel
Sanatlar Yüksek Okulu
Öğretim Üyesi

TÜRK DEVRİM TARİHİNİN AMAÇLARI

Türk Milleti'nin kurtarıcısı ve Yeni Türk Devleti'nin kurucusu Atatürk, bağımsızlığı ve Cumhuriyeti Türk gençliğine emanet ederken kuşku yoktur ki; onların canlılığı, atılğanlığı yanında geniş kültür ile bilinçli olmalarına güvenmişti.

Bu nedenledir ki; Türk Gençliği'nin uzun bir süre öğretim gördükten, sosyal ve teknik bilgilerle geniş bir görüşe kavuştuktan sonra hayata atılacakları sırada (yüksek öğrenimlerinin son yılında) onların, kazandıkları bilinç üzerine Türk Devrimleri'nin niteliğinin bir konu olarak işlenmesini öngörmüştü.

Her yeni rejim tutunabilmek, süreli olabilmek ve yaşayabilmek için birtakım yeni temeller kurmak, yeni kurumlar meydana getirmek ögelere dayanmak zorundadır. Bu temeller, bu kurumlar, bu ögeler ancak yeni yetişen gençler tarafından benimsendiği oranda kuvvetli olacak ve yaşama gücüne kavuşacaktır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu yaşama olanaklarını medreseye, Şeyh-ül İslâmlığa, vakıflara, müftülüğe, tarikatçılığa, tekke ve zaviyelere dayanıyordu. Bütün kurumlar ve bu kuruluşlardaki görevliler varlıklarını Osmanlı Devleti'nin varlığı ile bir görüyor, yöntemlerini ona göre ayarlıyordu. Ordu, okullar, ekonomik kuruluşlar, sosyal anlayış tek yöne bakıyordu.

Ancak otokratik Osmanlı Devleti'nin teokrat sisteminin sürdürülmesini amaç edinmişlerdi.

Yeni Türk Devleti'nde Cumhuriyet rejimi'nin de kendine özgü temelleri, kurumları ve öğeleri olması gerekli idi. Aksi halde Türkiye Cumhuriyeti çağdaş bir devlet olamaz, sosyal benliğine kavuşamaz, boş inançlarla bocalayan geri bir kavim olmaktan kurtulamazdı.

Osmanlı kurumları Türkiye Cumhuriyeti'nde kaldığı; ya da yeni rejim Osmanlı kurumlarının Orta çağ düşüncesine dayandığı takdirde yüzyıllardır çekilen kötülüklerden ve çilelerden kurtulması olanaksızdı. O zaman yeni rejim sürekli olamazdı.

Şu halde: cumhuriyet yönetiminde görev alacak bütün gençliğe her çeşit kültür ve bilgiden sonra, Osmanlı kurumlarının niteliğini açıkça tanıtmak; Türk Devrimleri'nin hangi amaçlara dayandığını, ne gibi koşullar altında yapıldığını, nasıl gerçekleştiğini kavratmak; onları bu konuda **kültürlü ve bilinçli olarak yetiştirerek devrimleri gücü ile, kafası ile savunabilen bir düzeye ulaştırmak** gerekmektedir.

Gazi Mustafa Kemal, 1927 de, altı günde okuduğu büyük «Nutuk» ile Türk Milleti'ne ilk «Devrim Tarihi Dersi» ni vermiş oldu.

Bu dersin fakülte ve yüksek okullarda okutulmaya başlanması daha sonraki yıllarda olmuştur.

İlk yıllar bu dersi Atatürk'ün yanında devrimlerin içinde bulunmuş olanlardan bugün rahmetle anılan Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek ile, kendisine uzun ömürler dilediğimiz Sayın Yusuf Hikmet Bayur okutmuşlardı.

O yıllarda Yüksek Öğrenim Kurumlarımız yalnız, Ankara ve İstanbul'da toplanmıştı. Bu öğretim üyeleri-miz haftanın belirli günlerinde bu kentleri dolaşarak ve

bütün gençliği bir arada toplayarak hepsine birden ders verirlerdi.

Daha sonraları bu dersin sorumluluğu Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı olarak 15. Nisan 1942 de (4204 sayılı kanunla) açılan Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsüne verildi,. Bu kanunda Fakülteler ve Yüksek Okullardaki İnkilâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi derslerinin bunların kendi kadrolarında vazifeli öğretim üyeleri tarafından verilmesi belirtildi.

Bu ders bir baraj dersi niteliğini kazandı.

O sırada henüz belirli bir müfredat programı yoktu. Dersler yukarıda adlarını bildirdiğimiz değerli öğretim üyelerinin okuttuğu konular temel alınarak yapılyordu.

Müfredat Programı, bütün yüksek öğretim kurumlarında uygulanmak üzere «Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yönetim Kurul» tarafından hazırlanmış ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın 20. Aralık 1951 tarihli, 194 sayılı kararından sonra işlem'e konmuştu.

Ayrıca yapılan «İmtihan Yönetmeliği»de, 1951-1952 öğretim yılından başlanarak uygulanmaya başlanmıştı.

27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra bu müfredat Programına eklenmesi gereken konular Genel Kurmay Harp Dairesi ile Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü tarafından birlikte hazırlanmış, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi'nin 16 Kasım 1961 tarihli ve 287 sayılı kararı ile kabul edilmişti.

Bu müfredata göre, «Türk İnkilâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi Dersleri» bütün fakülteler'de iki semestr, Yüksek okular'da bir yıl süre ile okutulmaktadır.

Bu derse devam etmeyenler ve imtihanında başarı gösteremeyenler, «Yüksek Öğrenim Diploması»na hak kazanamamaktadır.

1942 yılından beri uygulanan 4204 sayılı «Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Kanunu»nda bugünkü koşullara gö.

re bazı eksiklikler görülmüştü. Bu konu, Enstitünün Danışma ve Yönetim Kurulları'nda 1 Şubat 1971 tarihli toplantısında görüşülerek incelenmişti. Toplantıda, Devrim Tarihi Dersi'nin özelliği göz önünde tutularak, kavram ve niteliğinin ona göre değerlendirilmesi, halk'a da benimsetilmesi ve çalışmaların daha verimli olabilmesi bakımından Enstitü'nün her yönüyle bağımsız bir kuruluş durumuna getirilmesi için kanun tasarısı hazırlanmıştı.

Atatürk'ün bir eseri olarak okutulan «Türk İnkılâp Tarih Dersi»nin başlangıcından bugüne kadar kısa bir tarihçesini gördükten sonra bu dersin okutulmasındaki amaçları da açıklamak gerekir.

Bugün başta Atatürk olmak üzere, Kurtuluş Savaşı'nı ve Türk Devrimleri'ni yapan kuşakların hayatta sayıları çok az kalmıştır. Onlar kurtardıkları vatanın, kurdukları Cumhuriyetin korunmasını ve yaptıkları devrimlerin bekçiliğini kuşaktan kuşağa gerçekleştirecek gençliğe bırakmışlardır. Cumhuriyet Yönetimi'nin tam bir anlayışla uygulanmasında, Türk Milleti'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılmasında, her kuşağa ayrı ayrı sürelerde bir çok sorumluluklar düşmektedir. Yetişen yeni kuşakların Türk Milleti'nin yüceliğine bilinçli olarak inanmaları ve Atatürk Devrimleri'ni korumaları bir karakter haline getirilmelidir.

Bu bakımdan; Türk Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi Dersi'nin amaçlarını şöyle özetleyebiliriz.

1 — Demokratik, laik cumhuriyet rejimine bütün varlığıyla bilinçli olarak bağlanmayı sağlamak;

2 — Türklüğü, Türk Devrimleri'ni hiçbir engel tanımadan savunacak ve onları geliştirecek gücü kazandırmak;

3 — Yurt ve milletseverliği kuru, romantik kavram olmaktan kurtararak bilimsel temellere dayanan bir duygu haline getirmek;

4 -- Atatürk'ün, «Tam Bağımsızlık» olarak nitelendirdiği bağımsızlık alanında hiçbir ödün (taviz) tanımamak, Sömürü düzenininin ağlarına hiçbir zaman kapılmadan Türk Toprakları'nın yer altı ve yer üstü verilerine sahip çıkmak.

5 — Kalkınmayı belirli bir azınlığı içine alacak dar anlayıştan çıkararak, Türk Milleti'nin tümünü kapsayan ve sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaç bilen temel bir ilke halinde düşünmek;

6 — Türk Devleti'nin bağımsızlığına, Türk Milleti'nin yüceliğine ve her çeşit hürriyetlerin vaz geçilmezliğine yürekten inanmak;

7 — Yurt, millet ve her çeşit toplum işlerine karşı ilgi, sevgi, inanç ve sorumluluk duygusu taşımak;

8 — Türk Milleti ve insanlık için çalışmış büyükleri tanımak, değerlendirmek ve örnek almak;

9 — Büyük işler başarmış Türk Milleti'nin bir evlâdı olarak geleceğe güvenle bakmak.

10 — Türk Devleti'nin kurulması, Türk Devrimleri'nin gerçekleştirilmesi için tarih boyunca çekilen sıkıntıları incelemek ve her çeşit olumsuzluklar içinde bugünkü duruma gelebilmemizi gözönünde tutarak yaşantımızda karşılayacağımız bireysel ya da toplumsal zorluklar karşısında umutsuzluğa ve karamsarlığa kapılmamak;

11 — İnsanlık ailesi içinde Türk Milleti'ne düşen ödevleri yerine getirmek.

12 — Cumhuriyetçi, Devrimci, Lâik, Milliyetçi ve Sosyal Adaletçi bir görüşe kavuşmak.

Birinci Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YIKILIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

ve

YENİLEŞME DENEMELERİ

I

DEVLETİN DAYANDIĞI GÜÇLER

A — Ordu ve Din Gücü :

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında (1299-1453) yönetim tümü ile din hukuku (Şariat) temelleri üzerine dayanmış değildi. Her Müslüman Devlet'te olduğu gibi islâm ilkelerine yer verilmekle beraber, halk ve onun gelenekleri ile görenekleri göz önünde tutuluyordu. Bu yönetimde, yeni alınan yerlerdeki müslüman olmayan halkın eski düzen ve inançlarının da etkisi oluyordu. Demek ki Osmanlı Devleti iktidar gücünü, Şariat düzeninden daha çok halktan ve onun temellendirdiği ordudan alıyordu.

Fakat XVI cı yüzyılın başlarında durum değişti. Yavuz Sultan Selim 1517 de Mısır'ı Osmanlı topraklarına katarken, Müsüman Peygamberi'nin vekili sayılan «Hali-felik» yetkilerini de üzerine almıştı. Böylece Osmanlı İmparatorları, dünya işleri ile uğraşan devlet düzeninin başı olduğu kadar, din işlerinin de en büyük temsilcisi olmuştu. Yavaş yavaş halktan uzaklaşmış, halkın yerini din adamlarının görüş ve etkisi almıştı.. Artık, Osmanlı Devleti Yönetim ve İktidarını devletin temel koruyucusu olan

«Ordu» ile Peygamber vekili'nin dayandığı «Şariat» gücünden alıyordu.

Bu güçlerin başında Yeniçeri Ordusu geliyordu. Bu ordu, ilkönce Osmanlı Devleti'nin İkinci Padişahı Sultan Orhan zamanında (1326- 1360) «ya ya» adı ile kurulmuş bir devlet kuvveti idi. Sonra adı (Yeniçeri Ordusu) olarak değiştirilmişti. Yeniçeri Ordusu, Sultan I nci Murat (1360 - 1389) zamanında daha düzenli bir duruma getirildi ve ayrıca «Sipahi» (Süvari) bölümü kuruldu.

Savaşla alınan yerlerdeki Hristiyan çocukları toplanıyor, Müslüman - Türk eğitimi gördükten sonra, aralarında yetenekli olanlar «Enderun» denilen Saray okuluna alınıyordu. Ötekiler Kışlalarda asker olarak yetiştiriliyordu. Ordunun kuruluşu, eski Türk Orduları'nda görülenlere çok benziyordu. Rütbeleri ve komuta adları Türkçe idi. Yayalarına «Yeniçeri», atlılarına «Sipahi» adı verilen bu devşirme kuvvete, «Kapu Kulu» denirdi. Bunlar, yalnız askerlik eğitimi görürlerdi. El altında hazır bir kuvvet olan Kapu Kulu savaşta, Padişahın yanında yer alırdı. Sayıları otuz bini geçmediği halde küçüktenberi savaşçı yetiştirildiklerinden, her zaman Osmanlı Devleti'nin dayandığı en büyük kuvvetti. Fakat Osmanlı Ordusu yalnız bu temelli (gedikli) askerden oluşmuş değildi. Savaş sırasında Anadolu ve Rumeli'deki Beylerbeyi (Askerî Genel vali) ile Sancak Beyleri'nin (Askerî vali) bulundukları yerlerdeki Türklerden toplanan halk ordusu da vardı. «Beylerbeyi» ile «Sancak Beyleri» ve onların yönetimindeki toprakları işleten «Dirlik Sahipleri» savaşlarda yararlı olmuş, çevrenin güvenini kazanmış belirli ve dürüst kişiler idi. Bunlar, padişah tarafından seçilir ve dürüst bulundukları süre bu görevde kalırlardı.

Dirlikler, Avrupa Derebeylerinde olduğu gibi babadan oğula geçmezdi. Bu görevleri ancak elverişli olanlar alabilirdi.

Yasa ve törelere uygun olarak yürütülen bu kurulu  n yardımı ile devletçe hiç bir masraf yapılmazdı. Bütün araçları tamamlanmış ve eğitim görmüş 150 200 bin kişilik asker savaşlarda padişahın emrinde bulunurdu. Bunlara ‐Timarlı Sipahi‐, ‐Topraklı Süvari‐, ya da ‐Yerli Kulu S  varisi‐ denilirdi. Bunlar savaş bitince yine memleketlerine, topraklarına ve işlerinin başına dönerlerdi. Böylelikle savaşta devletin en büyük dayanağı olan bu Halk Ordusu, imparatorluğun en önemli ekonomik gücünü de meydana getirmekte idi.

Ayrıca, deniz kuvveti olarak ‐Tersane Ocağı Erleri‐ ile ‐Donanma Askeri‐ vardı.

Bütün bu kuruluşların başında en büyük bir kuvvet olan ‐Padişah-Halife‐ bulunurdu. Padişah bunları, kendisine ve saraya ba lı kişilerle yönetirdi.

Fakat zamanla bütün bu kuruluşlar bozuldu. Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükseliş s  relerinden sonra yeni ülkeler alınamaması karşısında devşirme usulü olanaksız hale geldi. Yeniçeri Ocağına memleket içinde askerliğe elverişli olmayan kişiler alınmaya ba landı. Özellikle, III c   Murad'ın çocuklarının sünnet d   n  nde davetlileri çok eğlendiren birtakım canbaz ve hokkabazların istekleri   zerine Yeniçeri Ocağına alınmaları, bu ordunun bozulmasına başlangıç olmuştu.

Yeniçeriler artık, savaş eğitimlerine gitmeyerek sanatla uğraşır hale gelmişlerdi. Çoğu zaman kışlaya uğramazlar, yalnız her üç   yde bir gelerek maaşlarını alırlardı. Savaş zamanı sefere çıkmazlar, ya da yoldan kaçarak İstanbul'da sanatları ile uğraşırlardı. Kendileri, eğitime ve disipline sokulmak istenirse hemen ba  kaldırır-lardı. İstanbul'da yangınlar çıkararak, d  kk nlar soyarak etrafa dehşet sa arlardı. Bah ı  almak bahanesiyle padişah değiştirirlerdi. İlk zamanlarda savaştan ve disiplinden başka birşey düşünmeyen bu düzenli ordu,

İmparatorluğun Duraklama (1579 - 1699) ve Gerileme (1699 - 1792) dönemlerinde bozulmuş; devletin düzenini yıkacak kaba ve şer bir kuvvet haline gelmişti. Bu kaba kuvvet, aynı şekilde bozulmuş olan dinsel kuruluşların başındaki bağnazlarla ve öteki gerici din sömürücüleriyle birleşerek daha büyük bir tehlike haline gelmişti.

Osmanlı Devleti'nde başlayan bu düzensizlik ülkenin her yönüne yayılıyor, yurdun yönetimi bozuluyor, dirlikler gelişigüzel kişilere para ile satılıyor, arazi yeterli olmayanların eline geçiyordu. Halkın güvensizliği arttıkça devlete karşı ayaklanmalar başlıyordu.

B — Osmanlı Toplumunun Sosyal Yapısı :

Devlet, hükümet ve bütün toprak padişahın malı sayılıyordu. Osmanlı Devleti'ndeki tipik bir monarşik (mutlakiyet) sistem kurulmuştu. Tüm mülkün ve yönetimin sahibi padişahın kendisi idi. Bu yönetimi güvendiği kişilerin ve yakınlarının yardımıyla sağlıyordu. Durum böyle olunca bir yanda padişah, saray ve yöneticiler; öte yanda halk olmak üzere iki ayrı bölüm göze çarpıyordu. Yönetenlerle yönetilenler birbirinden her bakımdan ayrı ve ilgisiz durumda idi.

Devlet kurumları halktan olmayan kişilerin elinde bulunuyordu. Bunlar, saray mensupları ile asker - sivil yöneticiler ile bilim adamları niteliğindeki din adamları idi.

Yönetilenler yani halk İslâm, Hıristiyan ya da Musevî olmak üzere işçi, çiftçi, ziraatçı, zanaatçı ve tüccardı. Müslümanlarla başka dinden olanlar yönetimde ayrı düzene bağlanmıştı. Müslüman olmayanlar askere alınmaz, buna karşılık onlardan «Cizye» adıyla bir vergi alınır. Müslüman olmayanlar devlet hizmetinde de çalıştırılmazdı. Ancak sanat ve ticaretle uğraşırlardı. Özellikle ticaret ve bazı ince sanatlar Müsevîlerle Ermenilerin elinde idi. Bu durum Müslüman uyruğun zararına olmuş, mem-

leket ekonomisi azınlıkların elinde kalmıştı. Bu ayrılık 1839 Tanzimat ve 1856 İslahat Fermanlarının kabulüne kadar sürmüştü. Osmanlı toplumunda ayrıca «Esirler» de vardı. Bunların bazıları saraya alınır, ya da devlet büyüklerinin konaklarında eğitilerek yüksek görevlere kadar çıkarılırdı. Bazıları da, (özellikle siyah ırktan olanlar) sarayda önemli mevkilerde çalıştırılırdı. Bunların arasında sarayda geniş yetki sahibi olmuş, güç haline gelmiş «Siyah Ağalara» çok rastlanmıştır.

Osmanlı aile yapısında kadın - erkek ayrılığı müslümanlığın etkisi olarak açık şekilde görülmekte idi. Büyük şehir ve kasabalarda kadın - erkek ayrılığı saraydaki gibi yaygın hale gelmiş, haremlik ve selâmlık doğmuştu. Bunun sonucu olarak kadınlar evlerde kafes arkasında kalmış, dış hayattan uzaklaştırılmıştı.

C — Toprak Yönetimi

Osmanlı Devleti arazinin boş bırakılmamasına, toprak ürünlerinin azalmamasına önem verirlerdi. Araziyi işleyecek eleman bulunmayan yerlerde başka bölgelerden nüfus gönderilir, böylelikle yerleşme ve toprağın işlenmesi sağlanırdı. Çiftçiye tohumluk ile damızlık hayvan dağıtılır, kısıkları önlöyici her çeşit çareye başvurulurdu. İlk zamanlarda elde edilen toprak ürünleri dışarıya satılacak kadar fazla idi. Çiftçilik, eski çağlarda görüldüğü gibi ilkel bir şekilde yapıldı. Halk çalışkan ve azla yetinir olduğundan arttırım iyi idi. Hayvan yetiştirmeye çok önem verilir, çiftliklerde sürülerle hayvan beslenirdi.

Düzenin iyi bir şekilde kurulup yürütüldüğü ilk üç yüz yıl içinde (1299 - 1600) halk, çalışmasının karşılığını alacak bir durumda idi. Kazanç iyi, vergiler adaletli idi. Toprağın verimini azaltacak olanlardan alınan «Çift Bozan vergisi» devletin, ziraata ne kadar önem verdiğini gösteren bir örnektir.

Osmanlı ülkesi belirli yönetim bölgelerine ayrılmıştı.

Her bölgede daha küçük bölgelere bölünmüştü. Bu bölgelerin vergi gelirlerinin bir kısmı padişah tarafından dürüst, adaletli iş gören kimselere verilirdi. Bunlar o bölgenin Kumandanı olduğu gibi, sivil işlerini de yönetirlerdi. Vergileri toplatır, gelirin bir kısmını devlet hazinesine gönderirlerdi. Bölgelemeler, gelirin azlığı ya da çokluğu ile orantılı olarak ayarlanırdı. «Has, Tımar, Zeamet» usulü dediğimiz bu sistem; çağdaş devletlerin hepsinden daha iyi ve verimli bir toprak yönetimi idi.

O bölgenin başında bulunan yönetici, vergilerin bir kısmı ile devlet adına asker yetiştirir; gerektiğinde yukarıda açıklandığı gibi bunları silâhlandırarak savaşta padişahın emrine katılırdı.

Bu sistemle imparatorlukta; toprak, halk ve O'nun çıkardığı yerli Kulu asker birbirine bağlanmıştı.

Osmanlı Devletindeki bu arazi yönetimi sistemi, orta çağdanberi batıda sürüp gelen Avrupa Feodalitesi'nden ayrı idi. Avrupa derebeyleri, kralların otoritelerini bir yana bırakmış, bütün yetkileri kendi ellerine almış bulunuyorlardı. Osmanlılardaki Toprak Yönetimi Sisteminde bütün yetki ve olanaklar padişahıta toplanmıştı. Toprağı işletenlerin zamanla otorite ve derebeyi haline gelmemeleri için gerekli tedbirler alınmıştı. Dirliklerin geliri çoğunlukla tek kişiye verilmez, bir kaç ele dağıtılırdı. Böylelikle, padişahın otoritesi her zaman sağlanmış olurdu. Bu durum, toprak yönetiminin bozulmasına, halkın saray ve ilgililer tarafından sömürülmesine, «Ağalık Sistemi» nin kurularak arazinin tek elde toplanmasına kadar böylece sürüp gitti.

Devletin genel yönetimi bozulduktan sonra bu toprak sistemi de eski değerini kaybetmiş ve padişahın otoritesi azaldıkça ağaların yetkisi artmış, toprak tek elde toplanmağa başlamıştı.

D — Düşünce, Sanat ve Ticaret

Devletin Sosyal yapısı Müslüman, Hristiyan, Müsevî ve çeşitli dinlere bağlı toplumlardan meydana gelmişti. Şu halde ilk bakışta lâik bir yön taşıması gerekmekte idi. İlk kuruluş yıllarında Osmanlıların ilgilendiği daha çok hristiyan memleketleri ve toplumları olduğundan yönetimde şeriat kuralına fazla yer verilmemişti. Din Kurallarına ancak bütün Müslüman Devletler'de olduğu kadar uyulmakta idi.

İlk yüz yıllarda Hukuk Düzeni hem Şeriat, hem de ele geçirilen hristiyan ülkelerindeki örf ve geleneklerin etkisi altında idi. «Şeyh Üdebâlî, Dursun Fakih, Kayserîli Davut Hoca, Tacettin Şarkî, Cemalettin Aksarayî, Sadettin Tüftazânî, Şemseddin Fenâri» gibi ilk din bilginlerinin yargıları şeriata dayanmakla beraber, Osmanlı ülkesine katılan başka dinlerdeki toplumların özelliklerini de göz önünde bulundurdıkları bilinmektedir.

Zamanla bu düzen de bozulmuş, bilginlerin yetiştiği medreseler dünya işleriyle ilgisi olmayan bilgilere yer veren, yalnız din öğreten birer kuruluş haline gelmişti. Medreseler, kuruluş ve yükseliş çağlarının geniş bilgi sahibi elemanları yerine, kendi çıkarlarını düşünen bilgisiz kişilerle dolmuştu. Osmanlı Devleti'nin temel yapılarından biri olan medreseler bu şekilde bozulunca halkın ve devletin gücü iyice sarsılmaya başlamıştı. Din bilginleri, yalnız şeriata dayanan ve her şeyi kendi çıkarlarına yorumlayan zararlı bir hal almıştı. Bunlar, zaman zaman yapılan yeniliklere engel olmak için halkı kışkırtmış ve çıkarları gereğince Yeniçerilerle işbirliği yapmışlardı. Bu tutum, Osmanlı Devletinin çökmesini çok hızlandırmıştı.

Osmanlı Devleti, askerlik esasına dayandığından sanat hayatı da bununla sıkı sıkıya ilgili idi. Ordunun bütün araç ve gereçleri memleket içinde yapıldı. Bu bakımdan maden işleme ve kimya ile ilgili sanatlar ileri idi. De-

ricilik, saraçlık, kunduracılık ve dokumacılık da önemli bir yer kazanmıştı.

Ortaçağdaki «Lonca» örgütünün ekonomik ve sosyal alanlarda sağladığı düzen, sanatla uğraşanları, iş ah-lâkına dayanan üstün bir karaktere sahip kılıyordu.

Güzel sanatlar'dan Çinicilik, Ciltçilik, Tezhipçilik, Oymacılık, Kakmacılık, Sedefkârlık, Hattatlık, Nakkaşlık ve Musikî yer yüzünde örneği az görülen bir incelik ve özellik taşıyordu. Bu alanda Mimarlık daha büyük bir gelişme göstermişti. Osmanlı Mimarları arasında İlyas Ali, Kemaleddin, Ayas, Hayrettin, Koca Sinan, Mehmet Ağa, Davut Ağa'nın etkileri yurt dışına taşmıştı. Bunların yaptığı camiler, medreseler, kervansaraylar ve köprüler yurdun her köşesini süslemişti.

Şeriat düzeni insan resmi yapmayı bağnaz bir düşünceyle yasaklamış olduğundan resim sanatı bir takım geometrik şekillerle, bitki ve hayvan motifleri ile anlam kazanmıştı. Heykel yapımı da yasaklar arasında bulunduğu için ona da yer verilmemişti.

Zamanla güzel sanatlar alanında da duraklama ve bozulma başlamış, özellikle çökme devrinde batının (Rokoko stili) bir özentisi olarak yer almıştı.

Bununla beraber Türk El Sanatları değerini yitirmemiş, halıcılık, süslemecilik, oymacılık gibi işler özelliğini koruyabilmişti.

Memlekette yetişen ürünler ile elde edilen endüstri yapıları, halkın isteğine cevap verdikten başka dışarıya satılacak bir durumda idi. Yabancı memleketlerden yalnız çuha, kadife, saat, yüksek kalitede kâğıt ve ecza alınıyordu.

Osmanlı ülkesi'nin üç büyük kara parçasının birleştiği yerde ve batı ile doğunun ortasında bulunması, Akdeniz'den Karadeniz'e de çeşitli limanlara sahip olması yüzünden ticaret alanında önem kazandırmıştı. Fakat de-

niz ticaretine daha az yer verildiğinden dış ticaret konusunda çok geri kalınmıştı. Devlet iç ticareti korumak için kervansaraylar, bedestenler ve kapalı çarşılar yapmıştı.

Güney Avrupa'nın Mısır, Suriye ve öteki Akdeniz ülkeleriyle ticareti boğazlar yoluyla yapılırken, Osmanlı Devleti bunlardan aldığı vergilerle büyük bir gelir sağlamakta idi. Fakat daha yükseliş devrinde Fransızlar'a (1535) verdiği ilk kapitülasyon hakkı ile bunu kaybetmeye başlamıştı. Ticaret eşyasının Osmanlı gemileri yerine Fransız, Felemenk, İngiliz gemileri ve onların tüccarları aracılığıyla taşınması deniz ticaretini ve gelirini söndürmüştü.

Osmanlı ülkesi bu kadar geniş denizlere sahip bulunduğu halde yalnız savaş gemileri yapmaya önem verdiği için deniz ticareti ve endüstrisinde ilerleyememişti.

II

OSMANLI DEVLETİNDE YENİLEŞME DENEMELERİ

Osmanlı Devleti; XVI cı yüzyılın başlarında, Avrupa'nın Rönesans ve Reformlarını yapmış devletleri ile karşılaşmaya başlamıştı. Osmanlı Orduları artık, yeni ateşli silâhlarla donanmış, daha güçlü ve büyük devletlerle çarpışmak zorunda kalmıştı.

Yeniçeri Ordusu bozulmuş, padişahın otoritesi sarılmış, toprak düzeni zedelenmiş, «Ağalık» sınıfı doğmuş, toprak ve halk o'nun eline geçmişti. Medreseler yozlaşmış, bilginler Kara Kuvvet haline gelmişti. Eskiyen ve durgulaşan Osmanlı Devleti'ni taze bir ruha kavuşturmak için; Avrupa bilgi ve görüşünden faydalandırmak gerekiyordu. Fakat toplum bu ortama elverişli değildi. Kaba kuvvetle kara kuvvetin yâni, Yeniçerililer'le, Medrese Bağnazlar'nın çıkarları, yenileşmeyi gerçekleştirmeye engeldi. Batı Yeniçağa geçtiği sırada Doğu Ülkeleri ve doğunun önderi olan Osmanlı Devleti, Ortaçağın dehlizlerine giriyor, çağdaşlarına göre ters yönde yürüyordu.

Osmanlı Devleti bu güç durumdan kurtulmak ve yenileşmek düşüncesi ile bazı davranışlar yapmıştı. Fakat yukarda açıklanan nedenlerle davranışlarında başarı sağlayamamıştı. Bunların önemlileri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

A — 1718 - 1730 Dönemi ve Sonrası (Lâle Devri)

Bu dönem, tarihlerimizde «Lâle Devri» olarak yer almıştır.

Osmanlı Devleti Karlofça Barışı (1699) ile gerileme dönemine girmişti. Devlet, batıda Avusturya İmparatorluğu ile uğraşırken, kuzeyde yeni ve büyük bir düşmanla (Rus Çarlığı ile) karşılaşmıştı. 1682 de başlayan ikinci Viyana Kuşatması yenilgiyle sonuçlanınca Avrupa'dan yüzgeri eden Osmanlı Devleti, Karlofça Barışı ile Tuna'nın gerisine kadar çekilmişti.

III cü Sultan Ahmet devrinde Avusturyalılar'la yapılan yeni savaşların sonunda, Damat İbrahim Paşa tarafından (1718) Pasarofça Barışı imzalanarak Osmanlı devleti için yeni bir dönem başlamış oldu.

O sırada Avrupa'dan dönen Osmanlı Elçileri, özellikle Fransa'nın ilerleme nedenlerini inceleyerek bir raporla sadrâzama bildirmişlerdi. Bu sırada iş başında bulunan anlayışlı ve geniş düşünceli yöneticilerin yardımıyla Osmanlı Devleti'nde bazı yenilikler yapılmıştı.

Bu arada Sütluçe'de, Hereke'de kumaş fabrikaları kurulmuş, ordunun batılı anlamda yenileşmesi için yeni araç ve gereçlerle donatılması ele alınmıştı.

Bu dönemin en önemli yeniliği Osmanlı Türkleri'nin matbaaya kavuşması olmuştur. Avrupa'da kitap ve benzerlerinin matbaada basılmasına XV ci yüzyıl ortalarında başlanmıştı. Geniş halk topluluklarının okuması, uyanması ve yeni bir dünya görüşüne kavuşması olanakları artmıştı.

Doğu ve özellikle islâm dünyası, uygarlığın bu en önemli aracından faydalanmaya belli nedenlerle bir türlü yanaşmamıştı. Osmanlı Devleti batıya en yakın doğu ülkelerinden biri olduğu halde geri düşüncenin etkisi ile bu gibi yeniliklere hiç bir ilgi göstermemekte idi .Oysa, Osmanlı uyruğu olan azınlıklardan Müsevîler devletten izin alarak daha 1494'de İstanbul, İzmir, Selânik ve Edirne gibi büyük şehirlerde matbaa açmayı başarmışlardı .Kısa

bir süre sonra Rum ve Ermeni azınlıkları da matbaa kullanarak bu araçtan faydalanmışlardır.

Görülüyor ki kendi memleketimizdeki Müsevî, Rum ve Ermeni vatandaşların bu yenilikten faydalanmalarını hoş gören İslâmlığın temsilcileri geçinen o zamanki Osmanlı din adamları, müslümanlığı ilerleme ve yaşama olanaklarından yoksun bırakmayı kendileri için yerine getirilmesi gerekli bir görev sayıyorlardı.

Fakat Lâle Dönemi'nin uyanık yöneticileri matbaadan müslüman halkın faydalanmasını da öngörerek bu düşüncüyü gerçekleştirmek istiyorlardı. Paris Elçiliği'nden dönen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Efendi ile Macar dönmesi İbrahim Müteferrika, sadrazamla padişaha bunun faydalarını açıkladılar. Fakat, din adamlarının tepkisi ile elle kitap yazarak geçinen Hattat'lardan ve medreselilerden çekiniliyordu.

Damat İbrahim Paşa otoritesini kullanarak Şeyh-ül İslâm'dan fetva (dinsel izin) çıkartmayı başardı. Bu fetvaya göre, matbaa açılacak fakat Tanrı'nın adını taşıyan din kitapları basılmayacak ve makinalarda domuz yağı kullanılmayacaktı. Bu fetva sınırlı bir çalışmayı gerektirmekle beraber yobazlara fırsat vermiyecek, aynı zamanda kitap yazmakla geçinen hattat ve medreselilerin çıkarlarını engellemiyecek nitelikte idi.

Böylece, 1729 da Türkler tarafından da Matbaa kurulmuş oldu. Bu matbaada ilk kez «Van Kulu» adlı bir eserle, Kâtip Çelebi'nin kitapları basılmıştı. İlk basılan eserler bilim ve teknikle ilgili idi.

Kurulan matbaanın makinaları Avusturya'dan alınmıştı. Ayrıca harf dökümü için teknisyenler de getirilmiş ve Yalova'da bir kâğıt fabrikası açılmıştı.

Bugünkü «Devlet Basımevi»nin aslını meydana getiren bu matbaa, Osmanlı ülkesindeki ileri hareketlerin en önemlisi ve batılılaşmanın bir dönüm noktası olmuştur.

Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin, yüzünü batıya çevirmesi bakımından ayrı bir değer taşır.

Fakat; Yeniçeri Ordusu'nun devletin geleceği yerine kendi çıkarlarını düşünmesi «Ulemâ» denilen medrese hocalarının bu yeniliklerden görecekları kişisel zararları hesaba katması, devrimcilerin gafleti ve sonuç olarak toplumun bir ortamdan henüz çok uzak bulunması bu davranışı da başarısız kılacaktı.

Dengesiz harcamalar yüzünden ağır vergilerden ezilen halk'da devletin bu tutumunun karşısında yer almıştı.

Yukarıda sayılan nedenlerle 1730 da meydana gelen «Patrona Halil Ayaklanması» sonunda Sadrâzam Damat İbrahim Paşa ile yakınları ve birçok ilericiler boğdurulmuştu.

Bir gericilik davranışı olan Patrona Ayaklanması ile, Lâle Devri'nde batıya açılan pencere yine kapatılmıştı.

a — Batıllaşma'nın Sürdürölme İstekleri :

Ayaklanmanın etkisi geçtikten ve gericiler iş başından uzaklaştırıldıktan sonra Sultan I ci Mahmut'un (1730-1754) anlayışı ile ilericı bazı davranışlar yine ele alınmıştı.

Kumbaracı Ahmet Paşa (Fransız asıllı Kont de Bonneval) Ordunun teknik bakımdan düzenlenmesine çalışmış, O'nun yardımı ile kurulan «Kumbaracı Ocağı»nın sonraki savaşlarda büyük faydaları görölmüşü.

Bu arada orduya teknik subaylar yetiştirmek üzere 1734 de Üsküdar-Toptaşı'nda «Hendesehane» açılmıştı. Bu okul bizde batılı anlamda ilk kez öğretim yapmaya çalışan bir kuruluş sayılmaktadır. Fakat buradaki öğrencilerin yeni usulde ders görmeleri ve Avrupa'dan getirtilen geometri araçlarını kullanmaları; bağnazların ve Yeniçeriler'in arasında hoşnutsuzlukla karşılanmıştı.

Yeni bir gericilik davranışından çekinen devlet, bu okulu kısa bir süre sonra kapatmak zorunda kalmıştı.

Görülüyor ki; Osmanlı tarihinde ne zaman yenilik davranışlarına girilmek istenmişse, devletin dayandığı en önemli temellerden Yeniçeriler'le Medreseler hemen karşı çıkmışlar ve onu durdurmuşlardır.

Sultan III cü Mustafa zamanında (1757-1774) bilim ve askerlik alanlarında yeniden bazı düzeltmelere geçilmişti. Macar Baron de Tott, Osmanlı topçularını daha yeni bir düzene sokmuş ve İstihkâm Sınıfı'nın temelini atmıştı. Ayrıca, hızlı atış yapan topları dökmek ve bozulan silâhları onarmak üzere «Tophane» kurulmuştu.

Bütün bu yenilik uygulamalarında yobazların ve Yeniçerilerin kuşkulılarından çekinilerek açık ve sürekli iş görüleliyordu. Başta padişah olmak üzere yöneticilerin çoğu doğru düşünceden de bir türlü ayrılmıyorlardı.

Batı bu sırada skolastik düşünceyi bırakmış, bilimin ışığı altında deney ve incelemelerle yeni buluşlara girişmişti. Teleskop, mikroskop ve daha birçok araçlar bulunmuş, uzay araştırmaları başlamıştı. İnsan vücudunun yapısı ile çeşitli hastalıkların nedenleri ele alınmıştı. Durum böyle iken Osmanlı ülkesi koyu bir din etkisi ile karanlıklar ve olumsuzluklar içine dalıp gidiyordu. Avrupa'da yıldızların her birinin ayrı birer sistem olduğu ve dünyanın hem kendi, hem de güneş etrafında döndüğü bilimsel bir gerçek olarak okul kitaplarında yer alırken, Osmanlı ülkesinde yıldızlar insanların yaşantıları ile ilgili birer «Tanrı Aracı »olarak görülüyordu.

Yeniliğe yatkın olduğu halde, Sultan III. cü Mustafa'nın Prusya Kralı II. ci Frédéric'ten, savaşlarda kullanmak üzere üç müneccim istemesi, Osmanlı Devlet adamlarının batılılaşma düşüncesinde nasıl bir çelişme içinde bulunduğunu açıkça göstermektedir. Prusya Kralı, Os-

manlı Padişahı'nın bu isteğine «... biz savaşlarımızı müneccimlerin sözleri ile yönetmeyiz. Ben, üç müneccim yerine üç salık vereceğim: Tarih, düzenli ve disiplinli bir ordu, kuvvetli bir bütçe...» diye karşılık vermişti.

b — Askerlik Alanında Batılı Anlamda Okullar Açılması.

Başlanan yeniliklerin yarıda kalmasına, ardı ardına süre gelen savaşların da etkisi çok oluyordu. Fakat her savaş sonrası Osmanlı Devleti'nin batılaşmadıkça yaşayamayacağını açıkça gösteriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, sosyal yapısı, toprak yönetimi, ekonomi tutumu ile orduya dayanıyordu. Şu halde genel yapısında meydana getirilecek değişiklikler için ordudan işe girişmek gerekiyordu. İmparatorluğun kurtuluşu; ancak ordunun düzelmesi, yeni teknik bilgi ve araçlara sahip olması ve çağdaş devletlerin kuruluşuna göre oluşmasına bağlı idi. Bu nedenledir ki bizde ilk batılaşma ve yenileşme orduda yapılmak ve uygulanmak istenmişti.

1770 Çeşme Deniz Savaşı'nda Ruslar tarafından Osmanlı Donanması yakılmış ve batırılmıştı. Bunun üzerine 1773 de Haliç'te, Avrupadaki örneklerine göre gemi personeli ve teknisyeni yetiştirmek amacı ile «Mühendishane-i Bahr-i Humâyûn» adı ile bir okul açılmıştı. Şimdiki Deniz Harp Okulu ve Gemi İnşaatı Fakültesi'nin temeli olan bu yeni okulda İngilizce, Fransızca ve İtalyanca bilen uzmanlar ders vermekte idi.

Sultan III. cü Selim (1789-1807) batılaşma gereğini çok iyi kavramış ve bunu amaç edinmişti. Bu sırada, Fransa'da patlayan 1789 Büyük İhtilâl'i Avrupa'nın dikkatini üzerine çekmişti.

Osmanlı Devleti ile hemen hemen süresiz savaş içinde bulunan Avusturya, Rusya ve öteki saldırgan Devletler acele barışlar yaparak, Fransa'daki olayları izlemeğe ve oradan gelebilecek yeni rejimin etkilerini önlemeğe önem

vermişlerdi. Böylece, Osmanlı Devleti, biraz nefes alabilmişti.

III. cü Selim bu fırsattan faydalanmak istedi. Devleti, içinde bulunduğu çıkmazlardan kurtulmak amacıyla gerekli değişiklikler için güvendiği kimselere tasarılar hazırlattı. Kendisine verilen onsekiz tasarıyı özetleterek incelemişti.

«Nizam-ı Cedit» adı ile yeni bir ordu hazırlığına girildi. Bu işlerde Fransız Subay ve uzmanlarından faydalanılıyordu. Topçu, Kumbaracı ocaklarına daha değerli teknik elemanlar ile ,ordu için gerekli mühendis ve mimarları yetiştirmek üzere 1795 de Hasköy'de «Mühendishane-i Berr-i Hümayûnu» adı ile batılı anlamda yeni bir okul daha kurulmuştu.

Avrupa'dan getirtilen yeni uzmanlarla memleketin en değerli ve ileri görüşlü bilginleri başlanan işleri gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.

Bu geniş çaptaki yenileşme oldukça masrafı gerektirdiğinden vergiler arttırılmış, halk geçim bakımından sıkıntıya girmişti. «Nizam-ı Cedit Ordusu»nun kuruluşu Yeniçerileri kuşkulandırmış, yeni açılan okullardaki öğretim karşısında medrese bağnazları da ortalığı yine karıştırmağa başlamışlardı. 1807 de çıkan «Kabakçı Mustafa Ayaklanması» ile III. cü Selim Padişahlıktan indirildi. Bu ayaklanma sonunda yenilik davranışları yine durdurulmuş, ilerici kadro öldürülmüştü.

Sultan II. ci Mahmut'un padişahlığı süresinde (1807-1839) Osmanlı ülkesinde bazı yeniliklere daha girilmişti.

Bu dönemde, 1789 Fransız İhtilâli'nin sonucunda yayılan «Milliyet Akımları» Osmanlı ülkesi'nde de kendini göstermişti. Balkanlar'daki Hristiyan uyruklar, Rusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere'nin yardımıyla Osmanlı Devletine baş kaldırmışlardı. Devlet bunlarla uğraşırken öte yandan Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa ve Mısır'da

Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi bazı valiler de baş kaldırmışlardı. Osmanlı Devleti valilerin ayaklanmalarını bile bastıramayınca, büyük devletlerin yardımını istemek zorunda kalmıştı. Böylelikle büyük devletlerin iç işlerimize karışmasına meydan verilmiş oldu. Bütün bu karışıklıkların nedenleri de yine, düzendeki bozukluktan ve çağdaş uygarlıktan çok uzak kalmaklığımızdan ileri geliyordu. Hiç değilse bu bozuklukların bir kısmının giderilmesi gerekiyordu.

İlk iş olarak Yeniçeriler 1826 da, halkın da yardımı ile kaldırılmıştı. Yerine, halktan toplanarak batılı usullere göre eğitim gören «Asakir-i Muhammediyye-i Mansûre» adıyla yeni bir ordu kurulmuştu. Bu orduya subay yetiştirmek üzere 1834 de «Harp Okulu» açılmış, yetişen bilgili ve disiplinli subayların elindeki ordu bundan sonra her davranışta gericiliğin karşısına çıkmış, ilerici bir düzen kurmaya çalışmıştı.

Bu arada giysi değişikliği yapılmış, askere batılı devletlerde olduğu gibi setre pantolon giydirilmiş ve fes kabul edilmişti.

İlk nüfus sayımı yapılmış, yeni Basım evleri açılmış: «Takvim-i vekayı (Günlük olaylar)» adı ile ilk gazete yayımlanmış, Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş, bugünkü Danıştay ve Yargıtay'ın yerini tutacak nitelikte «Meclis-i vâlâ» kurulmuştu.

Fakat temele dayanmadan ve üstten yapılan bütün bu değişiklikler, devleti istenilen amaca ulaştırılamamıştı.

B — Tanzimat Dönemi **(1839 — 1876)**

Osmanlı Tarihi'nde batılaşma davranışlarının en etkili, Tanzimat Devri dediğimiz; 1839-1876 arasında olmuştur.

Milliyet Akımları Osmanlı uyrukları arasındaki bölücülüğü daha çok arttırarak devleti zayıf düşürmüştü. Öte yandan Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa ile Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmalarını bastıramayan imparatorluk İngiliz, Fransız ve Ruslar'dan yardım isteyerek onların iç işlerimize karışmasına meydan vermişti.

Rusya İstanbul ve Boğazları almak, sıcak denizlere inmek istiyordu. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyruğuna, özellikle Ortodoks mezhebindekilere eşit işlem yapmadığını ileri sürerek baskısını arttırmakta idi.

«Hasta Adam» denilen Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi artık belirmişti. Fakat İngiltere ve Fransa büyük payın Rus Çarlığı'na düşeceğinden ve Ruslar'ın Akdeniz'e inerek kendi gelecekleri için büyük tehlikeler yaratacağından çekiniyorlardı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bir süre daha yaşaması için anlaştılar. Ruslar'a fırsat vermemek için bize içişlerimizde bazı yenilikler yapmamızı uyruğumuzdaki azınlıklara da müslümanlar da olduğu gibi eşit haklar tanımamızı öğütlediler.

Bu öğütler üzerine Padişah Abdülmecit zamanında (1839-1861) iki ferman (Padişah emri) yayınlanarak, bazı yeniliklere girildi.

«Tanzimat Devri» olarak adlandırılan bu sürede yenilik isteyenlerin başında Mustafa Reşit Paşa ile O'nun yetiştirdiği Âli ve Fuat Paşalar bulunuyordu. Mustafa Reşit Paşa genç padişahı bu iş için kazanmış ve hemen hazırlığa girişmişti. Böylece Rusya ve Avrupa devletleri'nin içişlerimize karışmaları önlenecek, Osmanlılar'da batılılar gibi ileri bir duruma gelmiş olacaktı.

a — Gülhane Hattı

Bu sırada, Paris ve Londra da elçilik yapmış, bu devletlerin her bakımdan ileri gitme nedenlerini çok iyi kav-

ramış olan Mustafa Reşit Paşa Hariciye Nazırı (Dış İşleri Bakanı) bu yenileşmeye girişti.

Kendi eli ile yazdığı Reform Bildirisi'ni, Padişaha imza ettirerek 3. Kasım. 1839'da Gülhane köşkü avlusunda toplanan devlet büyüklerinin ve yabancı temsilcilerinin önünde okudu.

«Padişahın kendi isteği ile bazı yetkilerinden halk adına vazgeçtiğini, Osmanlı uyruğundaki bütün Müslüman, Hristiyan ve Müsevîler'e her bakımdan eşit işlem yapılacağını, bazı reformların gerçekleşebilmesi bakımından komisyonlar kurulacağını ve bu bildiriye uymaları için padişah ile yüksek yöneticilerin yemin edeceklerini» açıklayan bu bildiri; tarihimize «Gülhane Hatt-ı Hümayûnu» adı ile geçmiştir. Padişahın bir emri (fermanı) olarak yapılan bu davranış çok iyi niyetlerle hazırlanmıştı. Ana çizgileri aşağıda özetlenen bu fermana:

- 1 — Bundan böyle kişilerin can, mal ve namuslarının devletçe korunması için gerekli kanunların yapılacağı;
- 2 — Yargılanmadıkça hiçbir kimsenin cezalandırılmıyacağı, ölümle cezalananların mallarının eskiden olduğu gibi elinden alınmayarak mirasçılara bırakılacağı, yargılamaların açık olacağı;
- 3 — Bu haklardan müslümanlar kadar din, dil, ayrımı gözetilmeden Osmanlı uyruğunda bulunan herkesin faydalanacağı;
- 4 — Yeni Kanunlar yapılarak devlet örgütlerinin yeniden düzenleneceği, batılı anlama göre yargı organları kurulacağı ve okullar açılacağı, vergilerin eşit olarak alınacağı bildirilmisti.

Gülhane Fermanı'nın başındaki gerekçesinde «yüzelli yıldanberi içine düştüğümüz sıkıntıların, kötü durumların Şeriata (din düzenine uymadığımızdan ileri geldiği...) sözleri yer almaktadır. Bu başlangıçtan; devletin yeni bir

düzene girerken, yine gerici ve bağnaz takımından çekindiği; kesin davranışlara girişemeyeceği anlaşılmaktadır. Daha açık bir deyimle Gülhane Fermanı'nda Şeriat'tan ayrılı, batılı anlayış ve görüşe gidileceği cesaretle söylenememiştir.

b — Islahat Fermanı:

1839 Gülhane Fermanı Siyasal bakımdan oldukça faydalı olmuştu. Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Ruslar'ın etkisine girmemesi için yardıma başlamışlardı. Bu yardım her ne kadar onların yine kendi çıkarları gereği ise de zaman kazanma bakımından Osmanlılara yararlı olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la giriştiği yenileşmelerden ve toprak bütünlüğünün Avrupa Devletleri tarafından garantiye alınmasından Rus Çarlığı hoşnut olmamıştı. İçeride karışıklıklar yaratmak amacı ile Osmanlı uyruğundaki Ortodoks Mezhebi'nden olanlara yeni haklar istemişti; Balkanları durmadan kışkırtmıştı. Bu isteklerin sonunda Ruslar Osmanlı topraklarına saldırınca, İngiltere, Fransa ve Sardunya Devletleri, asker ve araçları ile Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdi. Böylece 1853'te Kırım Savaşı'na girildi. Ruslar Sivastopol'da yenilince, Paris'te barış görüşmeleri başladı.

Osmanlı İmparatorluğu, 1839 Tanzimat Fermanı ile Hristiyan vatandaşlarına tanıdığı hakları uygulayamamış; bu yüzden Ruslar'ın işlerine karışmalarına yine fırsat vermiş oldu.

Paris Barışı görüşmeleri sırasında İngiltere ve Fransa; Padişah tarafından yeniden bazı haklar verilerek, Ruslara karşı daha kuvvetli bulunmasını öğütlediler. Bunun üzerine 18. Şubat, 1856'da «Islahat Fermanı» adı ile Padişah'ın yeni bir genelgesi yayınlandı. 1856 Islahat

Fermanı, 1839 Gülhane Fermanı'nın daha geniş anlamda yenilenmesinden başka bir şey değildi.

c — Tanzimatın Sonuçları

Tanzimat'ta siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yapılmak istenen değişiklik önemli olmakla beraber derin ve köklü değildi. Bunun nedenlerini aydın kadronun azlığında, din sömürücülüğünün önüne kesin olarak geçilememesinde, yabancı devletlerin etkilerinde, reformların halk toplumuna indirilememesinde ve batılı anlayışın yanında eskinin de beraber yürütülmek istenmesinde aramak gerekmektedir.

Yeni ilk, orta, ve yüksek öğretim kurumları açılırken; yalnız din öğreten okullarla medreseler de görevlerine devam ettirilmişti. Batılı örneklerle göre yargı organları kurulduğu halde «kadılar» tarafından yönetilen Şeriat Mahkemeleri de bırakılmıştı. Böylelikle öğretimde olduğu gibi, hukukta ve öteki alanlarda ikilik başlamıştı.

Ekonomik yönde hiçbir adım atılmadığı gibi, sanat ve ziraat alanlarında da eski sistem sürdürülmüştü. Bütçe yabancı devletlerden alınan borç paralara göre ayarlanmış, yatırım yapılmadığından ekonomik bir gelişme sağlanamamıştı.

Bununla beraber Tanzimat süresinde daha önceki yenilik davranışlarına göre bazı değişimler yapılmış ve bunlar, daha sonraki köklü gelişmelere temel olmuştu.

a — Devlet Kurumları Ortaçağ düşüncesinden az-çok kurtulmuş, yarım da olsa ileri bir düzene yönelmişti. Bir «Anayasa» düzenlenmemiş ve milletin egemenliği henüz konu edilmemiş ise de padişahın ve devlet büyüklerinin, «yemin etmek» ile işe başlamaları buna bir adım olmuştu.

İkinci Mahmut tarafından kurulmaya başlanan Ne-

zâretler (Bakanlar) Tanzimat'ta daha genişletilerek halka devlet arasında yakınlık sağlanmasına çalışıldı.

- b — Angarya kaldırılmış, vergilerin daha eşit alınması düşüncesi doğmuştu.
- c — Yeni Ticaret ve ceza usulleri kanunları yapılmıştı. Fakat, bir yanda yeni anlayışa göre kurulan mahkemeler ile Osmanlı uyruğundaki müslüman, Hristiyan ve Mûsevîlerin davalarını görürken; öte yanda eski «Şer'îye Mahkemeleri» yine görevini sürdürmekte idi. Yeni mahkemeler azınlıklarla yabancı uyrukluların hukuk davalarına da bakamazlardı. Şu halde, hukukta birlik sağlanamamıştı.
- d — Daha önce açılan «Sıbyan Mektepleri» (ilk okullar) yeniden düzenlenmiş; İlköğretim parasız, zorunlu duruma getirilmişti. Yeni açılan «Rüştiye Mektepleri» (orta öğretim aşamasındaki okullar) yüksek öğretime öğrenci hazırlayacaktı. Medreselerin dinsel konularda öğretim yapması yine uygun görülmüş, bir «Osmanlı Dar-ül fünûn'u» açılması kararlaştırılmıştı.

Daha önce memur yetiştirmek üzere açılan bazı yüksek meslek okulları ile Tıp Okulu ve Harb Okulu daha iyi bir duruma getirilmişti.

Yeni açılan okullarda din konuları ile birlikte Tarih, Coğrafya, Tabiat Bilgisi gibi dünya ile ilgili dersler okutulurken, bunların yanında yalnız yarınki dünya için uğraşan mahalle mektepleri ile medreseler olduğu gibi bırakılmıştı. Azınlıkların ve yabancı devletlerin açtığı okullar, kendi isteklerine göre ayrı programlarla çalışıyor ve Osmanlı Devleti tarafından denetlenemiyordu. Şu halde Tanzimat Yenilik yapmak isterken, öğretim alanında da ikili üçlü hatta dörtlü bir uygulayış yaratmıştı. Yeni okulların karşısına

dikilen din okulları ile azınlıkların ve yabancı devletlerin okulları; yenilik adına atılan adımları küsteklemişti. Bu durum, millî eğitimimizde başarısızlığın sürüp gitmesine neden olmuştu.

- e — Batılı Devletler arasında saygınlığımız itibarımız artmış, bunun sonucu «Borç almak» yoluna gidilmişti. Fakat bu borçların ağır faizleri bile ödenmeyince yabancı etkisi artmıştı.
- f — Ekonomik alanda bir gelişme düşünülmemiş müslümanların dışında kalan azınlık halk zenginleşmişti.
- g — Batı ile olan ilişkilerin artması ile «Milliyet Akımları» memleketimizde de kendini göstermiş; dil ve edebiyat alanında sadeleşme başlamıştı. Tanzimat Edebiyatı, bu günkü Türkçülüğümüzün ilk kıvılcımları olmuştu.
- h — Azınlıklara yapılacağı bildirilen eşitlik, müslümanlar arasında iyi karşılanmamıştı. Hristiyanlar da, devletin başarısızlığı üzerine memlekette karışıklıklar çıkarmış, yabancı devletlere şikâyet ederek onların Osmanlı Devleti işlerine karışmasına meydan vermişti.

Özet olarak:

Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler) adı altında yayınlanan bu iki reform bildirisi, batılılaşmak amacını gütmüştü. Fakat, bazı alanlarda kımıldamalar olmuş, Türk Dili sadeliğe doğru bir adım atmış, Devlet daireleri az çok değişmiş, fakat anlayış ve temelde bir şey yapılmamıştı.

Öğretim ve Hukuk Birliği sağlanacak yerde büsbütün bozulmuş Hristiyan uyruk daha da şımarmıştı.

Dışarıda devletin itibarı arttığı düşünülmekle yabancı devletlerden alınan borçlarla onların etkisi altına girilmiş, «Müdahele» (Yabancı Devletler'in Osmanlı Devleti-

nin içişlerine karışması) artmıştı. Umulan sonuç elde edilememişti.

C — Meşrutiyet Dönemi (1876 — 1918)

a — Birinci Meşrutiyet ve sonucu:

Tanzimatın sonunda ardı ardına padişahlar tahtlarından indirilmişti. Daha iyi bir düzen için anlayışlı bir padişahın başa geçmesi isteniyordu. Fakat, düzenin temeli ortaçağ anlayışına dayalı kaldıkça toplumun düzelmesi ve ekonomik bakımdan kalkınması düşünülemezdi.

II. ci Abdülhamit (1876-1909), taht'a geçtiği zaman başta Mithat Paşa'nın etkisiyle 1876 Anayasası'nı kabul etmişti. Devlet yönetiminde halkın seçtiği kişilerden oluşan bir de Meclis bulunacaktı. Osmanlı Devleti böylece Monarşik (Mutlakiyet) yönetimden Oligarşi'ye (Meşrutiyet'e) geçiyordu.

Şu halde Meşrutiyet yönetimi ile halk'a doğru bir adım daha atılmış; Padişah'ın tek başına yönetimi (Kanun-u Esasî) Anayasa ile sınırlanmıştı.

Fakat büyük ümitlerle iş başına geçirilen II. ci Abdülhamit; Anayasa'yı hazırlayan ve yeni düzeni kurmaya çalışan Mithat Paşa'yı Anayasa'nın bir maddesine dayanarak sürgüne göndermişti. Bununla beraber Mebus'lar Meclisi'ni açmıştı. 1877 Rus Savaşı'nı sözde neden sayarak Anayasa'yı uygulamamış, Meclisi kapatmıştı. Böylece yönetimi kendi eline almıştı. Tarihlerimizde «İstibdat Dönemi» olarak yer alan II. ci Abdülhamit'in bu keyfe bağlı baskı yönetimi otuz üç yıl sürmüştü. Abdülhamit bu kişisel yönetimini Halifelik kuvvetine dayamış kendisine Tanrının âlemdeki Gölgesi (Zıllullah-ı Fil'alem) gibi unvanlar verdirerek din gücünden faydalanmıştı.

Bundan başka, oturduğu Yıldız Sarayı'nı ve İstanbul'u korumak için «Muhafız Alayları» adı ile Türkler'in dışındaki uyruklulardan birliklere kurdurmuştu. Ordu bakımsız araçsız olduğu halde bu Muhafız alayları maaşlarını düzenli alıyor ve hiçbir şeyden yoksun bırakılmıyordu. Ordudan ayrı kurulan bu alaylar, II. ci Abdülhamit'in istibdat yönetimini sürdürmek için dayandığı bir çeşit militanları idi.

II. nci Abdülhamit'in dayandığı en önemli desteklerden biri de kurduğu gizli haber alma kurumu, «hafiyelik» idi. Doğrudan doğru'ya kendi eli ile Yıldız Sarayı'ndan yönettiği hafiyelik, tarihte örneği az görülen bir kuruluştur. Hiç kimseye güveni olmayan Abdülhamit hafiyelerin ardına da hafiyeler takarak onları denetlettirdi. O devirde Padişah ve saraydan bahşiş alabilmek için hafiyelik bir meslek haline gelmişti. İlericiler sıkı bir şekilde izleniyor, bir sözcükten, bir gazete yanlışıundan anlamlar çıkarılarak jurnallar veriliyordu.

Bu dönemin dış politika yönetimi de başarısız ve Osmanlı Devleti'nin zararına idi. İstibdat yönetiminin ve kişisel çıkarların sürdürülmesi için barışın korunması ön görülüyordu, bu yüzden yabancı devletlerin istedikleri parça veriliyordu.

b — İkinci Meşrutiyet Yönetimi

Keyfe bağlı yönetimin doğal sonuçları olarak görevlerin kötüye kullanılması, çıkarıcıların, vurguncuların çoğalması, halkın yoksul düşmesi ülkenin her yerinde hoşnutsuzluk yaratmıştı.

O sırada bu yönetimden kaçan aydın ve milletsever kişiler özellikle Fransa, Londra ve İsviçre'ye gidiyor, oralarda yayınladıkları gazeteleri gizlice Osmanlı ülkesine göndererek halkı uyarmaya çalışıyorlardı. İstanbul'daki Tıbbiye, Harbiye, Mühendishane, Mülkiye, Baytar v.b. Yüksek Okul öğrencileri bu gazeteleri elden ele dolaştırı-

yordu. Böylece, batılı devletler'in yönetimi ile Osmanlı istibdat yönetimini karşılaştıranlar oldukça bilinçleniyordu. İşte Mustafa Kemal'de Harp Okulu öğrencisi olarak bu vatansever, milliyetçi gençlerin arasında bulunuyordu. Namık Kemal'in eserleri aydın kişilerin heyecanlarını daha çok etkiliyor, onları geleceğe hazırlıyordu.

Harp Okulu açıldıktan sonra yetişen Subaylar, yurt gerçekleri ve gelecek ile daha yakından ilgilenmekte idi. Özellikle Balkan'larda görev yapan ve Avrupalı'larla yakından ilgilenen subaylar; Osmanlı Devleti'nin kurtarılabilmesi için keyfe bağlı yönetimin yıkılmasını, Anayasa'nın kabulünü ve Meclis'in açılmasını ön görüyorlardı. Bu ileri düşünceyi taşıyanlara «Jöntürk» deniyordu. Bunlar, Abdülhamit'in yöneticileri tarafından izlenerek tutuklanıyor, zindanlara atılıyor, Tâif, Fizan gibi yerlere sürgüne gönderiliyor, ya da öldürülüyordu.

Fakat bu yönetime karşı yurt içinde ve dışındaki aydınlar birleşerek gizli bazı cemiyetler kurmuşlardı. Bunların en önemlisi «İttihat ve Terakkî Cemiyeti» idi. Bu örgüt 1889 da İstanbul'da ilk önce «Terakkî ve İttihat» adıyla kurulmuş, sonra «İttihat ve Terakkî» ye çevrilmişti. Sivil aydınlarla genç subayların katıldığı bu cemiyetin Selânik ve Manastır'da yoğun çalışmaları vardı.

Bu sırada Ruslarla İngilizlerin 1905 de «Reval» de anlaşarak Osmanlılar'ın Makedonya'dan çıkarılması haberi duyulunca, Cemiyet hemen amacını açığa vurdu.

1908'de Manastır'da Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Ni-yazi Bey ve Selânik'te de Yüzbaşı Enver Bey askerleri ile dağa çıkarak istibdat yönetiminin yıkılmasını, hürriyetin ilânını istediler. Bu durum karşısında Abdülhamit; 1876 «Kanun-u Esasî» sini uygulayacağını, Meclisi yeniden açacağını bildirerek 23 Temmuz 1908 de meşrutiyet yönetimini ikinci kez kabul ve ilân etti.

İkinci Meşrutiyet'in kabulü, Müslüman, Hristiyan

ve öteki uyruklular tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı.

Anayasa'nın uygulanmaya konulması eşitlik, adalet, hürriyet'in ilanı, yazı ve söz özgürlüğünün tanınması; Osmanlı ülkesinde yeni bir geleceğin belirtileri olmuştu.

c — 31 Mart 1909 Gericilik Olayı :

Meşrutiyetin ikinci kez kabülü ile Kanun-u Esasi (Anayasa) yeniden ortaya konmuş; Mebuslar Meclisi toplanmıştı. Fakat ikinci Abdülhamit'in padişahlıkta bırakılması, ikinci Meşrutiyet Devrimcileri'nin en büyük hatası olmuştu. Abdülhamit, eski yönetime dönebilmek için fırsat beklemeğe başlamıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti açıkça hükümete katılmamakla beraber, yönetime karışıyordu. Dış politika da, devleti zor duruma düşüren bir durumda geliyordu. Bulgaristan bağımsızlığını bildirirken, Girit Adası Yunan Kırallığı'na bağlandığını ve yirmibeş yıldanberi geçici olarak Bosna - Hersek'i elinde tutan Avusturya - Macaristan İmparatorluğu da bu yerleri Osmanlı Devleti'ne geri vermiyeceğini açıklıyordu. Bu kayıplar keyfe bağlı Abdülhamit yönetiminin sonucu idi.

Gerek dış politikadaki kayıplar gerek söz ve yazı özgürlüğüne sığınan eski günlerin özlemini çekenlerin iç politikada yarattıkları bunalım, yeni meşrutiyetin iş başındaki yöneticilerini şaşırtmıştı. Eski yönetimi tutanlar bu durumdan meşrutiyetçileri sorumlu tutmak istiyorlardı.

17 Aralık 1908'de açılan Meclis-i Meb'usan'da Cemiyete bağlı meb'uslar ile bağlı olmayanlar, iki ayrı grup halinde sonsuz çekişmelere girişmişlerdi. Bu çekişmelerden, Abdülhamit ve O'nun yönetiminden çıkarı olanlar faydalanmasını bildiler. Bir takım bağnazlar asker arasına girerek din sömürücülüğü yapmaya, onları meşrutiyet yöneticilerine karşı kışkırtmağa başladılar.

Meşrutiyetin ilk günlerinde Abdülhamit'in yönetimini

tutan bazı komutanlarla alaydan yetişmiş (Harp Okulu çıkışlı olmayan) subayların çoğu ordudan uzaklaştırılmıştı. Bunlar bağınazlarla ve öteki çıkarıcılarla birleşmiş; bilgili ve ilerici Subaylarla okuldan yetişen aydınlara karşı olmuşlardı.

Meşrutiyet ve Meclise karşı bu hoşnutsuzluğun artmasına bir çok nedenler vardı. Bunların en önemlileri arasında; İhtilâli yapanların ve iktidara getirilen hükümetlerin başladıkları işleri tam olarak sonuçlandırmamaları, eski rejim elemanlarını iş başından uzaklaştırmamaları, gericilerin davranışlarına sert tepki göstermemeleri, sayılmaktadır.

Gericiler birdenbire ortaya atılmamışlar, ilkönce hükümetin ilgisini ve gücünü denemişlerdi.

a — Meşrutiyet'in kabulünden iki ay sonra 30 Eylül 1908'de Fâtih Camii vâizlerinden «Kör Ali Hoca» hutbede Anayasa'nın, Meb'uslar'ın aleyhinde bulunmuş; İslâm Tarihi'nden örnekler göstererek hürriyetin fayda getirmiyeciğini anlatmış ve bu kuruluşlara karşı birleşmeleri için Camideki halka yemin ettirmişti. Daha sonra cemaatin çoğuna sarıklar sardırarak «Allahını seven Müslüman bizimle gelsin» diye bağırarak, tekbirlerle, Bayezit - Köprü Beşiktaş yolu ile Yıldız Sarayı'na gidilmişti. O zaman döviz taşımak henüz gelenek olmadığından, sarayın önünde «vazifemiz şeriattır.», «Jön Türk-kanı helâldir», «Müslümanların Halifesi, Meb'uslara boyun eğmez», «Bu meydanlarda bıyıksız, sakalsız şeytanların asıldığını göreceğimiz günler yakındır» sesleri ile Padişah II ci Abdülhamid'e bağlılıklarını anlatmışlardı.

Bu olay aslında, Meşrutiyet Hükümeti'nin tutumunu anlamak için gericilerin bir denemesi idi. Hükümet hiçbir tepki göstermemiş ve bu davranışı önemsememişti.

b — Kör Ali Hoca davranışı cezasız kalınca cesaretlenen gericiler ve çıkarıcılar, ikinci bir denemeye girişmişlerdi.

O günlerde Beşiktaş'ta Müslüman bir kızın, sevdiği Rum delikanlıya kaçması üzerine gerici toplum arasında homurdanmalar başlamıştı. Bu iki gencin yakalanarak Beşiktaş karakolu'na getirildiklerini duyan Sarıklılar, halkı yine teşvik etmiş; karakola saldırarak Rum delikanlıyı öldürmüş, Müslüman kızı da yaralamışlardı.

Bu olay da hükümetçe izlenmemiş ve nerede ise hoşgörülükle karşılanmıştı. Artık, camilerde 1908 Devrimi'ni yapanlara ağır sözler söylenmeğe, hürriyetçiler suçlu olarak gösterilmeğe başlanmıştı.

Meşrutiyet'in sağladığı basın ve söz hürriyeti de yanlış bir yola saptırılmıştı. «Serbestî», «Mizan», «Bomba» ve «Süngü» gibi gazeteler; devrimcileri kötülüyordu. Özellikle, yeni kurulan gerici «İttihad-ı Muhammedî Partisi»nin inançlarını savunan «Volkan Gazetesi»'nde «Derviş Vahdeti» ile «Said-i Kürdî = Said-i Nursî»nin ağır yazıları, hocalar tarafından camilerde parasız dağıtılıyordu. Halk, açıkça yeni bir ayaklanmaya teşvik ediyordu. İstibdat Devri'nde askere alınmayan sarıklılarla medreselilerin, Meşrutiyette bu ayrıcalıktan faydalanamamaları da onları yeni yönetime karşı koymaya büyük bir neden olmuştu. Bu yüzden «Askere şapka giydirilerek onlara dinden çıkarmak istiyorlar» gibi haberlerle halkın dinsel duygularını etkiliyorlardı.

Kapitülasyoncu bazı devletlerde halkın uyanmasını ve ilerlemesini kendi çıkarlarına aykırı görüyor, her fırsata meşrutiyeti kötülüyorlardı. Rusya ve Avusturya elçileri «Siz Müslümansınız, Meşrutiyet sizin neyinize» diye düşüncelerini açıkça söylemişlerdi.

Bütün bu nedenlerin sonunda 31 Mart 1909 günü İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'den gönderdiği «Avcı Taburları» subaylarını dinlemiyerek çavuşlarının yönetiminde hükümete baş kaldırdılar. «Din elden gidiyor», «Şariat isteriz» diye bağırarak Ayasofya Meydanı'nda

toplandılar. Meclisi basarak oraya gelmekte olan bazı subayları ve mebusları öldürdüler. Bu olay Abdülhamit'in etkisi, bazı yabancı devletlerin teşviki ve Kara Kuvvetin gücü ile olmuştu. Ayaklanan bu erlere Harp Okulu çıkışlı hiç bir subay katılmamıştı. Baş kaldıran erleri yönetenler; «Hamdi Çavuş» ile yardımcısı «Hazım Çavuş», «Bölük Emmini Mehmet» ve «kamacı Arif Usta» olarak görülyordu.

O gün bazı subaylar hapis edilmiş, öldürülmüş ve Meclis basılarak dağıtılmıştı. İstanbul'da ilerici avı başlamış, ortalık sarıklılarla dolmuştu.

Bu olay, aynı günlerde Anadolu'nun bazı il merkezlerinde de meydana geldiğine bakılırsa; gericiliğin çok önce örgütlendiği fakat, tam bir güce erişmeden patlak verdiği anlaşılmaktadır.

Devlet Merkezindeki bu kanlı olay, Selânik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkezi tarafından duyulunca, hemen ordu ve gönüllüler hazırlanmıştı. «Hareket Ordusu» adıyla «Mahmut Şevket Paşa» yönetiminde İstanbul'a gönderilen bu kuvvete, Edirne'deki birlikler de katılmıştı. Kolağası «Mustafa Kemal Bey» ile «Kâzım Karabekir Bey» ve Binbaşı «Enver Bey» de bu ordu'nun başlıca kurmayları arasında idi.

Hareket ordusu Yeşilköy'e, oradan 23 Nisan 1909 günü Eyüp sırtlarından Şişli'ye gelmiş; döğüşerek İstanbul'u gericilerden kurtarmıştı.

31 Mart olayı kanla bastırılmış, II ci Abdülhamit tahtından indirilmiş, yerine «V nci Mehmet Reşat» geçirilmişti. Sıkı Yönetim uygulanmış, ayaklananlar mahkemelerde yargılanarak cezalandırılmış, Derviş Vahdeti ile birlikte bir çok suçlu asılmıştı.

Bu arada, Said-i Kürdî kaçarak saklanmış; sonradan çıkan aftan faydalanarak kurtulmuştu.

Bundan sonra yeni kabine kurulmuş, fakat bu defa

«İttihat ve Terakki» parti olarak iktidarı tüm olarak ele almış, Dikta Rejimi uygulamaya başlamıştı.

Padişah V. nci Mehmet Reşat'ın yönetiminde etkisi kalmamış; İttihat ve Terakki partisinin her istediğini yapan bir devlet başkanı durmuna düşmüştü.

Osmanlı Meclisi, Türk - Arap Arnavut - Rum Ermeni ve Müsevî mebuslardan meydana gelmişti. Osmanlı Toplumunda beliren «Milliyet Akımları» karşısında, mecliste de her azınlık kendi topluluğunun çıkarları için çalışır duruma gelmişti. Çökmekte olan imparatorluğun yıkıntısı üstünde her azınlık, bağımsızlık hevesine kapılmıştı.

Bu arada imparatorluğu kurtarmak ve yaşatmak için çeşitli düşünceler ortaya atılıyordu.

D — Osmanlı Devleti'nin Kurtuluşu için öne Sürülen Akımlar

Yukarıda açıklandığı gibi Tanzimat Dönemi'nin düşüncesi, Müslüman olmayan uyruklara da yönetim ve hukuk eşitliği tanımak; «Osmanlı Birliği» ni sağlamaktı. Böylelikle, yabancı devletlerin iç işlerimize karışması önlenecak, azınlıkların bağımsızlık istekleri dayanaksız kalacaktı.

Bu «kaynaştırma» düşüncesi; Tanzimat boyunca başarılammış, İstibdat ve onu izleyen İkinci Meşrutiyet süresince de kurtuluş için yeni akımlar aranmıştı. Bütün çabalar çökmekte olan ve yapısında çeşitli dil, din, mezhep, düşünce ayrılıkları bulunan Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmaktı. Bunun tek çaresi de, sosyal yapıdaki aksaklıkları gidermekte idi.

Osmanlı Devleti'ni oluşturan toplum, inanç bakımından üç ayrı peygamberin ümmeti idi. İslâmlar egemen çoğunluğu meydana getirmekle beraber; yapıda vaz geçilmez öğeler olarak Hristiyanlar, Müsevîler ve başka inanç-

ta olanlar da vardı. Bunların arasında, da çeşitli mezhep ve tarikat ayrılıkları bulunuyordu.

Birliği kurabilmek ve canlı bir şekilde koruyabilmek için İkinci Meşrutiyet'te, birçok düşünür ve yazarlar çeşitli görüşler ileri sürülüyordu.

Osmanlı Meclisi de birbirine aykırı olan bu düşüncelerin savunulduğu bir yer durumuna gelmişti. Türk olıyan meclis üyeleri, kendilerini «Osmanlı» olmaktan çok; kendi azınlık toplumunun temsilcisi sayıyor ve kısır çekişmeler sürüp gidiyordu.

Bu düşünceler arasında başlıca üç siyasal yol, üç akım belirmişti. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir.

1 — Osmanlılık Akımı :

Bu akım, Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan beri görülmekte idi. Hangi din ve milletten olursa olsun, padişahın egemen olduğu ülkede oturan ve başka bir yabancı devlete bağlı olmayan halk, Osmanlıdır. Fakat bu düşünce hiçbir zaman uygulanamamıştı. Ayrı dinde olanlar vergi, askerlik, devlette görev alma, çalışma özerkliği ve sosyal bakımlardan ayrı tutulmakta idi. Bu ayrıcalık, törelerde giysi bakımından bile kesin olarak yer almıştı.

Altmışaltı milyona varan Osmanlı İmparatorluğu'nda yirmi iki ayrı millet bulunmakta, bunların din, dil, gelenek, ülkü ayrıcalıkları göz önüne alınmaktaydı.

Devletin kuvvetli bulunduğu süre bu durum böylece uygulanmıştı. Fakat Avusturya, özellikle Rusya gibi büyük devletlerle karşılaşınca durum değişmiş, yenilgi ve gerileme başlamıştı. Böylece, XVII ci yüzyıl sonunda haşka din ve milletten olanlar Osmanlı olmaktan ayrılma düşüncesine kapılmışlardı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni yıpratmıştı. Yabancı devletlerin kışkırtmalarına meydan veren bu olaylara son verebilmek için, yine bazı yabancı devletlerin öğütleri ile Tanzimat'a girilmişti. Yayınla-

nan fermanlarla sağlanacak eşitlik, gelecek için bir umut yaratmıştı.

Tanzimat, istenileni değil, en azını da verememişti. Bu sıralarda bazı aydınlar Avrupa'ya kaçarak «Genç Osmanlılar» adı altında çalışmalara başlamışlardı. Genç Osmanlılar; «Tanzimat, kişi haklarını koruyan bir Anayasa getirememiş; özgür ve birleştirici bir düşünce sağlayamamıştır.» diyerek, Tanzimatı yeterli bulmuyorlardı. «Osmanlılık ancak, bütün toplumu bir Osmanlı kültürü içinde yetiştirmekle gerçekleşebilir. Bu da, Osmanlı yönetiminin halk'a doğru giden meşrutiyete kavuşmasına bağlıdır» düşüncesinde idiler.

Özet olarak, Tanzimat Döneminde «Osmanlı Birliği» kurulamamıştı.

İkinci Meşrutiyet'in kabulünden sonra açılan mecliste 130 meb'ustan ancak 80 ni islâmdı. Böyle bir meclisi oluşturan imparatorlukta birlik ve beraberlik, şimdiye kadar olduğu gibi hiçbir zaman sağlanamazdı.

İşte bu çıkış noktasını ele alan bazı yazar ve bilim adamları, Meşrutiyet yönetiminde de Kurtuluşu, «Osmanlılık Akımı»nda görüyorlardı. «Dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin Osmanlılık noktasında kaynaşmalı birleşmeli» diyorlardı.

Bu düşünceyi en fazla savunanların başında Ali Kemal Bey geliyordu.

«Ahrar Partisi», Meclis içinde ve dışındaki Rum, Ermeni, Arnavutlar öteki azınlıkları kendi yanında toplayabilmek için «İttihad-ı Anasır» (Öğelerin Birleşmesi) ilkesini ortaya atmıştı. Fakat Müslümanlar arasında hoş görülmeince, bu düşünceye fazla yer verememişlerdi.

Daha sonra kurulan «İtilâf ve Hürriyet Partisi» aynı ilkeye sarılmış, mecliste çıkan düşünce ayrılıkları yüzünden çekişmeler uzayıp gitmişti.

Osmanlılık amacıyla birleştirilmek istenen azınlıkla-

rın asıl düşünceleri «bağımsızlık» idi. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için «Osmanlılık» adı altında Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler, Arnavutlar, Kürtler ayrı ayrı kulüp kurdular. Gerçi, İttihat ve Terakki İktidarı'nın «Sıkı Yönetim»leri azınlıkların bu kulüp ve cemiyetlerine göz açtırmıyordu. Fakat bir kez bu düşünce azınlıklar arasında yerleşmiş ve gizligizli işlenmeğe başlanmıştı.

Azınlıklar; Osmanlılık kavramını benimsemiş gibi görünüyorsa da, bu değimi kendi aralarında bile yalnız Türkler için kullanırlardı.

Osmanlılık; «İslâmlık ve Türklük Akımları» karşısında başarılı olamamıştı. Bulgar ve Arnavutlar'ın; meşrutiyetin daha ilk yıllarında bağımsızlıklarını kazanmaları, bunu açıkça göstermiştir. Bu akım ancak, Mondros Silâh Bırakışması öncesi ve sonrası; Türklük'e zararlı olarak azınlıkların kurdukları cemiyetlere bir dayanak olmuştur.

2 — İslâmlık Akımı :

XVIII. yüzyıl başında Balkanlar'da ayaklanan Hristiyan uyruklular, başka devletlerden de yardım görerek İmparatorluktan ayrılmışlar, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya gibi bağımsız devletler meydana getirmişlerdi. Geriye kalan Rum, Ermeni, Bulgar, v.b. da sık sık ayaklanarak ayrılmak istiyorlardı. Osmanlılık Birliği düşüncesi, başarılı olamamış ve olamayacaktı. İslâm olmuştuk nasıl olsa ayrılacaktı. O halde Müslüman Osmanlılar birleşerek imparatorluğu kurtarmalı idi.

İkinci Meşrutiyet'in en önemli akımı olarak görülen bu düşünceye göre, dünya müslümanları birleşerek ve bir «İslâm Birliği İmparatorluğu» kurulabilecekti. Aynı Peygamberi tanıyanların birleşmesi anlamına gelen bu düşünceye; «İslâmcılık Akımı», ya da «Ümmetçilik» deniliyordu.

Bilim örgütlerine etki yapan medreseler elbette ki, bu görüşü destekliyordu. Mehmet Akif Bey'in destek-

lediği İslâmcılık Akımı'nı «Sebilürreşat», «Sırat-ı mustakım», «Eyan-ül hak» gibi dergiler de savunuyordu.

Medreseler düzeltilmeli, batıdan yalnız teknik alınmalı idi. İslâmcılık Akımı, Doğu Kültürü'nü Batı'dan üstün görüyor; «ancak; onun bulunup çıkarılması ve benimsenmesi gerekir» düşüncesini ileri sürüyordu.

Mehmet Akif Bey'in «İlimli bir İslâmcılık» isteği yanında «Aşırı İslâmcılar» da vardı. Aşırı İslâmcılar batı'dan alınacak her şeyin karşısında; meşrutiyet'in, kadın haklarının, v.b. yeniliklerinde «Gâvur Tarzı» olduğu kanısında idi. Aşırı İslâmcılar'ın düşüncelerini meşrutiyetin ilk yılında, «Derviş Vahdeti» ile «Said-i Kürdî», «Volkan Gazetesi» nde açıklamışlardı. Bunlar aynı yıl, 31 Mart Gericilik olayını yaratmışlardı.

İslâmcılık Akımı, da gerçekçi bir kurtuluş yolu değildi. Osmanlı Devleti Yüzyıllarca bu akımı uygulamış, müslüman olmayan uyrukları hesaba katmadan imparatorluğu, islâm çoğunluğu egemenliği altında yönetmişti. Daha sonra Halifelik unvanını alan Osmanlı Padişahları; «Bütün Dünya Müslümanları» nın da imamı idi. Fakat yine birlik kurulamamıştı. Hatta, Halife, 1857'de «Sipahiler ayaklanması»nda Hint Müslümanları'nı, İngiliz İmparatorluğu'na boyun eğmeleri için öğütlerde bulunmuştu.

Osmanlı uyruğundan yalnız Hristiyanlar değil, Yemen, Mısır ve öteki müslümanlar da ayrılmak amacı ile ayaklanma halinde idi.

İlimli İslâmcılık'ı destekliyenler arasında; Sait Halim Paşa, Mehmet Akif (Ersoy,) Babanzade Ahmet Namık, M. Şemsettin (Günaltay) gibi seçkin kişiler de bulunuyordu.

İslâmcılık Akımı; etkili olmuşsa da Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtaramamıştı.

3 — Türkçülük Akımı :

Hristiyan ve Müslüman azınlıkları ayrılınca Osman-

lı İmparatorluğu'nun özünü meydana getiren TÜRK toplumunun da kendisini koruması gerekiyordu.

Tanzimat'ta dil, edebiyat ve tarih alanlarında beliren bu akım, o süre içinde «TÜRK» sözünü, «Osmanlılık» bağlantısını sarsabileceği düşüncesi ile ortaya atılamamıştı. Daha açık bir deyimle Türk Dili, Türk Tarihi ele alınmış; fakat, «Türk Milleti» konu edilememiştir.

İstibdat süresince bu alanda yine gelişmeler olmuş, fakat II ci Abdülhamit'in islâmcılığa dayanan yönetiminde «TÜRK Miliyetçiliği» ortaya konamamıştı.

Fakat İkinci Meşrutiyet'te, ortaya atılan Osmanlılık ve Islâmcılık Akımları yanında «TÜRKÇÜLÜK» de kendini belirtmiştir.

Parçalanmakta ve batmakta olan imparatorluğu, ancak «Türkçülük Kurtarabilir» düşüncesi cesaretle savunulmaya başlanmıştır.

İttihat ve Terakki ilkönce Osmanlılığı ve Islâmcılığı savunmuş, İkinci Meşrutiyeti bu temel üzerine oturtmak istemiştir. Osmanlı Devleti uyruğu olmaktan çıkmak isteyen Hristiyanlar'la Araplar, meclis içinde ve dışında Hükümeti karşılarına almışlardır. Azınlıkların ilkönce Ahrar, sonra Hürriyet ve İtilâf Partileri ile birleşmeleri İttihatçıları Osmanlılık Akımı'nın olumsuzluğuna inandırmıştır.

Geriye «Türkçülük» kalıyordu. İttihatçılar, Tanzimat'ın başlattığı Türkçülüğü daha bilinçle ele alarak Osmanlı Devleti'nin Kurtuluşuna bir çare olarak uygulamaya koyuldular. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen Kuvveti olan Türkler millî varlıklarına sahip olarak gerçek egemenliği ele alacak ve islâm toplumlar arasında da değerini kazanacaktı. Bunun için dil, tarih ve kültür en önemli bir bağ idi.

İttihatçıların düşünce ve bilim kadrosunu yöneten Ziya Gökalp bu ülküyü Şiir ve Edebiyat alanındaki duy-

gu ve coşkunluğu ile olduğu kadar, bilimsel olarak da açıklamıştı.

Ziya Gökalp Çağdaş Sosyoloji içinde Türkçülük'ün yerini belirtmişti. Ayrıca, Ali Canip (Yöntem) ve Ömer Seyfettin'in çıkardıkları «Genç Kalemler Mecmuası»nda Türk Dili'nin sadeleşmesi ve yabancı sözcüklerden arınması konusunu da savundu. Bilimsel görüşlerini «Türkçülüğün Esasları», duygusal yönlü Türk Destanları'nı ve Şiirlerini «Yeni Hayat» ile «Kızıl Elma Dergisi»nde yayımladı.

İttihat ve Terakki Partisi'nin benimsediği bu düşünceler, Osmanlılık ve İslâmcılık'a göre daha bilimsel, daha gerçekçi bir akım idi. Ziya Gökalp'in benimsenen bu düşüncelerine göre Türkçülük, «yakın» ve «uzak» olmak üzere iki bölümde savunulabiliyordu.

Yakın Türkçülük : Kültür ve dil kolu bakımından yakın bulunan İran, Azerbeycan, Kafkas Türkleri'ni Osmanlı Türkleri ile birleştirerek «Oğuz Birliği» ya da «Türkmen Birliği» kurmak amacına dayanıyordu.

Bu düşüncenin uygulanması, gerçeğe daha yakın idi.

Uzak Türkçülük : Kırgızlar, Tatarlar, Özbekler, Yakutlar gibi aynı ırktan olan ve yabancı yönetiminde yaşayan soydaşları bir araya toplayarak, «Turan İmparatorluğu» meydana getirmek ülküsünü taşıyordu.

Bu düşüncenin gerçekleşmesi çok zor ve olanaksızdı. Büyük Devletler bunun gerçekleşmesine hiçbir zaman fırsat vermeyeceklerdi.

Fakat; İttihatçılar Yakın Türkçülük'ten daha çok Uzak Türkçülük'e sarılmak istediler. Birinci Dünya Savaşı'na bu düşüncenin etkisi ile girdiler. Fakat İmparatorluğun batmasını çabuklaştırmış oldular.

«Türk Derneği», «Türk Yurdu», «Türk Ocakları» gibi Kuruluşlar ve bunlarla birlikte birçok aydınların çıkardığı dergiler; Türkçülük ilkelerini savunuyorlardı.

Tanzimat Türkçülüğü, çok dar bir yazar kadrosu ile, onlara destek olacak az aydın bulabilmişti. Meşrutiyet döneminde önder, yazar ve bilim adam kadrosu çoğalmış; Gençlik, Türkçülük Dernekleri'nden yararlanmıştı. Ayrıca bu akımı destekleyen yayınlar da artmıştı.

Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Akçoraoglu Yusuf, Ömer Seyfettin, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ali Canip (Yöntem), Kâzım Nâmi (Duru), Velet Çelebi (İzbudak), Âkıl Muhtar, Hüseyinzade Ali, Ahmet Hikmet, Muiz Kohen (Tekinalp), Mehmet Emin (Yurdakul) Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülük Akımı'nın başlıca temsilcileri idi.

Bunlar; Cumhuriyet Dönemi Türkçülüğü'nü hazırlamış oldular. Ziya Gökalp başta olmak üzere bir kısmı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1922 den başlayarak yarattığı (Eylemli ve Başarılı Türkçülük)'e katkıda bulunmuşlardır.

İkinci Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SON YILLARINDAKİ SİYASAL DURUMU ve SON SAVAŞLAR

I — DOĞU SORUNUNUN SONUÇLARI

Osmanlı Türkleri'nin Balkanlar'a ayak basması ile 1357 de başlayan «Şark Meselesi» daha sonraki yıllarda çeşitli yönler değiştirerek imparatorluğun çöküşüne kadar sürüp gitmişti.

1789 dan sonra bu konu, Balkanlardaki Hristiyan Milletlerin Osmanlı Yönetiminden kurtarılarak bağımsızlıklarına kavuşturulması; askerlik ve ticaret yönünden çok önem taşıyan «Boğazlar» la geçit yerlerinin ele geçirilmesi için dört büyük devletin ilgilenmesi niteliğini almıştı.

Rusya ve Avusturya'nın genişleme istekleri, Fransa'nın Akdeniz çevresindeki kıyı memleketlere göz dikmesi, İngiltere'nin Hindistan'a giden yolları korumak planları Şark Meselesi'ni Milletlerarası yarışma ve çekişme haline gelmişti. Bu yüzden İngiltere, Fransa ve Avusturya Devletleri kendi çıkarlarına göre bazı kez Osmanlı devletinin yanında, bazı kez de karşısında yer alıyorlardı.

İkinci Meşrutiyet öncesi ve bu süre içinde; Osmanlı ülkesinin küçülmesi, Balkanlar'ın bağımsızlığı, Şark Meselesi'nin ana konusu olmuştu.

Bu sırada, sömürgeciliğe geç başlamış olan Almanya

ve İtalya, parçalanmakta olan Osmanlı topraklarından pay çıkarmak amacı ile konuya XX nci yüzyılın başlarında onlar da katılmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu, 1908 1918 arası İttihat ve Terakki iktidarı süresinde Parti kavgaları ile uğraşmıştı. Dış siyasa bakımından da Balkan Devletleri'ne toprak vermek, yeni sömürgeci devletlerle uğraşmak ve kaderine son verecek olan I ci Dünya Savaşı'na katılmak zorunda kalmıştı.

Bu süre içinde ardı ardına girdiği üç savaş O'nu, bitkin bırakmış, beklenen sonuca varmasını çabuklaştırmıştı.

A — Trablusgarp Savaşı (1911 1912)

Milli birliğini XIX ci yüzyılın sonlarında kurabilen İtalya kiralığı, sömürgecilikte de geç kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin zayıf durumundan faydalanarak, Libya kıyılarındaki Trablusgarp ile Bingazi'den ekonomik ve Siyasal bazı haklar istediler. Kabul edilmeyince Akdenize donanmalarını göndererek adı geçen yerlere asker çıkardılar.

Daha önce Tunus Fransızlar'ın, Mısır İngilizler'in eline geçtiğinden Osmanlılar Libya'ya asker gönderemiyorlardı. Başta Kolağası Mustafa Kemal olmak üzere bazı subaylar, gizli olarak, Trablusgarp'a giderek yerlileri örgütlediler. İtalyanlar kıyılardan içeriye geçememiş ve zor durumda kalmışlardı. Osmanlı direnişini kırmak için donanmaları ile Çanakkale Boğazı'nı zorladılar. Rodos ve Limni adasına da asker çıkarmışlardı. Mustafa Kemal Bey'in Yönettiği «Tobruk» ve «Derne» savaşları, Türk subaylarının değerini İtalyanlara göstermişti.

Bu sırada Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmeğe ve kuvvet toplamağa başlamışlardı. Devlet, İtalya savaşı ile gerektiği gibi uğraşamıyordu. Anavatan'ın tehlikede olduğunu gören Libya'daki subaylar yurda dönmek zorunda kalmışlardı. Balkanlar'a karşı hazır-

lanabilmek için İtalya ile anlaşmak zorunda kalınmıştı.

Balkan savaşı başladıktan sonra, İsviçre'nin Uşi Kentinde 1912 Ekiminde imzalanan barış ile; Trablusgarp ve Bingazi İtalyanlara verilmiş, böylece Afrika'daki son topraklar da Osmanlılar'ın elinden çıkmıştı.

Oniki Ada ve Rodos, Osmanlı egemenliğine bırakılmıştı. Ancak, Yunanlılar tarafından saldırıya uğrayabileceği düşüncesi ile geçici olarak İtalyan'larda kalması uygun görülmüştü.

İtalyanlar, sonradan bu adaları da bize vermekten vazgeçerek, kendi toprakları arasına katmışlardı.

B — Balkan Savaşı (1912 - 1913)

İkinci Meşrutiyet'in kabulünden sonra iç didişmeler sırasında, Balkan Devletleri aralarında birleşerek Osmanlılar'ı Rumeli'den atmak üzere anlaşmışlardı. Büyük devletler de onların bu isteklerini destekliyorlardı. Özellikle Rusya bu işe önyak oluyordu.

XIX. yüzyılda Türkiye'den ayrılarak bağımsız birer devlet kuran Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve üç yıl önce bizden ayrılarak bağımsız bir devlet olan Bulgaristan, hazırlıklarını tamamlayarak 1912 de Osmanlı Devleti'ne saldırmışlardı. Osmanlı Devleti bunun üzerine Trablusgarp Savaşını bırakmak ve anayurtla uğraşmak zorunda kalmıştı.

Bu sırada İttihat ve Terakki Partisi iktidarı kaybetmiş, tutucu bir görüş taşıyan «Hürriyet ve İtilâf Partisi» işbaşına geçmişti. Balkanlar'daki bu anlaşmalar açıkça sezildiği halde Osmanlı Yöneticileri Ordunun büyük bir bölümünü İtalya Savaşı'ndan önce terhis etmişlerdi. Düşmana ancak eldeki kuvvetle karşı konuldu. Politikaya dalmış olan Osmanlı subayları ve ordusu ilk günlerde başarı sağlamakla beraber, daha sonra büyük çapta çekilmeğe başlamıştı. Yunan Donanması üstün olduğundan denizden de bir davranış yapılamıyordu. Selânik ve Edirne'de

çevrilen kuvvetlerimize hiçbir yardım yapılmamıştı.

Osmanlı Ordusu sayısız eksiklikler ve zorluklar içinde olagan üstü bir çaba ile döğüşmüş, fakat çok büyük kayıplar vermişti.

Balkan Savaşı'nda olduğu kadar hiçbir savaşta Türk'lere bu derece zulüm yapılmamıştı. Birçok kent ve köyler yakılmış, kadın, çocuk ve yaşlılar öldürülmüştü.

Yunanlılar, bir ara Çanakkale Boğazı'nı kapatmışlardı. Hamidiye zırhlısı'nın Rauf Bey (Orbay) komutasında Boğaz'dan gizlice çıkarak çok üstün Yunan Donanması ile çarpışması da sonucu değıştirmemiş; Osmanlı kuvvetleri perişan duruma düşmüştü.

Bulgarlar; İstanbul'a yürümek amacı ile Edirne'yi almış, Çatalca'ya kadar gelmişlerdi. Hürriyet ve İtilâf Partisi Hükümeti, şaşkınlık ve beceriksizlik içinde her istenileni vererek barış için büyük devletlerinin aracılığını istemişti. Bu durumda ve tüm yenilgi halinde barış yapmak, Rumeli'yi bütünü ile vermeğİ kabul etmek demekti.

Bu sırada 23 Ocak 1913 de İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri, «Bab-ı Âli Baskını» ile Hürriyet ve İtilâf Partisini işbaşından uzaklaştırmış, zorla iktidara geçmişlerdi. Savaşı, daha canlı bir tutumla yönetmeğİ başlamışlardı.

Balkan Devletleri, Osmanlılar'dan aldıkları toprakları paylaşamıyarak aralarında savaşa tutuşmuşlardı.

Yeni Hükümet, bundan faydalanarak Çatalca'dan ileri saldırdı. Bulgarlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Edirne yeniden Osmanlı kuvvetlerine geçti.

Sonunda; Bulgarlar'la «İstanbul Barışı» (23 Eylül 1913) imza edilerek Meriç sol Kıyısı sınır çizilmiş, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ Osmanlılar'da kalmıştı.

Yunanlılar'la aynı yıl «Atina Barışı» imza edilerek; Yanya, Selânik, Kavala, Drama gibi başlıca kentleri içine alan Batı Trakya elimizden çıkmıştı. Uzun süredir, an-

laşmazlık konusu olarak Milletlerarası bir konu durumuna getirilen Girit'te, Yunanistan'a bağlanmıştır..

Adalar Denizi'ndeki kıyılarımıza yakın adaların çözümlü yolu Avrupa Devletleri'ne bırakılmıştı. Daha sonra; Bozca, İmroz ve Meis Adaları dışındakilerin, Yunanistana' verildiği anlaşılmıştı.

Osmanlı Devleti Adalar konusunda karar kabul etmek istememiş ise de bunların, Yunanlılar'ın elinde bulunduğu o günlerde I. Dünya Savaşı çıktığından bir şey yapılamamıştı.

Sırbistan ve Karadağ ile sınırlarımız kalmadığı için barış konusu ele alınmamıştı.

Balkan Savaşı, Hürriyet ve İtilâf Partisi Hükümeti'nin yönetimindeki beceriksizliği, azınlıkların Osmanlı varlığını arkadan vurması, Politikacılığın orduya girmiş olması yüzünden kaybedilmişti. Osmanlı Devleti yapısında ki «Hristiyan Milliyetçiliği» sorunu bu savaşta sona ermişti. Yine Balkan Savaşı sonunda, Şark Meselesi olarak Balkanlar üzerindeki Avusturya Macaristan ve Almanyanın etkisi azalmış; onun yerine Rus ve İngiliz politikası artmıştı.

C — Birinci Dünya Savaşı ve Sonucu (1914 - 1918)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında millî birliklerini tamamlayan Almanya ile İtalya, endüstride ileri gittikleri halde sömürge edinemedişlerdi. Bunun sonucu olarak, ekonomik yönden bunalım içinde bulunuyorlardı. Almanya; 1870 de aldığı Alsas-Loren arazisi yüzünden Fransızlarla anlaşmazlık içindeydi.

Avusturya - Macaristan birleşerek bir İmparatorluk kurmuş ve Balkanlar'a yerleşmeyi amaç edinmişti. Rusya, bir yandan Boğazlar'a sahip olmak isterken, öte yandan Balkanlar yüzünden Avusturya Macaristan ile siyasal bir çatışma içindeydi. Almanya, çelik sanayiinin gelişme-

sı üzerine satış için Pazar ve ham madde kaynağı ararken, her yerde İngilizler'le karşılaşılıyordu. Bu arada çoğunluğun Alman ırkı'ndan olan bir kısım yerlerin, bazı Avrupa Devletleri'nin elinde bulunması ve Fransızlar'la çekişme konusu olarak Alsas-Loren'in Alman İmparatorluğu'na bağlı kalması, büyük geçimsizliklerin sürdürülmesine meydan veriyordu. Kuzeydeki bir kısım İtalyan nüfusunun da Avusturya - Macaristan yönetiminde kalması da büyük çapta anlaşmazlık yaratıyordu.

Sonuç olarak ; millî çatışmalar, askerî antlaşmalar ve ekonomik nedenlerle dünyanın büyük devletleri, aralarına bazı küçük devletleri de alarak iki bloka ayrılmıştı.

Bunların dışındaki devletlerin bazıları tarafsız kalmak, bazıları da durumlarını savaşın seyrine göre ayarlamak üzere kararsızlık içinde bulunuyorlardı. Şu hale göre dünya devletleri ; savaş öncesi ve savaş içinde aşağıdaki şekilde ayrılmışlardı

- 1 — Üçlü Birleşme : Almanya, Avusturya - Macaristan, İtalya, (Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan bu gruba girmiş ; İtalya öteki gruba geçmişti.) olarak dört devlet girmişti.
- 2 — Üçlü Anlaşma İngiltere, Fransa, Rusya (sonradan bu gruba Sırbistan, Romanya, Yunanistan, Japonya İtalya ile dünyanın öteki devletlerinin çoğu girmiş ; savaşa son yıl, A.B.D. de katılmıştır.) başta olmak üzere 31 devlet katılmıştı.
- 3 — Üçlü Birleşme ile Siyasal ilişkilerini kesenler : (Bolivya, Ekvator, Santo Dominiko, Peru, Uruguay, Mısır.) olarak 6 devlet idi.
- 4 — Tarafsız kalanlar : Hollanda, İspanya, İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Arjantin, Venezuela, Şili, Kolimbiya, Meksika idi.

(Bunlar 11 devlet olarak dünya nüfusunun %7 si oranında bulunuyordu).

Birinci Dünya Savaşı'na; dünya nüfusunun 13/14 cü katılmıştı. Üçlü Birleşme (Alman Gurubu) «169.300.000» nüfus, «22.900.000» asker çıkarmıştı. Üçlü Anlaşma (İngiltere Gurubu) «1.002.435.000» nüfus, «42.900.000» askerle katılmıştı.

a — Savaşın Başlaması ve Yayılması :

O günlerde Sırbistan'ı ziyaret eden Avusturya İmparatoru'nun oğlu, Bosna-Hersek'te, 28 Haziran 1914 de bir Sırp tarafından öldürülmüştü. Bu olay Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına, milyonlarca insanın boğazlaşmasına neden olmuştur.

Avusturya - Macaristan; 28 Temmuz 1914 de Sırbistan toprakları'na girdi; onu izleyen günlerde bloklar birbiriyle savaşa başladılar.

Almanlar, üstün kuvvetlerle Belçika ve Manş Denizi Kıyılarına saldırdılar. Fakat Fransızlar'la yaptıkları «Marn Savaşı'nı kaybedince geri çekildiler. Almanlar, bu defa Rus Çarlığı'na yürüyerek onları Prusya'da yendiler. Balkanlar da Üçlü Birleşme tarafından ele geçirildi. Osmanlı Devleti'de 29 Ekim 1914 de, Üçlü Birleşme yanına geçerek savaşa katılmıştı.

Başlangıçta savaşa katılmıyan İtalya; ikinci yıl üçlü Birleşme (Almanya) tarafından ayrıldı. Avusturya yönetimindeki İtalyan asıllı halkı kurtarmak amacı ile karşı tarafa (İngiliz blokuna) geçmişti. Fakat savaşta hiçbir başarı gösteremedi. Bulgaristan'da ikinci yıl Almanya yanında yer alarak İngiliz blokuna karşı savaşa başlamıştı.

Almanlar ilkönce deniz savaşlarında da üstünlük gösteriyordu. İkinci yıl daha çok karada siper savaşları ile uğraştılar. Batı cephesinde Fransızlar'a karşı çok kanlı savaşlar yapıldı.

Savaşın üçüncü yılında Romanya'nın İngiltere yanında yer alması ile Almanya ve Avusturya - Macaristan sıkışık duruma düşmüştü. Osmanlı'lar bir Kolordu Kuvvetle bu cephede üçlü birleşmeye büyük fayda sağladılar. Romanya teslim oldu. Türk Kolordusu buradan Galiciya'ya geçerek bu cephede de Ruslar'a karşı savaştı.

Her gün geçtikten yeni bir devlet; Almanya karşısında, İngiltere yanında savaşa giriyordu. Japonya da deniz Kuvvetleri ile İngilizler'e yardım etmişti.

Savaş uzadıkça insan ve araç harcanması bakımından dayanılmaz bir duruma girilmiş; insanlık, açlık ve hastalık içinde perişan olmuştur.

Almanya İngilizler'le yaptığı «Skaжерak Deniz Savaşı»nda, sonucu denizlerde alamayacağını anlamıştı. Savaş kısa yoldan bitirebilmek için bütün kuvveti ile ayakta duran İngiliz adalarının denizden ilgisini keserek açlıkla barışa yanaştırmak yolunu denedi. Her gün, tarafsız da olsa yolcu gemilerini amansızca batırarak; savaş dışı binlerce kişinin ölümüne meydan vermekten çekinmedi. 1917 de iki ay içinde «686» tarafsız gemi batırarak, başta A. B.D. olmak üzere birçok devletlerin düşmanlığını kazandı.

Üçüncü yıl içinde Yunanlılar'ın savaşa katılması Balkanlar'da İngiliz ve Fransızlar'ı kuvvetlendirmişti.

Fakat; Türk kuvvetlerinin direnişi ile kazanılan (Deniz ve Karadaki) Çanakkale Savaşı sonunda İngilizler Güney (Boğazlar) yoluyla Rus Çarlığı ile ilgi kuramamışlar, 1917 Mart'ında Rusya'da çıkan ihtilâli durduramamışlardı. Bu durum, İngiliz blokunun zararına olmuştur. Rusya'da aynı yıl ikinci bir ihtilâl sonunda Komünizm rejimi kabul edilmişti. Rusya savaşı bırakarak Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve öteki devletlerle Lehistan'da «Brest-litovsk Barışı»nı imza etti ve üçlü anlaşma'dan ayrılmış oldu.

Ashında sömürgeci devletlerin pazar yeri bulmak ve dünyayı paylaşmak için giriştikleri bu savaş sona doğru, Emperyalizm ile Milliyet akını ya da Militarizm ve Demokrasi çatışması durumuna gelmişti.

Alman Denizaltılarının tarafsız gemileri torpillemesi, ordusuna dayanarak bütün dünyada eğemen olma iddiaları; Demokrasi'yi benimseyen devletlerle Emperyalist devletleri yanyana getirmişti.

Amerika Birleşik Devletleri 7 Nisan 1917 de Almanya'ya karşı olduğunu bildirerek, İngiliz blokuna katıldı. Alman bloku çok geniş bir alanda doğuşerek yorgun bir duruma düşmüştü. Fransız Generali (Sonra Mareşal) Ferdinand Foch kumandasında iki milyon A.B.D., Fransız, İngiliz ve Belçika askeri ile 18.7.1918 de Fransa'dan çıkartma yapıldı.

Almanya, asker ve araç bakımından dayanacak durumda değildi. Bulgarlar yenilgiyi kabul etmiş, Eylül 1918 de teslim olmuştu. Almanlar da, endüstri merkezlerinin Foch kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine, 4 Ekim 1918 de savaşı bırakmak zorunda kalmışlardı.

b — I nci DÜNYA SAVAŞININ SONUCU

Ağustos 1914 de başlayan Birinci Dünya Savaşı 4 yıl sürmüş ve üçlü birleşme (Alman Bloku) nin yenilgisi ile sona ermişti.

Tarih boyunca, bir çok devletlerin bloklaşarak katıldığı bir çok savaşlar görülmüş, fakat 1914 - 1918 arasında olduğu gibi, dünya nüfusunun tümü ile birbirini korkunç silâhlarla yok etmeğe çalıştığı ilk kez meydana gelmişti.

Tarafsız kalan ve savaşa girmiyerek Siyasal ilişkilerini kesen «17» devlet dışında «35» devlet birbiriyle savaşmıştı.

Aşağıdaki cetvel savaş'ın durumunu açıklamaktadır :

BLOKLAR	Toplam Nüfus (1914'te)	Silâh alımı alınan asker 1914-1918	Savaşta ölenler	Yaralı Sakat ve kayıp	Harcanan para (Dolar olarak)
Üçlü Birleşme (Alman Bloku)	169.000.000	22.900.000	3.640.000	11.980.000	60.643.160.600
Üçlü Anlaşma (İngiliz Bloku)	1.002.435.000	42.000.000	5.683.000	17.178.000	125.690.476.479
Toplam	1.171.435.000	64.900.000	9.323.000	29.158.000	186.333.637.097

Bu çizelge incelenince 1914 1918 arasında dünyadaki 1.171.435.000 insanın 64.900.000 asker çıkararak en korkunç silâhlarla savaştığı; 9.323.000 askerin öldüğü; 29.158.000 insanın yaralandığı, sakat kaldığı ya da kaybolduğu anlaşılmaktadır.

Bu savaşta iki blok toplam olarak, 186.333.637.097 dolar harcamıştır. Türk Parası'nın (1972) dolar değerine göre, 2.795.004.556.455 Türk Lirası tutmaktadır. (Yaklaşık olarak 3 Trilyon Türk Lirası demektir.)

Savaş henüz bitmeden A.B.D. Cumhurbaşkanı Wilson, yayınladığı 14 maddelik bildirisinde; yapılacak barışın yenilgiye uğrayan devletler için ağır ve ileride yeni bir savaşa meydan verebilecek nitelik taşımaması gerektiğini ileri sürmüştü.

Fakat; savaş bitince, İngiltere ve Fransa, Wilson Prensiplerine tam bağlı kalmıyarak o'nu kendi isteklerine göre yorumladılar.

Yenilgiye uğrayan devletlere; ilkönce ağır silâh bırakışmaları kabul ettirerek onların savaş araçlarına ve bütün varlıklarına el koydular. Daha sonra Almanya İmparatorluğu'na 28.6.1916 da Versay Barışı'nı imzalatarak Alsas-Loren Fransa'ya geri verildi. Danimarka, Lehistan, Çekoslovakya'ya geniş topraklar verildi. Ordusu, silâhları ve fabrikaları alınarak Alman Milleti güçsüz bırakıldı. Ayrıca savaş ödentisi olarak ağır para ödemeye zorunlu kılındı. Bütün sömürgeleri paylaşılarak ekonomik bakımdan kımıldamıyacak bir duruma sokulmuş oldu.

Avusturya Macaristan İmparatorluğu ikiye ayrıldı. Avusturya'ya Senjermen, Macaristan'a Triyanon, Bulgaristan'a «Noyyi» Barışları imza ettirildi. Bu devletlerden alınan topraklar üzerinden Çekoslovakya, doğdu. Polonya, Rumanya, Yugoslavya Devletleri aynı şekilde genişletildi. Rusya kendiliğinden parçalanarak

Baltık kıyılarında «Letonya», «Litvanya», «Estonya» Devletleri meydana getirilmiş oldu.

Avrupa'nın yüzü siyasal bakımdan 1815 Napolyon sonrası gibi değişmişti. I nci Dünya Savaşı sonunda yapılan ağır ve haksız barışlar, «Sürekli Barış» yerine II nci Dünya Savaşı'nı hazırlamış oldu.

Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu ile de «Mondros Silâh Bırakışması» imza edilmiş, fakat Türk Milleti bunu kabul etmeyince yeni bir savaş başlamıştı.

D — I nci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Savaşığı Cepheler :

Bu savaş, iki yüz yıldanberi bocalıyan ve çeşitli Kurtuluş yolları arayan Osmanlı Devleti'nin son çarpışması olmuş ve yıkılışını tamamlamıştı.

Tanzimat ve I nci, II nci Meşrutiyetler ile son kurtuluş atılımları da boşa çıkan, iç politika didişmeleri içinde zaman harcıyan, ardı ardına girdiği Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile yıpranan, ve ekonomik bakımdan çok fena durumda bulunan bu devlet, 1914 de, iç ve dış politika yönleri ile çok zayıftı.

Avrupa Devletleri birbirleriyle dünyanın öteki devletleri ile kendi ekonomi ve millî amaçlarına göre bloklaşırken; Osmanlılar da ordularını kendi olanaklarına göre hazırlamışlardı.

Başlangıçta hiç bir blok; Osmanlı Devleti'ni yanına almak istemiyor, savaş sonunda bu devletin paylaşılmasından faydalanabilmek için onun karşı bloka geçmesini öngörüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu için çıkar yol; hiçbir yana girmemek, tarafsız kalmak, savaştan uzak kalmak idi. Fakat iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi, «Üçlü Birleşme» Politikasını, gelecek için daha iyi görüyordu. Almanlar'la bir olunursa, Rusya'daki Türk asıllı soydaşlarını kurtararak «Uzak Türkçülüğü» gerçekleştirebileceklerini

TURAN İmparatorluğu'nu kurabileceklerini umuyorlardı. O zaman, İngilizler ve Fransızlar ellerinde bulundurdıkları İslâm memleketlerinden çekileceklerdi. Oysa ki, hangi yön üstün gelirse gelsin Osmanlı yurdu parçalanarak ya İngiltere, Fransa ve Rusya arasında kaybolacak, ya da Alman sömürgesi olmaya zorunlu bırakılacaktı.

Osmanlı Devleti, Almanya ile bir anlaşma yaparak sefer hazırlığını tamamlamış ve Ağustos 1914 de Kapitülasyonların kaldırıldığını bütün devletlere bildirmişti.

Kapitülasyonların kaldırılmasına hiçbir sömürgeci devlet ses çıkarmadığı halde dostluk anlaşması yapılan Almanya buna karşı gelmişti. Almanya'nın bu tutumu, Türkiye'ye karşı düşüncelerini açıkça göstermekte ise de, Osmanlı Hükümeti bunu değerlendirmemiş; «bu konu üzerinde savaştan sonra yeniden durulması» gibi garip bir anlaşma ile durumu geçiştirmişti.

Bu sırada, Alman savaş gemilerinden ikisinin Çanakale Boğazı'na sığınması üzerine tarafsızlığımız bozulması için Gemileri satın aldığımız ileri sürülmüştü. Fakat, tayfalarına Osmanlı fesi giydirilmiş olan bu Alman gemileri; Karadeniz'e çıkarak Rus Deniz Kuvvetleri'ne ve Rus Limanları'na 29 Ekim 1914 de ateş açınca, Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa, savaşa girdiğimizi bildirmişti. Oysaki, Parlamenter bir sistemde devletin savaşa katılması kararı Meb'uslar Meclisi'nin yetkisinde bulunmakta idi. Osmanlı Devleti'nin savaşa katıldığını, kabine üyeleri bile sonra öğrenmişlerdi.

Osmanlı Devleti böylece, bir oldu bitti ile savaşa girmişti. Rusya, 3 Kasım 1914 de bizimle savaş halinde olduğunu bildirmişti. Aynı hafta içinde İngiltere, Fransa ve 1915 de de İtalya bizimle savaş halinde olduklarını açıklamışlardı.

Osmanlı Devleti, 1913 de Trablusgarp savaşı sonunda

Rodos'la bazı adaları geçici, Afrika'daki Libya'yı da temelli olarak İtalyanlar'a bırakmıştı.

Daha sonra giriştiği Balkan Savaşı sonunda İstanbul ve Atina Barışları ile, Balkanlardan ayrılarak Meriç Nehri'ne kadar çekilmişti. 1914 de I ci Dünya Savaşı'na girerken; Avrupa'da yalnız Trakya ile Asya'da Anadolu, Irak, Arabistan, Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün, Hicaz, Yemen ve Arabistan toprakları üzerinde çok zayıf ve daha da küçülmesi beklenen bir durumda bulunuyordu.

Aşağıdaki çizelge, 1914 de savaş öncesi durumunu açıklamaktadır :

1914'deki toprakları	Genişliği	Nüfusu	1914 de çıkardığı asker	Türk Nüfusu
Trakya, Anadolu Irak, Suriye Ürdün, Lübnan, Filistin, Hicaz Yemen	1.973.000	29.000.000	2.900.000	11.000.000

Osmanlı Devleti, I ci Dünya Savaşı'na 2.900.000 askerle katılmıştı. Başta Rusya, Büyük Britanya, Fransa, İtalya İmparatorlukları olmak üzere bunların Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika, Senegal, v. b. Dominyonları ile sömürgelerinden getirdikleri kuvvetlerle çarpışmıştı. Ayrıca Sırbistan, Romanya, Yunanistan ve İngiliz Blokunda bulunan birçok devletlerle savaşmıştı.

Osmanlı Devleti kendi toprakları üzerinde Kafkasya, Çanakkale, Mısır, Irak, Suriye, Hicaz, Filistin'de cephe kurmuş, Romanya'ya asker göndermek suretiyle Galiciya savaşlarına katılmıştı.

Bu cephelerin her birinde, bütün varlıklarını harcıyarak imparatorluğu kurtarmak için bu ölüm-kalım savaşında binlerce öz evlâdını kaybetmişti. Bir ara, Halifelik yetkisinden faydalanarak sömürgelerdeki islâmları, (Hindistan, Afrika) kendi yönüne kazanmak istemiş; fakat bundan hiçbir sonuç alamamıştı. Aksine, Osmanlı Devleti'ne bağlı Müslüman Arapların topraklarını koruyan Türk kuvvetleri onlardan hiyanet görmüşlerdi.

Bu cephelerde düşmanın şimdiye kadar görülmemiş çaptaki büyük toprakları, yeni buldukları çeşitli bomba, zehirli gaz ve uçaklarına kendi olanakları ile karşı koymuştu. Birlik olduğu Alman Bloku'ndan gerekli araç gereç yardımını az sayıda ve çok geç alabilmişti.

Osmanlı Devleti bu savaşta çok sayıda insan kaybetmiş; yalnız Sarıkamış savaşında soğuk ve hastalık yüzünden, araç-gereç yokluğundan 36.000 askeri şehit olmuştu.

Her biri kahramanlık destanlarına konu olan bu cephelerin en önemlisi Çanakkale Deniz ve Kara Savaşlarıdır.

1 — Çanakkale Savaşları ve Sonucu:

Rus Çarlığı; savaşa katıldığı günlerde; insan gücü çok olmakla beraber, araç ve gereç bakımından sıkıntı çekiyordu. Özellikle, sosyal yapısı halk arasında geniş ayrılıklar yaratmış, sık sık meydana gelen ayaklanmalar, devlet yöneticilerinin öldürülmesi gibi olaylar Çarlık yönetimini sarsmıştı. Rusya savaşa girince ekonomik bunalım daha çok artmış, bunun sonucu olarak işçi ve köylüler yeni bir düzen için orduya el atmıştı.

İngiliz ve Fransızlar; Orta Avrupa cephelerindeki kuvvetlerine dokunmadan Rusya'ya yardım için Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmek; İstanbul'u da alarak, onlara her türlü yardımda bulunmak istiyorlardı.

Bu yüzden Çanakkale'ye ilkönce denizden, sonra ka-

radan yüklendiler. Osmanlı'larla emsali görülmemiş silâhlar kullanarak, çetin savaflara giriştiler. Fakat Türk kuvvetleri karşısında başarı kazanamıyarak çekilip gittiler.

Çanakkale Deniz Savaşı : (3 Kasım 1914 - 18 Mart 1915)

İngiliz ve Fransız donanmasına bağlı 18 parça savaş gemisi, bir deneme yapmak üzere Çanakkale Boğazına ve Kıyı doğrultusuna ateş açarak saldırmışlardı. Bu ilk denemeden sonra her iki yönde sessizlik başlamıştı.

19 Şubat 1918 de düşmanın 18 parça savaş gemisi ile Uçak kuvvetleri yeniden saldırıya geçtiler. Bizim korunmamız daha ziyade, boğazın kıyılarına yerleştirdiğimiz az sayıdaki toplanla yapıliyordu. Her saldırışlarında gemilerindeki 186 ağır top ateşine Osmanlı korunma siperlerinden ancak 17 orta yollu toplanla karşılık veriliyordu. 29 Şubat 1919 da daha kuvvetli bir deniz saldırısı ile çelik bir kale halinde boğazın her iki yanına ateşler saçarak ilerlediler. Osmanlı topçuları düşman gemilerini ses çıkarmadan bekledi. Boğazın tam ortasına gelince baskın ateşi ile düşmanı şaşkın duruma getirdiler. En büyük gemilerinden ikisi ağır yara alarak sallanmaya, biri de batmaya başladı.

Düşman zırhlıları geri çekilmek zorunda kaldılar. 18 Mart 1915 gününe kadar yeniden hazırlanarak, sabahın erken saatlerinde 19 zırhlı ve birçok taşıt gemisi ile yeniden şiddetli atışa başladılar. Çanakkale kenti'de ateşe tutulmuştu. Saat 12'ye kadar susan Türk siperleri de birden düşman zırhlılarına ateşe geçmişti. Denizden en ağır toplanla ve binlerce mermi ile döğülen Türk Sığınakları, havadan'da bombalanıyordu. Hamidiye, Mecidiye, Dardanos denilen yerlerdeki tabyalardan atılan toplanla Fransızların «Bovet Zırhlısı»nı yaralamıştı. Bu zırhlı sarsılmış ve geri dönmeye çalışıyordu. Bütün düşman gemileri boğazın en dar yerine gelmiş ve sıkışmışlardı. Birgün önceki

gece sabaha karşı, «Nusretiye Türk Gemisi»nin büyük bir cesaret ve gizlilikle Boğaz'a döşediği mayınlara çarpmaya başlayan düşman zırhlıları birer birer yara almaya ve dönmeye başladılar. «Bovet zırhlısı» ikinci bir yara alarak Boğaz'da batmaya başladı. Bu arada, «Suffen, Golva, Kuin Elizabeth, Nilson Agamennon, Oşin» gibi büyük savaş gemileri de yara almış ve yanmaya başlamışlardı. Türk topçusu, Karadan en isabetli atışlarla, dünyanın en kudretli savaş gemilerini durdurmuş ve perişan etmişti. Düşmanın büyüklü-küçüklü (7600) topuna karşı Türklerin (150) topu vardı. 506 düşman topu susturulmuştu. «Oşin ve İzeztibil» gibi en büyük savaş gemileri de batınca, İngiliz ve Fransız Deniz Kuvvetleri akşam üzeri geri çekilmişti. Toplanan düşman Amiraller Meclisi, «Çanakkale geçilemeyecektir. Yeniden bir deneme çılgınlıktır. Denizden ilerlemeye son vermelidir.» kararına varmışlardı. Bu savunmayı yöneten Cevat Paşa (Çobanlı) ya, 18 Mart Kahramanı» denilmişti.

18 Mart 1915 de Türkler'in başarısı ile sona eren Çanakkale Deniz Savaşı'nda düşman en büyük zırhlıları ile birlikte çok ağır araç ve can kaybına uğramıştı.

Çanakkale Kara Savaşları: (25 Nisan 1915 - 7 Ocak 1916)

Kara'dan, Osmanlı Kuvvetleri atılmadıkça, Boğazlar'ın geçilemeyeceğini anlayan İngilizler, Gelibolu'ya asker çıkarmak ve denizden de desteklemek üzere plan değiştirmişlerdi.

En yeni silâhlarla donatılmış olan düşman (İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda, Fransız), «539.000» asker ile 25 Nisan 1915 de Gelibolu Yarımadası'nda «Arıburnu» kıyılarına çıkarma yaptılar. O bölgede bulunan Mustafa Kemal Bey, 19 ncü fırka komutanı olarak kendisinden kat kat üstün düşman kuvvetine karşı durarak onların, ilerlemesine engel olmuştu.

Düşman, Anafartaları çevirmek için «General Kığ-

ner Ordusu» adı verilen en korkunç silâhlara sahip bir kuvvetle yeniden saldırdı. Karşısında yine, Albay Mustafa Kemal Bey'i bularak 26-28 Ağustos 1915 tarihleri arasında yapılan Conkbayırı, Kocatepe Savaşları, Kışner'in yenilmesi ile sona ermişti.

Mustafa Kemal Bey'in adı bu savaştan sonra her yerde «Anafartalar Kahramanı» olarak yayılmış, düşman komutanları tarafından da takdirle anılmaya başlamıştı.

İngilizler ve Fransızlar, bundan sonra saldırıdan vazgeçerek, aylarca siper savaşını sürdürmüşlerdi. Her çeşit yiyecek, giyecek ve araçlara sahip olan düşman ile Kumkale, Kirte, Arıburnu, Kerevizdere, Zığındere savaşları aralıklı sürelerle yapılmış; her iki taraf çok kayıp vermişti.. Osmanlı Ordusu, çeşitli yoksunluklar içinde Anayurtlarının savunması bakımından her zorluğa katlanıyorlardı.. İngiliz ve Fransız, her türlü varlık içinde soğuğa, hastalığa ve zorluklara dayanamıyorlardı.

Aşağıdaki çizelge bu durumu açıkça göstermektedir.

Çanakkale savaşına katılanlar	Savaşa katılan Asker sayısı	Ölen, Yaralanan kayıp, sakat ve hasta sayısı
Büyük Britanya ve Fransa (Dominyon ve sömürgeleriyle)	676.000	252.000
Osmanlı İmp.	310.000	250.000

Çanakkale'nin, karadan da geçilemeyeceğini anlayan İtilâf Devletleri, birçok savaş araç ve gerecini bırakarak Ocak 1916, başlarında Gelibolu'yu boşaltmak ve Türkler karşısında yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Çanakkale Savaşları, üstün kuvvet ve araçlar karşı-

sında bile iyi yöneten komutanların elinde Türk Askeri'nin yenilemeyeceğini, yurdunu ve bağımsızlığını hiçbir zaman feda etmeyeceğini dünyaya göstermişti.

2 — Öteki Cepheler :

Osmanlı Devleti yalnız Çanakkale Cephesi'nde değil sınırlarının her yanından saldıran İtilâf Kuvvetleri ile çeşitli cephelerde savaşmıştı.

Doğuda Kafkaslar'da ilerlemek isteyen Rus Çarlığı Orduları'nı durdurmak için Sarıkamışta binlerce evlâdı siperlerde soğuktan donarak şehit olmuştu.

Basra'dan ilerleyen İngilizler'e karşı «Elcezire Cephesi» açılmıştı. Bu cephede Bağdat'a ilerliyen düşman «Selmanpâk» ve «Kûtülamare» de yenilgiye uğratılmış; başlarındaki üç General ile birlikte çok sayıda İngiliz askeri tutsak edilmişti.

İngilizler Mısır ve Arabistan yönünden de üstün Kuvvetlerle Osmanlı Devleti'ne saldırıya geçtiler. «Süveyş Kanalı»na karşı yapılan Türk baskınlarında sonuç alınmadı. İngilizler'in amacı, Müslümanlar'ın Kutsal toprakları olan «Mekke ve Medine» kentlerini alarak onları amana getirmek, Araplar'ı Osmanlılar'dan ayırmaktı. Türkler bu cephede de birçok olanaksızlıklar içinde Mekke ve Medine'yi savunurken, Araplar'ın haince davranışına uğramışlardı. Susuzluk, açlık, hastalık ve Araplar'ın arkadan attıkları kurşunlarla çöllerde binlerce Türk evlâdı Şehit düşmüştü.

Türk Kuvvetleri; Alman, Avusturya - Macaristan ve Bulgarlar'la birlikte Romanya ve Galiçya Cephesi'ne de gönderilmişti. Türklerin bu cephedeki savaşları öteki milletlere örnek sayılacak bir etki yaratmıştı.

Ayrıca İran Toprakları'na gönderilen Kuvvetler orada da Rus Kuvvetleri ile çarpışmıştı.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nı, beraber olduğu Alman, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan

Kuvvetleri düştükten sonra silâh bırakma isteğinde bulunmuştur.

3 — Birinci Dünya Savaşı Sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu :

Savaştan ilk çekilen, Silâh Bırakışması isteyen, Bulgaristan ile Avusturya _ Macaristan olmuştu. Osmanlı orduları, henüz Filistin'den kuzeye çekiliyor, yenilgiyi kabul etmemiş bulunuyordu. Almanya ile yol bakımından ilgi olanağı kalmamış, Alman subayları Osmanlı cephelelerinden ayrılmışlardı.

Bu sırada iktidarda bulunan İttihat ve Terakkî Partisi'nin Talat Paşa Kabinesi çekilmiş yerine; Savaşın Sonumluluğu ve Politika ile ilgisi olmıyan İzzet Paşa Kabinesi 14. Ekim 1918 de işbaşına gelmişti.

Osmanlı Kuvvetlerinin önemli bir bölümü o sırada, Filistin Cephesi'nde Kudüs kenti kuzeyinde, (100.000 kişilik) «Yıldırım Orduları Gurubu» adı ile iki ordu halinde bulunuyor, «500.000» kişilik İngiliz kuvveti ile savaşıyordu. Bunlardan 8 ci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın yanında III ncü kolordu Albay İsmet (İnönü), XX nci, kolordu Ali Fuat (Cebesoy) komutasında, çözülmenden düşmana karşı savunma savaşı yapıyorlardı.

Kuvvetlerini Halep'in kuzeyine çeken Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa; İngilizler'i oyalarken, Türk Kuvvetlerini yıpratmadan ana vatana ulaştırmayı ve daha sonra yapacağı yeni davranışa hazırlık yapmayı düşünüyordu.

30 Ekim 1918 de İzzet Paşa Hükümeti Mondros Silâh Bırakışması'nı imzalarken, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiş, fakat iş işten geçmişti.

II — MONDROS SİLÂH BIRAKIŞMASI VE SONUÇLARI

A — Osmanlı Devleti'nin Son Yılları.

Savaş sırasında 1917'de Rusya'da askerlerle işçiler birleşerek Çarlık yönetimine karşı ayaklanmışlar, büyük bir ihtilâl yapmışlardı. İlk önce ılımlı bir sosyalist idare kurulmuş ve çarlık devrilmiş iken kısa bir süre sonra Bolşeviklik kabul edilmişti. İhtilâl sonunda Ruslar; Osmanlı Devleti ile ve blokun öteki devletleriyle Brest Litovsk Barışını imzalayarak savaştan çekilmişlerdi. (3 Mart 1917)

a — Mondros Silâh Bırakışması'nın Koşulları :

Osmanlı Devleti çarpıştığı cephelerde yenilgiye uğramadığı halde, birlik olduğu Alman gurubunun teslim olmasıyla, yalnız kalmış ve İtilâf Devletleri ile Limni adasının Mondros Limanı'nda Agamennon zırhlısında 30 Ekim 1918 de «Mondros Silâh Bırakışması»nı imzalamıştı. Bir yanda İtilâf Devletleri adına İngiliz Amirali Galtrop, öte yanda Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) ile Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey bulunmuşlardı.

Silâh Bırakışması üç bölüm üzerinde 25 madde olarak düzenlenmişti.

I — Boğazlar ve İstanbul ile ilgili maddeler,

II — Sınırlar ile (Irak, Kafkas ,Suriye cepheleri) ilgili maddeler,

III — Ordu ve her çeşit savaş araçları hakkında maddeler.

Koşullar çok ağır olarak hazırlanmış ve görüşmeler sırasındaki hafifletme isteklerimiz kabul edilmemişti. Ancak, kendileri önemsiz noktalarda değişiklik yapmışlardı.

Hiçbir bağımsızlık anlayışı ile bağdaşamıyacak olan bu koşullar arasında özellikle, 7 nci ile 24 ncü maddeler, açık ve gizli anlamları ile en ağır idi.

Bu koşullar şöyle idi: (Koşullar sadeleştirilerek alınmıştır)

Madde 1 — Karadenize geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazları açılacak ve Karadenize geçişin güvenliğine alınması için Çanakkale ve Karadeniz istihkâm-ları müttelikler tarafından işgal edilecektir.

Madde 2 — Osmanlı sularındaki bütün torpil tarla-ları ile torpido ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için iste-nildiğinde yardım edilecektir.

Madde 3 — Karadenizde bulunan torpil yerleri hak-kında bilgiler verilecektir.

Madde 4 — İtilâf Devletleri'ne mensup harp tutsak-ları ile Ermeni tutsakları ve tutukları İstanbul'da topla-nacak ve kayıtsız şartsız İtilâf Devletleri'ne teslim oluna-caktır.

Madde 5 — Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağ-lanması için lüzum görülecek asker kuvvetinden fazlası hemen terhis edilecektir. (Bu kuvvetin sayısı ve durumu İtilâf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti ile görüşül-dükten sonra kararlaştırılacaktır).

Madde 6 — Osmanlı kara sularında güvenlik ve bu-na benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler dışın-da kalan ve Osmanlı sularında ya da Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün harp ge-mileri teslim olunup, gösterecekleri Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

Madde 7 — Müttelikler, güvenliğlerini tehdit edecek durumlarda istedikleri stratejik noktaları işgal hakkına sahip olacaklardır.

Madde 8 — Osmanlı Devletinin elinde bulunan bü-tün liman ve demiryollarından İtilâf Devletlerinin gemi ve kuvvetleri faydalandırılacak ve İtilâf Devletleri ile harp halinde bulunanlara karşı kapalı bulundurulacak

tır. Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhisi hususunda buna benzer şartlardan istifade edecektir.

Madde 9 — İtilâf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bütün gemi tamir ve vasıtalarını kullanacaklardır.

Madde 10 — Toros tünelleri müttefikler tarafından işgal edilecektir.

Madde 11 — İran'ın Kuzeybatı Bölgesi'ndeki Osmanlı Kuvvetlerinin derhal harpten önceki sınır gerisine çekilmesi hususunda evvelce verilen emir yapılacaktır. Maverayı Kafkas'ın evvelce Osmanlı Kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredildiğinden geri kalan kısmı, müttefikler tarafından bölgenin durumu incelenerek istenirse boşaltılacaktır.

Madde 12 — Hükümetin haberleşmesi dışında telsiz telgraf ve kabloları, İtilâf memurları tarafından denetlenecektir.

Madde 13 — Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ait araç ve gereçlerin tahrip olunması önlenecektir.

Madde 14 — Memleketin ihtiyacı karşılandıktan sonra artan kömür, akaryakıt ve deniz gereçlerinin Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilecektir. (sayılan maddelerin hiçbiri ihraç olunmayacaktır.)

Madde 15 — Bütün demiryollarına itilâf denetleme subayları memur edilecektir. Bunlar arasında halen Osmanlı Hükümeti'nin denetlemesi altında bulunan Maverayı Kafkas demiryolu bölümü de girmektedir. İşbu Kafkas hatları serbest ve tam olarak itilâf memurları'nın yönetimi altına verilecektir. Ahalinin ihtiyacının karşılanması gözönünde tutulacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Osmanlı Hükümeti Batum'un işgaline itiraz etmeyecektir.

Madde 16 — Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da bulunan muhafız kıtaları en yakın İtilâf Ku-

mandanı'na teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin düzenliği korumak için gerekli sayının dışında kalanlar beşinci maddedeki şartlara uyularak kararlaştırılacak veçhile geri çekilecektir.

Madde 17 — Trablus'da ve Bingazı'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafaza kuvvetlerine teslim olacaktır. Osmanlı Hükümeti, teslim emrine uymazlar ise bunlarla haberleşmeyi ve yardımı kesmeyi kabul eder.

Madde 18 — Mısırata da dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanları en yakın itilâf muhafaza Kuvvetlerine teslim edilecektir.

Madde 19 — Alman, Avusturya deniz, kara ve sivil memurları ve uyrukları bir ay içinde ve uzak yerlerde bulunanları bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketinden ayrılacaktır.

Madde 20 — Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı Kuvvetlerine ait avadanlık, silâhlar, cephan ve taşıt araçlarının kullanılmasına dair verilecek emirlere uyulacaktır.

Madde 21 — İtilâf Devletleri'nin çıkarlarını korumak için İaşe Nezareti'nde İtilâf Mümessilleri bulundurulacak ve kendilerine bu konuda gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde 22 — Osmanlı Savaş Esirleri, İtilâf Devletleri yanında muhafaza edilecektir. Sivil Savaş esirleri ile askerlik çağı dışında olanların bırakılması gözönüne alınacaktır.

Madde 23 — Osmanlı Hükümeti, Merkezi Hükümetler'le (Alman Bloku ile) bütün ilgisini kesecektir.

Madde 24 — Vilâyat-ı Sitte'de (Altı ilde) (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas karışıklık çıkması halinde bu illerin herhangi bölümünün işgali hakkında İtilâf Devletleri muhafaza ederler.

Madde 25 — Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasında düşmanlık 1918 yıl Ekiminin otuzbirinci günü vasati mahalli saatle vakti zuhurda (öğle üzeri) sona erecektir.

Görüldüğü gibi çok ağır koşulları kapsayan bu Silâh Bırakışması'nın amacı, uzun yıllardır budanan ve küçültülen Osmanlı İmparatorluğu'nun özünü meydana getiren «TÜRK Varlığını» silâhsız, güçsüz bırakmaktır.

Böylece O'nu, doğuda sömürge olarak yaşayan toplumlara örnek olmaktan çıkaracak bir barışı kabule zorunlu kılacaklardı.

b — Mondros Silâh Bırakışması'nın Sonuçları:

Bu Silâh Bırakışması; Savaşta birlik olduğumuz Almanya, Avusturya Macaristan ve Bulgaristan'da olduğu gibi bizimle de yapacakları barışın, Türkiye'de hiçbir hayat hakkı bırakmıyacak şekilde ağır olacağını gösteriyordu.

Bitkin ve yorgun olan Osmanlı Ordusu'nun elinden silâhları alınmış, terhis edilmiş ve önemli geçitler düşman eline geçmeye başlamıştı.

Bu Silâh Bırakışması'nın özellikle 7 nci, 24 ncü maddeleri çok ağır ve gizli anlamlar taşıyordu. Bu maddelere göre istedikleri yerleri işgal edebilecekler, Ermeniler'e vermek istedikleri doğudaki altı il konusunda Türkler karşı koyarlarsa kendi kuvvetleriyle elimizden alabileceklerdi.

Bu amaçla;

a) İngilizler, Silâh Bırakışma'nın imzasından bir gün sonra Musul'a girmişlerdi. Oysa Silâh Bırakışması imza edildiği tarihte İngiliz kuvvetleri Musul'un güneyinde bulunuyorlardı.

b) İngilizler, 3 Kasım 1918 de İskenderun'a da asker çıkarmışlar; Ocak 1919 da Urfa, Adana, Maraş bölgesini işgal etmişlerdi. Daha sonra (15 Eylül 1919) Fransızlar'la anlaşarak Lübnan, Suriye ve yukarıda saydığı-

mız Türk kentleri'ni onlara bırakmışlar, buna karşılık Irak ve Filistin İngilizler'in elinde kalmıştı.

c) 13 Kasım 1918 de 60 parçadan oluşan İtilâf Donanması, Silâh Bırakışması gereğince mayınlardan temizlenen Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'ne girmişti. Toplarını İstanbul'a çevirerek Osmanlı Başşehri'ni etkisi altına almıştı. Bu arada Yunanlılar'ın «Averof Zırhlısı» da toplarını Kadıköy'e döndürmüştü.

d) İngilizler Samsun ve Merzifon'a, İtalyanlar Konya, Söke ve Antalya bölgesine asker çıkarmışlardı. Ayrıca demiryolu kavşaklarına ve önemli tünellere kuvvet göndermişlerdi.

Bu sıralarda Suriye Savaş Bölgesinde Yıldırım Orduları Gurubu Komutanı olan Alman Mareşali «Fon Sandras» hiçbir iş yapamadan kuzeye çekilirken; 7 ci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa durumun çok kötüye gittiğini görerek hiç değilse elindeki kuvvetleri kurtaramaya ve Ana Vatan'a doğru çekmeye çalışıyordu.

Alman Mareşali, Mondros Silâh Bırakışması'nın imza edildiği gün Gurup Komutanlığından ayrılmış; Yıldırım Orduları Komutanlığı'na Mustafa Kemal Paşa getirilmişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa kumandayı ele aldığı gün iş işten geçmişti. Sadrazam ve Osmanlı Orduları Genel Kurmay Başkanı olan «İzzet Paşa» dan «Silâh Bırakışma koşullarının uyulmasına dair» bir emir almıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın, bu emirdeki bazı noktaların açıklanması için çektiği telgraflara Osmanlı Sorumlu makamları tarafından cevap bile verilmemişti.

İtilâf Donanması'nın Marmara'ya girdiği günlerde Mustafa Kemal Paşa sessizce İstanbul'a gelmişti. Meclis tekilerle ve padişah Vahdettin ile ilgi kurarak bazı düşüncelerini onlara bildirmiş ise de kabul ettirememişti. Bunun üzerine, Şişli'de kiraladığı (Bugünkü Atatürk Müzesi) evine çekilerek ve yakın arkadaşları ile birleşerek, kurtuluş

düşüncelerini programlaştırmakla uğraşmağa başlamıştı.

B — Mondros Silâh Bırakışması Sırasında Eyleme Geçen Cemiyetler:

30 Ekim 1918 de kabul edilen Mondros Silâh Bırakışması koşulları uygulanmaya başlayınca; Hristiyan ve öteki azınlıklar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak; daha da ileri giderek bazı topraklarımız üzerinde egemen olmak amacıyla çeşitli cemiyetler kurmuşlardı.

Bunlardan ayrı olarak, bazı müslüman vatandaşlar da sömürgeci devletlerin koruyuculuğuna sığınmak amacı ile Türklüğe zararlı bazı cemiyetler meydana getirmişlerdi.

Türklüğe zararlı iki ayrı tip olarak kurulan bu gizli Cemiyetlerin davranışlarını ve emperyalist devletlerin saldırılarını önlemek, yurtlarının bazı bölümlerini koruyabilmek için Türkler tarafından da kurtuluş amacı ile bölgesel «Millî Cemiyetler» kurulmuştu.

Bu cemiyetlerin çalışmaları ve sonuçları aşağıda kısaca bildirilmiştir:

a)Azınlıkların kurduğu cemiyetler:

1 — Mavri Mira Cemiyeti:

İstanbul'da Rumlar tarafından kurulmuştu. O zaman-ki Rum Patrik Vekili'nin koruyuculuğunda meydana getirilen bu cemiyetin bazı illerde kolları da vardı. Yabancı memleketlerden ve Yunanistan'dan büyük para yardımı ile destekleniyorlardı. Yunan Kızılhaç Cemiyeti, Yunan Muhacirleri Komisyonu, bunlara gizli gizli yardımda bulunuyorlardı. Rum okullarındaki izci kuruluşlarıyla yetişmiş Rum gençlerine gizli silâh eğitimi yaptırılıyor, kiliseler aynı amaç için birer silâh deposu haline getiriliyordu. Bursa, Bandırma, Tekirdağ ile Trakya'nın birçok yerlerinde bu alanda geniş çapta çalışmalara girişmişlerdi. Bunun amacı 1814 de kurulan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlayan «Etniki Eterya Cemiyeti» nin yarım kalan

işlerini tamamlamaktı. Osmanlı ülkesindeki Trakya ile İstanbul'u, Batı ve Orta Anadolu'yu alarak, «Büyük Yunanistan» düşüncelerini gerçekleştirmek istiyorlardı. Böylelikle, «Bizans İmparatorluğu» yeniden canlandırılmış olacaktı.

Rumlar'la ilgili Hayır Dernekleri niteliğindeki kuruluşların başında birer Yunan subayı yerleştirilmiştir. Böylece «40.000» kadar Rum silâhlendirilmiş; Galata, Tavla (Kurtuluş) Patrikhane bölgelerinde görevlendirilmişti.

Bu Rum Cemiyetinin çalışmaları, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'a asker çıkardıkları 16 Mart 1920 den sonra daha yoğunlaşmıştı. Hapisten çıkartarak silâhlendirdikleri «Hirissantos Çetesi» Beyoğlu'nu haraca kesiyor, Osmanlı Polislerini öldürüyor, İngilizler tarafından korunuyordu. Mavri Mira Cemiyeti İstanbul'a çıkarılan İtilâf Kuvvetlerini, bu kenti kendilerine teslim etmek için bir başlangıç olarak görüyorlardı. Yeniden canlandıracakları Bizans İmparatorluğu'nun (ortasında çift başlı kartal bulunan) bayrağını Ayasofya'da çalınacak kutsal çanı hazırlamışlardı.

Fakat Rumlar'ın bu çabaları, Türk Kurtuluş Savaşı içinde hiç bir yönde başarı kazanamamış, eriyip gitmiştir.

2 — Pontus Cemiyeti

Bu cemiyet, kendilerini İsa'dan önce III. yüzyılda Karadeniz bölgesinde kurulan Pontus Kırallığının torunları sayan buradaki Rumlar tarafından kurulmuştu. Amaçları; Osmanlılar'dan ayrılarak bir devlet haline gelmek ve sonra Büyük Yunanistan'ı gerçekleştirmek için Yunanlılar'la birleşmekti.

Osmanlı Devletinin en zayıf yıllarında doğan, yayılan bu düşünce, 1904 de yoğunlaşmış ve Pontus Cemiyeti olarak örgütlenmişti.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında

hazırladıkları Rum çeteleri ile Türk köylerini basmış, Müslüman halkı insafsızca öldürmüşlerdi.

Mondros Silâh Bırakışması sırasında çalışmalarını artıran Pontus Cemiyeti, artık su yüzüne çıkmış, merkezi Samsun olmak üzere kuracakları Pontus Cumhuriyeti için Yunanlılar'dan ve Avrupa Devletlerinden yardım görmeğe başlamışlardı.

Batum'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz kıyısından, İç Anadolu'ya kadar Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve Erzincan illerini kapsamak üzere geniş toprakları ellerine almak istiyorlardı.

Merkezlerini daha sonra Samsun ve bir ara da Trabzon yapmak istemişler; saraylar, binalar yaparak haritalar yayınlıyarak bu bölgenin Pontus Rum toplumunun eski bir ülkesi olarak tanınmasını istemişlerdir. Bu Rum çetelerine karşı koyan Türk halkının haklı savunmalarını; Avrupa'ya ve İstanbul'daki şgal kuvvetlerine: «Türkler Mondros Silâh Bırakışması'na uymuyorlar, Karadeniz kıyısındaki Rum çoğunluğunu ortadan kaldırmak için saldırıyorlar» diye propaganda yapıyorlardı.

Bu duruma İstanbul hükümeti bile inanmış; (Karadeniz bölgesinde Mondros koşullarına uymıyan ve Rumlara saldırarak devleti zor duruma düşüren halk toplulukları ayaklanmış durumdadır, bunları bastırmak gerekir.) düşüncesine kapılmıştı.

Bu amaçla Karadeniz Bölgesinde Rumlara saldırdıkları ileri sürülen Türk halkını durdurmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın III. Ordu Müfettişi olarak bu bölgeye gönderilmesi uygun bulunmuştu.

İşte Mustafa Kemal Paşa; İstanbul Hükümeti ve Padişah tarafından Samsuna bu amaçla gönderilmiş, fakat bu durum Türk halkı için çok hayırlı sonuçlar doğurmuştu.

Bu bölgede Pontus Rum çeteleri ile ordu birliklerinden ziyade, sivil subayların örgütlediği milis kuvvetleri çatışmış ve çok uzun süren gerilla savaşları Pontusluların yenilgisiyle sonuçlanmıştı.

Pontus çeteleri ile yapılan çarpışmalarda yarbay Mustafa Bey'in (General Mustafa Muğlalı) ve Giresun Bölgesinde Milis örgütün başındaki Topal Osman Ağa'nın çok büyük faydaları görülmüştü.

Bu bölgedeki güvenlik ancak 1922 yılı sonlarında sağlanabilmiş ve uzun yıllardan beri süregelen «Pontus Rüyası» tarihe karışmıştı.

3 — Ermenilerin Kurduğu Cemiyet:

Uzun yıllar Osmanlı Toplumu içinde büyük bir güven ve huzur içinde yaşayan Ermeniler; devlete bağlı, Osmanlı Kültür ve Sanat hayatına karışmış, sakin bir hayat düzeni içinde bulunuyorlardı.

XIX neu yüzyılın başlarında öteki azınlıklar bağımsızlık davranışına girdikleri halde Ermeni toplumu bir problem çıkarmamış, kaderlerini Osmanlı Devleti ile bir olarak görmüşlerdi.

Fakat 1860 da durum değişmiş ve bu tarihten sonra Osmanlı Devletini çok uğraştıran Ermeni konusu doğmuştur. Bunun nedenleri arasında; 1789 Fransız İhtilâlinde sonra başlayan Miliyetçilik akımlarının Avrupada bulunan Ermeni aydınları tarafından benimsenmesi, bu düşüncenin geç te olsa Osmanlı Ermenileri arasında yayılması, Avrupa Devletlerinin kışkırtmaları, bazı Osmanlı yöneticileri'nin din ayrılığı dolayısıyla eşit davranmayışı sayılabilir.

Ermeniler 1885 den sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gösteriler, yürüyüşler tertiplemiş, bu davranışları başkaldırma olarak da görülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı toprakları dışında merkezi Erivan olmak üzere Rusyadan ayrılarak

28 Mayıs 1918 de Bağımsız bir «Ermenistan Cumhuriyeti» kurulmuştu. Bu Cumhuriyet, Türkiyenin doğu ve güney bölgesindeki Ermenilerin topluca bulunduğu yerleri de almak amacını güdüyor, bu amaçla batılı Devletler arasında yoğun bir propaganda yapıyordu.

A.B.D. Cumhurbaşkanı «Wilson»un ortaya attığı prensipleri kendi çıkarlarına göre yorumlayarak; Kars, Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas, Trabzon ile güneydeki Maraş, Adana, İskenderun bölgesinin kendilerine verilmesini istiyorlardı. Bu illerimizdeki halkın çoğunlukla Ermeni olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu durumu incelemek üzere yabancılardan kurulan delegeler, doğuda gezerek, Ermenileri haklı çıkaracak işlemlere girişiyorlardı. Bu arada İngilizler tarafından silâhlandırılan Ermeni Ordusu, Türklere saldırı için hazırlanmıştı.

İşte bu sırada İstanbul'daki Ermeni Patrik'i «Zaven Efendi»; bütün Ermeniler'in birleşmesi için Rumların Mavri Mira Cemiyeti'yle düşünce birliği yaparak hazırlıklarını tamamlıyordu.

Ermenilerin bu çabalar karşısında, doğu illerimizdeki Türkler birleşerek, merkezi İstanbul'da olmak üzere «Vilâyatı - Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adıyla bir cemiyet kurmak zorunda kalmışlardı.

Sonuç olarak Ermeniler'e karşı Türk Ordusu büyük bir zafer kazanmış, 23 Aralık 1920'de Gümrü Barışı ile Ermeni sorununu ortadan kaldırmıştı.

Ermeni amaçları için çalışan İstanbul'daki bu cemiyet'te sönüp gitti.

4 — Müsevî (Alyans) Cemiyeti :

Müsevî vatandaşlar'da İstanbul'da aynı şekilde kendi aralarında bir cemiyet kurmuşlardı. İzmir'e 15 Mayıs 1919 da Yunanlılar girdikleri gün, işyerlerine kendi bayraklarını asarak düşüncelerini iyice açıklamışlardı. Fakat

Musevî davranışı pek ileri gidememiş, ötekiler kadar etkili olamamıştır.

b) Türklük'e Zararlı Başka Cemiyetler:

Bunların çoğu, Osmanlı Müslümanları ile İtilâf Devletleri'nin birlikte kurdukları cemiyetlerdi. Doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak büyük devletlerden beslenmekte ve onların hesabına çalışmakta idiler. İçlerinde Osmanlı Devleti'nin yüksek yönetim görevlerinde bulunan kişiler ve yazarlar da vardı.

1 — Kürdistan Tealî Cemiyeti

«Kürtleri Yükseltme Cemiyeti»

1919 Mayıs'ında Merkezi İstanbul'da olmak üzere kurulmuştu. Diyarbakır, Elâzığ, Bitlis ve doğu bölgesinin bazı yerlerini de içine alarak bir Kürdistan Devleti kurmak amacını güdüyorlardı. Elâzığ ve Bitlis'de kolları vardı.

Bunlar da Wilson prensipleri'ni kendi çıkarlarına göre yorumlayarak doğudaki vatandaşlarımızın «kürt» olduğunu ileri sürüyor ve bunların çoğunlukta olduğu illerde ayrı bir devlet kurmak istiyorlardı. Doğulu bazı Osmanlı Subayları ile Osmanlı Meclisi'nde mebusluk yapmış kişiler de bunların başında idi.

Kurulacak «Kürdistan Devleti» önce İngilizlerin koruyuculuğunda bulunacak daha sonra bağımsız olacaktı. Düşüncelerini batıllara anlatmak için dergiler çıkararak propagandaya girişmişlerdi. Kendilerine, tutumlarının yanlış olduğunu anlatan «Ziya Gökalp» ile «Süleyman Nazif» hakkında, bu dergilerde sert yazılar yayınlanmıştı. Cemiyetin ileri gelenlerinden «Bedirhânî'lerden Kâmûran», «Celâdet ve Cemil» Beyler İstanbul Hükümeti ile yakın ilgi kurarak, kendi düşüncelerinde olan kişileri doğuda yüksek yönetim görevlerine getirtmişlerdi.

Sivas Kongresi sırasındaki karışıklıklardan faydala-

narak, Malatya ve Elâzığ'a yürümek üzere toplanmışlar-
sa da, dağıtılmışlar ve bir daha etkili olamamışlardı.

2 — Teal-i — İslâm Cemiyeti (İslâmlığı Yükseltme Cemiyeti)

1919 Şubatında İstanbul'da kurulan bu cemiyetin Konya bölgesinde kolları vardı. Cemiyet, din ve devletin bir olmasını, Sosyal ve siyasal yaşantısının din eğitimi ile etkilenmesini savunuyordu. Bu cemiyet, kendisini bütün partilerin üstünde ve onlara yol gösterici sayıyor, Hürriye ve İtilâf Partisi'ni destekliyordu. Bu da, ötekiler gibi Kurtuluş Savaşının karşısında yer almış fakat hiçbir zaman etkili olamamıştı.

3 — Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti (Trabzon ve Çevresi Özerkliği Cemiyeti)

İstanbul'da Aralık 1919'da kurulmuştu. Saltanat ve Halifelğe bağlı olarak Anadolu Kurtuluş davranışının karşısında yer almıştı. Belirli bir varlık göstermeden kaybolup gitmiştir.

4 — İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngilizleri Sevenler Cemiyeti)

İstanbul'da 1919 Ağustosunda kurulmuştu. Cemiyete daha çok saltanat ve Halifelik'den çıkarları olan eski nazırlarla, bazı kumandanlar ve «Said Molla» gibi din adamları girmişti. İstanbul'da pek çok kollar açmış ve işgal sırasında hükümette yer almış kişilerle işbirliği yapmıştı.

Cemiyetin amacı dünya müslümanlarının çoğunu yönetiminde bulunduran İngiliz İmparatorluğu'nun Osmanlı Halife ve Sultânı'nı da kendine bağlı tutarak, faydalanmak idi. Bir yandan İngilizler'in sömürgelerdeki İslâm halkı nasıl kalkındırdığı propagandasını yaparken, öte yandan hükümetteki nazırlarla işbirliği kurarak, Anadolu'da kargaşalıklar çıkarmaya çalışıyordu. Gerekli parayı İngilizler'den kolayca sağlayabiliyorlardı. Dahiliye Nâzırı

Ali Kemal, Adil ve Mehmet Ali ile Said Molla cemiyetin en önemli üyeleri idi.

Cemiyetin arkasında asıl yönetici olarak İngiliz Elçiliği din adamı «Frau» vardı.

Osmanlı Halifesi ve Padişahı «VI. Mehmet Vahidet-tin» ile sadrâzam «Damat Ferit Paşa»nın da bu cemiyette olduğu ileri sürülmekte idi. Bu cemiyet de ötekiler gibi Türk Millî varlığının kuvveti ve direnişi karşısında etkili olamamıştı.

5 — Amerikan Mandası İsteyenler

Mondros Silâh Bırakışması'ndan sonra İstanbul'daki bazı aydınlar, «Türklerin bağımsız olarak bırakılmayacağı» düşüncesi ile hiç değilse parçalanmadan ve bütün olarak büyük bir devletin, özellikle A.B.D. nin koruyuculuğu altına girmesini uygun buluyorlardı. Filipinleri örnek göstererek o zamana göre daha insanca davrandığı sanılan A.B.D. nin bir süre sonra Türkleri bağımsızlığa kavuşturabileceği öngörülüyordu. Bazı yazar ve gazeteciler de bu düşüncüyü savunuyorlardı. Bunlar, 4. Ocak. 1919 da «Wilson Prensipleri Cemiyeti»ni kurarak bu düşüncelerini açığa vurmuşlardı

Bazıları bu konuyu, Sivas Kongresi'nde açıkça savunmuş ise de, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının «Tam Bağımsızlık» düşüncesi karşısında birşey yapamamışlardı. Ne kadar iyi niyete dayanırsa dayansın memleketin Kuruluşunu emperyalist bir devletin koruyuculuğunda aradıkları için, bu davranış iyi karşılanmamıştı.

c — Milli Cemiyetler :

1911 — 1918 arasında ardı ardına üç büyük savaşa girmiş, yorgun ve takatsiz düşmüş olan Osmanlı İmparatorluğu çökmeye başlamıştı. Bu devletin temel yapısını meydana getiren Türkler, bağımsızlıklarını sürdürme çabalarını aramış ve bunu gerçekleştirme yoluna girmişlerdi.

Yukarıda sıralanan ve nitelikleri bakımından Türk-

lûge zararlı olarak gerek azınlıklar tarafından, gerekse sömürgeci devletlerin desteği ile kurulan bu cemiyetler çalışmalarını açığa vurmuşlardı. Bunun üzerine Türk'ler de, bölge bölge kuruluşlar meydana getirmeye başlamışlardı. Yurdun çeşitli yerlerinde birbirinden ayrı olarak meydana getirilen bu «Kurtuluş Cemiyetleri» çok çetin koşullar altında çalışıyorlardı. Bazıları, biryandan yabancı devletlerin desteklediği azınlıkların davranışlarıyla uğraşırken; öte yandan yurtlarını işgal eden yabancı devletlerle karşılaşmakta idi. Bunlardan daha önemli olarak milletin bütün bu kurtuluş uğraşmaları, kendi padişah ve hükümeti tarafından durdurulmak isteniyordu.

Yurdun çeşitli yerlerinde birbirinden habersiz ve ayrı ayrı kurulan bu Millî Cemiyetleri, saldıran üstün düşman kuvvetlerine silâhla ilk karşı koymayı da başarmışlardır. Yurdun tümünü olmasa bile, bölge bölge kurtuluşunu ve bağımsızlığını amaç edinmişlerdi.

Sivas Kongresi'nde (7 Eylül 1919) alınan kararla, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adı ile hepsi de birleştirilmiş, bölgesel olmaktan çıkarılmışlardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ve Türk Devrimleri'nin gerçekleştirilmesi bu cemiyetlerin birleşmesi ile sağlanmıştı.

«Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti», 1923 te, «Halk Fırkası» olarak siyasal kimliğini almıştı.

Türklük'e yararlı olarak kurulan bölgesel cemiyetlerin adları ve çalışmaları aşağıda bildirilmiştir.

1 — Trakya-Paşa İli Müdafaa-i Hukuk-u Osmariye Cemiyeti :

15. Aralık. 1918 de Edirne'de kurulmuştu. Amacı azınlıkların Trakya ve Paşa ili'nde giriştikleri eylem karşısında memleketlerini korumak idi. Osmanlı Devleti parçalansa bile, küçük bir cumhuriyet olarak Türk varlığını korumayı ön görüyordu. Edirne, Çatalca, Kırklareli, Te-

kirdağ ve Gelibolu'da kuvvetli kollar meydana getirilmişti. «Yeni Edirne» ve «Ahalî» gazeteleri yoluyla düşüncelerini yaymış, İngiliz ve Fransızlar'ın dikkatini çekmişti. Yunan Başvekili Venizelos'un kendilerine Muhtariyet (yarı Bağımsızlık) teklifini kabul etmemişlerdi.

Cemiyet, Yunanlılar'ın Trakya'daki ilerliyişi karşısında cephe kuran «Cafer Tayyar Paşa» kuvvetlerine olanca gücüyle yardım etmişti. Ayrıca İstıranca Dağlarında kurduğu «Kanlı Bayrak Çetesi» ile İstanbul'daki Rum'ların azgınlıklarını durdurmuş işgal kuvvetlerini oldukça uğraştırmıştı.

Bu Cemiyet, Sivas Kongresi kararı ile, öteki Millî Cemiyetlerle birleşmişti.

2 — Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti :

İlkönce merkezi İstanbul olmak üzere, ünlü yazarlarımızdan Süleyman Nazif Beyin kişiliğine bağlı olarak kurulmuştu. Erzurum ve Elâzığ'da birer kolu vardı. Erzurum kolu 10.3.1919 da Cevat Dursunoğlu tarafından açılmış İstanbul'dakinden daha canlı ve olumlu çalışmıştı.

Cemiyet yukarıda açıklanan Ermeni davranışına karşı doğu ilerinin korunması amacıyla kurulmuştu. Tarih boyunca Doğu'nun Türk olduğunu bilimsel olarak açıklamış ve yayınlanmıştı. Bunun için İstanbul'da «Lepys» adıyla Fransızca bir gazete çıkarmış, ayrıca «Hadisat Gazetesi» de, cemiyetin düşüncelerini yansıtmıştı. Kabul ettikleri esaslara göre; gereğinde düşmana silâhla karşı koyacaklardı.

Cemiyet, Mondros Silâh Bırakışması'nın 24'üncü maddesindeki «doğudaki altı ilde (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas'da) karışıklık çıkarsa, bunların bazılarına İtilâf Devletleri asker gönderecek ve elinde tutacaktır,» kararına bütün anlamı ile, karşı idi. Böyle

bir durum olursa Cemiyetin Erzurum Kolu hemen davranışa geçecekti. 10. Temmuz. 1919 da bir kongre toplamak istemişlerdi.

Bu toplantı Mustafa Kemal'in Amasya'ya vardığı günlerde belirtilmiş; O'nun yayınladığı Amasya Genelgesi'nde yer alarak, Valilere, mutasarrıflara ve Kolordu Komutanlıklarına duyurulmuştu. Sonradan cemiyet bu toplantısını, 23. Temmuz. 1919 da yapmış ve Mustafa Kemal Paşa'yı Genel Başkanlığa, daha sonra da «Temsil Heyeti Başkanlığına» seçmişti.

Tarihimize «Erzurum Kongresi» olarak geçen bu toplantı yeni Türk Devleti'nin Kuruluşunda ve Türk Milleti'nin kurtuluşunda ilk adım olmuştur. Cemiyet yurdun çeşitli yerlerinde kurulan yararlı cemiyetlerle de ilgi kurmuş, Sivas Kongresinde ötekilerle birleştirilmiştir.

3 — Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti (Trabzon Millî Hakları Koruma Cemiyeti)

12 Şubat 1919 da Merkezi Trabzon olarak kurulmuş; Rize, Gümüşhane, Giresun ve Ordu il ve ilçelerinde kolları açılmıştı. Karadeniz kıyısındaki Türk topraklarının yabancılara verilmemesi amacını gütmüştü.

Daha sonra doğu illerinde kurulan cemiyetle sıkı bir işbirliği yapmıştı.

Yunanlıların İzmir'e girmesi üzerine toplanan 2 nci kongresinde, silâhla karşı koymak, asker toplamak ve öteki illerle birleşerek genel toplantı yapmak gibi olumlu kararlar almıştı. Sivas Kongresinde ötekilerle birleştirilmişti.

4 — İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti (İzmir Millî Hakları Koruma Cemiyeti)

14.12.1918 de İzmir'de kurulmuştu. Bu millî cemiyetin çalışmaları İzmir'in işgalinden önce olduğu gibi, sonra da sürdürülmüştü. Kongrelerinde Vali Nurettin Paşa'dan yardım gören bu cemiyetin çalışmaları, daha sonra İs-

İstanbul Hükümeti tarafından çok engellenmişti. O yıllarda işbaşına gelen Osmanlı Hükümetleri, bu cemiyeti «İttihatçılık ve Bolşeviklik»le suçlamak istemişlerdi.

Cemiyet, Yunan saldırısı üzerine İzmir'den İstanbul'a geçerek orada gizli millî Kuruluşlarla işbirliği yapmış Anadolu'ya silâh ve cephane kaçırmıştı. Daha sonra, İlhakı Red Cemiyeti ile birleşerek çalışmalarını Denizli'ye kadar uzatmıştı.

5 — Red-i İlhak Cemiyeti

(Bağlanmayı Kabul Etmiyenler Cemiyeti)

Bu kuruluş, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin işbirliği ile kaynaşmasıyla meydana gelmişti. İlk adı «Müdafaa-i Vatan Heyeti» iken işgal'den bir gün önce 14. Mayıs 1919 da «Red-i İlhak» ya da «İlhakı Red» olarak değişmişti.

Amacı, İzmir ve çevresinin Türk olduğunu, Yunanlılara bağlanınması gerektiğini bilimle ve eylemle anlatmaktı.

İzmir'in işgali üzerine çalışmalarını Ege'nin iç bölgelerine kaydırılmıştı. Nazilli, Denizli ve Balıkesir'de yoğun çalışmalarda bulunmuştu. Adı Red-i İşgal, Red-i İlhak, İstihlas-ı Vatan, Heyet-i Milliye» olarak değiştirilmişti. Bulundukları yerlerde sivil ve asker yöneticilerle ilgi kurmuş, Yunan saldırısına karşı koyan milis kuvvetlerini desteklemişti.

Balıkesir'de Hâcım Muhiddin (Çarıklı), Vasıf Çınar, Mustafa Necati ve Celâl (Bayar) Beyler tarafından kurulan «Hareket-i Milliye» de «Red-i İlhak»ın bir parçasıdır. Balıkesir Kongresi'nde 31. Temmuz. 1919 da alınan kararla çeşitli yerlerdeki Red-i İlhak kuruluşlarının bir yere bağlanması öngörülmüş, Alaşehir Kongresi'de, 16.8. 1919'da aynı karara katılmıştı.

İzmir Red-i İlhak Kuruluşu'nun Yunanlılar'ın gelişinden bir gün önceki davranışı, İzmir'deki Türkler'i bir

tek vücut haline getirmiş, dağıttığı bildirilerle halkı u-yarmıştı. 14/15 Mayıs 1919 gecesini binlerce İzmirli'yi Bahribaba Parkı'na toplamış, halkın ellerindeki maşala-lar (Meş'aleler), İzmir'de Türklerin çokluğunu göster-mişti. Fakat gerçekleri hiçbir zaman görmek istemeyen İtilâf Devletleri ertesi gün Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmasını yine de desteklemişlerdi.

Redi İlhak kuruluşları Kurtuluş Savaşı'nın başlangı-cında çok etkili olmuştur.

Üçüncü Bölüm
MİLLÎ KURTULUŞUN BAŞLAMASI
KUVVA-YI MİLLÎYE VE
CEPHELER

I — MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLUYA GEÇMESİ
VE AMACI

Mondros Silâh Bırakışması'nı izleyen günlerde İtilâf Devletleri Anadolu'nun çeşitli yerlerine asker çıkarmaya başlamış ve 13. Kasım. 1918 günü İstanbul sularına 60 parçadan oluşan donanmasını yerleştirmişti.

Yıldırım Orduları Gurubu komutanı olan Mustafa Kemal Paşa bu sırada İstanbul'a gelmişti. Hükümetten kendisine görev verilmesini istediği halde bir sonuç alamamıştı.

Bu sırada Trabzon ve Samsun bölgesinde Pontus-Rum çeteleri köyleri basarak Türkleri öldürüyor, mallarını yağma ediyorlardı. Türkler kendilerini savunmaya başlayınca durum Pontuslular tarafından İtilâf Devletleri'ne yanlış yansıtılarak Silâh Bırakışmasına Türklerin uymadıkları ve Rum köylerine saldırdıkları ileri sürülüyordu. İtilâf Devletleri bu durumun önlenmesi için Osmanlı Hükümetini sıkıştırmaya başlayınca, Damat Ferit Paşa kabinesi o bölgeye değerli fakat kendi isteklerine göre davranacak bir komutanın gönderilmesini düşünüyordu. İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın oradaki olayları bastırması için 9 uncu Ordu Müfettişi olarak o bölgeye gönderilmesi uygun görüldü. Ayrıca, yakın bölgelerdeki öteki birliklerle vali, mutasarrıf gibi sivil yöneticilere de

emir verebilmesi yetkileri tanınmıştı. Mustafa Kemal Paşa; bu görevi Anadolu'ya geçebilmek için büyük bir fırsat sayarak hemen kabul etmişti. Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarmasından bir gün sonra, yanında 18 subay ve siville Bandırma vapuruyla Samsun'a hareket etmişti.

19. Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan 9. uncu ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa orada büyük bir sevinçle karşılandı. Kendisinden çekindikleri halde, O'nun isteği üzerine kendisine bu kadar yetki verilmiş olması İstanbul Hükümeti üyeleri arasında haklı olarak kuşku yaratmıştı.

O zaman İstanbul'da, işbaşında bulunan Fevzi Paşa (Çakmak), Cevat Paşa (Çobanlı) ile Harbiye Nazırlığı Müsteşarı olan albay İsmet Bey (İnönü) bu geniş yetkinin kendisine verilmesi için büyük yardımda bulunmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı gün memleketin durumunu büyük Nutuk'un ilk sahifesinde açık olarak yansıtmaktadır. Memleketin büyük bir bölümü işgal edilmiş, ordu dağıtılmış, kolordu ve Tümenlerin kuvveti çok az kalmıştı. Gemiler, tersaneler düşmanın gözü altına bırakılmıştı. Gerek millet gerekse ordu, padişah ve Halife'nin haince davranışından habersizdi.

Milletin yüzyıllardan beri Padişah ve Halifeye karşı kökleşmiş dinsel ve geleneksel bağları kuvvetli idi. «Kurtuluş» deyince milletten önce Halife ve Saltanat Makamı'nın kurtarılması öngörülüyordu. Yalnız halk değil, aydınların çoğu da böyle düşünüyordu. Kurtuluş'un ancak İtilâf Devletleri'ni gücendirmeden onların bütün isteklerini yerine getirerek sağlanabileceği kanısı yaygındı.

Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine göre; Osmanlılık parçalanmış Osmanlı Devleti sona ermişti. Ortada bir avuç Türk'le onun barındığı Anadolu toprakları ve Trakya'nın bir bölgesi kalmıştı. Sömürgeci Devletler padişah ve hükümet ile anlaşarak, elde kalanı da paylaşmak

istiyorlardı. Şu hale göre kendi varlığımız için düşmandan yardım ummak aldanmaktı.

O zaman Mustafa Kemal şu kanıya varmıştı. «... Bu durum karşısında tek bir karar vardı. O'da milletin egemenliğine dayanan kayıtsız ve şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.» Mustafa Kemal'i bu karara vardi-
ran ana düşünce «Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet oluşu» idi. Bu sonuç ancak, tam bir bağımsızlığa kavuşmakla yerine getirilebilirdi. «Eğer bağımsızlığa kavuşmak için savaşmak iyi bir sonuç vermezse ne olacaktı?.. Tutsaklık...»

«... Oysa bağımsızlık için ölümü göze alan millet insanlık haysiyet ve şerefine gereği olan bütün fedakârlığı yapmakla öğünebilir. Bu arada Osmanlı Saltanat ve Hali-feliği'ni yaşatmaya çalışmak da, Türk milletine karşı ay-
rıca en büyük fenalığı işlemek demektir. »

Öyle ise; bir yandan dış düşmanlarla savaşmak, azınlıkların azgınlıklarını durdurmak, zararlı cemiyetleri sus-turmak, milleti Osmanlı Hükümeti'ne ve Padişahı'na karşı ayaklandırmak gerekiyordu. Bütün Türk Milleti'ni ve or-dusu'nu bu yola yöneltmek zorunluluğu vardı.

A — İlk Hazırlıklar ve Toplantılar

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından üç gün sonra, Osmanlı Sadrazamı'na ve Genel Kurmay Başkanı'na gönderdiği (21. Mayıs, 1919 tarihli) yazıda; «Gönderil-diği bölgedeki karışıklıkların Türkler tarafından çıkarıl-madığını, onların köylerine Rumların saldırmasından ile-ri geldiğini» bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilk ya-zısından kendisine verilen görevin tersine «Türkleri haklı çıkaracağı ve onları koruyacağı» anlaşılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, o günlerde Samsun'daki İngiliz temsilcileri ve subayları ile yaptığı görüşmelerde «Türklerin kısa bir süre de olsa başka devletlerin yönetimini kabul etmiye-ceklerini ve İzmir'in Yunanlılar tarafından alınmasına bu

milletin birleşerek karşı koyacağını» söylemişti. Bu düşüncesini İstanbul Hükümeti'ne de bildirmişti.

Bölgesindeki Kolordu Komutanlıklarına gönderdiği telgraflarda «... Memleketin içine düştüğü durumdan kurtulması için hep birlikte davranışa geçmenin ve millî bütünlüğü kurmanın gerekliliğini» açıklamıştı. Bu sırada 15. Mayıs. 1919 da İzmir'e giren Yunan ordusu, Manisa ve Aydın bölgelerinde ilerliyor, Türk köylerini yakıp yıkıyordu.

28. Mayıs. 1919 da kolordular ile, vali ve mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafta «... Her yerde halkın gösteriler düzenleyerek düşman saldırısını protesto etmelerini» bildirdi. Trabzon ve Sinop'tan başka bütün y...tta halk geniş çapta gösteriler yaptı. Bu durumdan haberi olan İstanbul Hükümeti'nin Harbiye Nazırı Şevket Paşa, telgraf emri ile Mustafa Kemal Paşa'yı çağırdı. Mustafa Kemal Paşa bu emre aldırış etmeyerek, Havza ilçesi'ne geçti. Memleketin tümüyle ilgi kurma yollarını aradı.

12. Haziran. 1919 da Amasya'ya geçerek girececeği Büyük kurtuluşun plânlarını hazırlamaya başladı.

a — Amasya Genelgesi ve Sonuçları :

(22/23. Haziran. 1919)

Mustafa Kemal; büyük kurtuluş davranışına başlamadan önce, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün Türkleri bir amaçta birleştirmek istiyordu. Bu düşünce üzerinde, Amasya'ya gelen eski arkadaşlarından Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve Albay Refet (Bele) ile görüşerek yurdu davranışa geçirecek «Amasya Genelgesi»ni hazırladı. 21/22. Haziran. 1919 gecesi bu genelgeyi kolordularla valilere gönderdi.

Amasya Genelgesi, Millî birliğin kurulması ve kurtuluşun kesin amaçlarının belirtilmesi bakımından, Anadolu İhtilâli'nin ilk ve önemli bir belgesidir. Bu genelgenin ana çizgileri özetle şöyledir.

1 — Vatanın bütünü ve milletin bağımsızlığı tehli-
kededir.

2 — İstanbul'daki hükümet, üzerine aldığı sorumlu-
luğu yerine getirmemektedir. Bu durum milletimizi yok ol-
maya götürür.

3 — Milletın bağımsızlığını yine milletin engel tanı-
mayan istek ve kararı kurtaracaktır.

4 — Milletın durumunu gözden geçirmek ve haklı
sesini dünyaya duyurmak için, her türlü etkidten uzak
millî bir Kurul'un toplanması gereklidir.

5 — Anadolu'nun en güvenli bir yeri olan Sivas'ta
millî bir kongrenin acele toplanması kararlaştırılmıştır.

6 — Bu amaçla bütün illerden, milletin güvenini ka-
zanmış üçer delegenin hemen yola çıkarılması gerekmek-
tedir.

7 — Bu durumun millî bir sır olarak saklı tutulması
ve delegelerin özel bir durumda gönderilmesi gerekir.

8 — Doğu illeri adına 10. Temmuz, 1919 da Erzu-
rum'da bir kongre toplanacaktır. Bu kongrenin delegeleri
de Sivas'taki genel toplantıya katılacaklardır.

Amasya'da karanlık bir odada, küçük bir gaz lâm-
basının ışığı altında yazılan bu genelge; Mustafa Kemal
Paşa'nın dört gün önce Trakya-Paşa İli Cemiyeti'ne gön-
derdiği bildirinin aynı idi.

Ayrıca, İstanbul'da vatanseverliklerine güvendiği ba-
zı asker ve sivil tanıdıklarına da ayrı ayrı birer mektup
göndererek onların da ilgilerini istemişti.

Amasya Genelgesi ile şu sonuçlara varılmıştı:

A — Amasya Genelgesi milletin gür sesinin bütün
dünyaya duyurulmasını sağlamış; aynı zamanda Osmanlı
Hükümeti'nin bir iş yapamayacağını açıklamıştı.

B — Her ne kadar Genelgenin gizli kalması isten-
mişse de, anlamı yurdun her yerinde duyulmuş ve dele-
geler akın akın Sivas'a gelmeye başlamıştı.

C — İstanbul Hükümeti bu durumu öğrenince hemen Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni bir sulh konferansına çağırma larını sağlamıştı. Bununla «Büyük Devletler bizi sulh konferansına çağırıyorlar. Böyle nazik bir zamanda Anadolu'da toplantı yapmak doğru değildir.» demek istemişlerdi.

D — İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in hemen İstanbul'a dönmesini kendisine yeniden bildirmiş, kabul etmeyince valilere gönderdiği genelge ile, «onun emirlerini dinlememelerini» istemişti. Bu da yerine gelmeyince Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da bir yerde yerleşmesini ve oradan çıkmamasını uygun görmüşlerdi. Bunların hiç birini gerçekleştiremeyince, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da bulunduğu günlerde onu görevinden uzaklaştırmış ve elindeki yetkilerin geri alındığını bildirmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa bunu haber alınca onlardan daha önce davranmış; istifa ederek rütbesiz nişansız ve üzerinde hiçbir devlet görevi bulunmadığı halde halkın arasına katılmıştı.

b — ERZURUM KONGRESİ ve ÖNEMİ :

(23. Temmuz, 1919 — 6. Ağustos, 1919)

Anadolu'da millî birliğin kurulmasının ikinci adımı, Erzurum Kongresi ile atılmıştı.

Mondros Silâh Bırakışması ile doğudaki altı ilin Ermenilere verilmek istenmesi üzerine, bunu önlemek amacıyla kurulan «Doğu Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» Erzurum Şubesi'nde 10. Temmuz, 1919 da bir kongre yapmaya karar vermişti. Fakat toplantı, bazı düşüncelerle ertelenmişti.

Mustafa Kemal Paşa bu kongreye katılmak üzere 25. Haziran, 1919 da Amasya'dan ayrılmış, Tokat yoluyla Sivas'a ve oradan da Erzurum'a geçmişti. Henüz Osmanlı Ordusu'nun sorumlu bir komutanı olarak bulunuyordu. «9. uncu Ordu Müfettişliği» adı, 15. Haziran, 1919 dan son-

ra «3. üncü Ordu Müfettişliği» olarak değiştirilmişti. Fakat İstanbul Hükümeti'nin Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, 23.6.1919 da valilere gönderdiği tel emir ile «Büyük bir asker olmasına rağmen zamanın siyasal durumuna uygun davranmayan Mustafa Kemal Paşa'nın vereceği emirleri dinlememeleri, pek yakında kendisinin Harbiye Nazırlığı tarafından İstanbul'a getirtileceği» bildirilmişti. M. Kemal Paşa bu durumu ancak, 27.6.1919 da Sivas'a varınca öğrenmiş, fakat durmadan yoluna devam etmişti.

Erzurum'a vardığı ilk günler, kongre hazırlığıyla geçti. Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin dokuz kişilik yönetim kurulu, onu aralarında görmek istiyorlardı. Fakat askerlik görevi böyle bir cemiyete girmesine engel oluyordu.

7/8. Temmuz. 1919 gecesi İstanbul'dan aldığı özel bir haberde kendisini görevden uzaklaştırdıklarını, bunun duyurulmak üzere olduğunu öğrenmişti. M. Kemal Paşa hemen onlardan önce davranarak, askerlikten ve bütün görevlerinden ayrıldığını, halkın arasına katıldığını bildirmişti.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Yönetim Kurulu üyelerinden Cevat (Dursunoğlu) ve Kâzım Beyler görevlerinden ayrılarak yerlerine Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey seçildiler.

Kongre, 23. Temmuz, 1919 günü (Bugünkü Erzurum yapı usta okulu'nun bulunduğu yerde)küçük bir ilkokul'da toplanmıştı .Kongreye yalnız doğu illeri delegeleri katılacaktı. Bitlis, Erzurum, Van, Sivas ve Trabzon'dan «54» üye gelebilmişti.

Elazığ, Mardin ve Diyarbakır illerinin üyeleri, İstanbul Hükümeti'nin emri ve valilerin baskısı ile gelememişti. Buna karşılık Sivas, bölgeye girmediği halde toplantıya 10 üye göndermişti. Kongreyi en yaşlı üye olarak «Hoca Raif Efendi» güzel bir söylevle açtı. Kongre Başkanlığına

seçilen M. Kemal Paşa, özlü bir konuşma ile memleketin içine düştüğü durumu açıkladı. Bu konuşmasında M. Kemal Paşa, «memleketin geleceğini eline alan bir millî iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceğini ve yine kuvvetini halktan alacak bir hükümetin kurulmasını» ilk amaç olarak göstermişti. M. Kemal Paşa'nın açış konuşmasındaki bu sözleri dikkatle incelenirse, «Cumhuriyet ve Demokrasi» yönetimi anlamı taşımaktadır.

14 gün süren kongrede bir tüzük ile bu tüzüğü duyuran bir bildiri hazırlanmıştır.

Erzurum kongresi'nin kararları şöyle özetlenebilir:

1 — Millî sınırlar içinde vatan ayrılık kabul etmez bir bütündür.

2 — Her türlü yabancı saldırısına ve içişlerimize karışılmasına Osmanlı Devleti'nin dağılması halinde, millet birleşerek savunacak ve dayanacaktır.

3 — Vatanın ve bağımsızlığımızın korunmasına ve sağlanmasına İstanbul'daki hükümet bir şey yapamazsa amacımızın sağlanması için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri, millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmış ise bu seçimi «Temsil Heyeti» yapacaktır.

4 — Milletın Kuvvetlerini etken ve milletin isteğini egemen kılmak esastır.

5 — Hristiyan azınlıklara siyasal ve sosyal egemenlik ya da dengemizi bozucu ayrıcalıklar verilemez.

6 — Manda ve Koruyuculuk kabul olunamaz.

7 — Millî Meclisin hemen toplanmasını ve hükümet uygulamasının meclisin denetlemesine konmasını sağlamak için çalışılacaktır.

Kongre bitince «Temsil Heyeti» adıyla 9 kişilik bir yönetim kurulu seçilmişti.

Başkan

M. Kemal Paşa

Üye

Rauf Bey

Üye	Hoca Raif Efendi
Üye	İzzet Bey
Üye	Servet Bey
Üye	Şeyh Fevzi Efendi
Üye	Bekir Sami Bey
Üye	Sâdullah Bey
Üye	Hacı Musa Bey

Temsil Heyeti hiçbir zaman bir araya gelip toplanamamış, ancak birkaç kişi M. Kemal Paşa ile Sivas'ta ve Ankara'da çalışabilmişlerdir.

Kongrenin Önemi :

Erzurum Kongresi; bağlı bulunduğu cemiyetin adından da anlaşılacağı üzere, yalnız doğu bölgesini kapsamakla beraber kararları, bütün yurdu içine alan millî bir kongre durumuna geçmiştir.

Yurdu içeriye ve dışarıya karşı bir bütün olarak göstermiş, gerekirse milletin silâha sarılacağını belirtmiştir.

Manda ve koruyuculuğun kabul edilemeyeceğini kesinlikle kararlaştırarak, bu düşüncede olanları hayal kırıklığına uğratmıştır.

«Cumhuriyeti Rejimi»nin esasları belirtilmekle beraber adı konmamıştır.

Erzurum Kongresinin kararları İstanbul Hükümeti ile, oradaki yabancı devlet temsilciliklerine ve Anadolu'da kurulan «Türklüğe Yararlı Cemiyetler»e gönderilmişti.

Sadrâzam Damat Ferit Paşa, yabacı ajanslara verdiği bildiride «Bu kongreyi kanunsuz bir kuruluş saymış, anayasaya aykırı toplandığını ileri sürerek Anadolu'da karışıklıklar çıktığını» söylemişti.

Fakat bu durumun önlenmesi için İstanbul Hükümeti'nin valilere verdiği emirleri kimse dinlememişti.

M. Kemal Paşa'nın tutuklanması için yeniden emirler

verilmiş yabancılara da kongreyi «Kısa bir başkaldırma olayı» olarak göstermişlerdir.

c — Sivas Kongresi Kararları ve Sonucu
(4 - 12 Eylül 1919)

Amasya Genelgesi'nde bildirildiği gibi, Sivas'ta toplanacak kongre için yurdun her yerinden temsilciler gelmeye başlamıştı. Doğu vilâyetleri Temsil Heyeti Başkanı M. Kemal Paşa Sivas'a gitmek üzere yanında Temsil Heyetinden bazıları ile Erzurum'dan ayrılmıştı. Yolda, Erzurum'un batısından geçerken bazı toplulukların, Temsil Heyetini durduracakları haberini almıştı. Yanında kuvvet yoktu. Fakat M. Kemal Paşa, geri dönmeyi ya da kısa bir süre durmayı düşünmeden herşeyi göze alarak yoluna devam etmişti.

Sivas'a 2 Eylül 1919 da halkın gösterileri arasında girilmişti. İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nin başlamasından biraz önce vatanın ve milletin kurtuluşu için yapılan çalışmaları önlemek amacıyla daha etkin olarak gizli çabalara girişmişti. Anadolu'da başlayan kurtuluş davranışını durdurmak için ordu birliklerine söz geçiremeyeceğini anlayan İstanbul Hükümeti; valileri ve mutasarrıflara emir vererek, sivil kuvvetlerle kongreyi basmalarını, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını yakalıyarak İstanbul'a göndermelerini istemişti.

Devlet olarak bağımsızlığı ve iç güveni korumak gibi en başta gelen görevlerinin tam tersine eylemlere girişen Osmanlı Padişah ve hükümeti'nin bu davranışı, kardeş kavgası ve iç savaş yaratmaktan başka bir şey değildi.

Kongrenin toplanacağı günler Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları, böyle korkunç ve iğrenç bir durumla karşı karşıya kalmışlardı.

Bununla beraber Sivas Kongresi hiçbir sakınca yokmuş gibi 4 Eylül 1919 perşembe günü saat 14 de, şimdiki

Sivas Lisesi binasında açılmış ve 11 Eylül 1919 Pazar günü akşamı sona ermişti.

Kongreye, «18» il ve mutasarrıflıktan «31» temsilci katılabilmisti. Bunların beşi Erzurum kongresi Temsil Heyetinden ve M. Kemal Paşa ile bulunduklarına göre, yeniden gelenlerin sayısı 25 temsilci idi. İstanbul'dan iki temsilciden ayrı, Tıp Fakültesi Delegatesi olarak «Hikmet» adında bir öğrenci, gençliği temsil etmek üzere katılmış; özellikle manda konusunu M. Kemal Paşa'nın düşündüğü gibi savunmuştu.

Bazı üyeler M. Kemal Paşa'nın Kongre Başkanlığı'na getirilmemesi için tertiplere girişmişlerse de, yapılan gizli seçimde yine onu başa getirmişlerdi.

Kongrenin ilk üç günü söylevler, usul hakkında görüşmeler bu davranışın İttihat ve Terakki Partisi ile ilgili bulunmadığının gerekçesi ve yeminlerle geçmişti. Dördüncü günü gündem görüşülmesine geçilerek, Erzurum Kongresi kararları ve Tüzüğü olduğu gibi kabul edilmekle beraber bu kararlar bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak anlama getirilmişti. Erzurum Kongresi kararları arasında yurt savunması, yalnız Ermeni ve Rum davranışına göre düşünülmüştü. Bu kez yurdun her karış toprağı için savunma gücünün kullanılacağı kabul edilerek, İtilâf Devletleri'ne de karşı gelineceğı açıklanmıştı.

Beşinci günü, Manda ve Koruyuculuk (Himayecilik) konusuna geçilmiş; İstanbul delegatesi İsmail Kâmi (Danışment) Beyin el altından hazırladığı ve bazı delegelere imzalattığı öneri üzerinde uzun konuşmalar açılmıştı. Birkaç üye, «Manda» kavramını açıklamış ve «... bu devlet, «50» milyon liralık borcunu hiçbir zaman ödeyemeyeceğı gibi, yıllık faizini bile karşılayamayacaktır. Başka devletlerin yardımı ve koruyuculuğı olmadıkça yaşamaya olanak yoktur.» demişlerdi.

M. Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşlarından bazıları

bile, mandanın kabulünü ve Amerika Birleşik Devletleri'nin mandater seçilmesini istemekte idiler. Bunlar Osmanlı Devleti'nin o günlerde içinde bulunduğu durumu gerekçe olarak gösteriyorlardı. «... Manda bağımsızlığa engel değildir. Biz silâhsız, ordusuz, parasız ne yapabiliriz? Onlar havalarda uçarken biz, kağnılarla mı karşı koyacağız? Bağımsız bir duruma gelsek bile, birgün yine onların kucağına düşeceğiz. Yunanlılar İzmir'den ayrılmak istemezse, onları çıkarmak için Erzurum'dan hangi trenlerle asker taşıyacağız? Biz bütün dünyayı tutsak etmek isteyen İngilizler'in elinden kurtulmak için, sâkin milletlerin vicdanlarına saygı gösteren Amerikan mandasını kabul etmeliyiz» düşüncesini ileri sürüyorlardı. Bu düşüncede olanlara halk »Mandacılar» adını takmıştı.

Bu arada M. Kemal Paşa birkaç arkadaşı ile manda ve her çeşit koruyuculuğu kabul etmenin karşısına çıkmış, kendisini bazı üyeler de desteklemişti.

7 Eylül 1919 günü yapılan toplantıda Millî Kurtuluş için yurt içinde kurulan bölgesel cemiyetlerin dağınık çalışmalarını sakıncalı görülerek bunların «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» olarak birleştirilmesi kararlaştırıldı.

Böylece «Kuvvayı Milliye Ruhu» doğmuş; Padişah ve Hükümeti'nin yapamadıklarını milletçe sağlamak üzere belirli bir kuruluş ortaya çıkmıştı.

Üyeler memleketlerine dönünce, her il ve ilçede (düşman elindeki yerlerde bile gizli olarak) Kuvva-yı Milliye Cemiyetlerini kurmaları kararlaştırıldı. Böylece «İhtilâl» kavramı bütün açıklığı ile belirmiş oluyordu.

M. Kemal Paşa'nın Türk gençliğine güvenmekte ne kadar haklı olduğunu, daha açık bir deyimle memleketi ilerde teslim edeceği ellere nasıl değer verdiğini bu kongre sırasında yapılan aşağıdaki konuşma açıkça göstermektedir.

Manda'nın kabulü için, bazı delegelerin birkaç gün denberi yaptıkları konuşmalara M. Kemal Paşa gerekli karşılığı veriyordu. Fakat, her üyenin görüşlerini açıkça bildirmeleri için kongre başkanı olarak tarafsız davranıldığından, konuya etki yapmak istemiyordu. Özellikle İstanbul delegelerinin bozuk bir ruh durumu içinde yaptıkları konuşmaların, çoğunluğu etkilemesinden büyük bir üzüntü duyuyordu.

Geceleri kaldığı kongrenin yapıldığı binada bazı arkadaşlarıyla ve delegelerle geç vakitlere kadar konuşuyor onlara, düşüncelerini daha açık olarak söylüyordu. Bir gece (9/10 Eylül 1919 salıyı çarşambaya bağlayan gece) odasında yine toplanılmış, manda konusu üzerinde özel görüşmelere başlanmıştı. M. Kemal Paşa üzgün ve sert bir durumda, çelik sesiyle;

«Manda ve Koruyuculuğu kabul etmek bağımsızlığa aykırıdır. Bir milletin, bağımsızlığı için kanını son damlasına kadar akıtması, şerefli bir davranış olur. Şerefsiz ve tutsak bir milletin çocukları olarak yaşamaktansa efendice, kahramanca ölmeyi seçmek gerekir.» demişti.

Odada bulunanlar bu düşüncede olduklarını söylerken; birdenbire genç ve tiz bir ses ortalığı etkisi altına almıştı. Bu ses, İstanbul Tıp Fakültesi öğrencisi olarak asker elbisesi ile kongreye katılan Hikmet Bey'in sesi idi.

«Paşam!... Temsilcisi bulunduğum tıbbiyeli gençler beni buraya bağımsızlık yolundaki amacımızı başaracak çalışmalara katılmak üzere gönderdiler. Manda'yı kabul edemem. Kabul edecek olanlar varsa bunlar, her kim olursa olsun karşısına çıkar, şiddetle reddeder ve suçlarız. Söz dışı, manda düşüncesini siz kabul ederseniz sizi de de istemez ve «Mustafa Kemal Paşa'yı vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı olarak adlandırırız» demişti.

Yüksek tavanlı odada çınlayan bu ince sesin kesin konuşması karşısında paşa heyecanlanmış ve ötekilerle

beraber gözleri yaşarmıştı. Paşa gülümser bir durumda ve okşayan sesi ile;

«Arkadaşlar! Gençliğe bakınız ve Türk Milleti'nin yapısındaki temiz kanın söylediklerine dikkat ediniz,» dedi.

Yüzündeki üzüntüler silinmişti. Ümitle parlayan gözlerini öğrenci Hikmet Bey'e çevirerek:

«Evlâdım, gönlün rahat olsun, gençlikle övünüyor ve gençliğe güveniyorum. Biz azınlıkta kalsak bile, manda'yı kabul etmiyeceğiz. Parolamız tektir, ve değişmez: ya ölüm, ya bağımsızlık!»

Genç delege Hikmet Bey kalkarak paşanın oturduğu yere gitti.

«Varol Paşam» diyerek ellerini öptü. Paşa da onun alnından öperek:

«Gençler! vatanın bütün umudu ve geleceği size, genç kuşakların anlayış ve çalışmasına bağlıdır,» dedi. Oradaki bütün delegeler heyecanlanmış ve bu görüşmeleri sevinç gözyaşları içinde dinlemişlerdi.

10 Eylül 1919 tarihli toplantıda yine manda ve koruyuculuk üzerine durulmuştu. Görüşmeler uzadıkça çevredeki tehlikeler yoğunlaşıyordu. Bir yandan Ankara valisi Muhiddin Paşa Sivas'a yürümeğe hazırlanırken; Kürt Devleti kurmak isteyenler Malatya'da toplanmaya başlamış, Harput valisi Ali Galip Bey de İstanbul Hükümeti'nin emirlerine uyararak Sivas'taki toplantıya karşı davranışa girişmişti.

Bu durum karşısında tehlikeleri kongreye bildirmek ve üyelerin moralini bozmadan bir gün önce kesin karara varmak gerekiyordu. Günlerdenberi görüşülen manda konusunu bir çözüme bağlamak için çeşitli düşünceler oylandı. Sonuç olarak Manda konu edilmemek üzere, «Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'ndan bir kurul istenerek, İtilâf Devletleri ile yapılacak barıştan önce memle-

ketimizdeki durumun onlara gösterilmesi» kararına varılmıştı. Böylece, ortaya atılmış olan manda ve koruyuculuk tarihe karışmış oldu.

Yine kongrede Batı Anadolu'da halk tarafından kurulan bölgesel cepheler birleştirilmiş; başına, «Batı Cephesi Kuvva-yı Milliye Genel Komutanı» olarak Ankara'daki XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Bey (Cebesoy) getirilmişti

Toplantı sonunda Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni yönetecek temsilciler heyeti seçilmiş, başkanlığa M. Kemal Paşa getirilmişti. Temsilciler Heyeti, şu üyelerden oluşmuştu:

Başkan: M. Kemal Paşa, üyeler Rauf Bey (Orbay), Albay Refet Bey (General Refet Bele), Hoca Raif Efendi (Dinç), İzzet Bey, Servet Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Bekir Sami Bey, Sâdullah Efendi, Hacı Musa Bey, Kara Vasıf Bey, Mazhar Müfit Bey (Kansu), Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan), Hakkı Behiç Bey, Mustafa Bey.

Temsilciler hiçbir zaman bir araya gelip toplanamışlar; fakat gerekli işler, Temsil Heyeti Başkanı M. Kemal Paşa tarafından verilen emirlerle yürütülmüştü.

Bu kongre; Fransız İhtilâli'nin oluşundaki gibi bir ihtilâl Meclisi niteliğinde idi.

Kongrenin biteceği günlerde, M. Kemal Paşa tarafını tutan ordu birlikleri, Harput Valisi'nin üzerine yürümüş ve o'nu kuvvet toplamaya, Sivas üzerine yürümeye vakit bırakmadan Malatya'da sıkıştırmıştı.

Ali Galip Bey yanındaki az bir kuvvetle iş yapamayacağını anlayınca Urfa'ya, oradan yabancı devletlerin elinde bulunan Halep'e geçti. Böylece Ali Galip olayı İstanbul Hükümeti'nin başarısızlığı ile kapanmış oldu.

Sivas Kongresinde Alınan Kararlar:

1 — Erzurum Kongresi'nde alınan kararların Ana-

dolu ve Rumeli'nin her yerine uygulanması kabul edildi.

2 — Memleketin çeşitli yerlerinde bölgesel olarak kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'nin «Anadolu ve Rumeli Müdaafai Hukuk Cemiyeti» adı altında birttek milli cemiyet olarak birleştirilmesi 7 Eylül 1919 günü kararlaştırıldı.

3 — Bu cemiyet adına söz söylemeye ve karar vermeye yetkili, 12 kişilik bir Temsil Heyeti seçildi. Başkanlığına M. Kemal Paşa getirildi.

4 — Kurtuluş Savaşı'nın temelini oluşturan milli beraberlik meydana getirildi. Böylece «Kuvva-yı Milliye Ruh» doğmuş oldu.

5 — Manda ve Koruyuculuk konusunda ileri sürülen düşünceler, kabul edilmedi.

Kongre sırasında bazıları Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmak isteğinde bulunmuşlardı. M. Kemal Paşa bu görüşün zamansız olduğu düşüncesi ile üzerinde durmamıştı.

Sivas Kongresi, aslında ihtilâlcî ve Siyasal düşünceler taşıdığından cemiyetler kanununa aykırı olarak toplanmıştı. Özellikle görevinden uzaklaştırılmış bir komutanı başa geçirmekle, İstanbul Hükümeti'nin emirlerini dinlemeyen bir toplantı olduğunu açıklamıştır.

d — Sivas Kongresi'nin Sonuçları :

Ali Galip olayı M. Kemal Paşa'nın tedbiri ile her yönden başarısızlığa uğradıktan sonra, Kongrenin bitimine yakın üyeler açıklanmıştı.

«Malatya olayı» da denilen bu konu; İstanbul Hükümeti'nin, memleket evlâtlarını birbirine vurdurmak, halkı «Türklük Kürtlük» diye ayırmak amacını günden çirkin bir davranışydı. M. Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı» olarak, durumu padişah'a duyurma kararını almıştı. Fakat çekilen telgrafları Sadrâzam Damat Ferit Paşa padişah'a göstermemişti.

12 ve 13 Eylül 1919 da, yurdun bütün telgrafhaneleri protesto niteliğinde bir davranışa geçerek İstanbul ile ilgilerini kestiler. Baş olan İstanbul, artık vücuttan kopmuştu. Amaç; Anadolu'nun kuvvetini, birliğini, İstanbul Hükümeti'ne ve yabancı devletlere duyurmaktır.

Bu olay üzerine Damat Ferit Paşa, 30 Eylül 1919 da Sadrâzamlık'tan çekilmek zorunda kalmıştı. Yerine 2 Ekim 1919 da «Ali Rıza Paşa» başkanlığında daha ılımlı bir kabine kurulmuştu. Bu kabine (içinde kurtuluşa karşı kötü fikirler taşıyan bazı nazırlar bulunduğu halde) çoğunlukla ,Anadolu ile anlaşmak istiyordu. Ali Rıza Paşa halkın kurtuluş davranışını istiyor, fakat bunun M. Kemal Paşa tarafından değil, İstanbul Hükümeti'nin yabancılarla anlaşarak gerçekleşmesini öngörüyordu.

Hükümet bu amaçla, bir bildiri hazırlayarak Ankara'ya gönderdi. Bildiride «Osmanlı Devleti'ni Birinci Cihan Savaşı'na sokanların cezalandırılacağı, harp sırasında suç işleyenlerin mahkemeye verileceği, yeniden ve serbest olarak mebus seçimi yapılacağı» yazılmıştı. Bu bildiriden, kabinenin zayıf olduğu ve kurtuluş davranışında etkili olmayacağı açıkça anlaşıyordu. Bununla beraber Temsil Heyeti «yeni kabineyi iyi karşıladığını ancak, memleket kurtuluncaya kadar görevinde kalacağını» açıklamıştı.

Bu sırada İngilizler Merzifon ve Samsun'daki askerlerini geri çekmişlerdi. Sivas'ta çıkan «İrade-i Milliye Gazetesi» bu olayla ilgili yazılarında halkın dileklerini yansıtıyordu. Sivas'ta yapılan fener alayında halk «kahrolsun işgal» diye bağırışmış, aynı gazete bunu da yayınlamıştı. Yurdun her yerinde duyulan bu haber üzerine İstanbul Hükümeti durumu kendi görüşüne aykırı bularak Temsil Heyeti'ni suçlamaya başlamıştı. Bu son durum İstanbul Hükümeti'nin ne kadar şaşkın ve âciz olduğunu bir daha göstermişti. Yine aynı günlerde İstanbul Hükümeti, Anadolu'daki kurtuluşu ve Temsil hey-

ti'ni destekleyen memurları görevinden uzaklaştırmaya başlamıştı.

Sivas Kongresi'nden sonra Ali Fuat Bey (Cebesoy) Batı Anadolu'da Eskişehir ve Bilecik bölgesine giderek halkı uyarıcı konuşmalar yapmış, milis kuvvetlerini örgütlemeye başlamıştı.

Albay Kâzım Bey de (Özalp) Balıkesir Bölgesindeki milis kuvvetlerini, kendi emrindeki askerleriyle birleştirerek yeni bir cephe kurmuştu. Aydın Cephesi'nde Efeler'in Yunanlılar'a karşı direnişi de çok başarılı olmağa başlamıştı.

Bursa'da bulunan Albay Bekir Sami Bey İstanbul Hükümeti'ni tutan Valiyi kovarak Sivas Kongresi kararlarını uygulamaya başlamıştı.

Bütün bu olaylar gelişirken İstanbul Hükümeti, 9. Ekim. 1919 da Temsil Heyeti ile görüşmek isteğinde bulundu. Böylece İstanbul Hükümeti, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»ni tanımış oluyordu.

e — Amasya Görüşmesi (20. Ekim. 1919)

Bu amaçla İstanbul Hükümetini temsil etmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı görevlendirmişti. Bahriye Nazırı Salih Paşa ile M. Kemal Paşa 18. Ekim. 1919 da Amasya'da buluştular. Aralarında uzun görüşmelerden sonra, 20. Ekim. 1919 da aşağıdaki anlaşma kabul edilmişti. Bu sözleşme sadeleştirilerek aşağıda özetlenmiştir:

a) İtilâf Devletleri ile yapılacak barışta sınırların tam bir anlayışla çizilmesi ve Türklerin yabancı devlet boyunduruğunda bırakılmaması öngörüldü. Böylece «Kürt İstiklâli» diye ortaya atılan bölücülüklere son verilecek, güneydeki topraklarımızın başkalarına bırakılmasına meydan verilmeyecek, İzmir ve çevresi ile Trakya, Türkler'de kalacaktır.

b) Müslüman olmayan azınlıklara devletin birliğini

bozacak siyasal ve sosyal hiçbir ayrıcalık tanınmıyacaktı.

c) Yabancı Devletler'in işlerimize karışarak ya da ekonomik yaşantımıza sokularak bağımsızlığımıza gölge düşürmesine meydan verilmeyecekti.

d) Sivas Kongresi kararları yeni açılacak Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kararına sunulacaktı.

e) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin varlığı İstanbul Hükümetince de kabul edilecekti.

f) Yeni açılacak meclis için seçimler tam bir serbestlik içinde yapılacak, ancak İttihat ve Terakki Partisi'ne bağlı olanların seçilmemeleri için uyarılarda bulunulacaktı.

Bunlardan başka İstanbul Hükümeti'nce alınmış olan «bazı kumandanların ordudan çıkarılması ve Harp Divanı'na verilmesi» gibi kararlar durdurulacak: İtilâf Devletleri tarafından yakalanarak Malta Adası'na gönderilenler muhakeme edilmek üzere İstanbul'a getirtilecek; Yunanlılar'ın İzmir'i boşaltması için İstanbul Hükümeti tarafından protestolar tertip ettirilecek; kurtuluş için çalışanlara karşı zalimce davranışlarda bulunan İstanbul Hükümeti'nin bazı yüksek memurları görevlerinden uzaklaştırılacak; sulh konferansına Tevfik Paşa'nın başkanlığında gönderilecek heyete asker uzman olarak Albay İsmet Bey katılacaktı.

Görüşmelerin en önemli noktası, Osmanlı Meclisi'nin nerede toplanacağı konusu idi. M. Kemal Paşa meclisin Anadolu'da, güven altında bulunacak bir yerde toplanmasını istiyordu. Salih Paşa'da bunu kabul etmişti. Fakat İstanbul Hükümeti anlaşmanın bir çok maddesini benimsemiştiği halde, meclisin Anadolu'da toplanmasını uygun bulmamıştı.

Sadrâzam ve kabine üyeleri'nin çoğu bütün davranışlarında İtilâf Devletleri'ni ürkütmemek yolunu tutuyor-

lardı. Buna karşılık, M. Kemal Paşa Anadolu'daki Kurtuluş davranışını tutan kumandan ve sivillerle, millet temsilcilerinden kuvvet alarak, onlara danışarak iş yapmakta ve yabancı Devletler'in tüm isteklerine karşı durmakta idi.

**B — M. Kemal Paşa ve Temsil Heyeti Ankara'da
(27. Aralık. 1919)**

İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında kabul edilen bu maddeler üzerinde daha sonraki günlerde bazı tartışmalar olmuştu. Sonunda meclisin İstanbul'da toplanmasını Temsil Heyeti de kabul etmişti. Anadolu'nun her yerinde mebus seçimine başlandı. M. Kemal, seçilen meb'usların İstanbul'a gitmeden önce Temsil Heyeti ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmelerini bildirmiş; kendisi de İstanbul'daki durumu yakından izleyebilmek için Ankara'ya yerleşmeyi uygun bulmuştu. 18. Aralık. 1919 da Sivas'tan ayrılmış, yol boyunca uğradığı her yerde halk ve asker tarafından büyük bir gösteri ile karşılanmıştı.

Sivas Kongresi sırasında Ankara Valisi Muhittin Paşa Kongreyi basmak üzere elindeki kuvvetlerle Çankırı'ya gelmiş ve 13. Eylül. 1919 da orada tutuklanarak Sivas'a getirilmişti. M' Kemal Paşa 'O'nun yaşına saygı göstererek cezalandırmadan İstanbul'a göndermişti.

İstanbul Hükümeti'nin Ankara Valisi bu şekilde ayrılınca halk, yerine Defterdar Yahya Galip Beyi vekil olarak seçmişti.

Vali Vekili, Anadolu kurtuluş davranışını destekliyordu. Halk M. Kemal Paşa'nın Ankara'ya geleceğini öğrenince, büyük bir heyecana kapılmış ve O'nu karşılamak üzere hazırlığa girişmişti.

M. Kemal 27. Aralık. 1919 da Ankara'ya geldi. Halk kendisini eski Oğuz Türkleri'nin geleneğine uygun olarak Seğmen giysileriyle yediyüz yaya ve üç bin atlı ile şehrin dışında karşıladı.

Otomobili ile şimdiki Kızılay'ı geçince Ankara'daki din adamları ile halkın ileri gelenlerinin kendisini karşılaması daha büyük bir heyecan yaratmıştı. Onlarla bugün Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin bulunduğu yerde görüştü. Halkla birlikte, İstasyon caddesinden geçerek durum orada bulunan bir alay kuvvetindeki İngiliz Askerlerine de gösterilmiş oldu.

Oradan Hacı Bayram Camii'ne, sonra da Hükümet Konağına varıldı. Temsil Heyeti Ankara'daki «Ziraat Okuluna» yerleşti. Ankara Belediyesi daha sonra bugünkü «Çankaya Köşkü»nü M. Kemal Paşa'nın oturmasına ayırdı.

İşte Anadolu'nun ortasında bulunan Ankara, M. Kemal Paşa'yı böyle bir sevgi ile bağrına basmış ve bütün Türk Milleti adına, onunla bir olduğunu göstermişti.

Millî davranış bundan sonra hep Ankara'dan yönetilmişti.

II KUVVA-YI MİLLÎYENİN KURULUŞU ve C E P H E L E R

A — Kuvva-yı Milliye'nin Kapsamı :

Kurtuluş Savaşında Türk yurdu'na saldıran düşmanlarla çarpışan silâhlı halk ile eldeki ordu birliklerinin, savaşa yardımcı yararlı bütün Millî Kuruluşlar ile bunların yaptıkları kongrelerin ve daha ileri giderek Ankara'da toplanan T.B.M.M. nin tümüne birden Kuvva-yı Milliye (Millî Kuvvetler) denilmiştir.

Kuvvây-ı Milliye, 23 Nisan 1920 de T.B.M.M. kuruluncaya kadar Hükümet'le hiçbir ilişkisi olmayan ; bir bakıma Osmanlı Devleti'nin de karşısında bulunan bir varlıktı. Kuruluşu, davranışı, yönetimi, insan gücü ve her çeşit kaynakları millet tarafından sağlanıyordu.

«Kuvvây-ı Milliye» kavramı, Kurtuluş Savaşı'nın belirli bir süresine ad olmuş ; halk arasında «Kuvvây-ı Milliye Devri» olarak söylenmiştir. «Kuvvây-ı Milliye»ye destek ve ona bağlı olanlara «Kuvvây-ı Milliyeci», ya da «Milîci» deniliyordu. Kuvvây-ı Milliyeciler ; onu tutmayanlar tarafından «ilerici, padişah ve Halife düşmanı» olarak nitelen diriliyordu. Bu kuruluşlar, kendilerinin üstün olduğu yerlerde açıkça çalışıyordu. İşgal altında ya da karşı yönün egemen bulunduğu kent, kasaba ve köylerde gizli olarak iş görüyordu. Kuvvây-i Milliye'nin savaşçı bölümü, milis kuvvetleriyle birlikte ordu birliklerinden de oluşuyordu. Fakat ordunun ; devlet kuvveti olarak Osmanlı Hükümeti'ne bağlı bulunuşu, Başkomutan bulunan Padişah'ın emrinde

oluşu, iyi örgütlenmemesi nedenleri ile subayların milis kuvvetleriyle birlikte çalışması gizli yürütülmüştü.

Ancak Sivas Kongresi'nde alınan bir kararla, bu kuvvetleri organize etmek üzere Ali Fuat Paşa görevlendirilmiş ve kendisine kongrece «Batı Cephesi Kuvvây-ı Milliye Komutanı» adı verilmişti.

Fakat, Kuvvây-ı Milliye kuruluşlarında asıl temel sivil halk olduğuna göre, Anadolu'ya saldıran düşmanların düzenli orduları karşısında, milis savaşçılarıyla sonuç alamıyacağı bir gerçektir. Çağdaş bir devlet kurmayı başarmak, milis kuvveti ile olamazdı. Kuvvây-ı Milliye'nin savaş gücünün etkisi, düşmanın ilk saldırılarının önlenmesine ve Millî Ordu'nun kuruluşuna kadar devam etmiştir. Başlangıçta düşman saldırılarını durduran, onları hırpalayan, iç ayaklanmaları bastıran, ancak bu milis kuvvetler olmuştur.

Fakat ilerde açıklanacağı üzere bir süre sonra milis kuvvetleri kendisinin kurtarmağa çalıştığı halkı soy-mak, öldürmek gibi kötü işlemlere girişmişti. Millî ordu kurulunca da, onun disiplini altına girmek istememişti. Bu durum karşısında, Birinci İnönü Savaşı sırasında Orduya bağlanmaları tam olarak sağlanarak çalışmalarına son verilmişti. Şu halde Kuvvây-ı Milliye'nin savaş gücü; Eylül 1919 dan başlayarak Ocak 1921 tarihine kadar sürmüş, ondan sonra içerde ve dışarda memleketi koruma sorumluluğunu yeni kurulan Millî Türk Ordusu üzerine alarak çetecilik devri sona ermişti. Bununla beraber Kuvvây-i Milliye ruhu; kurtuluşu destekleme gücü olarak, memleketin kurtuluşuna kadar devam etmişti.

Kurtuluş Savaşı'nda saldıran iç ve dış düşmanlara karşı kurulan güney, kuzey, batı ve Trakya cephelerinde ilk önce milis kuvvetleri görev yapmış; daha sonra bu görevi Millî Ordu sonuca ulaştırmıştır. Yalnız Doğu Cephe-sinde milis gücü katılmamıştı.

B — Cepheler :

Kurtuluş Savaşı'ndaki Cepheler aşağıda kısaca açıklanmıştır:

1 — Doğu Cephesi :

Bu cephe doğuda Ermeniler'e karşı kurulmuştu. Erzurum'da bulunan «Kâzım Karabekir Paşa» yönetimindeki XV. kolordu kuvvetleri tarafından savunulmakta idi. Buradaki savaş gücü, yalnız ordu birlikleri kuvvetinden oluşmuştu. Bu cephede yapılan savaşlar ve sonuçları ileride ayrıca açıklanacaktır.

2 — Batı Cephesi :

Bu cephe, İzmir'e Yunanlılar'ın asker çıkarmasıyla başlamıştı. Osmanlı Devleti Anadolu'nun düşman saldırısına uğraması karşısında hiçbir tepki göstermemişti. İzmir'in işgalinde bir davranışa geçmemeleri için, 14/15. Mayıs, 1919 gecesi subaylar; kolordu kumandanı «Nadir Paşa» tarafından kışlaya çağrılarak orada alakonulmuş, devlet ve hükümet bu saldırıya seyirci kalmıştı.

İşgal günü, İzmir'deki XVII. kolordu'nun bazı alayları tek silâh kullanmadan Yunanlı'lar tarafından tutsak edilmiş ve başta «Albay Süleyman Fethi Bey» olmak üzere onların isteklerine boyun eğmeyen otuz kadar subay şehit edilmişti.

Bu durum karşısında halk, kurtuluş yolunu kendi başına aramak zorunda kalmıştı.

15. Mayıs. 1919 günü İtilâf donanması'nın koruyuculuğunda İzmir'in kordonboyu'nda ilerleyen Yunan kuvvetleri'ne ilk kurşunu atan «Gazeteci Hasan Tahsin Bey» olmuştu. Hasan Tahsin Bey'in kurşunu ile, elindeki bayrakla yere düşen Yunan askerini gören yürüyüş halindeki düşman şaşkın hale gelmişti. Bir süre sonra halkın üze-

rine açtıkları yayılım ateşle gazeteci Hasan Tahsin Bey ve birçok Türk şehit edilmiş ortalık kana boyanmıştı. İşte, Hasan Tahsin Bey'in attığı bu kurşun; Türk Direnişi'nin başlangıcı olmuştu. Bunun üzerine, İzmir'in çevresindeki halk oradaki asker ve subaylarla birleşerek, birçok savunma bölgeleri kurmuş, direnişe geçmişti. Bu direnme yerleri başlangıçta küçük ve bağımsız cepheler durumunda idi.

Batıda Yunanlılar'a karşı Ödemiş, Ayvalık, Balıkesir, Bergama, Soma, Akhisar, Salihli ve Aydın'da bölgesel cepheler kurulmuştu. Batıdaki bu cepheleri kuranlar, Osmanlı Ordusu kadrosunda bulunan bazı Albay ve daha küçük rütbedeki subaylardı. Fakat onlar bu görevi İstanbul'un bilgisi dışında kendi istekleri ile ve gizli olarak yapmışlardı. Albay Bekir Sami Bey (Anday), Albay Kâzım Bey (Özalp), Albay Ali Şefik (Aker) bunların başlıcaları idi.

Bu cepheler Sivas Kongresi'nde alınan kararla, (Batı Anadolu Kuvvây-ı Milliye Komutanlığı» adı ile birleştirilerek Ali Fuat (Cebesoy) komutasında toplanmıştı.

Daha sonra düzenli ordu kurulunca bütün bu küçük cepheler, Batı Cephesi Komutanlığı emrinde toplanmıştı.

3 — Kardeniz — Pontus Cephesi

Bu bölgedeki düşmanlara karşı daha çok milis kuvvetleri direnmiş, ana cephe durumuna getirilmemişti. Savaşan kuvvetlerin başında sivil subaylar bulunmuş, Ordu Birlikleri ancak sonuca yakın işe karışmıştı.

Karadeniz Bölgesinde «Pontus Devleti» kurmak isteyen Rumlar, bazı Avrupa Devletleri ile Yunanlı'lardan destek görerek silâhlanmışlardı. Fakat Giresun'da çarpışan «Topal Osman Ağa» milisleri, Pontus çetelerine göz açtırmamış, onlara karşı büyük başarı sağlamıştı.

Fakat Avrupa'nın desteği ile Pontus çeteleri'nin sal-

dırıları yer yer sürüp gitmiş, yine Ordunun işe karışması ile sona ermişti.

4 — Kocaeli Bölgesi : Bu bölgedeki milis cephesi, öteki yerlerden daha önce kurulmuş ve göreve başlamıştı. Buradaki Millî Kuvvetler, İstanbul'daki Rumlar'dan ve İngilizler'den yardım gören Rum çeteleri ile; İstanbul Hükümeti'nin gönderdiği kuvvetlere karşı koymuştu.

Yahya Kaptan, Şükrü Oğuz, Küçük Arslan ve İpsiz Recep yönetimindeki Millî Kuvvetler; bir yandan Rum çeteleri ve İngiliz saldırıları ile uğraşırken, Anadolu'ya cephane taşımak ve kurtuluşa yararlı kimseleri İstanbul'dan Ankara'ya geçirmek gibi çok önemli işler de görmüşlerdi.

Kocaeli Bölgesi'nde büyük bir etki yapmış olan Yahya Kaptan olayına değinmek yerinde olacaktır.

Yahya Kaptan Olayı :

İzmit taraflarında İngilizler'in desteklediği Rum çeteleri ile bazı yerli eşkiyanın yaptığı baskınlar, halkı dehşet içinde bırakmıştı. İzmit yöresinde Kuvvây-ı Milliye'yi kurmak üzere, Yahya Kaptan adında bir vatansever görev almıştı. Oralarda «Büyük Aslan Bey» ve «Küçük Aslan Bey» adıyla iki eşkiya çetesi dolaşıyordu. Yahya Kaptan, Büyük Aslan Bey çetesini memleket hizmetine bağladı. Bunun üzerine İngilizler'in koruduğu çapulcu kuvvetler ile Rumlar silinmişlerdi. İstanbul Hükümeti Yahya Kaptan yönetimindeki Büyük Aslan Bey çetesinden yalın bir hale gelmişti. Yahya Kaptan, M. Kemal Paşa'dan emir alıyordu. O bölgede kurduğu Kuvvây-ı Milliye'nin de başkanlığını yapıyordu.

İstanbul Hükümeti'nin bu bölgeye gönderdiği kuvvetleri Küçük Aslan Bey çetesi'yle birlikte Rum köylerini basıyor; fakat bu olayları Yahya Kaptan'ın kuvvetleri yapıyormuş gibi gösteriyordu. İstanbul Hükümeti ayrıca, Genel Jandarma Kumandanlığına bağlı büyük rütbeli subaylar yönetimindeki bir kuvveti, 6. Ocak, 1920 gecesi

Bandırma vapuru ile Hereke'ye, oradan Tavşancıl'a göndermişti. Köylüleri ve İhtiyar Hey'eti'ni toplayarak, Yahya Kaptan'ı teslim etmezlerse bütün köyü yakacaklarını söylemiş» ve ağır baskılar yapmışlarsa da O'nu bulamamışlardı.

9. Ocak. 1920 günü iki çarpışmadan sonra Yahya Kaptan yaralı olarak bu kuvvetlerin eline düştü. Kendisini, karakola götürürken, kafatasını taşla parçalayarak şehit ettiler. Bu insanlık dışı olayı yapanlar, İstanbul Hükümeti'nin para ile tutulmuş askerleri idi. «Biz Yahya Kaptan'ı tutuklamıştık karakola götürürken halk O'nu elimizden aldı ve linç etti» demekle kendilerini tarih önünde sorumluluktan kurtarmak istemişlerdi.

Yahya Kaptan asil, mert bir vatansever, tam bir Kuvvây-ı Milliye idi. Daha sonra İstanbul'da Karagümrük'te oturan ailesi, M. Kemal Paşa'ya telgraf göndererek O'nun nasıl şehit edildiğini bildirmişti.

M. Kemal Paşa, şehit Yahya Kaptan'ın geride kalan iki çocuğuna ve ailesine maaş bağlatmış ve onları korumuştur.

Yahya Kaptan, Kurtuluş Savaşı'nın 1920 yılı başlarında İzmit bölgesinde Rum çeteleri ile İngilizler'i ve İstanbul Hükümeti'ni dize getirmiş ve bu uğurda şehit edilmiş bir Türk kahramanıdır.

5 — Trakya — Paşaili Cephesi :

Trakya'da ilerleyen Yunan kuvvetleri'ne karşı ilk önce, Cafer Tayyar Paşa'nın başında bulunduğu kolordu birlikleri karşı koymuştu. Fakat, hiçbir yerden yardım yapılmadığı için sonuç alınamamıştı.

Daha sonra kurulan Trakya Paşaili Cemiyeti'nin yardımı ile desteklenen Millî Kuvvetler, Yunan saldırısını oldukça önlemişti.

Bu arada, Istıranca'da kurulan «Kanlı Bayrak Çetesi», bir ara İstanbul'daki İtilâf Kuvvetleri ile Rum Çe-

teleri'ni şaşırtmış, İstanbul'a yürümek isteyen Yunan birlikleri'nin geri dönmesinde etki yapmıştı.

6 — Güney Cephesi :

Mondros Silâh Bırakışması'nı izleyen ilk günlerde güney bölgesi önce İngilizler tarafından işgal edilmişti. Daha sonra onların çekilmesi üzerine Fransız Kuvvetleri Adana, Maraş, Antep, Urfa yöresine yerleşmiş ve Ermeni'lerle işbirliği yaparak Türkler'e karşı büyük çapta zulüm etmeğe başlamıştı.

Yurdun öteki yerlerinde olduğu gibi bu bölge halkı da, örgütlenerek silâha sarılmıştı. Fransızlar, bazı yerleri boşaltarak Adana ve Antep bölgesi'ne çekilmek zorunda kalmıştı.

Birara, Fransızlar'la Silâh Bırakışması yapılmış ise de düşman bu geçici anlaşmaya bile uymayınca yeniden şiddetli çarpışmalar başlamıştı

Adana Cephesi'nde Yürük Selim Bey, Yüzbaşı Osman Bey(Tufan), Yüzbaşı Ratıp Bey (Sinan Paşa), Topçu Komutanı Kemal Bey (Doğan) yönetimindeki yerli kuvvetler; Fransız birliklerini her zaman yenilgiye uğratmışlardı Kara İsalı Müftüsü Hoca Mehmet Efendi'nin camilerde verdiği vaizlerde «... İstanbul'dan çıkmıyan Halife ve Sultan'ın İngilizler'le, Fransızlar'la işbirliği yapması karşısında O'nun emirlerini dinlemek artık günah olur. Millî Kuvvetler'in başındakilerle birleşmek, düşmanla savaşmak bize Tanrımız'ın buyruğudur.» gibi sözleri, halkı çok etkilemişti.

Bu bölgede Bozantı'da Fransızları kuşatan milislerin kazandığı zafer gerilla savaşlarında örnek sayılacak bir değerdedir.

Sonunda Fransızlar ilkönce Adana'ya kadar çekilmiş, sonradan yapılan anlaşma ile o bölgeyi de Türklere bırakmak zorunda kalmışlardı.

Maraş'a 30. Ekim. 1919 da giren Fransızlar'ın Komu-

tanı General Quarette'in yayınladığı bildiri, insanlığa yakışmıyacak bir nitelikte idi.

Maraş Kalesi'ndeki Türk Bayrağı'nın indirilmesi üzerine silâha sarılan halk; din adamlarının gayreti ve Yüzbaşı Kâmil (Polat), Yüzbaşı Selim, Öğretmen Hayrullah, Teğmen İhsan Beyler'in Kuvvetleri ile birleşmiş ve üstün Fransız birliklerini Maraş'tan atmışlardı.

Fransız Generali Quarette kadın ve çocukların da katıldığı Maraş Savunması karşısında yenilmiş ve kırık bir at arabası ile kaçabilmişti.

Maraşlılar; aylarca açlık ve susuzluk çekerek kentlerini korumuş, Fransız Birlikleri'ne Türkler'in değerini göstermişti.

Antepliler, işgalin ilk gününden başlayarak Fransızlar'a karşı direnmişlerdi. Fransızlar'ın bir Türk kadınına saldırımları, çocuğunu şehit etmeleri üzerine kentte savaş başlamıştı. Dışarıdan yardıma gelen üstün Fransız kuvvetleriyle çarpışan Yedek Subay Teğmen Sait Bey (Şahin) yanındakilerle birlikte şehit düşmüş, fakat sonunda Fransızlar Antebi boşaltmak zorunda kalmışlardı.

Fransızlar; yeniden yardımcı kuvvetler getirerek, 1. Nisan 1920 tarihinde Antep'i kuşattılar. Türkler, çevrilmiş bir durumda hiçbir yardım göremeden; kadın, çocuk ve yaşlılar da katılmak üzere kentlerini aylarca savundular.

Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) da, Antep'in içinde 200 kişilik kuvvetle çarpışmayı yönetenler arasında idi. Bu cepheyi, Sivas Kongresi Temsil Heyeti emri ile Yüzbaşı Kılıç Ali Bey dışarıdan yönetmekte idi.

Fransızlar'ın uzun süren bu kuşatması sonunda aç ve susuz kalan halk, bir yarma ile Antep'ten çıkmak için saldırıya geçmişti. Fakat yorgun ve bitkin olduklarından sonuç alınamamıştı. 9. Şubat. 1921 de Antep düşmüştü.

Fransızlar, Antep'e girdiği zaman, kentte sağlam bir

insan ve yıkılmadık yapı bırakmamışlar; Türkler'in bağımsızlıkları uğruna nelere katlandığını bir daha görmüşlerdi.

Onbir aya yakın, insan üstü bir dayanma ile her varlığını son damlasına kadar harcıyan Antepli'ler tarihin hiçbir sayfasında görülmemiş örnek bir savunma yapmışlardı. Bu bakımdan, 8. Aralık. 1921 günü, T.B.M.M. kararı ile bu kente «Gazi» lik verilmiş, ondan sonra adı «Gazi Antep» olmuştu.

Urfalı'lar, Fransızlar'ın kentlerini işgali üzerine 15. Ocak. 1921 de Yüzbaşı Ali Saip Bey (Ur Savaş) yönetiminde örgütlenmişti. Anze Aşireti'nin başındaki Hacim Bey de bu kuvvetlere katılmıştı.

Fransızlar Urfa'ya girince, Millî Kuvvetler kenti kuşattılar. İçeride bulunan «Çanakkale müfrezesi» adlı bir kuruluştaki kuşatmayı desteklemişti.

Dışarı ile ilgisi kesilen Fransızlar, aç ve araçsız kalmışlardı. 12. Nisan. 1920 de yapılan geçici bir anlaşma sonunda Urfa'yı boşaltarak gitmişlerdi.

6 — Revandiz Bölgesi Olayları :

Revandiz, Irak'ın kuzey doğu bölgesindeki Kerkük'e bağlı bir ilçedir. Burası; İran, Irak Türkiye sınırlarının birleştiği dağlık ve stratejik bir bölgedir. Nüfusun çoğu Türk'tür.

İngilizler; Mondros Silâh Bırakışması'ndan hemen sonra, 3. Kasım. 1918 de Musul'u işgal etmiş, Kerkük ve Kuzeyine de sıçrayarak bu dağlık bölgeyi ele geçirmişlerdi. Burası, petrol kaynaklarına yakın olduğundan İngilizler için çok önemli idi. Halk, İngilizleri istemiyordu. Bunun için 1920 ortalarında ayaklanmış ve İngilizleri bölgeden çıkarmışlardı. Aşiretler, Türkiye ile ilgi kurarak İngilizleri o bölgeden bütünüyle uzaklaştırmak istiyorlardı.

T.B.M.M. Hükümeti, Revandiz bölgesine yakın sınır-

larında «Elcezire Cephesi» adı ile az bir kuvvet bulunduyordu. Fakat çeşitli cephelerde sayısız düşmanla savaş durumunda bulunduğundan İngilizler'le doğrudan doğruya uğraşmak istemiyordu.

Bununla beraber Revandiz Bölgesi ile daha güneyi ve Musul, Milli Misak'ın sınırları arasında idi. Aşiretlerin istekleri karşısında Elcezire Cephesi Komutanlığı emrindeki bazı subaylarla az bir kuvveti, Binbaşı Şevki Bey yönetiminde yardıma göndermişti. Zora gelmedikçe İngilizler'le çatışmamaları emredilmişti.

Aşiretler ile işbirliği yapan ve onları örgütleyen sivil Türk subayların yönettiği kuvvetlere karşı, yeniden uçakların koruyuculuğunda saldıran İngilizler başarı gösteremiyor ve çekiliyorlardı.

T.B.M.M. Orduları Başkomutanlığı 1. Şubat, 1921 tarihli bir emirle, cephe komutanlığından bu bölge ile daha yakından ilgilenilmesini istemişti. Bu amaçla Antep Bölgesi Milis komutanlarından Yarbay Özdemir gönderilmişti yanına otuz subay ile, Fransızlar'dan Türkler'e sığınan Cezayirli ve Tunuslu Müslümanlar verilmiş, Revandiz bölgesi kuvvetlendirilmişti. Elcezire Cephesi Komutanlığı açığa vurmamakla beraber, Revandiz Olayı'nı böylece desteklemiş oluyordu.

Özdemir Bey çok sıkıntı çekerek, 22. Haziran 1922 de bölgeye varabilmişti.

Bu sırada Osmanlı ordusu'nda yetişmiş ve «Harp Divanı Başkanlığı» yaparak Anadolu'da kurtuluş için çalışanlara ölüm cezası vermiş olan «Kürt Nemrut Mustafa Paşa», Bağdat'a gelmişti. İngilizler adına Propaganda yapmaya başlamıştı. Tunuslu ve Cezayirli Müslümanlar, bu propagandalara kanarak, İngilizler'in daha çok ücret vermesi karşısında Türk Milislerinden ayrılmışlar; Özdemir Bey Kuvvetlerini zor duruma düşürmüşlerdi. Bazı Aşiretlerde Türklere soğuk durmaya başlamışlardı.

Özdemir Bey Elcezire Cephesi Komutanlığından da gerekli yardımı alamıyordu. Bununla beraber, kısa zamanda elindeki milis ve aşiret kuvvetlerini örgütleyerek İngilizler'e karşı gerekli savunmayı tamamlamıştı.

31. Ağustos, 1922 de İngilizler 12.000 kadar kuvvetle Uçak ve topların koruyuculuğunda, Derbend'de saldırıya geçtiler. Özdemir Bey yanındaki 1000 kişi ile, İngilizleri bozguna uğrattı. Bu sırada Türkiye'de de Başkomutanlık savaşı kazanılmış, Türkler iki zafere birden kavuşmuştu.

Fakat kış başında Türkiye ile ilgi kesilmiş; para ve araç yardımı sağlanamamıştı. Aşiretler de, yavaş yavaş İngilizler tarafına geçiyordu. Bununla beraber İngilizler'in iki saldırısı daha durdurulmuştu.

Lozan Konferansı'nın başlayacağı günlerde Musul konusu çok önem kazanmıştı. İngilizler bu konferansta etki yapmak ve Petrol bölgesindeki çıkarlarını koruyabilmek amacı ile, Revandiz konusunu sona erdirmek, Musul'u geri vermemek istiyorlardı. İngilizler «10.000» asker «50» kadar bombardıman uçağı ile 8. Nisan, 1923 te, saldırıya geçtiler. Buna karşılık Türk Kuvveti, çok az idi. Barzan ve Balık Aşiretleri de İngilizler'e geçmişti.

Özdemir Bey elindeki araç ve gereçleri de alarak yanındaki kuvvetlerle, İran yolu ile Türkiye'ye geçmek zorunda kalmıştı. Türk Müfrezesi'nin görevi böylece sona ermişti.

Lozan Konferansı sırasında bir ara Musul üzerine ordu birliklerinin gönderilmesi Genel Kurmay Başkanlığı tarafından düşünülmüştü. Hazırlık için Doğu Cephesi ile Elcezire Cephesi Komutanlıkları'na 7. Eylül, 1923 de emir bile verilmişti.

Fakat Lozan Konferansı'nın değişik yönler göstermesi ile; Türkiye'nin çeşitli cephelerde yeniden savaşa girmesi belirtileri karşısında yeni bir olay yaratmaktan çekinilmiş ve bu düşünceden vaz geçilmişti.

Dördüncü Bölüm
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN
AÇILIŞINDAN CUMHURİYETİN KABULÜNE
KADAR ÇALIŞMALAR

I — TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE
HÜKÜMETİ

- A — Türk Milleti'nin Egemenliğine Kavuşması**
a — Büyük Millet Meclisinin Açılışı, Yapısı ve
Amaçları :

Son Osmanlı meclisi 12. Ocak. 1920 de İtilâf kuvvetleri'nin elinde ve etkisinde bulunan İstanbul'da toplanmış fakat çalışmaları uzun sürmemiştir.

Meclisin Osmanlı Hükümet Merkezi'nde toplanmasının sakıncaları ortada idi.

Bununla beraber bu meclis 28. Ocak. 1920 tarihinde MİLLÎ MİSAK'ı kabul etmekle, en büyük bir görevi yerine getirmişti.

İtilâf Devletleri Savaş gemileri ile 13. Kasım. 1918 denberi İstanbul'u baskı altında tutuyorlardı. 16. Mart. 1920 de karaya asker çıkararak Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti'ni tam anlamıyla ele geçirdiler. Meclisi de basarak Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı destekliyen bazı mebusları, İngilizler'in elinde bulunan Malta Adası'na sürmüşlerdi. Bu olay üzerine birkaç meb'us ve yüksek yönetici gizlice Anadolu'ya geçmişlerdi. İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy'un babası), Son Osmanlı Meclisi Başkanı Celâlettin Arif Bey, Albay İsmet Bey (İnönü), Kurmay Yar-

bay Saffet Bey (Arıkan), yazar Halide Edip Hanım (Adıvar) ile Fevzi Paşa (Çakmak) bunlar arasında idi.

İsmet Bey Harbiye Nezareti (Millî Savunma Bakanlığı) Müsteşarı olarak bulunduğu son görevi sırasında İstanbul'un işgali üzerine artık Anadolu'ya geçmekten başka çare kalmadığına kanı getirmişti. Yakın dostu Saffet Bey'le birlikte er kılığına girerek, Düzce yolu ile 20 Mart 1920 de Ankara'ya gitmişti.

Ankara'da bulunan M. Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Başkanı» olarak Anadolu'nun orta kısımlarındaki itilâf kuvvetlerinin bulundukları yerleri hemen boşaltmalarını istedi.

Ankara'daki 200 kadar İngiliz askeri ile Fransız kumandanı, 22. Mart. 1920 geceyarısı Ankara'dan ayrılmak zorunda bırakıldılar. Batı Anadolu Kuvvâ-yı Milliye Komutanı Albay Ali Fuat Bey (Cebesoy) Eskişehir'deki İtilâf birliklerini elindeki kuvvetle kuşatarak ayrılımlarını sağladı. Bu davranışlar Anadolu'daki Kuvvâ-yı Milliye-ciler'in, İstanbul'un işgalini Osmanlı Padişahı ve Osmanlı Hükümeti gibi yumuşak karşılamıyacaklarını gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa «memleketin ve milletin yalvarmakla kurtulamıyacağını, devlet işlerinin merhamet dilenmekle yürütülmeyeceğini» etrafındakilere bir daha göstermişti «... Hayat mücadele, müsademe (çarpışma) demektir. Hayatta başarı mücadele ile elde edilir. Bu da, her bakımdan kuvvete dayanır» demekle izlenecek yolu kesinlikle belirtmişti. Bunun uygulanması da ancak bağımsız bir ülkede hür düşünceli insanların kuracağı birlikle gerçekleşebilirdi. Bu nedenle Millî Kurtuluş'u sağlayacak, milî bir meclisin toplanması gerekiyordu.

M. Kemal Paşa, illere ve Kolordulara 19. Mart. 1920'de bir genelge göndererek bu gerçekleri açıkladı. Meclisin Ankara'da toplanmasının gerekli olduğunu, yeni seçilecek

meb'usların, İstanbul'dan kurtulup gelen meb'uslarla birlikte Ankara'da bulunmalarını bildirdi.

Bu seçimde M. Kemal Paşa Ankara'dan Albay İsmet Bey, Edirne'den mebus seçilmişlerdi. Nihayet 23. Nisan. 1920 Cuma günü Ankara'da bugünkü «Millî Mücadele Müzesi» olarak kullanılan binada Meclis açılmıştı. İlk önce Hacı Bayram Camii'ne gidilmiş, orada namaz kılınmış, daha sonra meclis binası önünde toplanan halk'a durum açıklanmış ve toplantı yapılmıştı. Toplantıya en yaşlı Sinop Meb'usu Şerif Bey, geçici olarak başkanlık etmişti. İlk Meclis'e 120 üye katılabilmişti. Oysa o zamanki yönetim örgütüne göre 169 meb'us gelmesi gerekiyordu. Uzak yerlerde olanların bazıları yetişememiş, bazıları da asıl görevleri olan memurlukta kalmayı öngördüklerinden seçildikleri halde gelmemişlerdi, Onun için Meclis'deki meb'us sayısı sık sık değişmişti.

İstanbul'un işgali üzerine, Osmanlı Meclisi İtilâf Devletleri tarafından basılarak tutuklanan ve Malta'ya sürülen Rauf Bey (Orbay) ile öteki 11 kişi Meclisin 31.7.1920 tarihli kararıyla Meclis Üyesi olarak kabul edilmişlerdi.

Meclis'in açıldığının ertesi günü Mustafa Kemal yaptığı geniş konuşmasında memleketin durumunu açıklamış yeni Türk Devleti'nin esaslarını belirtmişti. «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti» görevlerini artık bu meclise bırakmıştı. Görünümde «kurucu bir meclis» niteliğinde olmakla beraber, çeşitli nedenlerle devamlı bir meclis olarak görev yapmıştı. Meclis'in adına «Osmanlılık'dan hiç bir şey karıştırılmak istenmemişti: «Osmanlı Meclisi» denmemiş; onun yerine yeni kurulacak devletin temeli olan «Türk Milleti»nin adı verilerek «TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ» diye adlandırılmıştı. Başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmişti.

Kavaklı Fevzi Paşa (Çakmak) da 27. Nisan, 1920 de

Ankara'ya gelmişti. Fevzi Paşa'nın son görevi İstanbul'un işgali sırasındaki Salih Paşa kabinesi'nde Harbiye Nazırlığı idi.

İşgalde, şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerdeki makamından İngiliz askerleri tarafından onura dokunur bir tutumla çıkartılmış ve İstanbul'daki azınlıkların çeşitli azgınlıklarını görmüştü. Ankara'ya gelişinde Mustafa Kemal ve Meclis Üyeleri tarafından istasyonda törenlerle karşılanarak Meclise getirilmişti.

Bu sırada Konya meb'usu Abdürrahim Çelebi (Mevlâna soyundan) çok önemli bir konu üzerinde konuşuyordu. «... İstanbul Hükümeti ile anlaşarak iş görmenin daha iyi olacağını» ileri sürüyor, bu görüşe bazı meb'uslar da katılıyordu. M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa ile görüşerek onun kürsüde konuşmasını istedi. Fevzi Paşa «Ben, İstanbul'dan geliyorum. Oradaki Padişahın ve Hükümetin durumunu yakından biliyorum. Artık İstanbul anlaşacak ve iş yapacak durumda değildir. Ne yaparsak bizler burada, Anadolu'da karar vererek yapacağız» dedi. Bu sözler E.M.M. üyeleri üzerinde çok iyi etki yapmış, Abdürrahim Çelebi'nin savunduğu «İstanbul'la işbirliği yapma» önergesi geri alınmıştı.

b — T.B.M.M. nin İlk Hükümeti ve Programı

M. Kemal Paşa'nın bir önerisi ile, meclisin 24. Nisan. 1920 de kabul ettiği temel kararlar şunlardır (Kararlar bugünkü dil kavramına göre sadeleştirilmiştir.)

- 1 — Hükümet Kurulması zorunludur.
- 2 — Geçici olarak bir Hükümet Başkanı tanımak ya da Padişah vekilliği meydana getirmek doğru değildir.
- 3 — Mecliste toplanmış olan Millî isteği Vatan'ın geleceğine el koymuş olarak tanımak temel ilkedir. T.B.M.M. üstünde bir kuvvet yoktur.
- 4 — T.B.M.M. Kanun yapma ve uygulama yetkile-

rini kendinde toplamıştır. Meclisten ayrılacak bir Kurul, Meclise vekil olarak Hükümet işlerini görür. Meclis Başkanı, bu kurulun da başkanıdır.

Bu kararın altında şöyle bir not yazılması da kabul edilmişti. «... Padişah ve Halife altında bulunduğu baskıdan kurtulduktan sonra Meclisin düzenleyeceği esasları içinde yerini alır.»

Bu not geniş ve politik bir anlam taşımakta idi. T.B.M.M. inde padişahsız ve Halifesiz yaşanmayacağını düşünenler vardı Oysa M. Kemal Paşa yeni devletin padişah ve halifelige ait bir iz taşımasını istemiyordu. Ancak, tersini düşünenlere karşı «padişah düşman elinde bulunduğundan dolayı konu edilmediğini, ancak ileride baskıdan kurtulduktan sonra aynı meclisin yeni bir kararla onun durumunu açıklayacağını» söylüyordu. Fakat ileride acaba bu yeni durum ne olabilecekti? Bunun sonucunu, T.B.M.M.'nin 1922 de saltanatın ve 1924 de Halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili yasalarında görmekteyiz.

Meclis; yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendinde toplamakta «Kuvvetler Birliği» temeline göre kurulmuştu. Bu durumda; yasa yapma, yasaları uygulama ve yargılama gücü olarak üç yetki meclisin ana görevleri arasında bulunuyordu. T.B.M.M. yasaları yapmak ve bunları kendi arasından seçtiği Hükümet üyelerine uygulamakla iki yetkisini doğrudan doğruya kendisi kullanıyordu. Bu üyeler B.M.M. adına iş gördüğü için kendilerine «Vekil» deniyordu. Bunlar, Hükümeti meydana getiriyordu. Vekiller Heyeti'nin Başkanı Meclisin de başkanı idi. Bunlara «İcra Hey'eti» de deniyordu.

T.B.M.M. üçüncü ana görevi olan Yargı Yetkisi'ni kendi adına hâkimler eliyle yerine getiriyordu. Sonuç olarak üç yetkiden (yasa yapma, yasaları uygulama ve yargılama) Meclis'in elinde toplanıyordu.

Artık bu karar Anayasa niteliğinde idi. Çünkü, «Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir» denilmekle, devletin şekli saltanattan uzaklaşmış ve adı konmamakla beraber Cumhuriyet olmuş demektir. Yeni bir Anayasa hazırlamak üzere T.B.M.M.'si arasından bir komisyon kuruldu. Buna Teşkilât-ı Esâsiye Encümeni (Anayasa Komisyonu) denildi.

Bu komisyonun hazırladığı tasarı ancak 20. Ocak. 1921 de kabul edildi. Bu Anayasa'da elbetteki Cumhuriyetten konu edilememiştir.

İlk İcra Vekilleri Heyeti geçici olarak kurulmuştu. Çünkü, ne yeni devletin Anayasası, ne de İcra Vekilleri Heyetinin yasaları yapılmamıştı.

Daha sonra T.B.M.M.'nin 2. Mayıs. 1920 tarihli toplantısında İcra Vekilleri Hey'eti Yasası kabul edildi. İlk Vekiler Hey'eti 5. Mayıs. 1920 de M. Kemal Paşa'nın Başkanlığı'nda toplandı. Yukarıda bildirildiği gibi, Meclis Başkan Vekiller Hey'etinin de Başkanı idi. Her Vekil meslis tarafından ve kendi üyeleri arasından ayrı ayrı seçiliyordu.

İlk Vekiller Heyeti; Başkan M. Kemal Paşa ile birlikte 12 üye olarak kurulmuştu. Bunlar Şer'iye (Din İşleri), Hariciye (Dış işleri), Dahiliye (İç işleri), Müdafaa-i Milliye (Millî Savunma) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genel Kurmay), Sıhhiye ve Muavenet-i İhtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) İktisat (Ekonomi Ticaret ve Sanayi), Adliye, Nafia (Bayındırlık ve Ulaştırma), Maliye, Maarif (Millî Eğitim) vekilleri idi.

c — İstanbul'un İsgalinden Sonraki Durum:

Birinci Dünya Savaşı bitince İtilâf devletleri Almanya'ya, Avusturya-Macaristan'a ve Bulgaristan'a ağır Silâh Bırakışmalarından sonra daha ağır koşulları kapsayan bir takım barışlar imzalatmışlardı. Osmanlı Devleti'ne de Mondros Silâh Bırakışması'nı 30. Ekim. 1918 de imza et-

tirdikleri halde İmparatorluğun asıl temelini meydana getiren Türkler bunu kabul etmemiş; yeniden silâha sarılarak çeşitli cepheler kurmuşlardı. Oysa, İtilâf Devletleri Mondros'dan sonra, Osmanlı Devleti'ni tamamiyle ortadan kaldıracak bir barışı imzalatmaya hazırlanmışlardır. Fakat böyle bir barışı Osmanlı Hükümeti kabul etse bile Türk Milleti yine kabul etmeyecekti. İşte İstanbul'u 16. Mart 1920 de bu düşünce ile işgal etmişlerdi. Misak-ı Milli'yi kabul eden Osmanlı Meclisi'ni basarak ve bazı mebusları tutuklayarak Malta'ya götürmüşlerdi. Fakat plânları yine boşa çıkmış, İtilâf kuvvetlerinin bu davranışları Türk Milleti arasında daha büyük bir tepki yaratmıştı.

Büyük Millet Meclisi Ankara'da açıldıktan sonra, memleketteki birlik ve beraberlik ruhu daha etkili bir duruma gelmişti.

İlk İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) 5.5.1920 de toplandığında, Siyasal alanda ilk adım olarak T.B.M.M. ni tanıyacak ve O'nun tarafını tutacak devletleri incelemeye başladı.

Bu sırada Rusya'da Çarlık yönetimi yıkılmış, Bolşeviklik kurulmuştu. Yeni rejim, sömürgeci devletlerin saldırılarına karşı idi. T.B.M.M. Hükümeti'nin karşısında da emperyalist devletler bulunduğundan Rusya ile ilgi kurmak kolay olabilecekti.

B — Milli Birliği Önleyici Olayları :

a — Padişah ve Hükümeti'nin Tutumu :

İstanbul'un işgalinden sonra Sadrâzam Salih Paşa kabinesi çekilmiş; yerine 5. Nisan 1920 de yine Damat Ferit Paşa Kabinesi kurulmuştu.

Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal'i ve Ankara Hükümetini asla tutmuyor, Osmanlı Hükümeti'ni yıkacak en büyük kuvvet olarak onları görüyordu. Anadolu'daki Millî Davranışı ne pahasına olursa olsun ortadan kaldırmak için bütün olanakları kullanıyordu.

Bu amaçla, Şeyh-ül İslâm (Osmanlı Devleti'nde Kabinede en çok sözü geçen, din işlerinin en yetkilisi ve din bilginlerinin başı) Dürrîzade Aptullah Efendi'den aldığı fetvayı Anadolu'da, vatanı uğruna çalışanlara karşı kullanmıştı. Böylece kardeş kavgası için, İslâm Din'ini bile silâh olarak ele almaktan çekinmemişti. Şeyh-ül İslâm Dürrîzade bu fetvasında, «Halife Hazretleri'nin emrinde bulunan bazı müslüman şehirlerinde halkı doğru yoldan çıkaranların; Halifelik Merkezi ile memleketin ilgisini kesenlerin; Halifelîğin yetkilerine karşı koyanların âsi, bâgî, dâgî olduğunu; bunlarla döğüşecek müslümanların, Halife Vahdettin Efendi etrafında toplanmaları gerektiğini» bildiriyordu. Padişah da bu fetvanın yerine getirilmesi için Sadrâzam Damat Ferit Paşa'ya ferman göndermişti.

Damat Ferit Paşa'da, bu fetvâ ve fermana yer veren kendi genelgesini bir yandan gerekli yerlere göndermiş; ayrıca İstanbul'da bastırarak düşman uçakları ile Anadolu kent ve köylerine dağıttırmıştı.

Müslümanlar'ın Halifesi İslâm Dini'ni; müslümanlığı birbirine düşürmek, Türkü Türk'e vurdurmak için araç olarak kullanmayı kutsal bir görevi yerine getirmek sayıyordu.

Padişah ve hükümeti; Türk Milleti'ni saldırganlara karşı koruyan Anadolu'daki yurtseverleri susturmak, yok etmek için düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmemişti.

b — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul'a Karşı İzlediği Yol

İstanbul'daki Padişah ve çevresinin fetva, ferman ve genelgelerle kendi milletini bölmeğe ve kardeş kanı dökmeğe kalkışmasını; T.B.M.M. büyük bir serinkanlılıkla karşılamıştı. Böylece, ileriye yöneltmiş planlarını daha olumlu yürütebiliyordu.

Ankara Hükümeti Padişah ve Halife'nin bütün kötü-

lüklerini açıkça biliyordu. Fakat onu, hiçbir zaman karşısına almamıştı. O süre toplumun özelliğini, koşulları ve ortamın düşüncelerini iyi bildikleri için, «Padişahın bu fermanı ve davranışları; yabancı etkisi altında bulunduğu için yapmaktadır.» diye yorumluyordu. Bu arada, verilen fermanlar dinlenmiyor, sert yazışmalarla, silâhla karşı koymalarla eyleme geçiliyordu.

T.B.M.M. nin kuruluşu, açılışı, programı bunu açıkça gösterdiği gibi; ilk çıkardığı yasalar da tümü ile padişah ve Osmanlı Devleti'ne karşı «ihtilâlcî» bir tutum taşıyordu.

Padişah ve çevresinin iç ve dış düşmanlarla işbirliği yaparak giriştiği kışkırtıcı davranışlar, Anadolu Kurtuluş Kadrosuna karşı silâh kullanması; T.B.M.M. Hükümeti'ni çok zor ve sıkışık duruma düşürmüştü. Her çeşit zorluklar içinde bulunan yeni Hükümet, ordusuz, silâhsız, parasız durumda dış düşmanlarla çarpışıyordu. Buna, padişah ve Halife gibi büyük bir din gücü ile, o'nun etkilediği iç düşmanlar da katılmıştı.

1920 yılı süresince T.B.M.M. bir yandan Yunanlı'lar Ermeni'ler, Fransız'lar gibi Avrupa'nın desteklediği saldırgan devletlerle çarpışırken, öte yandan Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kendisine cephe alan iç ayaklanmaları bastırmakla uğraşmıştı.

İstanbul yöneticilerinin hâince davranışları karşısında T.B.M.M. ve Hükümeti'nin tutumu, tümü ile gerçekçi ve önleyici olmuştu.

İstanbul Şeyh-ül İslâm'ın fetvasına, Anadolu'daki «150» kadar gerçek din adamı, başlarında Ankara Müftüsü Rifat Hoca (Börekçi) ile birlikte karşı fetva çıkarmışlardı. Bu karşı fetva, 5. Mayıs. 1920 de yurttaki camilerde okunmuş, halk'a duyurulmuştu.

Anadolu'nun vatansever, temiz duygulu gerçek din bilginlerinin bu fetvasında özet olarak «... Milli Kurtuluş

davranışının haklı olduğu; Anadolu'nun birçok yerleri ile İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği, müslüman halka kıyıldığı; İstanbul'da düşman baskısı altında çıkarılan fetva ve fermanların hiçbir bakımdan değerli ve geçerli olamayacağı; herkesin bütün gücü ile savaşıyor görevini yerine getirmesi gerektiği; vatan ve milleti için savaşan Müslümanlar'ın hiçbir zaman başkaldırmış (Âsi) olmayacağı» açıklanmıştı.

T.B.M.M. ayrıca siyasal ve hukuk bakımından da çeşitli tedbirler almıştı:

1 — 29. Nisan 1920 «Vatan'a Hiyânet Kanunu» çıkarılmıştı. Bu yasada; T.B.M.M.'ne karşı olanların, kararlarını tanımayanların «Vatan hâini sayılarak ölüm cezasına çarptırılacakları» açıklanmıştı.

2 — T.B.M.M. Hükümeti'ni ve Millî Misak'ı tanıyacak yabancı devletlerle hemen ilişki kurulması öngörülerek, sömürgeci devletlere karşı olan Moskova'ya Dışişleri Bakanı Bekir Sâmî Bey ile Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) 11. Mayıs. 1920 günü delege olarak gönderilmişlerdi.

3 — 24. Mayıs. 1950 de kabul edilen bir yasa ile, «İstanbul'daki hukuk ve Siyasal bakımdan hiçbir değeri kalmıyan Osmanlı kabinesinin «ordu ve sivil kadrolarda yaptığı bütün atama ve yüksektmelerin (terfilerin) olmaması» öngörülmüştü.

4 — 7. Haziran. 1920 de çıkardığı bir yasa ile, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son durumu karşısında «bazı sömürgeci devletlerle yeni anlaşmalar yapabileceği ve memleketi birçok çıkmazlara sürükleyecek ayrıcalıklar (imtiyazlar) verebileceği» düşünülerek buna karşı tedbir alındı. Bu yasada özetle «... 16. Mart. 1920 den başlanarak; T.B.M.M. nin dışında Osmanlı Devleti ile yapılan her çeşit sözleşmeler, antlaşmalar, ayrıcalıklar, yeraltı kaynaklarının verilmesi ve Mondros Silâh Bıra-

kışması'ndan sonra yapılmış açık ya da gizli her türlü antlaşmalar yapılmamış sayılacaktır.» deniyordu.

Böylelikle bütün yabancı devletler Ankara ile ilişki kurmak ve anlaşmak zorunluluğunda bırakılmıştı.

5 — Sevres Taslağı'nı imza edenlerin vatan Haini sayılmaları ve adlarının bütün memlekete duyurularak lânetlenmeleri kabul edilmişti.

6 — Bütün yurt bölgelere ayrılarak her bölgede olağanüstü yetkilerle «İstiklâl Mahkemeleri» kurulmuştu. Bunların başkan ve üyeleri T.B.M.M. üyeleri arasından seçiliyordu.

Ankara İstiklâl Mahkemesi, Sevres Tasarısı'nı imza eden Damat Ferit ve Hâdi Paşalar'la Rıza Tevfik ve Bern Elçisi Reşat Hâlis Beyleri gıyaben (kendileri yok iken) idam kararı almıştı.

İstanbul Hükümeti'nin kurduğu Harp Divanı (Askerlerden oluşan Yargı Organı), başta M. Kemal Paşa olmak üzere arkadaşlarını ölüm cezasına çarptırmıştı. Osmanlı Padişahı ve Halifesi Vahidettin bunlardan yalnız Mustafa Kemal'in ölüm cezasını 11. Mayıs. 1920'de onaylayarak ötekileri affetmişti. Bu durum Mustafa Kemal'i yalnız bırakmak için bir oyun idi.

Görülüyor ki; Anadolu'da Kurtuluş için çarpışanlar bir taraftan düşmanlar ile uğraşırken, öte yandan Halife ve Padişah'ın idam fermanlarını boyunlarında taşıyorlardı. Bu hal onların başarıları için büyük zorluklar çıkarıyordu. İstanbul Hükümeti yalnız fetva ve fermanlar dağıtmakla kalmamış; paralı askerler tutarak bunları Anadolu'da düşmanla çarpışan Halk Kuvvetlerinin karşısına göndermişti. Anadolu'da bozulan devlet otoritesini düzeltmek üzere gönderildiğini ileri sürdükleri bu kuvvetler altında, kendi milletini vurmak amacı ile görevlendirilmiş «Halife Ordusu» idi.

c — İç Ayaklanmalar :

Bu fetvaların, fermanların ve kışkırtmaların sonunda Anadolu'da birçok bölgelerde, Millî Kurtuluş yapanları durdurmak amacı ile ayaklanmalar başlamıştı. Bu ayaklanmalar, Anadolu İhtilâli'ne karşı davranışlardı.

Anadolu Kurtuluşu'nu yapanlara karşı yer yer yapılan bu başkaldırmaların nedenleri şöyle özetlenebilir:

a — Yalnız kendi geleceklerini düşünen Padişah ve Halife ile O'nun çevresi, özellikle Damat Ferit Paşa Hükümeti din gücünü ileri sürerek çıkardıkları fetvalar fermanlar ve bildirilerle bazı bölgelerdeki halkı kandırmıştı.

b — Saray ve çevresi ile yakından ilgileri olan bazı bölgelerdeki toplumlar, çıkarlarını düşünerek kurtuluşa karşı gelmişti.

c — Emperyalist devletlerin özellikleri İngiltere'nin yaptığı propagandalar bazı yerlerdeki halk üzerinde büyük devletlere karşı durulamıyacağı kanısı yaratılmıştı. Bu propagandalar halkı umutsuzluğa düşürmüştü, moral bozukluğuna uğratmıştı.

ç — İngilizler Anadolu'yu daha çok parçalayabilmek düşüncesiyle, özellikle doğu halkını «Kürdistan Devleti» kurmak için kışkırtmışlardı.

d — Boğazları elinde tutmak isteyen İngilizler, bu bölgenin güveni için boğazların hemen doğusundan başlayarak oradaki halkı (Biga, Gönen, Bandırma, Düzce, Hendek, Adapazarı) birbirine düşürmüştü. Böylelikle, Anadolu'nun iç yöresinden gelecek Millî Birlik davranışından kurtulmak istemişlerdi.

e — İşbaşında bulunan Hürriyet ve İtilâf Partisi Anadolu'da kurtuluş için çalışanların eski İttihat ve Terakki Partisi'nden olduklarını ileri sürüyordu. Onlarla olan eski düşmanlıklarından dolayı İngilizlerle işbirliği yapmış

ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çok kötü propaganda-
lara girişmişti.

f — Ardı ardına Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşı gibi üç büyük savaştan çıkan halk yorgun yoksul ve bitkin bir durumda idi. Yeni bir savaşa girmek için çekingen davranmış ve bu konuda yapılan propaganda-
ların etkisinde kalmıştı.

g — Anadolu'nun çeşitli yerlerinde egemenliklerini sürdüren eski derebeyler, bu kargaşalıktan faydalanarak halk üzerindeki etkilerini arttırmak istemişlerdi.

Bazı yerlerde de bu derebeyler birbirini çekemeye-
rek, Millî Kuvvetlerden yana olan kişilerin karşısına çık-
mak için silâha sarılmışlardır.

h — Düşman karşısında ilk cepheyi kuran ve Millî Kuvvetlerin temelini meydana getiren milis şeflerinden bazıları, halk için döğüşükleri halde onlar'a çok kötü davranmış, canlarından bezdirerek silâha sarılmak zo-
runda bırakmışlardı.

Bu nedenlerle 1919 1921 arasında meydana gelen ayaklanmalarla, kurtuluşu yönetenler zor durumlara dü-
şürülmüş; boş yere kardeş kanı dökülmüş ;bundan dış
düşmanlar fayda görmüş ve Kurtuluş Savaşı daha da
uzamıştı. Fakat büyük zorluklar karşısında savaşıyan Millî Kuvvetler, bu ayaklanmaların hepsini bastırmış; Kurtu-
luş amaçlarını gerçekleştirmeğe devam etmişlerdi.

Bu ayaklanmaların önemlileri hakkında tarih sırası ile bilgi vermek, Millî Kurtuluş'un önemini daha iyi kav-
ramak bakımından faydalı olacaktır.

1 — **Ali Batı Ayaklanması** : (11. Haziran - 18. Ağus-
tos. 1919)

Mondros Silâh Bırakışması'ndan sonra yurdun her yerinde kargaşalıklardan faydalanmak isteyen birçok ki-
şiler türemişti.

Bunlardan güneyde Midyat çevresinde bir aşîretin

başı olan Ali Batı, İngilizler'in de yardımı ile Cizre-Nuseybin ve Mardin Bölgesini ele geçirmek istiyordu. «Osmanlı Hükümeti zayıf düştüğünden padişah bu bölgenin korunmasını bana bıraktı» diye propaganda yaparak bazı aşiretleri de kandırmıştı. Üzerine gönderilen asker gücüyle uzun çarpışmalardan sonra yatıştırılmış; 18. Ağustos. 1919 da bir saldırı sırasında Ali Batı öldürülerek bu olaya son verilmişti.

2 — Bozkır Ayaklanması : (27. Eylül - 4. Ekim. 1919)
— (20. Ekim - 4 Kasım 1919)

Halife'nın etkisiyle ilk başkaldırma Bozkır'da, Sivas Kongresi sonunda meydana gelmiş; daha sonra düzenlenen bu çeşit ayaklanmalara cesaret vermesi bakımından önemli sayılmıştır.

Konya Valisi Cemal Bey, Halife'ye ve «İngiliz Muhipler Cemiyeti»ne bağlı olarak, Kurtuluş Savaşı'na karşı bulunuyordu. Konya'da bazı komutanların ayrılması üzerine Vali, halkı Millî Kuvetlere karşı gelmek üzere silâhlendirmiş; oradaki İtalyan Birlikleri'ni de kışkırtmıştı.

Bu sırada Sivas Kongresi yapılmış ve Anadolu yurda saldıran tüm yabancı devletlerle İstanbul Hükümeti'ne de karşı olduğunu açıklamıştı. Konya'daki durumu öğrenen Temsil Heyeti, Albay Rafet Beyi (Bele) oraya göndermeyi uygun bulmuştu.

Sivas Kongresi'nin bu tutumundan cesaret alan Konya'daki sağduyulu halk ve gençler kışkırtıcılara karşı koymuş; Vali Cemal Bey'i İstanbul'a kaçmak zorunda bırakmışlardı.

Fakat, kaçan vali ile birlikte İstanbul'da bulunan ve «31. Mart. 1909 Gericilik Davranışı»nı meydana getirenlerden biri olan «Zeynelâbidin Hoca»nın ektiği fesat tohumları, Bozkır'da kendini göstermiş, bazı eşkiya ve ge-

ricilerin hazırladığı 1000 kişilik bir kuvvet Hükümeti ele geçirmişti.

Bazı Birliklerin karşı koyması ve Konya'dan giden öğüt verici kişilerin etkisi ile «Birinci Bozkır Ayaklanması» 8 gün sonra (4. Ekim. 1919 da) sona ermişti.

Bu arada, Millî Kuvvetler'in Bozkır'a girmemeleri konusundaki anlaşma bölgenin, ilerde yeniden ayaklanmasına cesaret vermişti.

«İkinci Bozkır Ayaklanması» yine, Zeynelâbidin Hoca'nın İstanbul'dan bölgeye gönderdiği paralarla köylerdeki çıkarıcıları elde etmesi sonunda 20. Ekim. 1919 da meydana gelmişti. Başlarındaki Hoca Abdullah, Hoca Sabit ve Hoca Abdülhalim bulunduğu halde bir grup köylü Bozkır'a gelmiş; «Millî Kuvvetleri istemediklerini, Padişah emrinin bu gibileri öldürmek olduğunu ileri sürmüşlerdi.

Üzerlerine gönderilen asker, bunlara oldukça kayıp verdirmişti. Fakat, Çumra'dan «Delibaşı» adındaki bir eşkiyanın emrinde büyük bir kuvvetin Bozkır ve Konya'ya yürüdüğü; böylece ayaklanmanın genişlediği anlaşılmıştı. Temsil Heyeti'nin emriyle yeniden gönderilen Kuvvetlerin cesaretle yaptığı çarpışmalar sonunda, ayaklanma yatışmış ve bütün köylerde Bozkır ele geçirilmişti.

Fakat başta Delibaş olmak üzere öteki elebaşılar kaçtığından, bu fesat ocağı tümü ile yok edilememişti.

3 — Anzavur'un Davranışları. (Ekim. 1919 — Şubat-Nisan. 1920) — (Mayıs. 1920)

Jandarma Subaylığından atılmış olan Ahmet Anzavur, İstanbul Hükümeti tarafından paşalık verilerek, para ile tutulan bir kuvvetin başında Anadolu'ya gönderilmişti.

Anzavur İstanbul Hükümeti'nden ve İngilizler'den sağladığı yardımlarla, kurtuluş savaşını yapanlara karşı üç kez ayaklanmış; başına topladığı çapulcularla ve İs-

tanbul Hükümeti'nin kurduğu «Kuvvây-ı İnzibatiye» birlikleriyle birleşerek, memleketin bazı yerlerini kardeş kanına boyamıştı.

Önce Sivas Kongresi sonunda (25. Ekim. 1919'da) Balıkesir ve Biga'da ayaklanmıştı. Böylece boğazın iki yanında bulunan İngilizler'le Fransızlar'ın güvenliğini sağlamak ve Yunanlılar'la çarpışan Milli Kuvvetler'in başkalarına engel olmak istemişti. Bastığı kent ve köylerde çok kan dökmüş, halkı soymuştu.

Sonunda, Albay Kâzım Bey'in (Özalp) yönettiği 61. tümen ile Çerkez Ethem Bey Kuvvetleri karşısında yenilerek kaçmıştı.

İkinci kez (16. Şubat. 1920 de) Bandırma, Biga, Susurluk yöresinde saldırıya geçmiş; halkın da yardımı ile yine bastırılmıştı.

Üçüncü kez, (11. Mayıs, 1920 de) kuvvetli silâhlarla Adapazarı'na yürümüş; fakat Geyve'de yenilerek bilinmeyen bir yere kaçmıştı.

4 — Akbaş Cephaneliği ve Hamdi Bey'in Şehit Edilmesi.

Mondros Silâh Bırakışması gereğince Osmanlı Ordusu'na ait silâhlar yer yer toplatılmış ve İtilâf Devletleri'nin gösterdikleri yerlere depo edilmişti. Bunların önemli bir kısmı, Rumeli kıyısı'nda, Gelibolu yakınında Akbaş'da toplanmıştı. Bu depoları, çoğu Fransız olmak üzere İngilizler'le karışık bir kuvvet bekliyordu. İtilâf Devletleri bunların bir kısmını, o sırada Rusya'da Komünist İhtilâline karşı çarpışan «Beyaz Ruslar»'a vermek istemişler; bu amaçla Akbaş yakınlarına bir Rus Vapurı getirmişlerdi.

Bu silâh ve cephanelerin memleketimizden çıkarılmasını istemiyen bazı vatanseverler, Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey'in Kuvvây-ı Milliye ekibi ile birleşerek (26/27. Ocak, 1920 gecesi) Akbaş cephaneliğini

bastılar. Kendilerinden çok üstün sayıdaki Fransız ve İngiliz Kuvvetlerini bağhıyarak, telgraf ve telefon hatlarını kestiler. Buradaki «8000» silâhla cephane dolu sandıkları ve tutsak Fransızları Lâpseki'ye geçirdiler. Oradan, Fransızları yerlerine geri gönderdiler. Silâh ve cephaneleri Anadolu kıyısına depo ettiler. Bunun üzerine İngilizler, Bandırma'ya kuvvet göndermek suretiyle bu bölgede bir dehşet havası yaratmak istedi. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti Kuvvây-ı İnzibatiye birlikleriyle Anzavur'u o bölgeye gönderdi. Biga yönünden gelen bu kuvvetler, 18. Şubat. 1920'de, Köprülülü Hamdi Bey'i ve yanındakileri şehit ettiler. Hamdi Bey ve arkadaşlarının cenazelerini gören İngilizler, Anzavur'a (5000 İngiliz Lirası) ödöl vermişlerdi.

Hamdi Bey'in bu vatanseverliği Memleket'te büyük bir etki yapmış, kurtardığı silâhlar, cephelerdeki Kuvvây-ı Milliyeciler'e büyük bir destek olmuştu.

5 — **Kuvvây-ı İnzibatiye** (Halife Ordusu) (20. Nisan. 25. Haziran 1920)

Padişah ve Halife ile O'nun Hükümeti, Anadolu Kurtuluş davranışını başarı ile yürütenleri Türk Halkı'na karşı, memleket düzenini bozan, başkaldıran bir grup olarak gösteriyorlardı.

Bozulan güvenliğı sağlamak amacıyla Kuvvây-ı İnzibatiye (Güvenlik Kuvvetleri) adı ile birlikler meydana getirmişlerdi.

Bu birlikler; para ile tutulmuş, disiplinsiz, devşirme kişilerden oluşmuştu. Sadrâzam Damat Ferit Paşa'nın isteğıyle, İngilizler'den para ve silâh alarak kurulan bu kuvvetin başına eski Harbiye Nazırları'ndan Süleyman Şefik Paşa ile o düşüncede bazı subaylar getirilmişti. Bu kuruluşun bazı subayları Anzavur Kuvvetleri ile birleştirilerek «Halife Ordusu» adını almıştı.

Kuvvây-ı İnzibatiye, T.B.M.M.'nin toplandığı günler-

de İzmit ve Adapazarı çevresinde Millî Kuvvetlerle karşılaşmış; yenilerek İstanbul'a çekilmişti.

İstanbul'a dönünce ellerindeki silâhların, İngilizlere teslim ettirilmesi bunların; kimlerle işbirliği yapılarak hazırlandığını açıkça göstermektedir.

6 — Şeyh Eşref'in Peygamberliği ve Ayaklanması :
(26. Ekim - 24. Aralık, 1919)

Bayburt'un Hart Bucağı'nda oturan Şeyh Eşref, 1908 den beri kendisinde kutsal yetkileri ve olanakları bulunduğu halkı inandırarak bir tarikat kurmuştu. Bu gerici olay zaman zaman Osmanlı Devleti'ni, daha sonra da Millî Kuvvetleri uğraştırmıştı.

Şeyh Eşref, Millî Kurtuluş için çalışanları «dinsiz ve şeriat düşmanı» olarak gösteriyordu. 6. Aralık, 1919 da üzerine gönderilen az bir kuvvetin subaylarını sözleriyle kandırmış ve onları yatıştırmıştı. Fakat, gece yarısı hepsini pusuya düşürerek erleri salıvermiş; Tabur Komutanı Binbaşı Nuri Bey'i şehit ve öteki subayları kendi tarikata geçirerek dinlerini tazelemeğe davet etmişti.

Bu kolay başarıdan şımaran Şeyh Eşref, hemen kendisinin «Peygamber» olduğunu ileri sürmüş ve bunu yanındakilere kabul ettirmişti..

Kendisine kurşun işlemediğini söylüyor ve halkı din uğruna savaşa çağırıyordu.

Bunun üzerine, Erzurum'daki 15 ci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Albay Halit Bey (Paşa) komutasındaki kuvvetleri o bölgeye göndermişti. Bu kuvvetin Hart Bucağı'na yaptığı baskın karşısında Şeyh Eşref ve yanındakiler zor duruma düşmüş fakat yine de çarpışmaktan vazgeçmemişlerdi.

24. Aralık, 1919 günü yapılan saldırıda atılan bir top mermisi ile Şeyh Eşref, yanındaki iki kızı, iki oğlu ve tarikatın ileri gelenleri ile birlikte ölmüştü.

Kendisine kurşun bile işlemediğini ileri süren bu uy-

durma Peygamber'in bir top mermisi ile, bütün yakınlarıyla birlikte param parça olması; O'na inananlar arasında büyük etki yapmış ve bu çeşit inanışların yersizliği bölge halkı tarafından görülmüştü.

7 — **Bolu ve Düzce Ayaklanması** (Nisan Mayıs 1920) — (Ağustos Eylül. 1920)

İstanbul Hükümeti'nin, Anadolu kurtuluşu'na katılanlara karşı tertiplediği ayaklanmaların en önemlisi, Düzce, Bolu ve Adapazarı bölgesinde meydana gelmişti.

Bu bölgede dağıtılan paralar, sarayla ilgili kişilerin kışkırtmaları ve İngilizler'in yardımları halkın çoğunu Millî Kuvvetler'e karşı zehirlemişti. Kısa sürede gizlice örgütlenen Kara Kuvvet «Din elden gidiyor. Halife Hazretleri'nin, Şeyhülislâm Efendimiz'in ferman ve fetvaları elimizdedir» diyerek eski yenicilerle softaların davranışlarını andıran bir biçimde halkı, Kurtuluş Savaşı yapanlara karşı kışkırtıyorlardı.

İstanbul Hükümeti, Halife, Şeyh-ül İslâm ve öteki din otoriteleri ile birlikte; temiz ve yüksek ilkelere dayanan İslâm Dini'ni kardeş kanı akıtmak için araç olarak kullanıyordu.

Kısa aralıklarla, iki kez meydana gelen Düzce, Bolu, yöresindeki ayaklanmalar, T.B.M.M.'nin açıldığı ve ilk çalışmalarına başladığı günlerde olmuştu.

Bu ayaklanmalarda; İstanbul Hükümeti'nden para alan «Talüstan, Bekir, Beslân» adındaki eşkiya ve derebeyleri elebaşı durumunda idiler. Bunların etkisi ile kaymakam, mutasarrıf ve bazı komutanlar aldatılarak pusuya düşürülmüş; insanlığa yakışmıyacak biçimde şehit edilmişlerdi.

Bu ayaklanmayı yatıştırmaya gönderilen kendi hemşehrileri Yarbay «Mehmet Bey»'i de, onlara karşı gösterdiği merhamet ve insanlık duygularından faydalanarak aldatmışlar; 22. Nisan. 1920 de Hendek köprüsünde bir-

çok er ile birlikte şehit etmekten çekinmemişlerdi.

Düzce, Hendek, Adapazarı, Mudurnu, Gerede, Bolu, ve Beypazarı'na kadar yayılan bu ayaklanma; yeni kurulan Ankara Hükümeti'ni çok uğraştırmıştı. Olaylar; Ordunun henüz kurulmamış bulunması, Milis Kuvvetleri'nin ayaklanmayı bastırırken halk'a kötü davranmış olması yüzünden geniş bir çevreye yayılmıştı.

Böyle olmakla beraber, ayaklanmaları Ali Fuat Paşa'nın kesin tedbirleri ile bazı birlikler ve buna katılan Çerkez Etem Bey kuvvetleri, 31. Mayıs. 1920 tarihine kadar bastırmışlardı.

Düzce'de ikinci kez ayaklanma, bölgede güvenliği sağlayan Millî Kuvvetlerin Yozgat Ayaklanması üzerine oradan ayrılması nedeniyle meydana gelmişti. Bu arada Yunan Kuvvetleri'nin saldırıya geçmek üzere giriştikleri hazırlıklar da cesaretlerini artırmıştı.

Başkaldıranlar, Yunan kuvvetleriyle de birleşmek ve Millî Kuvvetleri ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu ayaklanma kısa zamanda, Bolu bölgesine yine yayılmıştı. Başkaldıranların sözlerine kanan birçok subay ve er şehit olmuş, ya da tutsak edilmişti.

Sonunda, Ankara Hükümeti'nin öteki bölgelerden gönderdiği kuvvetlerle bu da bastırılmış; kışkırtıcılar şiddetli cezalara çarptırılmışlardı.

8 — **Yozgat Ayaklanması :** (Mayıs-Ağustos. 1920)
(Eylül-Aralık. 1920)

Yozgat'ta bulunan eski derebeylerden «Çapanoğulları Ailesi» memleketin karışıklığından faydalanarak, yine eski durumlarını elde etmek istiyorlardı.

Bu ailenin büyüklerinden «Celâl» ile «Edip», Hürriyet ve İtilâf Partisi'nden oldukları için İstanbul Hükümeti'ni tutuyorlardı. Ankara'da toplanacak Meclis için yapılan mebus seçiminde kendilerine değer verilmemesinden Millî

Kuvvetler'e karşı durumlarını belirtmişler, fırsat kollamağa başlamışlardı.

Bu sırada, Yıldızeli (Yeni Han) bölgesinde de «Postacı Nâzım» adında biri baskın ve soygunlar yaparak Millî Kuvvetler'e karşı duruyordu. Düzce Ayaklanmaları'nın bastırıldığı günlerde Yunanlılar'ın saldırıya geçecekleri anlaşıldığından o bölgedeki kuvvetler batı cephesine gönderilmişti.

Çapanoğulları 14. Haziran 1920 de Yozgat'ı ele geçirerek soyguna ve hükümet elemanlarını tutuklamaya başladılar. Bunlar Zile, Yıldızeli, Akdağ Madeni bölgesindeki zorbalarla da işbirliği yapmış, «Aynacıoğulları» denilen eşkiya ile birleşmişlerdi. Yozgat Ayaklanması kısa sürede böylece çok genişlemiş, B.M.M. ni oldukça uğraştırmıştı.

Bu sırada Yunanlı'lar Batı Cephesi'nde yeni bir saldırıya hazırlandıklarından Yozgat ve çevresindeki ayaklanmalar, Millî Kuvvetler'in durumunu daha zorlaştırmıştı.

Cephedeki birliklerden ayrılan bazı kuvvetler ve Çerkez Etem Bey'in atlı milisleri acele olarak Yozgat'a gönderildiler. Ayaklanma, bu disiplinli kuvvetler tarafından hemen bastırıldı.

Yozgat ikinci kez, Eylül. 1921 de ayaklanmıştı. Bağışlanan ve cepheye gönderilmek istenen zorbaların çıkarıldığı bu olay da çok önemli idi.

Yıldızeli bölgesindeki «Postacı Nâzım» ile, «Deli Hacı» ve «Küçükağa» gibi soyguncular da bu ayaklanmaya yeniden katıldıklarından olay kısa zamanda genişlemişti. Yozgat'ın bu ikinci kez ayaklanması da, «Binbaşı Çolak İbrahim Bey»'in yönettiği Millî Kuvvetler tarafından büyük bir uğraşmadan sonra (30. Aralık. 1920 de) tümü ile bastırılmıştı.

9 — Konya Bölgesi'ndeki Ayaklanmalar : (2. Ekim-22. Kasım. 1920)

Konya'da Halifeye bağılı olan kişiler, yurdun kurtuluşu için hizmetten kaçanları da aralarına alarak, T.B.M. M.'nin ilk çalışma aylarında ayaklanmışlardı.

Bu ayaklanma Konya, Akşehir, Iğın, Isparta, Yalvaç, Şarkı Karahisar, Eğridir, Beyşehir, Manavgat, Akseki, Bozkır, Karaman, Seydişehir, Koçhisar bölgesini kapsamış ve yayılmıştı.

Eski Konya Valisi Cemal Bey, Zeynelâbidin Hoca ve Konya'daki kardeşleri ile Mehmet Delibaşı, ayaklanmada elebaşı durumunda idi.

Menmet Delibaşı, Ekim. 1920 başlarında Çumra'yı basmış, Konya'ya girmişti. Konya'daki kıskırtıcılarla işbirliği yaparak ayaklanan yerlere Vali, Kaymakam ve Bucak Müdürleri göndermişti. Böylece kendisini devletin üstünde gören bir tavır takınmıştı. Gericiler tarafından kandırılan bir kısım halk «Yunan ordusu, Halife'nin ordusudur. Padişah ve Halifemiz'in emirlerini dinlemeyenlerin kanı helâldır» diye bağırarak ayaklanmanın hangi kuruluşlarca desteklendiğini açıkça göstermişlerdi. Bu arada, ele geçirdikleri yerlerde bazı komutan ve kaymakamları şehit etmişler; pek çok kardeş kanı dökmüşlerdi.

Ankara'dan İçişleri Bakanı Refet Bey (Bele) Komutasındaki kuvvetler ile Afyon'dan Albay Fahrettin Bey'in (Altay) emrindeki bazı birlikler ve Demirci Mehmet Efe'nin milis Kuvvetleri bir buçuk ay uğraştıktan sonra ayaklanmayı bastırabilmişlerdi.

Yarbay Osman Bey ile Binbaşı Derviş Bey (General Derviş) bu ayaklanmaları bastırmak için uğraşan komutanlar arasında idi.

10 — Milli Aşireti'nin Ayaklanması: (1. Haziran-8. Eylül. 1920)

İngilizler, Musul Petrol Bölgesi'ni ellerinde tutabilmek ve güvenliğini sağlayabilmek için doğuda, kendi

etkileri altında kalabilecek tampon bir devlet kurmayı düşünüyorlardı.

Bu amaçla, İstanbul'da kurulan «Kürt Teali Cemiyeti»'ne her türlü yardımda bulunuyor ve doğudaki aşiretleri, «Kürdistan Devleti» kurmaları için kışkırtıyorlardı. Güneyde yerleşen ve Türkler'le savaş halinde olan Fransızlar da bunu desteklemekte idi.

Bu kışkırtmalar sonunda yabancılardan da yardım gören Millî Aşireti, 1. Haziran. 1920 de Siirt ve Tunceli çevresinde ayaklanmıştı. Bölgede Nihat Paşa (Anılmış) komutasında kurulan »Elcezire Cephesi» bu ayaklanmalarla oldukça uğraşmıştı.

Millî Aşireti'nin ayaklanması, Türk Birliklerine yardım eden bazı aşiretlerin de gayretiyle (8. Eylül. 1920 de) bastırılmıştı.

d — Kuvvây-ı Milliye'nin Arınlanması (Tasfiyesi)

Yukarıda bildirdiğimiz gibi 1920 yılında memleketin her yerinde Millî Kurtuluş'a karşı ayaklanmalar artmıştı. T.B.M.M. Hükümeti, bir yandan bunları bastırmağa uğraşırken, öte yandan batıda Yunanlı'lar, doğuda Ermeniler, Kuzeyde Pontusçu'lar ve güneyde Fransızlar'la çarpışmakta idi. Bütün bu iç ve dış düşmanlara karşı duran, Kuvvây-ı Milliye Kuruluşları ile pek az sayıdaki askerden oluşan kuvvetler idi. T.B.M.M. Hükümeti'nin elinde, henüz düzenli bir ordusu yoktu. Fakat askere yeni alınan erler ile düzenli bir ordunun kurulmasına çalışılıyordu.

Asıl iş gören Çerkez Ethem'in Atlı Kuvvetleri ile, Demirci Mehmet Efe'nin, Yörük Ali Efe'nin ve daha buna benzer milis şeflerinin kuvvetleri idi. Sayıca en üstün milis kuvveti, Çerkez Ethem Bey'in yönetiminde bulunuyordu.

Ethem Bey Kütahya Bölgesi'nde Yunanlılar'la savaşırken; kuvvetlerinin bir bölümü ile de Adapazarı, Düzce, Yozgat ve öteki ayaklanmalarla uğraşıyordu. Başarıları

arttıkça. kendisini gurura kaptırmıştı. Türkiye'deki bütün Millî Kuvvetler'in başında en yetkili kişi olarak kalmak istiyor; imzasını bile, «Umum Kuvvây-ı Seyyare Kumandanı» diye atıyordu. M. Kemal Paşa yaptığı hizmetleri gözönünde bulundurarak O'nu hoş tutmaya çalışıyordu.

1 — Çerkez Ethem Bey Olayı.

Yozgat Ayaklanması'nı bastırdığı günlerde iyice şırmamış; Kuvvây-ı Millîyecilik O'nun elinde amacından uzaklaşmıştı. Oysa, Hükümetçe orduya gereği kadar ilgi gösterilemediği halde, Kuvvây-ı Millîyeciler bol para harcıyor, sırmalı cepkenler, gümüşlü savatlı silâhlarla donatılıyordu. Ordu Birlikleri'nin Komutanları binccek at bulamazken, bu çetelerin her biri süslü atlarla doluyorlardı. Ayaklanmaları bastırmak için gittikleri yerlerde günahsız halkı da eziyor onların mallarına, paralarına el koyuyorlardı.

Halk artık bunlardan bıkmış ve soğumuştur. Dünün kurtarıcısı ve sevimli Kuvvây-ı Millîyeci'si artık halkı soyan, öldüren bir eşkiya gurubu haline gelmişti. Bunların yaptığı kötülükler, bazı yerlerde Yunan saldırısından daha çok etki bırakmıştı. Düzenli bir ordunun kurulması henüz tamamlanmadığından, T.B.M.M. bunlara ses çıkarmıyordu. Oysa Kuvvây-ı Millîye cepheleri'nin başında, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) bulunuyordu. Artık cephe kurulmuş ve belirmişti. Yunanlılar'la savaşılan bölgeye «Batı Cephesi» deniyordu. «Kuvvây-ı Millîye Cephe Komutanlığı» adı, «Batı Cephesi Komutanlığı» olarak değiştirilmişti.

Çerkez Ethem Bey'in ve öteki Milis Şeflerinin hepsi de, Batı Cephesi Komutanlığına bağlı bulunmaları gerektiği halde, Millis Kuvvetler bu gerçeğe uymak istemiyorlardı.

24. Ekim. 1920 de, Batı Cephesi Komutanlığı; henüz

tümenlerin kadroları, araç ve gereçleri tamamlanmadığı bir sırada, Ethem Bey'in isteği ile Gediz Boyu'ndaki düşmana saldırmıştı. Fakat başarı alınamayınca Ethem Bey bu olayın sorumluluğunu Ankara'ya, düzenli orduya ve subaylara yüklemek istiyordu. Bu olay üzerine mecliste şiddetli görüşmeler başlamış, Ali Fuat Bey (Cebesoy) Ankara'ya çağrılarak, Moskova Büyük Elçiliğine gönderilmişti.

Yerine, Batı Cephesi Komutanlığı'na atanan Albay İsmet Bey'in (İnönü) görevi; Yunan saldırısını durdurmakla beraber, Milis Kuvvetleri'ni orduya bağlamaktı. Bu cephe çok geniş olduğundan batı bölümünü İsmet Bey, Kuzey bölümünü Albay Rafet Bey (Bele) yönetecek idi. Bu değişikliği Ethem Bey beğenmemiş, disiplin altına girmek istememişti.

Ethem, Bey'in kuvvetleri Kütahya bölgesinde bulunuyor ve bu cepheyi Yunanlılar'a karşı koruyordu. Fakat, cephe gerisindeki Türk köylerini basıyor, orduya bağlı subay ve erleri önemsiz nedenlerle öldürüyor, emir dinlemek istemiyorlardı.

2 — Yeşil Ordu Olayı ve Sonucu.

Çerkez Ethem Bey, düşman karşısında memleket savunmasında bulunduğu halde, bağlı olduğu Batı Cephesi Komutanlığı'nı tanımak istemiyor; verilmesi gereken savaş raporlarını bile göndermiyordu. İl ve ilçelerin yöneticilerine zorla kendi isteklerini yaptırıyor, bazılarını kendisi yargılayarak cezalandırıyordu.

Artık ordu birlikleri kurulmuş bulunduğundan sivil ve gezici kuvvetlerin, yerlerini onlara bırakmaları zorunlu idi. Bu ordu, Osmanlı Devleti'nin yerine kurulacak yeni Türk Devleti'nin Millî Kuvveti ve özü olacaktı.

Fakat ordunun kuruluşunun tamamlandığı sıralarda, eldeki Milis Kuvvetleri'ni daha faydalı bir kuruluş durumuna getirmek için Ankara'da «Yeşil Ordu Cemiyeti» ku-

ıulmuştu. Buna M. Kemal Paşa'nın bazı arkadaşları da girmişti. M. Kemal Paşa ilk günler işlerinin çokluğundan, bu cemiyetin durumu ve amacıyle pek ilgilenememişti. Çerkez Ethem Bey kendisini bu yeni kuruluşun başı olarak görüyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya dil uzatıyor, su-bayları çok küçük görüyordu.

Yeşil Ordu Cemiyeti, kuruluşunda M. Kemal Paşa'ya bildirilen amacından uzaklaşmış ve «devlet içinde devlet» olmağa başlamıştı. Halk arasında «Doğudan bir yeşil ordu gelecek, memleketi kurtaracaktır.» Propagandası yapılıyordu. Cemiyetin içine Komünizm düşünceleri sız-mış ve yerleşmişti. Bunlar Eskişehir'de bir de gazete çı-karakararak düşüncelerini yaymaya çalışmışlardı. Çerkez Et-hem Bey ve kardeşleri, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin başında bulunuyorlardı. Bu davranışın, M. Kemal Paşa'nın yap-mak istediği büyük devrim'e karşı gelmek isteyen «Bol-sevik» bir düşünce ve eylem taşıdığı anlaşılmıştı.

Şu halde, Çerkez Ethem Bey ve kardeşleriyle yanın-dakiler, Anadolu Millî Birliği'ni kendi çıkarlarına kulla-nabilmek için «Komünizmi» bile göze almışlardı. M. Ke-mal Paşa herşeyi zamanında halleden bir komutan ve dev-let adamı olarak bu işi hemen ele almıştı.

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kaldırıldığını, aynı zaman-da, bütün milis kuvvetlerinin cephe komutanlıklarına bağ-landıklarını kesin olarak bildirdi.

Çerkez Ethem Bey bunu bir türlü kabul etmiyordu. Kendisine nasihat için Kütahya'ya bir heyet gönderilmiş ise de bundan da sonuç alınamamıştı. M. Kemal Paşa, Ethem Bey'in yaptığı hizmetleri gözönünde tutarak ken-disine olumlu davranıyor, fakat O, yanlış yoldan ayrıl-mıyordu.

Bu sırada Yunanlı'lar, Batı Cephesi'nde saldırıya geçmek üzere idi. Memleketin en sıkıntılı gününde Ethem

Bey ve kardeşleri, Yunanlılar'la anlaşmış, Türk Ordusu'na yandan saldırmaya başlamıştı.

Yeni kurulan ordu sayı ve gereç bakımından tam olmadığı halde bir yandan Yunanlılar'la uğraşırken, öte yandan Çerkez Ethem Bey kuvvetleri ile çarpışmak zorunda kalmıştı. Ethem Bey ve kuvvetleri düzenli ordu birlikleri karşısında bir şey yapamamış, bozguna uğrayarak Yunanlılar'a sığınmıştı.

5. Ocak. 1921 de başlayan Ethem Bey'in saldırısı, 22. Ocak. 1921 de sona ermiş, kendisi daha sonra Atina'ya gitmişti. Kurtuluştan sonra 150 lik listeye konarak yurtdışında bırakılmıştı. Bu listede olanlar sonradan affedildikleri halde Çerkez Ethem Bey yurda dönmemiş; Suriye'de yerleşerek orada ölmüştü.

II — Sèvres Barış Taslağı ve Amacı (10. Ağustos. 1920)

A — Sèvres anlamı, kapsamı ve koşulları

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler, yenilgiye uğrayan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a 1918 1919 arasında ayrı ayrı çok ağır koşulları kapsayan barışlar imzalatmışlardı.

Fakat Osmanlı Devleti'ne, 30. Ekim. 1918 de Mondros Silâh Bırakışması'nı imza ettirdikleri halde, koşullarını Türk Milletine bir türlü kabul ettirememişlerdi. Bunu sağlamak üzere, Osmanlı Hükümeti ile İtilâf Devletleri işbirliği yaptıkları halde Türk Milleti bu ağır Silâh Bırakışması'nın koşullarını kesinlikle kabul etmemiş ve silâha sarılmıştı.

İtilâf Devletleri, Ocak. 1919 dan başlayarak, Paris'te ve başka yerlerde Osmanlı Devleti'yle yapılacak barış için birkaç kez kendi aralarında toplanmış; barış koşullarını hazırlamışlardı. Bu toplantılarda alınan kararlar,

Osmanlı Hükümeti'nce sessizlikle karşılandığı halde Türk Milleti tarafından benimsenmemiş ve silâhını elinden bırakmamıştı. Bu durum onları, kararsızlığa düşürüyordu. Ayrıca büyük devletlerin, Osmanlı ülkesi üzerindeki çıkarlarının çatışması da, bu tekliflerin gerçekleşmesini önlemekte idi.

16. Mart. 1920 de İstanbul'a asker çıkararak işgal etmeleri Türk Milleti'ne baskı yapmak amacına dayanıyordu. Böylelikle istedikleri barışı kabul ettirebilecekleri kanısında idiler.

Son olarak İtalya'da «Sanremo» da 1920 Nisanında toplanarak barışın ana çizgilerini yeniden gözden geçirmiş, 12. Mayıs. 1920 de Osmanlı Hükümeti delegelerine vermişlerdi.

12. Mayıs. 1920 tarihinde Osmanlı delegelerine bu tasarrufların verildiği gün, Ankara Hükümeti yaptığı toplantıda Rusya ile anlaşabilmek için dışişleri ve iktisat vekillerini Moskova'ya gönderme kararını almıştı.

İstanbul Hükümeti'nin barış şartlarını önce mebuslar Meclisine sunması gerekiyordu. Oysa, Osmanlı Meclisi bir ay önce kapatılmış ve dağıtılmıştı. Artık bunun yerine yapılan yeni seçimle Ankara'da T.B.M.M. kurulmuştu. Bu meclisin Osmanlı Devleti ile hiçbir ilgisi yoktu. Osmanlı Devlet Başkanı Sultan Vahidettin ile Sadrâzam Damat Ferit Paşa, ileride bir hesap verme zorunluğunda kaldıkları zaman sorumluluğu paylaşacak başka Meclisler aradılar. Eski kumandan ve vezirlerden oluşan «Saltanat Şûrası»nı 22. Temmuz. 1922 de topladılar. Milleti temsile hiçbir yetkisi olmayan bu kuruluştan «Kabul oyu» aldılar. Yalnız, «Topçu Generali Ali Rıza Paşa» okunan tasarıyı kabul etmemiş, sonunda bu yüzden yoksulluk içerisinde yaşamış ve ölmüştür. (Kabri Fâtih Camii avlusundadır.)

Saltanat Şûrası'nda kabul edilen barış tasarısını imza için, «Bağdatlı Hâdi Paşa, Rıza Tevfik Bey ve Reşat

Halis Bey», Demokrasi adlı bir Fransız savaş gemisine binerek Paris'e gönderilmişti. Bu delegeler, Sèvres'de yapılan son toplantıda 20. Ağustos. 1920 günü çok ağır koşulları kapsayan «Sèvres Antlaşması'nı Osmanlı Devleti adına imza etmişlerdi.

Osmanlı Hükmeti'nin kabul ettiği bu tasarının tek maddesi bile, bir devleti yok etmek için yetmektedir. Barışın insanlıkla ve millet kavramı ile ilgili bir anlam taşımadığı açıktır. Bunu Türk milleti ve onun gerçek temsilcileri asla kabul etmemiş, incelemeye bile yanaşmamışlardı.

B — Sèvres Barış Tasarısı'nın Koşulları:

Türk Milleti tarafından hiçbir zaman kabul edilmeyen bu tasarısının koşulları, özetle şöyle idi.

1 — Türkiye'nin sınırları:

Yunanlılar'a; İzmir, Kırkağaç, Akhisar, Turgutlu, Ödemiş, Tire ile Trakya'da Floryanın 1Km. batısına kadar olan yerler verilecekti. İzmir Kalesi'nde bir Osmanlı Bayrağı bulunacak ve 5 sene sonra bu yerlerin kime ait olması gerektiği bir komisyon toplanarak kararlaştırılacaktır.

Suriye'ye; Mardin, Urfa, Gaziantep, Amanos ve Osmaniye'nin kuzeyi ile İskenderun Körfezi kıyıları verilecekti. Suriye Fransız Mandası altında bulunacaktı.

Irak'a, Musul'un kuzeyine kadar olan bölge İngiliz Mandası altında kurulan devlete bırakılacaktı.

Ermenistan'a; Çarlık Rusya'sından ayrılarak Başkent Erivan olmak üzere kurulan bu yeni Devleti, Kars, Erzurum, Erzincan, Van, Bitlis, Gümüşhane, Beyazıt, Rize ile Trabzon'un bazı yerleri bağlanacaktı.

2 — Nüfuz Bölgeleri :

Memlektin bazı bölgeleri yine Osmanlı Devleti'nin toprağı olarak görülmekle beraber, yabancı devletlerin

eli altında bir sömürge gibi bulunacaktı. Bu bölgeler şöyle sıralanabilir :

Boğazlar Bölgesi : Doğu Trakya'da Midye-Saroz Körfezi ile Anadolu'da İzmit, Bursa'nın Kıyıları, Edremit ve Çanakkale'yi içine alıyor. İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kapsıyordu. Boğazlar Bölgesi'nin bağımsız bir devlet gibi bayrağı ve bütçesi olacak, Denizci büyük devletlerden kurulan bir komisyon tarafından yönetilecekti fakat bu komisyonda, Türk üye bulunmayacaktı.

Türk subayları ile erlerinin ya da jandarmasının bu bölgeye girmesi yasaktı. Burada daha çok İngilizler'in etkisi üstün olacaktı.

İtalyan Bölgesi Mersin'in ve Kayseri'nin batısından Bursa'nın güneyine ve Aydın'ın kuzey bölgesine kadar uzanan çizginin arasında kalıyordu. Niğde, Aksaray, Konya İsparta, Burdur, Silifke, Antalya, Kütahya, Uşak, Balıkesir, Bursa'nın batı kısmı, Denizli, Aydın ve Muğla bu bölgeye giriyordu.

Fransız Bölgesi : Siirt'ten başlayarak Elâzığ, Malatya, Sivas, Kayseri, Mersin, Adana, Maraş, Diyarbakır illeri Fransız Nüfuz Bölgesi'ne giriyordu.

Bu durumda Türkiye; ilkönce sınırlar bakımından daraltılmış, sonra bazı nüfuz bölgelerine ayrılarak ikinci defa paylaşılmış oluyordu.

Türkler'e bırakılan yerler: Şarkî Karahisar, Giresun, Ordu, Samsun, Tokat, Amasya, Sinop, Çorum, Kayseri'nin doğusu, Çankırı, Ankara, Kırşehir, Eskişehir, Kastamonu, Bolu, Zonguldak ve Bilecik bölgesi idi.

3 — Siyasal Bölüm:

Bu bölümün en önemli yeri İstanbul konusu idi. İstanbul, Osmanlı Halife ve Padişah'ına bırakılacaktı. Fakat Türk Milleti, Mondros Silâh Bırakışması'nda olduğu gibi; bu barışa da karşı durursa, İstanbul Türkler'den alınacaktı. Böylelikle Türk Milleti baskı altında bulundu-

rularak korkutulacak; Vatanın topraklarını İtilâf Devletlerine ses çıkarmadan teslim edecekti.

Doğu Bölgesi'nin durumu: Bu barışın uygulanmasından bir yıl sonra doğuda Kürdistan adı ile bir devlet kurulacak, Musul'un kuzey bölümü de bu devlete bağlanacaktı.

Kapitülasyonlar: Siyasal bölümün en korkunç yeri, uyruk değiştirme konusu idi. Osmanlı'lardan istiyenler, hemen başka bir devletin uyruğuna girebilecekti. Uyruk değiştirenlere, vergi indirimi, askerlik ve iş bulma konularında avantaj sağlanacağından, Osmanlı halkını kolayca uyruk değiştirmeye ve böylece tüketmeye olanak hazırlanmıştır.

Adli kapitülasyonlar yine kalacaktı. Bu amaçla, İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya devletlerinden oluşan bir komisyon kurulacak, Adli kapitülasyonlar bunların eliyle yürütülecekti.

Azınlıkların korunması:

Kurulacak bir komisyon, Birinci Dünya Savaşı sırasında öldürülen, ya da sürgüne gönderilen azınlıkların durumunu inceleyerek, buna neden olanları belirtecekti. Bu komisyonda Ermeniler ve Yunanlılar'da bulunacaktı.

Bu bölüme, Türklere iftira atarak onları sürmek ve mallarına el koymak için yer verilmişti.

Memlekette azınlıklar ile yabancı devletler istedikleri kadar okul açabilecek ve yabancı okullardan yetişenlere çalışma alanı öncelikle sağlanacaktı. Böylelikle, Türk Milli Eğitimi söndürülecek ve Millî Sanayîmiz felce uğratılmış olacaktı.

4 — Askerlik Bölümü :

Osmanlı Devleti'ni düzenli ve kuvvetli bir ordudan yoksun bırakmak için gerekli tedbir alınmıştı. Osmanlı orduları kaldırılmış, ancak güvenlik için çok az sayıda asker bulundurulması kabul edilmişti. Buna göre yurt gü-

venliği ile Padişahı korumak için; 35.700 asker yeter görülmüştür.

Yedek olarak, 15.000 jandarma niteliğinde kuvvet bulundurabilecekti. Bunlar da ağır silhlerle donatılamıyacaktı. Memleket dört jandarma bölgesine ayrılacak, bunların Komuta Kadrosu % 15 oranında yabancı subaylardan sağlanacaktı.

600 Toniltoda n «13» Savaş Gemisi (Boğaziçi vapurları gibi 13 gemi) bırakılacaktı.

Gümrük Koruma memurları, polis, orman bekişi ve benzeri Güvenlik Kuvvetleri azaltılacak, bunların yüksek Komutanları da yabancılardan sağlanacaktı.

5 — Bütçe ile İlgili Bölüm :

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Cihan Savaşı'na girmesi ile İtilâf Devletleri'ni büyük zarara soktuğu ne srlyord u. Fakat barış bildirisinde ekonomik bakımdan zr durumda bulundukları gözönünde tutularak Türkler'den Savaş Zarar ödentisi alınamıyacağı, küçümsenen bir dile kaleme alınmıştı.

Bu maddeye göre, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Osmanlılar'dan oluşan bir komisyon Osmanlı Bütçesi'ni düzenleyecek ve uygulayacaktı. Komisyondaki Osmanlı yesinin oy'u olmayacak, orada «Danışman», gibi bulunacaktı. Komisyon bütün meclislerden ve Maliye Vekil'inden de üstün bir yetki taşıyordu. Devletin bütün ekonomik kuruml arı bu komisyonun emrinde bulunacaktı. Toplanan gelirlerden, bu komisyonun, barışın imzasından sonra Osmanlı ülkesinde kalacak yabancı kuvvetlerin, Mondros Silâh Bırakışması'ndan bu yana Osmanlı topraklarında bulunan işgalci birliklerin harcamaları ile Birinci Dünya Savaşı sırasında zarar gören İtilâf Devletleri uyruklarının hakları karşılanacaktı. Bütün bunlardan sonra kalan gelirle, Osmanlı Devleti bütçesi düzenlenecekti.

Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin kendi uyruğu

arasında yaptığı iç borçlanmalar ödenmiyecek ve yeni bir borç ancak bu komisyonun izniyle yapılabilecekti.. Gümrük Müdürleri ve Gümrük Çizelgeleri, bu komisyonun yetkisiyle değiştirilecekti. 1600 tonilâtodan yukarı ticaret gemleri, İtilâf Devletleri'ne teslim edilecekti.

6 — Kapitülâsyonların genişletilmesi :

Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Savaşı'na girdiği sırada bütün dünyaya karşı kapitülâsyonları kaldırdığını bildirmişti. Fakat, Savaş sırasında bunu hiçbir devlet önemsememişti. Sèvres taslağında Türkiyedeki her çeşit kapitülâsyonun uygulanacağı açıklanmış; bundan Ermeni ve Yunan Devletleri ile yeni kurulan Müslüman Hicaz Devleti bile faydalandırılmak istenmişti.

Bu duruma göre Türkiye'de hulunan yabancı uyrukular vergi vermeyecek, yabancılar Türk Mahkemeleri'ne gönderilmeyecek ve Türk Polisi onlarla ilgilenmiyecekti.

Bu hükümlerin bir maddesinin bile, bir devleti batırmaya yeteceği açıkça görülmektedir. Görülüyor ki, yüzyıllardanberi doğuya, batıya, İslâm ve Hristiyan dünyasına sahip olmuş Türk Milletini yok etmek için bundan daha ağır ve kuvvetli bir plan olamazdı. İstanbul Hükümeti ve Sultan'ı bu ağır şartları kabul ederken, Ankara bu barışa ilgi göstermemiş, durumu millete duyurmakla yetinmişti. Hiçbir yabancı devlet ile bu konuda tartışmaya girmemiş, böylelikle tasarıya değer vermediğini anlatmak istemişti. Ankara Hükümeti'nin amacı Misak-ı Milliye gerçekleştirmek ve kabul ettirmek idi. Bunun ancak kendi kuvvetiyle ve zaferleriyle olacağını biliyor ve onu gerçekleştirmeye çalışıyordu.

C — İstanbul'un Anadolu İle Anlaşma İsteği :

Bilecik Görüşmesi

İstanbul'da; devlet ve milletin başında bulunduklarını ileri sürerek kendilerini var sayan Osmanlı Yöneticileri şimdiye kadar düşmanlarla da işbirliği yapmış; Anadolu'-

daki Kurtuluş Savaşı'nı durdurmak istemişlerdi. Bu amaçla; Halifelik kuvvetinden faydalanmak üzere fetvalar, fermanlar, emirler çıkarmışlar; ellerindeki her türlü olanakları kullanmışlar, halkı ayaklandırmışlar; fakat hiçbirinden sonuç alamamışlardı.

Damat Ferit Paşa'dan sonra 21. Ekim. 1920 de kurulan «Tevfik Paşa Kabinesi» son çıkar yol olarak Anadolu Hükümeti ile anlaşmak istemişti. Bunun için, M. Kemal Paşa ile Bilecik'de buluşmak kararına varılmıştı.

İstanbul Hükümeti üyelerinden İzzet ve Salih Paşalar ile bir grup T.B.M.M. Hükümeti adına M. Kemal Paşa Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey ile 5. Aralık. 1920 de Bilecik'e geldiler. İlk buluşma M. Kemal Paşa'yı getiren trende olmuştu.

T.B.M.M. Başkanı olan M. Kemal Paşa «Kimlerle müşerref oluyorum?» diye sordu. İstanbul gurubunun Başkanı olan Salih Paşa «Kendisinin Bahriye Nazırı, İzzet Paşa'nın Dahiliye Nazırı» olduğunu söyledi

M. Kemal Paşa «Türkiye Hükümeti üyeleri Ankara'dadır. Eğer İstanbul Hükümeti'nin nazırları (Bakanları) olarak görüşmek isteniyorsa görüşemeyeceklerini» bildirdi.

Sonuç olarak, aralarında Sıfat (nitelik)ve Yetki ileri sürülmeksizin görüşmeğe başladılar.

M. Kemal Paşa, bu görüşmenin hiçbir sonuca varmayacağını biliyordu. Bununla beraber, böyle bir teklifi reddetmek istememişti. Osmanlı Hükümeti'nde uzun süre büyük sorumluluklar taşımış ve en yüksek makamlara ulaşmış olan bu kişilerden Millî Hükümet'te faydalanılır düşüncesiyle onları Ankara'ya getirmeği uygun bulmuştu. Bu düşüncesini kendilerine de söyleyerek onların «geri dönmelerine izin verilmeyeceğini; hep birlikte Ankara'ya gideceklerini» bildirdi.

M. Kemal Paşa yayına verdiği demeçte; «Paşaların

Ankara Hükümeti ile görüşmek üzere İstanbul'dan Ankara'ya geldiklerini, fakat asıl amaçlarının Ankara'da kalmak olduğunu» bildirmişti.

İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankara'da kaldılar. Anadolu Hükümeti'nin ileri sürdüğü Millî Prensipleri kabul ederlerse, kendilerine Ankara Hükümeti'nde görev verileceği düşünülüyordu. Fakat kendileri bu düşünceye yakınlık göstermemiş; T.B.M.M.'nin, bir defa olsun içine girmemişlerdi. Sonunda, «İstanbul Hükümeti'nde görev kabul etmemeğe yazı ile söz vererek İstanbul'a, ailelerinin yanına döndüler.

Demek ki, 5.12.1920 den 1921 Mart ayına kadar üç aydan çok bir süre Ankara'da tutuklu gibi kalmışlardı. İstanbul'da ilk önce kabineden çekilmişler ise de, kısa bir süre sonra tekrar görev almışlardı.

M. Kemal Paşa Büyük Nutuk'ta bu iki Osmanlı Paşası'ndan söz ederken onların, tecrübelerinden faydalanmak amacıyla Ankara'ya getirildiklerini; milletin yanında görev almalarını istediği halde buna yanaşmadıklarını düşman elinde bulunan saltanat idaresini Türk Milleti'nden üstün tuttuklarını bildirmektedir. Ayrıca bununla ilgili olarak; «Türk Milleti sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki asıl cevheri çok iyi tahlil etmek dikkatinden hiçbir zaman vageçmemelidir.» Öğütünde bulunmaktadır.

Beşinci Bölüm

T. B. M. MECLİSİ'NİN SİYASAL VE ASKERLİK ALANINDAKİ BAŞARILARI

I — CEPHELER VE SAVAŞLAR

A — Doğu Cephesi

a — Ermeni Devleti ile Savaş

1917 de Komünist ihtilâli ile başa geçen yeni rejim Rusya'da kendine bağlı milletlere, ilk önce bağımsızlık vermişti. Bunlar arasında, merkezi Erivan olmak üzere Kafkaslar'da «Ermenistan Devleti» kurulmuştu. Bu devlete, İngilizler'le Amerikalılar yardım ediyor ve Türklere karşı genişlemelerini sağlamaya çalışıyorlardı. Mondros Silâh Bırakışması'nın 24 üncü maddesi bu amaçla konulmuştu. Altı ilimizde (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis) karışıklık çıkarsa bunların bazı bölümleri İtilâf Devletleri tarafından işgal edilecekti. Bu madde doğu il-lerimizin bir oldu bitti ile Ermenilere verileceğini gösteriyordu. Buna karşılık doğu bölgesindeki aydınları merkezi İstanbul olmak üzere «Vilâyat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti» kurmuşlardı. Cemiyetin, Erzurum ve Elazığ'da kolları vardı. Bunlar, Ermeniler'in güneye sarkmamaları için toplantılar yapmış; bilimsel yayınlarla ve Fransızca olarak çıkardıkları «Le Pays» adlı gazete ile «Doğu'nun Türk olduğunu» bütün dünyaya duyurmaya çalışmışlardı.. İşte Erzurum Kongresini toplayan ve yalnız doğu illerimizin değil, bütün Türkiye'nin kurtuluşuna ışık tutan bu cemiyet olmuştu.

Ermeniler Mondros Silâh Bırakışması'ndan sonra do-

ğu illerimize saldırmışlar ve Türk köyleri'ni basarak Türkleri öldürmüşlerdi.

T.B.M.M.'nin ilk uğraştığı konu bu olmuş ve Ermeniler'in gittikçe artan istek ve saldırıları karşısında, doğuda büyük bir hazırlığa girişmişti. O sırada, Erzurum'da «Kâzım Karabekir Paşa» kumandasında 15.inci Kolordu bulunmakta idi.

24. Eylül 1920 de Ermeniler, büyük bir baskın yaparak bazı topraklarımızı aldılar. Fakat bu ilerleyişleri hemen durduruldu. Doğudaki kuvvetlerimiz karşı saldırıya geçerek Ermenileri büyük bir bozguna uğrattı.

30. Ekim. 1920 de Kars ve 7. Kasım. 1920 de Gümrü Türk Kuvvetleri'nin eline geçmiş, Ermeniler tutunamayacak bir duruma gelmişlerdi.

b — Gümrü Barışı (3. Aralık. 1920)

Ermeni Devleti, 8. Kasım. 1920 de Silâh bırakma isteğinde bulundu. Bunun üzerine 2/3 Aralık. 1920 de «Gümrü Barışı» kabul edilerek Ermeni saldırısı sona erdirilmiş oldu.

Gümrü Barış'ı ile Rus Çarlığı tarafından (1878 de) Plevne Savaşı ile elimizden alınan, sonra Ermeniler'e geçen Kars, Sarıkamış ile Oltu yine bize geçmişti.

Bu barışla ayrıca, Ermeni Ordusu dağıtılmış ve silâhları alınarak Batı Cephemize gönderilmişti. Ermeniler'e zorunlu askerlik kaldırılarak gerekirse bizden yardım istemeleri de barışta belirtilmişti.

Görevini tam bir başarı ile sonuçlandıran doğudaki ordu birliklerimiz hemen Batı Cephesine gönderilmişti.

Bu zafer ve sonuç; T.B.M.M.'nin ilk başarısıdır. Fakat kısa bir süre sonra Ermenistan Bolşevik Ruslar tarafından işgal edilmiş, Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne katıldığı için Gümrü Barışı hükümsüz kalmıştı. O'nun yerine Ruslar'la, 16. Mart. 1921 Moskova ve 13. Ekim. 1921 Kars Barışları imza edilmişti. Gümrü Barışı, Millî

Hükümetin yabancı bir devletle imzaladığı ve varlığını kabul ettirdiği ilk belge olmuştur.

Ermeniler'in yenilmesi içeride ve dışarıda büyük etki yapmış, bu arada Damat Ferit Paşa Sadrazamlıktan ayrılarak yerine Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştur.

c — **Gürcistan İle İlgilerimiz** : (8.Şubat. 1921)

Rus Çarlığı'nın çökmesiyle Kafkaslar'da kurulan Gürcistan Devleti, o sırada bizimle de ilgilenmeye başlamıştı. Gürcüler, ilkönce İngilizler'in eline geçen ve sonra 1920 Temmuzunda boşaltılan Batum şehrini işgal etmişlerdi. Oysa, Batum'un Türkiye'ye ait olması gerekiyordu. Bu sırada T.B.M. M. Gürcülere Batum şehri konusundan dolayı bir protesto göndermişti. Gürcüler Ankara Hükümeti ile iyi geçinmek için 8. Şubat. 1921 de bir elçi göndererek bizi tanıdıklarını bildirmişlerdi. Böylece Gürcistan, Ankara'ya elçi gönderen ilk hükümet olmuştur.

Fakat yine aynı günlerde Bolşevik Rusya, Gürcistan'a da girmeye başlamıştı. Gürcüler, bu durum karşısında 8. Mart. 1921 de Batum, Ardahan ve Artvin'i bize vermek isteğinde bulundular. Türk askeri bu illere girdi. Fakat Ruslar bu sırada Gürcistan topraklarını tümü ile işgal etmiş ve 18. Mart. 1921 de Gürcistan Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ne bağlanmıştı. Daha sonra Ruslar'la yaptığımız 16. Mart. 1921 Moskova Barışı ile Batum, Gürcistan toprakları arasında kalmıştı. Ardahan ve Artvin bize verilmişti.

d — **Moskova Barışı** (16. Mart. 1921)

Gürcü Hükümeti'nin ortadan kalkmasından bir gün önce Ruslar'la aramızda Moskova Barışı imza edilmişti. Ruslar Barış masasına, kendilerine bağladıkları Ermenileride bağımsız bir devlet gibi oturtmak istemişlerdi. Bu yüzden tartışmalar uzamış, sonunda aşağıdaki koşullara göre anlaşmaya varılmıştı. Bu barışta; T.B.M.M.'nin girdiği savaşların her iki taraf için, sömürgeci milletlerin

isteklerine engel olmak amacıyla yapıldığı hususunda birleşmişlerdi. Ruslar; Millî Misak'ımızı tanımış ve her milletin kendi geleceğini seçmekte özgür olmaları gerektiği kabul edilmişti. Gümrü Barışı ile Ermeniler'den aldığımız toprakların bizde kalması; ayrıca, yüz yıl önce elimizden çıkan Iğdır'ın bize verilmesi barışın koşulları arasında bulunuyordu.

Buna karşılık Batum, Türkler'de faydalanmak üzere Gürcülere, Nahcivan dolayı Azerbeycan'a verilmişti. Rus Çarlığı ile Osmanlı Devleti arasında yapılmış olan bütün barışlar ortadan kaldırılmış, kapitülâsyonlar geçersiz sayılmıştı.

Karadeniz ve Boğazlar'da uygulanacak koşulların saptanması, «Türkiye'nin ve İstanbul'un güvenliği temelîne dayanarak» ilgili devletlerce; yapılacak toplantıya bırakılmıştı.

Moskova Barışı ile, 1878 de kaybettiğimiz topraklarımız geri alınmıştı. Kafkas sınırlımızda güven sağlanıldığından, bütün gücümüzü Batı Cephesi'ne toplamak olanağına kavuşulmuştu.

e — Afganistan Anlaşması : (1.3.1921)

Türk delegeleri Moskova'da iken orada bulunan Afgan Devleti yetkilileri ile bir dostluk-kardeşlik anlaşması imza edilmişti. Afganistan'la sınırlımız bulunmamakla beraber bu anlaşma, onların kurtuluş savaşımıza verdikleri değeri göstermiş ve tinsel (manevî) gücümüzü artırmıştı.

T.B.M.M. Hükümeti, böylelikle, Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu tanımış ve kültür ilişkilerinin kurulmasını sağlamıştı.

B — Batı Cephesi Savaşları ve Sonuçları

Bu cephe, İzmir'in 15. Mayıs. 1919 da işgali üzerine Ege Bölgesi'nin çeşitli yerlerinde sivil vatandaşların ordu ile gizli işbirliği yapması ile kurulmuştu. Düşman ordusu'nun saldırılarına karşı ilk direnişler bu kuruluşların ge-

rilla savaşları olarak yürütölmüştü. Milis Kuvvetleri'nin küçük cepheleri ilk önce Batı Cephesi Kuvvâ-yı Milliye Komutanlığına bağlanmıştı. Daha sonra bu kuruluşlar 1920 yılı sonunda Türk ordusu'nun yapısına alınarak daha düzenli bir savaş gücü durumuna getirilmışti.

T.B.M.M.'nin kurduğu yeni Türk ordusu Ocak. 1921 de bu cephedeki savaş görevini üzerine alınış ve ondan sonraki savaşlar tam bir askerlik düzeni ve disiplini ile yürütölmüş ve sonuçlandırılmıştır.

Yeni kurulan TÜRK Ordusu, 1921 yılında Batı cephesinde Yunanlılar'la üç savunma savaşı yapmıştır. Yunan Ordusu İngiltere'den ve daha bazı devletlerden gördükleri yardımla bir yıl içinde üç kez saldırıya geçmiş, her üçünde de yenilmiştir. Bu üç saldırıda da sonuç alamayınca savunmaya geçmek zorunda kalmıştı.

Ondan sonra saldırı savaşına hazırlanan Türk Ordusu 1922 Ağustos sonunda yaptığı Büyük Taaruz'la Yunan Ordusu'nu tam bir yenilgiye uğratmış; sonucu almıştı.

şimdi bu savaşları sırası ile kısaca inceleyelim

a — **Birinci İnönü Savaşı :** (5.1.1921 11.1.1921)

şimdiye kadar düzenli Yunan saldırısına karşı Türkler bu bölgenin çeşitli cephelerinde çoğunluğu milis kuvvetleri ile (Ayvalık, Balıkesir, Aydın, Ödemiş, Soma, Salipli) savaşıyorlar ve yurtlarını koruyorlardı. T.B.M.M. 1920 yılı içerisinde iç isyanları bastırdıktan ve Ermeniler'le yapılan savaşı kazandıktan sonra batıda düzenli bir ordu kurabilmişti. Sayısı az, silâhları yeter sayıda ve çapra olmadığı halde disiplinli bir ordu meydana gelmişti. Batı Cephesi dediğimiz bu bölgenin kumandanlığı ilkönce Ali Fuat (Cebesoy)'a, daha sonra İsmet Bey'e verilmişti.

Disiplinli kuruluş emrine girmek istemeyen Gerillâ kuvvetleri'nin bazıları, bu arada Çerkez Ethem Bey bu orduya karşı gelmişti. Fakat başarı elde edemiyerek 5. Ocak. 1921 de Yunanlılar'la birleşmek zorunda kalmıştı.

1 — Yunan Ordusu'nun ve Çerkez Ethem

Kuvvetleri'nin Yenilmesi :

Yunanlı'lar kendilerine katılan Çerkez Ethem'den faydalanarak Eskişehir'i almak, Anadolu'nun ortasındaki demir yolları kavşağını ellerinde bulundurmak ve Anadolu'nun içini çok iyi bilen Ethem'in suvarileri ile ilerleyerek Ankara'ya varmak istiyorlardı.

Bu amaçla, 6.1.1921 de bir koldan Eskişehir-Bilecik, öteki koldan İnégöl-Pazarcık yollarıyla (üç tümen kuvvetle) ilerlemeğe başladılar. «İnönü»nde savunma durumunda bekliyen Türk Ordusu'na saldırıya geçtiler.

Tarafların kuvvet ve araçları :

Savaşa katılanlar	Asker sayısı (Piyade ve Süvari	Makinalı Tüfek Sayısı	Top Sayısı
Yunan Ordusu (Ethem Kuvvet- leriyle birlikte)	20.000	150	50
TÜRK ORDUSU	6.000	50	28

Kuvvet ve savaş araçlarının karşılaştırılmasından görülüyor ki Türkler yurtlarını, kendilerinden üç kat üstün savaş gücünde olan bir düşmana karşı savunmakta idi. 10. Ocak. 1921 de şiddetlenen saldırı karşısında Türkler cephenin bazı yerlerinde geri çekildiler.

Yunanlılar bu savaşa çok önem vermişlerdi. Bunun için Yunan Başkomutanı «Papulas», savaşı izlemek üzere Bursa'ya gelmiş, Kolordu Komutanı ve Ordu Kurmay Başkanı saldırıya katılmışlardı. Fakat Yunan kuvvetleri isteksiz bir savaş içinde idiler. Türk Birlikleri, Ethem ve Yunan kuvvetleri karşısında, İsmet Bey'in (İnönü) yönetiminde büyük bir cesaretle çarpışıyorlardı. Özellikle Türk

Tcpçuları düzenli atışları ile düşmanı bezgin ve yılgın bir duruma sokmuşlardı.

Sonunda, Yunan birlikleri bozulmuş, 11. Ocak. 1921 gecesi çekilmek zorunda kalmışlardı.

Çerkez Ethem Kuvvetleri bu sırada Kütahya'da saldırıya geçtiler. Karşısında Yarbey İzzettin (Çalışlar) yönetiminde az bir kuvvet vardı. Fakat İnönü'nden kaçan Yunanlıların karşısındaki Türk kuvvetlerinin yükü azaldığından, bunların bir bölümü bu bölgeye alınmıştı. Ethem de yenilerek yanında kalan az bir birlikle Yunanlıların arasına karışmıştı. Bu sırada, orduya katılmak istemiyen Aydın cephesindeki Demirci Mehmet Efe de teslim olmuş, Yunanlılar'ın yenilmesi ile birlikte Milis Kuruluşu da kaldırılmış ve tümü ile orduya bağlanmıştı.

2 — Birinci İnönü Savaşı'nın Kazandırdıkları :

Birinci İnönü Zaferi T.B.M.M.'nin kurduğu düzenli Türk Ordusunun ilk başarısı olmuştur. Bu başarı Batı Cephesi komutanı Albay İsmet Bey'in ve tüm, Türk askerinin yüksek irade gücünün bir sonucudur. Bu savaş sırasında çekilen sıkıntılar, karşılaşılan zorluklar çok büyüktür. Bu arada trenlerimizin kömür bulamıyarak odunla işletildiğini söylemek, buna bir örnektir.

Subay azlığı karşısında bazı milletvekilleri gönüllü yedek subay olarak cepheye gitmiş, bütün meclis üyeleri aylıklarından ayırarak askerlere özel yardımlar sağlamışlardı.

Birinci İnönü savaşı kazanılmasaydı, Yunanlılar Eskişehir'i alacak Çerkez Ethem Bey'in akıncı kuvvetleriyle birlikte Ankara'ya doğru ilerleyecek ve ondan sonra karşılarında dayanacak kuvvet kalmıyacaktı. Ayrıca, Kuzeydeki Pontus davranışı kuvvetlenecek ve önlenemiyeckti. O zaman Sèvres Barışı İtilâf Devletleri tarafından tümü ile uygulanacaktı.

Birinci İnönü Savaşı sonunda gereken subaylara

rütbe yükseltilmesi yapılmış, bu arada Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey (İnönü) de Tuğgeneral olmuştu.

3 — Londra Konferansı : (21.2.1921 12.3.1921)

Birinci İnönü Savaşı'nı Türklerin kazanması üzerine İtilâf Devletleri biraz yumuşamışlardı. Türkler'e karşı yeni bir barış için ilkönce 25.1.1921 de Paris'te toplanmışlar, Sèvres Projesini değiştirerek bize kabul ettirmeyi kararlaştırmışlardı. Sonunda, İstanbul Hükümetini ve Yunanistan'ı Londra'da toplantıya çağırılmışlardı.

Ankara Hükümeti'ni tanımadıkları için T.B.M.M.'ne haber vermemişlerdi fakat karşılaşacakları zorluğu düşünerek sonradan İtalyanların aracılığı ile davet zorunda kalmışlardı. Böylece T.B.M.M.'ni dikkate almaya başladıkları anlaşılıyordu. İtilâf Devletleri'nin isteği üzerine T.B.M. M. adına Dışişleri vekili Bekir Sami Bey katılmıştı. Bekir Sami Bey'in Anadolu'nun haklı davasını kongrede açık olarak anlatması, onların üzerinde etki yapmamıştı. Londra Toplantısı 21. Şubat. 1921 de toplanmış ise de, bir sonuca varılamamıştı. Bildirdikleri duruma göre Sèvres Projesi'nde de pek az değişiklik yapılmak isteniyordu. Fakat Yunanlı'lar, Avrupa şehirlerinde ve Londra'da, bize karşı durmadan propaganda yaparak gelecek günlerde Türk direniş ve dayanışmasını kesin olarak kıracaklarını ileri sürüyorlardı.

Yunanlılar, daha Londra Konferansı bitmeden Türk topraklarına yeniden saldırıya geçmişlerdi.

4 — Türk İstiklâl Marşı'nın Kabulü (12 Mart. 1921)

I. inci İnönü Savaşı'ndan sonra İngilizler'in yeniden destekledikleri Yunan kuvvetleri daha çok kuvvetlenmişti Türk Ordusu ise olanaksızlıklar içinde kuruluşunu tamamlıyamadığı için zor bir duruma düşmüştü.

Londra Konferansı daha sona ermeden Afyon ve İnönü doğrultusunda iki koldan ilerleyen Yunan Ordusu, her

geçtiği yerde köyleri ve kentleri yakıyor: binlerce Türk'ü öldürüyordu. Halk umutsuz, meclis telâşlı bir durumla idi.

Bundan önce Millî Eğitim Bakanlığı «İstiklâl Marşı» yazılmak üzere bir yarışma açmıştı. Yarışmaya 724 yapıt (eser) katılmış, bunların yedisi uygun bulunarak ayrılmıştı. T.B.M.M.'nin 19. Mart. 1921 tarihli toplantısında Maarif vekili Hamdullah Suphi Bey'in (Tanrıöver) okuduğu şiirler arasından o sırada Burdur millet Vekili olan Mehmet Akif Bey'in (Ersoy) «İstiklâl Marşı» çok beğenilmişti. Yeniden okunuşunda millet vekillerinin ayakta alkışlarıyla karşılanmıştı.

Sonradan bestelenerek Türk Milleti'nin İstiklâl Marşı olarak kabul edilmişti. Bu marşın her satırındaki anlam bütün kuvveti ile Kurtuluş Savaşının kara günlerine ümitle bakılmasını sağlamış ve Türk Milleti'nin moralini yükseltmiştir.

b — **İkinci İnönü Savaşı** 26 Mart 1921 1 Nisan 1921)

Londra konferansına baskı yapmak ve Türkler'in yenilmekte olduklarını göstermek için Yunanlı'lar, daha toplantı sırasında yeniden saldırmışlardı.

Yine Kütahya ve Eskişehir'i almak, Ankara'ya varmak istiyorlardı. Düşüncelerine göre, o zaman belki bütün küçüklüğe Yunanlılar'a verilebilirdi.

Yunan Başkomutanlığı ve Genel Kurmay'ı Birinci İnönü'nde uğradıkları yenilgiyi, yeni bir saldırı ile örtmek ve Yunan halkında beliren umutsuzluğu gidermek istiyorlardı.

1 — **İkinci İnönü'de Yunanlıların İkinci Kez Yenilmeleri**

Yunanlılar Bursa ve Uşak illerimizin doğusu ile İzmit'te guruplaşmışlardı. Birinci İnönü'den 70 gün sonra Uşak'ın doğusundan Eskişehir'e doğru yürümüş, Afyon ilini almışlardı. Kuzeyden de ilerleyerek İnönü surlarına kadar gelmişlerdi.

KUVVET VE ARAÇLARI

Savaşa Katılanlar	Asker Sayısı		Makinalı Tüfek sayısı	Top sayısı
	Piyade	Süvari		
Yunan Ordusu	40.000	1200	3.750	144
Türk Ordusu	15.000	900	150	56

Yunan Ordusu İngilizler'den aldıkları yeni araçlarla donatılmış, kuvvetini de arttırmıştı. Türk Ordusu kuruluşunu henüz tamamlayamadığı için birlik kadroları azdı.

Yunan birlikleri iki ayrı yönden saldırınca Türkler kuvvetlerinin bir bölümünü Uşak karşısında bırakmış çoğunluğunu yine İnönü'nde toplamıştı. Yunanlılar iki koldan birden saldırıya geçmiş olsalardı, durumumuz yine güçleşecekti. Fakat Birinci İnönü'nde olduğu gibi yine önce, İnönü'ndeki Türk siperlerine saldırdılar. Buradaki Kanlısirt, Savcıbey, Metristepe karşılıklı olarak birkaç kez alınıp verildi. Burada Kocaali Kumandanı Halit Bey (Paşa) yine Tümen Kumandanlarından Kemalettin Sami Bey (Paşa) ve İzzettin Bey (Çalışlar) büyük başarı göstermişlerdi.

29. Mart çok kanlı savaşlarla geçmiş, Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa yine, büyük bir irade gücü gösterecek düşman saldırılarına karşı direnmişti.

Üç misli asker ve üstün silâh gücü ile saldıran Yunan birlikleri karşısında Türkler bir ara geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Ankara Hükümeti üzüntü ve sıkıntı içinde idi. Artık cepheden haber alınmıyor, Ankara büyük bir sessizlik içinde en acı ve heyecanlı günler yaşıyordu. Bu savaşta Türk subayları Türk erleri ile düşmana karşı en önde be-

raberce döğüşmüşler, siperlerde yanyana şehit düşmüşlerdi. Düşman saldırısını durdurmak için Ankara'dan Meclis Muhafız Alayı da getirilmiş ve harbe sokulmuştu.

Bu arada Yunan kuvvetleri çok kayıp veriyordu. Orduya sızan politika ve birlikler arasındaki düzensizlik yüzünden geriden yeni birliklerle desteklenemiyor, umutsuzca döğüşüyorlardı.

Türk Ordusu'nda, Tümen komutanları bile ön siperlerde döğüşüyor; bir karış yeri bile, bütün siperdekiler şehit düşmeden vermemek üzere çarpışıyorlardı. Tümen Komutanlarından Albay Halit (Paşa) ile Kemalettin Sami (Paşa) ön saflarda yaralananlar arasında idi.

31. Mart. 1921 günü öğleden sonra Türk birlikleri saldırıya geçmişlerdi. Topçu birlikleri bile, siperlerden çıkarak düşmana karşı kılıçlarıyla savaşmaya başlamışlardı. O gece karanlıktan faydalanan düşman, birçok ölü bırakarak kaçmaya başlamıştı. Fakat kaçarken daha önce aldığı Türk kasaba ve köylerini yakıyor, halkı öldürüyordu.

Güneyde, Uşak'tan Afyon'a gelmiş olan Yunan kuvvetleri de daha sonra katıldıkları savaştan bir sonuç alamıyarak çekilmek zorunda kalmıştı. Düşman Afyon'u boşaltarak Aslıhanlar'da ve Dumlupınar'da toplanmıştı. Fakat burada yapılan savaşlarda da bir sonuç alamamıştı.

İnönü'nde bozulan Yunan Birlikleri Bilecik-Yenişehir-Bursa doğrultusunda çekilirken, yine bütün köy ve kentleri yakıyordu. Türk Kuvvetleri onları arkalarından izlemiş; pek çok tutsak ve savaş aracı almıştı.

2 — İkinci İnönü Savaşı'nın Türk Milletine

Kazandırdıkları

İkinci İnönü Savaşı, yurt içinde ve dışında birincisinden daha etkili olmuş; kurtuluş umudunun artmasını sağlamıştı. T.B.M.M. içinde, M. Kemal Paşa'ya karşı olanların da sesleri kesilmişti. İstanbul'da bu başarıyı öven

bazı gazetelerin kapatılmış olması da oradaki etkisini göstermektedir.

Savaşın kazanıldığı gün, T.B.M.M. Başkanı M. Kemal Paşa Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya (İnönü), 1. Nisan. 1921 tarihinde bir kutlama teli göndermişti.

Anlamı ve değeri bakımından tarihi önem taşıyan bu kutlama yazısında «... bütün tarih-i âlemde (Dünya Tarihinde) sizin İnönü Muharebe Meydanı'nda deruhde ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhde etmiş (üzerine almış) Kumandanlar ender (seyrek) görülmüştür...» diyerek onu öğmüş ve kutlamanın bir yerinde; «... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin mâkûs talihini de (Kötü bahtını da) yendiniz...» demişti. Türk Milleti'nin yüzyıllardanberi gülmeyen yüzü, artık gülümsemeğe başlamıştı.

İkinci İnönü Savaşı'nın sonunda siyasal alanda birçok bakımdan iyi sonuçlar alınmıştı. Bunlar şöyle özetlenebilir

1 — Türklerin, Yunanlılar'a karşı direneceği anlaşılmış; İtilâf Devletleri'nin Yunan kuvvetlerine güvenleri sarsılmıştı.

2 — İngilizler M. Kemal Paşa ile görüşerek, barış koşullarında yeniden bir anlaşmaya varmak isteğinde bulunmuşlardı. Bir yakınlık olarak Malta'da tutuklu bulundukları Türk'lerden kırk kişiyi bırakmışlardı.

3 — İtalyanlar 1. Haziran. 1921 de başlayarak, Konya-Burdur ve öteki yerlerdeki kuvvetlerini çekmiş, T.B. M.M. ile iyi ilişkiler kurmak isteğini göstermişlerdi.

4 — Fransızlar «Franklin Boullon»u özel olarak Ankara'ya göndermiş, Türkler'in isteklerini haklı ve yerinde bularak anlaşma olanakları aramışlardı. Bu arada 21. Haziran. 1921 de Zonguldak'ı boşaltmışlardı.

5 — Adapazarı 21. Haziran. 1921 de bir baskınla Türkler'e geçmişti.

C — Sakarya Savaşı (23.8.1920 - 13.9.1921)

1 — Sakarya Savaşı'nın Nedenleri

Bir maymunun ısırmasıyle ölen Yunan Kralı Aleksandr'ın yerine evvelce tahttan indirilmiş olan «Konstantin» geçmişti. Kendisini; son Bizans İmparatoru Konstantin'den sonra gelen XII.ci Konstantin olarak görüyor, Türkler'le Savaşı sürdürmek istiyordu. Oysa Yunan Halkı ve Ordusu umutsuz, bitkin bir duruma düşmüştü. Savaşı bırakmak istiyorlardı.

Kral Konstantin bu savaşı kendi eliyle yönetmek üzere yanına Başbakan «Gonaris»i de alarak Anadolu'ya geçti.

İngilizler kendilerine son bir umut besleyerek eskisinden daha çok yardımda bulunuyorlardı.

Kütahya'da ordu kumandanlarıyla birlikte yaptığı toplantıda; Yunan Generalleri Savaşı sürdürmenin doğru olmadığını bildirdikleri halde, Kral ve Başbakan hemen saldırıya geçilmesini istediler. Kral, kendisiyle konuşan batılı gazetecilere «... Burada sizlerle görüşecek vaktim yok. Ancak, 15. Eylül. 1921 de Ankara'da yapılacak törenden sonra orada görüşelim,» demişti. O törende giyeceği elbisesini de yanına almıştı. Yunan Milleti ve Ordusu savaş istemedikleri halde kırılları ve hükümeti böyle bir gurur içinde bulunuyordu. Yunanlılar işte bu moral bozukluğu içinde üstün kuvvetlerle Bursa'dan ve Uşak'tan Eskişehir-Ankara doğrultusunda saldırıya geçmişlerdi.

Türkler; hiçbir kaynaktan yardım görmüyorlardı. İkinci İnönü Savaşı'ndan bu yana az bir süre geçtiği için eksikliklerini tamamlayamamışlardı. Bu yüzden savunma yerlerini daha gerilerden seçmek zorunluğunda kalmışlardı. Kütahya ve Eskişehir bölgesindeki şiddetli savaşlardan sonra, burada direnmenin olanaksızlığından daha gerilere, Sakarya Nehri'nin doğusuna döğüşe döğüşe çekildiler. Kütahya, Afyon ve Eskişehir düşman eline geçmiş-

ti. Türk Kuvvetleri genişleyen savunma cephesinde çok yaygın bir durum almışlardı.

2 — Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığı :

Yunanlılar'ın ilerlemesi, yurt içinde ve dışında büyük yankılar yaratmıştı. T.B.M.M.'inde, ordunun geri çekilmesi ve komutanlar eleştirilmiş, onbeş kişilik bir gurubun cepheye giderek incelemeler yapması kararlaştırılmıştı.

T.B.M.M. uzun tartışmalardan sonra 5. Ağustos. 1921 de M. Kemal Paşa'nın «Türk Orduları Başkomutanı» olmasını ve vereceği emirlerin kanun niteliğinde bulunmasını kararlaştırmıştı.

Osmanlı Devleti'nde yalnız padişahlar Başkomutan olabilir. Savaşa çıkıldığı zaman padişah bu yetkisini en büyük komutana verir, ona «Başkomutan Vekili» denilirdi. T.B.M.M.'nin bu kararına göre, padişahlığın Başkomutanlık yetkisi; milletin seçtiği en üstün ve başarılı bir evlâdına vekil olarak değil, asıl olarak verilmişti. Böylelikle padişahlığın bu yetkisi elinden alınmıştı.

Başkomutan M. Kemal Paşa hemen cepheye gitmiş: savaşın özelliğine göre yapılacak işleri yerinde saptamıştır.

Türk ordusu insan gücü bakımından Yunan ordusundan az olmakla beraber savaş yeteneği üstündü. Yunan ordusu araç ve gereç yönünden İngiltere İmparatorluğu'nun bütün kaynaklarından faydalanıyordu. Türkler bu bakımdan da yalnız kendi olanaklarıyla yetinmek zorunda idi.

Sakarya Savaşı'ndan biraz önce Türkiye'ye gelen Fransa'nın eski bakanlarından «Franklin Bouillon» a Batı Cephesi gezdirilmişti. F. Bouillon, Eskişehir'de bir uçağın motor, gövde ve kanatlarının ne kadar ayrı bir ekleme gereçlerle tutturulduğunu görmüştü. Türk subayları'nın bu uçağı, hiçbir kaygı duymadan ve korkmadan kullandıklarına şaşmış; «... Bu ne büyük cesaret ve kahraman-

lıktır, elbette savaşı kazanırsınız,» demişti.

Başkomutan M. Kemal Paşa, meclisten aldığı yetkiye dayanarak orduya yardım için on emir yayınlamıştı. Her il ve ilçede «Tekâlif-i Millîye» (Millî Yardım Kuruluşu) meydana getirilmiş, Türk Ordusu'nun donatımı için tüm milleti yardıma çağırıyordu. Her evden birer kat çamaşır çorap ve çarık isteniyordu. Tüccarın elindeki her çeşit elbiselik kumaşlarla kösele, ip, kolan, kaşağı, urgan ve başka şeylerin % 40'ını karşılığı sonra ödenmek üzere orduya vermeleri bildiriliyordu. Arpa, buğday ve öteki tahıllara da el konmuştu. Her vatandaş elindeki taşıtlarla ayda bir, yüz kilometrelik yere savaş araçları taşıyacak; halkta bulunan bütün silâh ve mermiler üç gün içinde orduya verilecekti.

Türk Ordusu ancak böylelikle ve bu çeşit yardımlarla biraz olsun donatılabilmişti, saldıran Yunan kuvvetlerini böyle karşılayabiliyordu.

Sakarya Savaşı sırasında iki tarafın asker ve silâh gücü şöyleydi:

Savaşa katılanlar	Asker Sayısı	Makinalı Tüfek Sayısı	Top Sayısı	Uçak Sayısı
Yunan Ordusu	88.000	7.000	300	20
Türk Ordusu	55.000	700	177	2

Savaş Sakarya bölgesinde 110 Km. lik bir alanda 22 gün ve 22 gece aralıksız olarak sürmüştü. Türkler Kurtuluş ve yaşama ülküsü, Yunanlılar ise Büyük Yunanistan'ı kurmak için çarpşıyorlardı.

M. Kemal'in Başkumandanlık Savaş Yönetim yeri, savunma hattının çok yakınında, Alagöz'de idi. Birgün cephede ön savunma yerini incelerken atından düşmüş; kaburga kemiklerinden bazıları kırılmıştı. Fakat, kırıkla-

rını sardıktan sonra görevine devam etmiş ve bu durumda bile cepheden ayrılmamıştı.

Bu savaşa katılan Türk Komutanları'nın başlıcaları, İsmet (İnönü), Fevzi (Çakmak), Kâzım (Özalp), Şükrü Naili (Gökberk), Fahrettin (Altay), İzzettin (Çalışlar), Kemalettin Sami, Halit ve Derviş Paşalar ile Arif ve Selâhaddin Âdil Beylerdi. Burada adı yazılmamış büyük ve küçük rütbeli birçok komutan ve subayların büyük hizmetleri görülmüştü.

Yunanlılar Ankara'ya 50 Km. kadar yaklaşmışlardı. Top sesleri Ankara'dan duyuluyor ve kaygıyı artırıyordu. Meclis'in Kayseri'ye taşınması bile düşünülmüştü.

Türkler Sakarya Nehri'nin daha doğusuna çekilmişlerdi. Bu durum karşısında telâşlanan ve heyecanlananlara karşı M. Kemal Paşa dünya savaş tarihinde büyük bir değer taşıyan şu sözü söylemişti. «Savunma Hattı yoktur, savunma alanı vardır. Bu alan bütün Vatandır.» M. Kemal Paşa bu sözleriyle, «ordunun döğüşe döğüşe gerekirse en doğu sınır boyuna kadar çekilebileceğini ve son toprağımız alınmadan, son askerimiz yere serilmeden yenilmiş sayılmayacağımızı» anlatmak istemişti.

Fakat çekilen Türk ordusu karşısında Yunanlılar'ın ilerleyişi tehlikeliydi. Bunu sezen batılı bazı generaller, «Yunanlılar mezarına doğru gidiyor» demişlerdi.

Bu sırada Yunan ordusu'nun da gücü tükenmiş, açlıktan ve hastalıktan sarsılmaya başlamıştı. Artık ilerleyemiyor, bazı bölgelerde çekilme hazırlıklarına girişiyordu.

Bu durumu anlıyan Başkomutan M. Kemal Paşa, 10. Eylül 1921 günü Yunanlılar'ın sol yanına «Duatetepe»ye saldırı emrini verdi. Başarı sağlanınca, Türk ordusu tüm cephede saldırıya geçti. Sakarya Bölgesi'nde artık, büyük bir «Meydan Savaşı» başlamıştı.

Yunanlılar; şaşkın, karmakarışık bir durumda, gel-

dikleri yönde kaçmaya başladılar. 13. Eylül. 1921 de, Sakarya Meydan Savaşı yine Türkler'in zaferi ile bitmişti. M. Kemal Paşa düşmanın çok üstün olanakları karşısında kazandığı bu zaferle dünyaya yeni bir «Baş Komutan Örneği»ni vermişti.

Sakarya Savaşı'nı kazanan Başkomutan'ın o gün verdiği günlük emri şöyle bitiyordu: «22 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, ordumuzun yeni bir zaferi ile son bulmuştur.»

Kaçan düşman'ın bazı bölümleri Sakarya'da boğulmuş kurtulanlar kaçarken bile Türk köylerini ateşe vermekten, halkı öldürmekten çekinmemişti.

Yunanlılar «35.000» ölü ve yaralı bırakmışlardı. Türkler; «26.000» er, «10.000» subaydan fazla şehit ve yaralı vermişlerdi.

Türk subayları da en ön saflarda erleriyle birlikte omuz omuza döğüşmüş ve canlarını esirgememişlerdi. İşte bu savaş böyle kazanılmıştı.

Sakarya Meydan Savaşı'nın sonunda M. Kemal Paşa'ya «Gazilik» Ünvanı verildi. M. Kemal Paşa ve Fevzi Paşa askerliğin son aşaması olan Maraşallığa öteki komutanlar da birer üst rütbeye yükseltilmişlerdi.

Bu savaşta Yunan ordusu'nu yöneten Yunan Genel Kurmayı İkinci Başkanı «General Ksenofon Stratikos'un, anılarına yazdığı gibi «... Mustafa Kemal'in ve Türk Milleti'nin azim ve iradesine Yunan varlığı bütünü ile baş eğmişti.»

Sakarya, 1683 Viyana Bozgunu'ndan beri Avrupa'dan yüz geri ederek çekilen Türkler'in ilk kez düşman saldırısını kökünden kırdığı ve yüzünü yeniden batıya çevirdiği bir meydan savaşıdır.

3 — Sakarya Savaşı'nın Sonuçları:

M. Kemal Paşa, 19. Eylül 1921 günü T.B.M.M.'inde bu savaşı anlattığı sırada; Kurtuluş Savaşımızın tüm ama-

cını yeniden belirtmişti. Bu konuşmasında, «Biz Millî sınırlarımız içinde hür ve bağımsız yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti; her uygar millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve bağımsızlığının tanınması isteğinde kesin olarak direnecektir ve bütün davası da budur.» demişti.

Bu konuşma, meclisin kararı ile yabancı devletlere duyurulmuştu. Türk Ordusu'nun başarısı ile M. Kemal Paşa'nın bu konuşması, kısa zamanda her yerde büyük etki yaratmış ve yabancılar; Türk Kurtuluş Savaşı hakkındaki yanlış düşüncelerden sıyrılmaya başlamıştı.

Sakarya Zaferi'nin askerlik ve siyasal bakımdan sonuçlarını şöyle özetliyebiliriz:

1 — Yunan ordusu, artık saldıramıyacak bir duruma geldiğini anlamıştı. Hiç değilse bulunduğu yeri koruyabilmek için, Afyon surlarından kuzeye doğru kuvvetli bir savunma yeri hazırlamağa başlamıştı.

2 — Sakarya'dan sonra Afyon ve Eskişehir'e kadar olan yurt parçası yeniden ele geçmiş; milletin, Orduya ve Kurtuluş Savaşını yönetenlere karşı güveni artmıştı.

3 — Yunan kuvvetleri, Doğu Trakya'dan İstanbul'a doğru yapmak istedikleri baskın ve ilerleyişten vazgeçmiş; Yunan Halkı, Anadolu Rüyası'ndan umudunu kesmişti.

4 — Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve ona bağlı Ermenistan, Gürcistan ve Azerbeycan ile T.B. M.M. arasında; 13. Ekim 1921 de «Kars Anlaşması» yapılmış; doğu sınırı, bu devletlerin kesin olarak kabulü ile sağlam bir duruma getirilmişti.

5—Fransızlar'la 20. Ekim. 1921 de «Ankara Antlaşması» imza edilmiş; Kilikya ve çevresi Türkiye sınırlarına geçmişti. Böylelikle, Millî Misak; Rusya'dan sonra bu

devlet tarafından da kabul edilince, öteki İtilâf Devletleri arasında bir çözülme başlamıştı.

S.S.C.B. ne bağlı, Ukrayna ile Ankara'da 20. Ocak. 1922 de «Dostluk Antlaşması» imza edilmişti. Buhara'dan 7. Ocak. 1922 de gelen delege, M. Kemal Paşa ile görüşmüştü.

Böylece Rusya ve ona bağlı devletlerle doğu sınırı; Fransa ile de güney sınırı güvenlik altına alınmıştı. Türkiye'nin karşısında savaşacak düşman olarak yalnız İngilizler'in yardım ettiği Yunanistan kalmıştı.

4 — Ankara Anlaşması : (20. Ekim. 1921)

Fransa'nın doğu politikasındaki çıkarları, İngiliz ve İtalyanlar'la çalıştığından onlarla anlaşamıyordu. Bu devlet Kilikya'da Türkler'le giriştiği savaştan bir sonuç alamıyacağını da anlamıştı.

Bu bakımdan, Mayıs 1920 de Ankara Hükümeti ile Silâh Bırakışması yaparak T.B.M.M. Hükümeti'ni, kapalı da olsa kabul yönünde ilk adımı atmıştı. Bu ilgilenme o zaman bir sonuca bağlanmamıştı.

Fakat İkinci İnönü Zaferi'nden ve Ruslar'la yapılan Moskova antlaşmasından sonra Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndererek bir anlaşma olanağı aramaya çalıştılar. Yapılan görüşmelere zaman zaman katılan M. Kemal Paşa, Millî Misak'ın tanınması ve Kapitülâsyonların tüm olarak kaldırılması üzerindeki düşüncelerini açıklıyordu. M. Kemal Paşa «İstiklâli tam» kavramını Fransız delegesine çok açık olarak anlatmıştı. «... İstiklâli Tam, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin asıl ruhunu meydana getirmektedir. Bunda başarı göstereceğimize kanaat ve inancımız vardır. Biz yaşamak isteyen, onur ve şerefi ile yaşamak isteyen bir milletiz... Bilgili, bilgisiz ayrılmadan tüm millet bireyleri, bugün yalnız bir noktada toplanmış ve sonuna kadar kanını akıtmaya

karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesidir.» demişti.

Fransız delegeleri, T.B.M.M. Hükümeti ile onun başı olan M. Kemal'in, «Tam bağımsızlık düşüncesinden» hiç bir ödün (taviz) vermeyeceklerini anlamışlardı. Fakat bir süre daha bekleyerek Kuvvetimizin son ölçüsünü de görmek istemişlerdi.

Sonunda, Sakarya Meydan Savaşı'nda Türk gücünü iyice anlamış; 20. Ekim. 1921 de aşağıdaki koşulları kapsıyan Ankara Anlaşması'nı imza etmek zorunluluğunu duymuşlardı. Bu anlaşma özetle şöyledir:

1 — Türkiye ile Fransa arasındaki savaş son bulmuştur.

2 — Fransızlar, güneydeki Türk Toprakları'nı boşaltarak T.B.M.M. ne teslim edeceklerdir.

3 — Yalnız İskenderun ve Antakya (Hatay) bölgesi onların yönetiminde kalacak; fakat buradaki halkın Türk Kültüründen uzaklaştırılmaması için onlara özel bir yönetim uygulanacak, Türk Dili'nin konuşulması ve öğretilmesi sağlanacaktır.

4 — Suriye'de kalan Süleyman Şah'ın gömülü bulunduğu «Câber Kalesi» Türk toprağı sayılacaktı. Burada Türk Bayrağı dalgalanacak, Türk Nöbetçileri bulundurulacaktır.

T.B.M.M. bu anlaşma ile emperyalist devletlerden biri olan ve Sèvres Tasarısını düzenleyen kuvvetlerden birine, kendi varlığını kabul ettirmiş; onu karşısında düşman gücü olmaktan uzaklaştırmıştı.

5 — Emperyalist Devletlerin Barış İstekleri:

Paris Konferansı

Türkler'e karşı üçüncü kez Sakarya'da yenilen Yunanlılar'a İtilâf Devletleri'nin güvenleri kalmamıştı.

Sakarya Savaşı'ndan altı ay sonra, 22. Mart. 1922 de İtilâf Devletleri Türkiye ve Yunanistan'ın aralarında

Silâh Bırakışması yapmalarını bildirdiler. Yunanlılar; Afyon - Kütahya Eskişehir doğusunda sarp dağlara dayanan siperlerde savunmaya çekilmişler, ilerlemekten umutlarını kesmişlerdi. İtilâf Devletleri isteklerinde «iki kuvvet arasında 10 Km. lik tampon bir bölge bulundurulmasını; hiçbir yere asker ve araç taşınmamasını; bu durumun Kendilerinin ayıracakları komisyonlarla kontrol edileceğini» ileri sürmüşlerdi.

Böylelikle, Türkler'in saldırı hazırlıklarına engel olacak, Yunanlılar'a vakit kazandırmış bulunacaklardı.

M. Kemal Paşa, «Ordunun yabancı kontrolunu kabul edemeyeceğini» bildirmeğe hazırlandığı günlerde, İtilâf Devletleri iki nota göndererek barış esaslarını da bildirdiler. Paris'te toplanan İtilâf Devletleri'nin Mart. 1922 tarihli ikinci tekliflerinden, İstanbul Hükümeti ile görüş birliğine vardıkları anlaşılıyordu.

Bu barış isteklerinde de Millî Misak'ın tümünü kapsamayan, tam bağımsızlığa uygun düşmeyen koşullar yer almıştı.

T.B.M.M.; 5. Nisan. 1922 de, «barış isteğinde olduklarını, fakat memleket boşaltılmadan bu işe girişemeyeceklerini» bildirdi. İtilâf Devletleri bunu kabul etmeyince, Paris barış istekleri bir sonuca bağlanamadı.

İstenilen barışın ancak, Türk Ordusu'nun kesin zaferi sonunda yapılabileceği bir kez daha anlaşılmıştı.

D — Türkler'in Büyük Saldırısı (Büyük Taarruz)

Yukarıda çeşitli konularda belirtildiği gibi, Sakarya yenilgisinden sonra Yunan ordusu, Eskişehir - Afyon demiryolunun doğusuna çekilmiş; savunma düzeni almıştı. Afyon cephesi savunmanın en yoğunlaştığı bölge idi. Siperler kazılmış, önleri tel örgüler ve ağır silâhlarla örülmüştü. Yunanlılar, Türkler'in ergeç saldırıya geçeceklerini düşünüyorlardı.

1 — Hazırlık ve Amacı:

T.B.M.M. Hükümeti ve Başkomutanlık, son umudunu bu saldırıya bağlamıştı. Halk'da, bütün varlığı ile bunu istemekte idi. Yeni bir yasa çıkarılarak bütün milletin yardımı istendi. Bir kez olmak üzere her kişinin köylerde 50, kent ve kasabalarda 100 kuruş vermesi öngörülmüştü.

Ordunun insan sayısı çoğaldığı için beslenme ve donatma gideri çok artmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Afyon'dan kuzeye çekilecek çizginin batısındaki yerler düşman elinde bulunduğundan bu bölgeden asker alamadığı gibi, hiçbir yardımda göremiyordu. Savaşın insan ve araç yardımı ile her çeşit gider yükü, bu çizginin doğusundaki yaklaşık 8 milyon yoksul halkın omuzlarında idi.

Türkler'in büyük saldırıya geçeceği günlerde iki tarafın kuvvet araçları şöyle idi :

Savaşa Katılanlar	Asker Sayısı		Makinalı Tüfek Sayısı	Top Sayısı	Uçak Sayısı
	Piyade	Süvari			
Yunan Ordusu	195.000	5.286	4.100	547	12
Türk Ordusu	186.000	15.000	2.800	325	5

Türk kuvvetleri, Afyon karşısında yoğun bir halde bulunmakla beraber daha kuzeye doğru da bir şerit halinde uzatılmıştı. Afyon'un güneyinde Ilgın'da, Türk Süvari Kolordusu yerleştirilmişti. İlk plânlar hazırlandıktan sonra Başkomutan, bütün Komutanlarla bir maç seyretmek bahanesi ile Akşehir'de toplanmış; onların da düşüncelerini almıştı. Tedbir olarak yol ve köprüler onarılmış, casusların cepheye sızmasına titizlikle önem verilmiş, İstanbul'la telgraf ve her çeşit görüşme kesilmiş, bütün

komutanların cepheye gidip gelmelerinin gizli tutulmasına önem verilmişti.

2 — 26 Ağustos ve Başkomutanlık Meydan Savaşı.

Bu sırada İngiliz Kurmayları; yapacakları yardım için Yunan cephesinde inceleme sonunda cepheyi çok kuvvetli bularak Türkler'in, Yunan savunmasını uzun süre aşamıyacaklarını» bildirmişlerdi.

20. 8. 1922 de Başkomutan Çankaya'da bir ziyafet verileceğini yayınlayarak çevreyi oyalarken, kendisi Batı cephesi'nin yönetim yeri olan Akşehir'e gelmişti. Başkomutanlık savaş yönetme yeri, olarak cepheyi çok yakından izliyebileceği «Kocatepe» yi seçmişti. Türk Topçuları gündüzden, gece ateş edecekleri hedefleri saptamıştı. Ordu, bütün gücü ile 26. Ağustos. 1922 sabah «4.30» da başlayan topçu ateşinin altında saldırıya başlamıştı. (Kalecik Sivrisi, Beştepe, Yarıkkaya, Belentepe, Tınaztepe) Türk kuvvetlerinin ellerine geçmişti.

Tınaztepe ile Çiğiltepe'nin alınması biraz güç olmuştu. Çiğiltepe'yi ele geçirmek üzere görevli olan 57 ci Tümen Komutanı Albay Reşat Bey, öteki tepeler Türk kuvvetlerine geçtiği halde Çiğiltepe'ye Türk Bayrağı'nın dikilmemesine çok üzülmüş, (Görevini yapmakta gecikmesinin üzerinde yarattığı duygusallıkla) intihar etmişti. Kısa bir süre sonra Çiğiltepe'de Türk Bayrağı yükselmiş, fakat Kahraman Reşat Bey kurtarılamamıştı.

O gün Afyon'daki düşman dayanışması kırılmış; Süvarilerimiz Afyon'un güneyinden Ahır dağlarını aşarak demiryolu köprülerini yıkmış, telgraf hatlarını bozmuş, düşmanın kolayca kaçmasını ve geriden yardım almasını önlemişti.

27. Ağustosta Afyon cephesi olduğu gibi çökmüştü. Düşmanın iki kolordusu Dumlupınar'da Türk kuvvetleri tarafından sarılmaktaydı. Bozulan bütün Yunan kuvvetleri burada toplanıyordu..

30. Ağustos günü Dumlupınar'da Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği çok çetin savaş'ta düşman ordusu tümü ile yok edilmişti. Bu savaş tarihimize «Dumlupınar Meydan Savaşı» ya da «Başkomutanlık Meydan Savaşı» adı ile geçmiştir.

M. Kemal 1. Eylül sabahı Çal ilçesi'nde cephede bir kağıt üzerinde açtığı haritaya bakarak «Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir İleri!» diye biten günlük emrini vermişti. Türk orduları durmadan döğüşerek batıya doğru akıyordu.

Yunan orduları Başkomutanı «Trikopis», Genel Kurmayı ve çoğu yüksek rütbeli 300 subay, 2. Eylül 1922 de Uşak yakınlarında tutsak edilmişlerdi Tutsak Yunan Başkomutanı bir savaş çadırında, Türk orduları Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından dostça karşılanmıştı. Kılıcı teslim alınmış, sömürgeci devletlere dayanarak haksız yere saldıranların sonucu, bütün dünyaya bir daha gösterilmişti.

Türk Ordusu yurduna saldıran düşmana son ve kesin vuruşunu yaptıktan sonra, Afyon'dan Ege Denizi'ne döğüşerek, dinlenmeden, 14 günde ulaşmış; İzmir'e kavuşmuştu.

Türkler İzmir'e 9. Eylül 1922 sabahı saat 10'da girmişlerdi. 15. Mayıs 1919 da İzmir'in işgal edildiği ve ilk kurşunun ilk atıldığı günden bu yana üç yıl, üç ay, yirmi dört gün geçmişti.

18. Eylül 1922 de Türk yurdu bütün Yunan kuvvetlerinden temizlenmişti.

Bu son savaş sırasında düşman, sayısız savaş aracı ve gereci bırakmış; yüzbine yakın insan kaybetmişti. Buna karşılık Türk ordusu 7500 yaralı 2500 şehit vermişti.

Gazi M. Kemal Paşa, bu zaferden konu ederken, «... bu eser, Türk Milleti'nin hürriyet ve bağımsızlık düşüncesinin ölmez bir anıtıdır. Bu eseri meydana getiren bir mil-

letin evlâdı, bir ordunun Başkomutanı olduğumdan ilelebet (Sonsuzluğa kadar) mesut ve bahtiyarım» demişti.

3 — Mudanya Silâh Bırakışması : (11. Ekim, 1922)

Yunanlılar'ın denize dökülmesiyle Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nda bulunan İtilâf Devletleri telâşa düşmüşlerdi. Hem Türk Ordusu ile çatışmak istemiyor; hem de bulundukları yerlerden özellikle Boğaz'lardan ayrılmıyorlardı. İngiltere gerekirse Türkler'le savaşmak üzere kendi dominyonlarından Kanada, Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda ile Romanya, Yugoslavya, Fransa ve İtalya devletlerine baş vurmuştu. Sonunda Fransızlar araya girmiş ilkönce «Franklin Bouillon»'u, daha sonra Fransızlar'ın İstanbul Temsilcisi General Pelle'yi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e göndermişler. Uzun görüşmelerden sonra Mudanya'da, Silâh Bırakışması toplantısının yapılmasına karar verilmişti.

Bir yanda Türkiye adına Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, öte yanda İngiltere adına General Harrington, Fransa adına General Charpy, İtalya adına General Monpelli ve Yunanistan adına General Mazarakis bulunmuştu.

Yedi gün süren görüşmeler çetin olmuştu. 11. Ekim. 1922 Çarşamba günü saat 18.00 de, bugün Mudanya'da müze olarak kullanılan binada imzalanan «Mudanya Silâh Bırakışması»nın koşulları özetle şöyledir.

1 — Yunan kuvvetleri Doğu Trakya'yı, Meriç'in sol kıyısına kadar onbeş gün içinde boşaltacaktır.

2 — Yunan memurları boşaltılan yeri itilâf devletleri görevlilerine, onlar da Türk memurlarına teslim edecek; bu işlem otuz günlük süre içinde bitirilmiş olacaktır.

3 — T.B.M.M., Barışın imzasına kadar doğu Trakya-da, subay kadrosu ile birlikte ancak 8.000 jandarma bulunduracaktır.

4 — İstanbul ve Boğazlar T.B.M.M.'nin yönetimine

bırakılacak; fakat itilâf kuvvetleri, barışın sonuna kadar İstanbul'da kalacaktır.

Bu silâh bırakma anlaşması, büyük zaferin doğal ve haklı bir sonucudur. Doğu Trakya! Savaş yapılmadan Türkler'e geçmiş, İstanbul ve Boğazlar'da Türk egemenliğine bırakılmıştı.

Mudanya Silâh Bırakışması, Mondros Silâh Bırakışması ile karşılaştırılınca, Türk Milleti'nin neler kazandığı açıkça görülmektedir.

Böylece, büyük devletler'in özellikle Rusya ile İngiltere'nin çıkarlarını yakından ilgilendiren «Tuzlu Su Yolu» ya da, «sıcak denizlere ulaşma yolu» denilen İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın her iki kıyısı yeniden Türk egemenliğine geçmişti.

Amerikan Tarihçisi Frank H. Simonds yayınladığı «Harp Sonraları Avrupa Tarihi» adlı kitabında Mudanyadan konu ederken, (Avrupa'nın Asya karşısında bu kadar utandırıcı teslim oluşu hiç bir zaman görülmemiştir) demektedir.

Uzun süredir İngiltere Başvekilliği'ni yapan, onlara Birinci Dünya Savaşını kazandırmış olan (Lloyd George) Loit Corç bu olay üzerine Başvekilliğinden düşmüş ve bir daha politikaya girememiştir.

4 — Saltanatın Kaldırılması:

Mudanya Silâh Bırakışmasından sonra; İtilâf Devletleri, T.B.M.M. Hükümetini Lozan'da barış konferansı-na çağırmışlardı. Barış için hazırlık yapılırken, şaşkın bir durumda olan İstanbul Hükümeti de konferansa çağrılmasını istemişti. Padişahlık yönetimi'nin hiçbir görevi kalmadığı halde; o yine varlığını Türk Milleti'nin bir organı saymakta, yine ikilik yaratmakta idi. Bu tutum, İtilâf Devletleri'nin işine yaradığı için onlar da Konferansa hem Ankara hem de İstanbul Hükümetlerini çağırmışlardı.

T.B.M.M. bu ikiliğe son vermek istedi. Aslında, T.B. M.M.'nin 23. Nisan. 1920 de kurulması ve «Egemenlik Milletindir» ilkesini kabul etmesiyle kişisel yönetime son verilmişti. Saltanat hiçbir anlam taşımaz duruma düşmüştü.

Oysa, Osmanlı Devleti'nin son sadrâzamı olan Tevfik Paşa ve Hükümeti'nin Lozan'a çağrılmayı istememesi, kabul etmemesi gerekirdi. T.B.M.M.'nin açıldığı günlerde Anayasa niteliğinde kabul ettiği karara göre «Padişah ve Halife'nin durumu, içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulduktan sonra yine T.B.M.M.'nin vereceği kararla belirtilecek» idi. İşte bu kararın uygulanmasına geçmek zamanı gelmişti. Milletın Kurtuluşuna engel olmuş, O'nun düşmanları ile işbirliği yapmış bir Padişaha ve böyle bir rejim nasıl kalabilirdi? Bu amaçla 66 Milletvekili T.B.M.M.'ne bir önerge vererek durumun görüşülmesini ve Saltanat Rejimi'ne son verilmesini istediler.

Önerge Mecliste karma Komisyonunda görüşüldü. Bu Komisyonunda bazı kişiler Türkiye'nin sultansız olamayacağını, Saltanatın Halifelik'ten ayrılamayacağını savunuyorlardı.

Komisyon görüşmelerini odanın bir köşesinde izleyen Meclis Başkanı Gazi M. Kemal Paşa, komisyon Başkanı'ndan söz alarak ve önündeki sıranın üstüne çıkarak yüksek sesle; «... Türk Milleti Egemenliği ve saltanatı kendi eline almış bulunuyor. Bu artık olmuş bitmiş bir iştir. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse fikrimce uygun olur. Aksi takdirde yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.» demişti. Bu konuşma üzerine Komisyon; daha sonra da Meclis, öneriyi 1. Kasım. 1922 tarihinde oy birliği ile kabul ederek saltanat rejimini kaldırmıştı. Böylece, 1299 yılından beri süregelen Osmanlı Sülâlesi'nin saltanatı 623 yıl sonra 1922 de kaldırılmıştı.

Kabul edilen bu yasada; «Egemenliğin kayıtsız şartsız ve bölünmez olarak T.B.M.M. de bulunduğu» belirtildikten sonra «İstanbul'daki kişisel saltanata dayanan Hükümetin 16. Mart, 1920'denberi tarihe gömülmüş» sayıldığı da yer almıştı.

Kanunun ikinci maddesinde «Halifeliğin Osmanlı Sülâlesi'ne ait olarak kaldığı; bu makama T.B.M.M. tarafından Osmanlı Sülâlesi'nden bilgi ve karakterce en kuvvetli ve en iyi olanının seçileceği» belirtilmişti.

1. Kasım, 1922 de çıkarılan bu yasa üzerine Ankara T.B.M.M. Hükümeti, 4. Kasım, 1922 de yönetimi tümü ile ele almıştı.

Osmanlı Devleti'nin 36 cı Padişahı VI ci Mehmet Vahidettin'in üzerindeki «Padişahlık» kalkmış, kendisi yalnız «Halife» olarak kalmıştı. Fakat, Vahidettin, çok zor durumda bulunuyordu. Yaptığı hiyanetlerle Türk Milleti'nin yüzüne bakacak ve hesap verecek durumda değildi.

Halife Vahidettin 17. Kasım 1922 de Britanya Devleti'ne sığınarak bir İngiliz zırhlısı ile memleketten kaçmıştı.

İlk önce İngiliz yönetimindeki Malta Adası'na, oradan Hicaz'a gitmişti. Öteki İslâm memleketlerine Halifeliğini kabul ettirmek istiyordu. Fakat Halifeliğe hiçbir İslâm Toplumu değer vermiyordu. Bir süre daha dolaştıktan sonra, 65 yaşında iken, 1926 yılında San-Remo'da öldü. Cenazesi Suriye'nin Şam şehrine götürülerek oraya gömülmüştür.

Vahidettin Osmanlı Padişahları içinde, saltanatını korumak bahasına vatan ve milletine en büyük kötülüğü yapmaktan çekinmemiş; korkak, şüpheli ve kişisel yönü olmayan biri olarak tanınmıştır.

II

Siyasal Başarılar, Lozan Barışı ve Sonuçları (24. Temmuz, 1923)

A — Lozan Barışı ve Koşulları :

Mudanya Silâh Bırakışması bitiminde İtilâf Devletleri T.B.M.M. Hükümeti'ni Lozan Kenti'nde barış konferansına çağıracaklarını bildirmişlerdi. Yukarıda açıklan-
dığı gibi konferans'a hem Ankara; hem İstanbul Hükümeti'ni çağırmaları T.B.M.M. tarafından hoş karşılanma-
mış; bu olay Osmanlı saltanatının 1. Kasım. 1922 de ka-
bul edilen bir yasa ile kaldırılmasını çabuklaştırmıştı.

Konferans'a T.B.M.M. Hükümeti 27 kişilik bir kurul
ile katılmıştı. Kurulun Başkanlığı'na, Dışişleri Vekili bu-
lunur İsmet Paşa getirilmişti.

Lozan Konferansı iki bölümde tamamlanmıştı. Birin-
ci Bölüm; 20. Kasım. 1922 de toplanmış iki buçuk ay ka-
dar sürmüştü. Fakat «Musul meselesi, İngiliz Mezarlıkla-
rı'nın durumu, Trakya'da bulundurulacak asker, Adli
kapitülâsyonlar, Birinci Dünya Savaşı ödentisi kapitülâs-
yoncu Devletler'in yeniden ayrıcalık hakları isteminde bulun-
maları, Osmanlı borçlarının bölüştürülmesi ve Yunanlı-
lardan bizim istediğimiz savaş ödentisi konularında bir
anlaşmaya varılamadığı için konferans 4. Şubat. 1923 de
dağılmıştı.

Lozan Toplantısı'nın ikinci bölümü yine İtilâf Dev-
letleri'nin T.B.M.M.'ini çağırmaları üzerine 24. Nisan. 1923
de başlamış; 24. Temmuz. 1923 tarihine kadar üç buçuk
ay sürmüştü.

Konferansa İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan,

Romanya, Yugoslavya delegeleri katılmış; ayrıca Boğazlar konusunda Rusya ile Bulgaristan'da bulunmuştu.

Görüşülen konularla doğrudan doğruya ilgisi bulunmamakla beraber A.B.D., Çin, Polonya ve diğer bazı devletler gözlemci üye bulundurmuşlardı.

Bu toplantı daha iyi bir anlayışla yürütülmüş, olumlu bir sonuca bağlanmıştı.

İmza töreni Lozan Üniversitesi'nin Rumini Sarayı'nda 24. Temmuz. 1923 te, İsviçre Cumhurbaşkanı'nın söylevi ile başlamıştı.

Saat 15.09 da anlaşmayı önce T.B.M.M. Hükümeti adına Dışişleri Vekili ve Türk Delegeleri Başkanı İsmet Paşa (İnönü) imzalamış, daha sonra ilgili devletlerin delegeleri imza etmişti.

Barışı imza ettiği kalem İsmet Paşa'ya Gazi Mustafa Kemal Paşa vermişti. İsmet Paşa yurda dönünce bu kalem, İstanbul Üniversitesi'ne armağan etmiştir.

a — Lozan Barışı'nın Önemi:

1 — Lozan Barışı ile Musul ve Hatay dışındaki Millî Misak sınırları gerçekleşmiş ve bütün devletlerce kabul edilmiştir.

(Musul ve Hatay konularının çözümlenmesi ileride ayrıca görülecektir.)

2 — Osmanlı Devleti'nin artık tarihe karıştığı Anadolu ve Trakya'daki toprakların üzerinde yalnız Türk Millî varlığını egemen bulunduğu bütün dünyaca onaylanmış ve belgelenmiştir.

3 — Sağlam temeller üzerine atılan Yeni Türk Devleti, dış düşmanlarla olan ilişkisini böylece tamamlamış; bundan sonraki: çalışmalarını iç konulara, özellikle devrimlere yöneltmişti.

b — İtilâf Devletleri'nin İstanbul'dan Çekilmesi.

İtilâf donanması, 13. Kasım. 1918 de İstanbul sularına girmiş ve kısa bir süre sonra İstanbul'un bazı yer-

lerinde karakollar kurmuştu. Daha sonra, hazırladıkları ağır koşullu bir barışı kabul ettirebilmek amacı ile 16. Mart. 1920 de İstanbul'u işgal etmişlerdi.

11. Ekim. 1922 de imzalanan Mudanya Silâh Bırakışması ile İstanbul ve Boğazlar'da Türk egemenliği kabul edilmiş; ancak İtilâf Devletleri'nin İstanbul'dan ayrılması, barıştan sonraya bırakılmıştı.

Lozan Barışı, yeni seçilmiş bulunan, T.B.M.M. tarafından 23. Ağustos. 1923 te onaylanmıştı. İtilâf Devletleri barış sonunda İstanbul'u bölüm bölüm boşaltmaya başlamışlardı. Son bölüm, 2. Kasım. 1923 de Dolmabahçe Meydanı'nda Türk Bayrağını selâmlayarak çekilip gitmişlerdi.

Düşman Donanması Çanakkale Savaşı'nda, üstün bir kuvvetle saldırdığı halde Boğaz'ı geçememiş ve İstanbul'a girememişti.

Fakat, Mondros Silâh Bırakışması ile, Türkler'in silâhları ve donanması elinden alınınca, karşılarında hiç bir direnme kalmadığından 13. Kasım. 1918 de İtilâf Devletleri'nin 60 parçadan oluşan donanması gelerek İstanbul sularında demirlemişlerdi. Bu sırada, Suriye cephesinden İstanbul'a dönen Yıldırım Orduları Gurubu Komutanı M. Kemal Paşa, bu donanmayı İstanbul önünde görünce «... geldikleri gibi gideceklerdir» demişti. İşte, büyük kurtarıcının o tarihte söylediği bu söz yerine gelmiş; düşman kuvvetleri ve donanması geldiği gibi İstanbul'u ve Türkiye'yi bırakıp gitmişti.

Kurtuluş Savaşı'nın Millî Ordusu; üç yıl, yedi ay, yirmi gün ayrılıştan sonra 6. Ekim 1922 de halkın coşkun gösterileri arasında, İstanbul'a girmişti.

E — Cumhuriyet'in Kabulü ve Halifelik'in Kaldırılması
a — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yenilenmesi.

Birinci Büyük Millet Meclisi, birçok görüş ayrılıklarını taşıyan üyelerden oluştuğu halde memleket ve mil-

let davasında birleşmesini bilmiş; şerefli, örnek bir görev yaparak dış düşmanlardan kurtuluşu sağlamıştı.

Fakat Lozan Konferansı'nın toplanacağı ve Saltanat Yönetimi'nin kaldırılmasını izleyen günlerde mecliste, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu ileri düşüncéyi savunanlara karşı bir tutum başlamıştı.

Oysa yapılacak daha birçok işler vardı. Memleket dış düşmanlardan kurtulmuş, sıra iç düşmanlara gelmişti. O günkü meclis ile yeni davranışlara girilemeyeceği açıkça görülüyordu.

I ci T.B.M.M. 1. Nisan. 1923 de yeniden seçime gitme kararı alarak dağılmıştı.

1 — Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Dönemi.

Gazi M. Kemal Paşa, yeni meclisin devrimci kişilerden oluşmasını düşünerek «Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti» adına dokuz ilkeyi kapsayan bir bildiri yayımlamıştı. Bu dokuz ilkeyi benimseyen cemiyet tarafından aday gösterilmişti. Seçimler yapılmış, cemiyetin adayları kazanarak yeni meclis kurulmuştu.

Yeni Meclis 11. Ağustos. 1923 de toplanmıştı. O sırada İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olan Rauf Bey (Orbay), Mustafa Kemal Paşa ile düştüğü düşüncé ve görüş ayrılıkları yüzünden bu görevinden istifa etmişti. Yerine yasa gereğince Meclis Başkanı'nın aday gösterdiği Ali Fethi Bey (Okyar) meclis tarafından seçilerek 13. Ağustos. 1923 de İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı'na getirilmişti.

Bu Meclis 23. Ağustos. 1923 de Lozan Barışını onaylamıştı.

2 — Ankara'nın Başkent Oluşu:

Padişahlık kaldırıldığı halde Halifelik henüz görevi başında bulunduğu ve İstanbul'da oturduğu için Başkent konusu çözümlenememiş, İstanbul'un yine «Paytaht» olarak kalacağı sövlenileri ortalıkta yayılmıştı.

Tutucu Gurubun bütün istediği de bu idi. Bu sırada İsmet Paşa (İnönü) ve ondört arkadaşının Başkent'in «Ankara» olması hakkındaki önermeleri 13. Ekim, 1923 B.M. M.'de görüşülerek kabul edilmişti.

Bu tutumu, yeni Türk Devleti'nin «Osmanlılık» ile hiç bir ilgisi kalmıyacağını göstermesi bakımından da önemli idi.

3 — Cumhuriyetin Kabulü:

Gazi M. Kemal Paşa seçimlerden sonra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni parti olarak örgütleyerek 9. Eylül 1923 te «Halk Partisi»ni kurmuştu. Halk Partisi mecliste tek parti olarak bulunuyordu.

Kısa bir süre sonra Halk Partili bazı Milletvekilleri çeşitli nedenlerle, yapılan yeniliklerin karşısına çıkmış, tutucu ve çıkarıcılarla birleşmişlerdi. Fethi Bey'in kurduğu Hükümeti her fırsatta kusurlu bularak amansız eleştirilerle yıpratıyorlardı.

Bu sırada Meclis İkinci Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı için seçim yapılması gerekiyordu. Fakat ne parti ne de Meclis adaylar üzerinde anlaşılamıyordu. Bakanların Meclis tarafından teker teker seçilmesi, eskidenberi çok zorluklar çıkarıyordu. Aynı zorluk yine başgöstermiş, ortaya Hükümet Bunalımı olarak çıkmıştı. Böyle bir usul hiçbir devlet yönetiminde görülmemiştir.

Türkiye'nin Hükümet biçimi de belirgin değildi. T. B.M.M. Başkanı elçi kabul etmek ve tayin etmek yasaları uygulamak, memleketi temsil etmek yetkilerine sahip bulunduğu halde kendisine Devlet Başkanı denmiyordu. Devlet Başkanı kimdi? T.B.M.M.'nin ne ilk katarında, ne de 1921 Anayasası'nda padişah'ın yetkilerinden, devletin «Başında» bulunmasından konu edilmemiştir.

Aslında rejimin değişeceği, saltanat'ın kaldırılacağı, kişisel yönetime son verileceği, «Egemenliğin Millet'in olacağı», daha Amasya Genelgesinde belirtilmiş, Erzurum

Kongresinde kararlaştırılmış; Sivas Kongresi'nde daha açıkça yer almıştı.

Özellikle; T.B.M.M. nin ilk kararında «Bu meclisin, Türk Milleti'nin gerçek temsilcisi olduğu, bunun üzerinde başka bir kuvvet tanınmadığı» belirtilmişti. Bu açıkça Saltanat Yönetimi'nin sonu ve Cumhuriyet Rejimi'nin başlangıcı demektir.

Fakat o zamanki ortam düşünülerek rejimin adı açıklanamamış; iç ve dış düşmanların bunu bölücü propaganda konusu yapmalarına meydan verilmek istenmemişti.

Bu nedenle de 1. Kasım. 1922 de saltanat kaldırıldığı halde Cumhuriyet'ten söz edilmemişti. Yabancı devletler bile Lozan'daki Türk Delegeleri'ne «... Sizin devlet şekli-
rız nedir? Meclis Başkanınız var, fakat devlet başkanınız yok. Demek ki, siz başka bir devlet başkanı bekliyorsunuz» demişlerdi.

Gazi M. Kemal Paşa, artık yeni rejimin adının konması zamanının geldiği kararında idi.

Bunalımın artışı Hükümeti çalışamaz duruma getirdiği gibi yeniliklerin karşısında olanların cesaretlerini artırıyor ve yapılacak işlere engel oluyorlardı.

Gazi, Parti Gurubu'nda konuşarak konunun Hükümet bunalımı değil, rejim bunalımı olduğunu belirtti.

28/29 gecesı Çankaya'da yakın arkadaşları ile konuşarak «yarın Cumhuriyeti kabul edeceğiz» dedi. Bu sözler, orada bulunanlarca da kabul edildi. O gece İsmet Paşa ile birlikte 1921 Anayasasına bazı maddeler ekliyen ve bazı maddelerini değiştiren kanun tasarısını hazırladılar. Bu tasarı ertesi günü parti gurubunda görüşülerek kabul edildi. O gün saat 18.00 de toplanan B.M.M. Parti teklifini ilgili encümene vererek gerekli incelemeler yapıldı.

Gelen teklif okunarak 29/30 gecesı saat 20.30 da kabul edilmişti. Milletvekillerinden Mehmet Emin Yurda-

kul'un teklifi üzerine meclisin bütün üyeleri, ayakta «Yaşasın Cumhuriyet» sözlerini, sevinç gözyaşları arasında üç kez söyleyerek alkışladılar.

Türk Milleti, 29. Ekim 1923 Pazartesi saat 20.30'da Cumhuriyet Yönetimi'ne kavuşmuş oldu.

Arkasından Cumhurbaşkanı seçimine geçildi. İkinci Başkan olarak meclisi yöneten İsmet Paşa; seçime katılan 158 milletvekilinin oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı'na seçildiğini açıkladı.

Gazi M. Kemal Paşa, T.B.M.M.'ne ve Türk Milletine teşekkürlerini bildirdi Bu konuşmasını «Türkiye Cumhuriyeti mes'ut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.» diye tamamlanmıştı.

Ertesi günü Cumhurbaşkanı düzeltilen Anayasa gereğince yeni kabineyi kurmaya Malatya Milletvekili İsmet Paşa'yı görevlendirmişti. Kabine kısa sürede kurularak normal çalışmalarına başlamış ve bunalım sona ermişti.

b — Türkiye de Halifeliğin Kaldırılması (3. Mart. 1924)

1 — Halifelik Anlamı :

İslâm Peygamberi Muhammed, dinin Başımamı ve «Müslüman Arap Devleti» nin başkanı idi.

Ölümü üzerine yerine 632 yılından başlayarak sırasıyla Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali seçimle bu göreve getirildiler. Bunlara (Peygamber Muhammed'in yerine geçen) anlamına «Halife» denilmiştir.

Halife, Peygamberin vekili olduğu için kutsaldı. Din işlerinin sorumlusu ve bütün müslümanların koruyucusu idi. Aynı zamanda, yeni Arap Devleti'nin ekonomik, sosyal, askerlik, maliye, hukuk gibi tüm yönetim işlerinden de sorumlu bulunuyordu. Bu açıklamaya göre Halife;

İslâm Devletinin baş yöneticisi ve seçimle getirildiği için «Cumhurbaşkanı» idi.

İlk Halifeler İslâm toplumu içinde hakseverliği, adaleti ile tanınmış; bilgili, yönetim yeteneği denenmiş, sağlık durumları yerinde olanlar arasından seçiliyordu. Bazı kaynaklara göre Peygamber Muhammed'in bağlı olduğu «Kureys Kabilesi»nden olması da koşullar arasında bulunuyordu.

Muâviye zor kullanarak ve kan dökerek 661 yılında kendisini Halife kabul ettirmiş, Suriye'de Şam kentini başkent yapmıştı. Böylece seçim usulü bozulmuş ve oğlunun «İnci Yezit» adıyla yerine geçmesini sağlamıştı. Böylelikle Müslüman Arap Devleti'nde Halifelik, saltanat yönetimi durumuna getirilmişti.

Muâviye'nin kurduğu yeni rejim «Emevî Saltanatı» olarak adlandırılmıştı. Artık seçim usulü kaldırıldığından halifeler için aranan koşullar da ortadan kalkmıştı.

750 yılında, yine «Kureys Kabilesi» aslından olan «Abbas Oğulları», Emevî Saltanat'ına son vererek Bağdat başkent olmak üzere yeni bir saltanat kurdular. Bunlara da halife deniyordu.

Halife, Tanrısal konularda Peygamber'in vekili sayıldığı için yeni kurulan ve bağımsızlık kazanan Müslüman Türk Devletleri'nin de kutsal tanındıkları bir makamdı. Fakat bu bağlılık tinsel (mânevi) olmaktan ileri geçmiyordu.

Abbasi Halifeliği başladığı sırada, Emevî soyundan biri İspanya'ya kaçmış ve oradaki müslümanların başına geçerek ayrı bir «Endülüs Emevî Devleti»ni kurmuştu. Bir süre sonra bu saltanatın başındakiler de kendilerini Halife olarak ilân ettiler.

909 yılında, Afrika'nın Kuzey batısında Peygamberin kızı «Fatma» soyundan geldiğini ileri süren biri, «Fatimî Devleti»ni meydana getirdi. Bunlar da kendilerini

Halife olarak tanıtınca, islâm dünyasında üç ayrı halifelik doğmuştu.

Türkler kendilerine daha yakın olan Abbasî Halifeleri'ni tanıyorlardı. Daha sonra Türk Devletleri'nin hükümdarları ya da Abbasî yönetimine getirilen Türk asıllı komutanlar bu halifeleri etkileri altına aldılar. Artık halifelin islâm dünyası üzerinde hiçbir etkisi kalmamıştı.

Fatimî Halifeliği'ni Türkler ortadan kaldırdılar. Endülüs Halifeliği de İspanya'daki Hıristiyanların saldırmasıyla yok olup gitmişti.

1258 de Cengiz Oğulları'ndan «Hülâgü» Bağdat'ı alarak Abasî Halifesi'ni öldürdü ve bu devlete son verdi.

Abbasî soyundan biri Mısır'daki Kölemen Devleti'ne sığınarak orada yerleşti. Mısır Sultanı o'nu halife olarak kabul etmekle beraber, yalnız din işlerine bakmasını öngörmüştü. Böylece halifelik yine babadan oğula geçmekle beraber devlet işleriyle uğraşmayan bir nitelik almıştı.

2 — Osmanlı Padişahları ve Halifelik.

Osmanlı Devleti'nin 9 cu Padişahı Yavuz Selim, 1517 de Mısır'ı alarak oradaki Kölemen Devletine son vermiş, Halife III cü Mütevekkil Alallah'ı da İstanbul'a getirmişti. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yönetimine giren Mekke ve Medine kentleri'nin anahtarları, Peygamberin bazı kutsal eşyaları ile birlikte Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiş ve kendisine bu iki kutsal kente hizmet eden anlamına «Hâdim-ül Haremeyn-iş Şerefeyn» unvanı verilmişti.

Bazı tarihler Yavuz Selim'in Mısır'dan getirdiği son Abbasî Halifesi'nden Ayasofya'da bir törenle halifeliği devraldığını ileri sürmüşlerse de o yıllarda yazılan hiçbir eserde böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır. Şu halde Yavuz Selim, halifelik adını almamış, gerek kendisi gerek daha sonraki Osmanlı Padişahları yalnız «Hâdim-ül Haremeyn-iş Şerefeyn»'i kullanmışlardır.

Bu duruma göre Osmanlı Padişahları Ordularının disiplimli ve üstün bulunduğu, devletin güçlü olduğu yıllar halifelüğün kutsal etkisinden faydalanmak gereğini duymuşlardır.

3 — Osmanlıların Halifelikten Faydalanma İstekleri.

Osmanlı Devleti çökmeye başladıktan sonra ancak XVIII cı yüzyılın sonlarında halifelik etkisine sığınmışlardır.

Ruslara yenilgi sonunda, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık verilmişti. Bu sırada Fransızlar'ın etkisi ile Osmanlı Padişahları «Halife» unvanı'nı kullanmaya başlamış ve ondan sonraki süre bu unvandan faydalanılmak istenmişti. Fakat bu da hiçbir zaman istenilen sonucu vermemişti. Bununla ilgili olarak birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

a) 1774 de Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden Halifesine bağlı olarak gösterilmiş, bu suretle Ruslar'ın etkisine girmemelerini sağlamıştı. Fakat kısa bir süre sonra Kırım Hanları Rus yönetimi altına girerek, halifelüğün etkisizliğini göstermişlerdi.

b) II nci Abdülhamit 1788 de Hindistan'da İngilizler'e karşı ayaklanan ve çarpışan, Hint Müslümanları'ndan «Maysor Hükümdarı»'na, Halife sıfatıyla ve İngilizler'in isteği üzerine bir mektup göndermişti. Bu mektupta, silâhlarını bırakmasını istemişse de fayda sağlayamamıştı.

c) Sultan III cü Selim; 1798 de Mısır'a giren Napolyon'a karşı yine İngilizlerin etkisi ile halifelikten faydalanmak istemişti. Bu amaçla yine yukarda adı geçen ve savaşı sürdüren «Maysor Hükümdarı»na yeniden bir mektup yazarak Fransızlar'ı kötülemiş ve İngilizler'e düşmanlığa son vermelerini istemişti. Fakat bu da faydalı olmamıştı.

d) Kırım Savaşı (1854-1856) sırasında, Ruslar'a karşı Osmanlılar'la birlikte savaşan İngiltere, bu dostluk-

tan faydalanmak istemişti. Bu sırada Hindistan'daki Türk aslından Müslüman bir devlet olan «Babur Şah»'ın askerleri, sömürgeci İngilizler'e karşı baş kaldırmışlardı. O zamanki Osmanlı Padişahı Abdülmecit 1857 de yine Hind Müslümanları'na bir bildiri göndererek İngilizlere karşı koymamalarını öğütlemiş; halifelik etkisinden faydalanmayı öngörmüştü. Fakat bu da bir sonuç vermemişti.

f) 1878 Berlin Barışı sırasında Ruslar'a karşı Osmanlı Devleti'ni tutan İngiltere, buna karşı halifelik etkisinden, yine kendi hesaplarına yararlanmak istemişlerdi. Bu sırada Afgan Emiri İngilizler'le bozuşarak onlara karşı Ruslar'la andlaşmak istiyordu. Buna engel olmak için halifenin gönderdiği bildiriler aksi bir sonuç vermişti.

g) Osmanlı'ların son yıllarında Hristiyan Topluluklar bağımsız duruma gelirken, hiç değilse Müslüman toplumunu elde tutmak amacıyla ümmetçiliğe daha çok yer verilmeğe başlanmıştı. Bütün Araplar'ın ve öteki Müslümanlar'ın Osmanlı Halifesine bağlılığı istenmiş, böylece «Pan İslâmizm» doğmuştu. Özellikle II ci Abdülhamit böyle bir tutumu öngörüüyordu. Bunun için kendisi «Zillullah-ı Filâlem» (Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi), «Halife-i Ru-yu-Zemin» (Yer yüzünün halifesi) unvanlarını kullanıyordu. Fakat Araplar'ın Osmanlı Devletinden ayrılmasına bunların hiçbir faydası olmamıştı.

h) I ci Dünya Savaşı sırasında Alman İmparatoru da İslâm Dünyası'nı kendi yanına çekebilmek için yine halifelikten faydalanmayı düşünmüş ve bildiriler yayımlamıştı. Fakat bu da işe yaramamıştı. Çanakkale, Irak, Mısır, Aden ve Basra cephelerinde bir milyona yakın Hindli ve başka Müslümanlar; halife ve Osmanlı Padişahına karşı savaşmıştı.

Bundan başka Peygamberin Kabri ile Kâbe'nin bulunduğu kutsal Arabistan toprakları Türkler tarafından

korunmak istenirken; yerli Araplar Osmanlı Ordusu'na İngilizlerin etkisi ile silâh kullanmaktan çekinmemişlerdi.

Yukarıda yapılan açıklamalarda halifeliğin hiçbir zaman Türklere ve Müslümanlara faydalı olmadığını göstermektedir.

Halifelik, XVIII ci yüzyıldan başlayarak Hristiyan ve sömürgeci devletlerin yönetimindeki Müslümanların bağımsızlık savaşlarını durdurmak için kullanılmak istenmişti. Böylece kutsal bir makam, Müslüman toplumun bağımsızlık gibi en kutsal isteklerini durdurmak ve söndürmek için araç olmaktan ileri geçememişti.

Bundan başka parçalanmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu, «İslâm Birliği» çevresine toplamak, düşünceyle ele alınmış; bunda da hiçbir başarı gösterilememiştir. Bu amaçla ortaya atılan «Pan İslâmizm» ise sömürgeci devletlerin tepkisi ile karşılaşmış ve Osmanlı Devletinin çökmesini çabuklaştırmıştı.

Son halife VI ci Mehmet Vahidettin'in kurduğu Halife Ordusu ile düşmanla çarpışan Anadolu halkını nasıl ezmek istediği; Memleketin kurtuluşu için çalışan en değerli Türk evlâtları başta Atatürk olmak üzere öldürmek için nasıl çaba gösterdiği, yukarıda açıklanmıştır.

Halife'ye bağlanış, Türkler'i Rönesans ve Reformdan yoksun bıraktığı gibi; güttüğü «Ümmetçilik» politikası ile «Milliyet Akımı»nın gerçekleşmesine de engel olmuştur. Din, dil, ırk ayrımları olan yığınları, «OSMANLILIK» adı altında birleştirme çabaları da boşa gitmiş; imparatorlukta hiçbir zaman birlik kurulamamıştır.

4 — Halifeliğin Kaldırılması.

Sonuç olarak Halifelik ilk geldiği gündenberi Türk Milleti'ne hiç bir fayda sağlamadığı gibi zararlı olmuştur. Özellikle kurtuluş savaşı sırasında vatan ve millete karşı olanlara yardım etmiş daha ileri giden bu makam kendi milletine hiyanet etmişti.

T.B.M.M. 1. Kasım. 1922 de kabul ettiği yasa ile saltanatı kaldırırken, aslında Halifelik de yıkılmış demektir. Kişisel yönetim kaldırılarak, egemenliğin millete geçmesi Cumhuriyet rejimi'nin kabul edilmesi üzerine, aynı nitelikte olan Halifeliğin kalkması da doğal bir sonuç idi. Fakat bunun da uygun zamanını kararlaştırmak, ve açıklamak gerekiyordu.

Vahidettin'in kaçması üzerine T.B.M.M. toplanmış, O'nu Halifelikten düşürerek; yerine Osmanlı Soyu'nun en yaşlısı ve kültürlüsü olan Abdülmecit Efendi'yi, 148 oyla, Halifelige seçmişti. Halifeliğin yetkileri artık çok daralmıştı. Yalnız din işleri ile uğraşan yüksek dereceli bir memur durumuna getirilmişti. Fakat Abdülmecit Efendi bu yetkileri az görerek olumsuz bazı davranışlara girişmeğe başlamıştı.

Halife'nin giyeceği kıyafet ve kullanacağı unvanlar, T.B.M.M. tarafından belirtildiği halde o, Cuma selâmlığı'na çıktığı zaman Fâtih gibi sarık sarıyor, T.B.M.M.'ne karşı olanlarla yakın ilgiler kuruyordu.

Yabancı devletlerin İstanbul'daki temsilciliklerine bazı memurlarını göndererek onlara karşı yeni Devletin Başkanı gibi davranışları da Cumhuriyet Hükümeti'nin dikkatini çekiyordu. Padişahlık'tan sonra Halifeliğin kalmış olması, eski devrin özlemini çekenleri umutlandırmakta idi.

Halifelik ve Halife gereksizliğini yeniden belli etmeğe başlamıştı. Yeni kurulan Türk Devleti'nin temellerinde, eski saltanat rejiminden hiçbir kalıntı olmamalı idi. Özellikle Cumhuriyet kabul edilmiş, bu çağdaş devlet yönetimi yanında, Halifelik gülünç ve yakışsız bir anlam olarak kalmıştı.

T.B.M.M. 3. Mart. 1924 de kabul ettiği bir yasa ile Halifeliği kaldırmış, Osmanlı sülâlesini sınır dışına göndermeği kararlaştırmıştı

Böylelikle Halifelik 1517-1924 arasında «407» yıl Türkiye'de kaldıktan sonra kaldırılmış, 4. Mart. 1924 de Osmanlı sülâlesi yurt dışına çıkarılmıştı.

C — Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devrimlere Karşı Davranışlar.

Cumhuriyetin kabulünden sonra ardı ardına yapılan devrimler karşısında çıkarları kaybolan kişiler, halkın din duygularını kullanarak kötü davranışlarda bulunmuşlardır.

Bunların çoğu, şapka giymemek, eski yazıları kullanmakta direnmek, Ezan'ın Türkçe okunmasını istememek gibi önemsiz olaylar halinde görülmüştü. Fakat gericiilere fırsat verilmesini hiçbir zaman hoş görmeyen Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Devrin Hükümetleri, bu gibi olayları yakından izlemiş, Bursa'da ezan konusunda olduğu gibi hemen oraya giden Devlet Başkanı tarafından incelenmiş, suçlularla birlikte olaya ilgi göstermeyen görevliler cezalandırılmıştı.

Bu olayların bazıları daha büyük çapta meydana gelmiş; bunlar da Cumhuriyet Ordusu tarafından en kısa zamanda bastırılmıştı.

Cumhuriyet Döneminde devrimlere karşı meydana gelen bu olayların en önemlileri şunlardır:

1 — Şeyh Sait Ayaklanması:

Osmanlı Devri'nden kalan ve kaldırılamayan «Ağalık» örgütü, Doğu Anadolu'da Şeyhlik olarak yürümekte idi. Belirli bir bölge arazisine sahip olan Şeyh, dinsel bakımdan halkın lideri sayılıyor, kutsal bir anlam da taşıyordu.

Elâzığ ve Genç Bölgesinde bu nitelikte olan Şeyh Sait, devrimlerin bir gün kendi çıkarlarına dokunacağını düşünerek hazırlığa girişmişti. Yabancı devletlerden de yardım görerek, Cumhuriyet Hükümetine karşı 11. Şubat. 1925 de ayaklanmıştı.

Bir baskınla Diyarbakır'a girmiş, bazı subayları tut-sak alarak kuvvet denemesi yapmıştı.

Bundan cesaretlenen Şeyh Sait, Kürt Devleti kurmak isteği ile hazırlıklarını oldukça genişletmişti. Başvekil Fethi Bey durumu önemsiz saydığı için gerekli kuvveti göndermemişti. Fakat Diyarbakır düşünce konu önem kazandı. Doğu Bölgesi yüzyıllardanberi ele alınmadığı için halk bütün yaşantıları ile devletten çok şeyhlere bağlı idi. Bu yüzden ayaklanma gittikçe büyümeğe başlamıştı.

Fethi Beyin istifası üzerine Başbakanlığa gelen İsmet Paşa, Cumhuriyet Ordusunun bir kısmını uçaklarla bir-likte doğuya gönderdi. Bir yandan da doğuda seferberlik ilân edildi.

T.B.M.M. Takrir-i sükûn yasasını çıkardı ve vatana ihanet yasasına ekler yaparak genişletildi. Böylece dinin hiçbir zaman siyasal işlere karıştırılamıyacağı daha çok anlam kazanmış oldu.

Ayaklanma bastırıldı. Şeyh Sait yanındakilerle ya-kalanarak İstiklâl Mahkemesi'ne verildiler. Yargıları so-nunda Şeyh Sait ve yanındaki suç ortakları 27. Haziran 1925 te idam edildiler.

Bu sırada Devrimleri tehlikeye sokacak yayınlar yapan bazı gazeteciler de, bu olağanüstü mahkemelerde yargıla-narak gerekli cezalara çarptırıldılar. Kısa bir süre sonra af edildiler.

Terakki-Perver Cumhuriyet Fırkası da bu olaylar sonunda, Bakanlar Kurulu tarafından kapatıldı.

2 — İzmir Su-i kastı (Atatürk'ü öldürme isteği).

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kapanınca bu partideki eski İttihatçılar, kötü düşüncelere kapılmış; Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak istemişlerdi. İlkönce Ankara'da yapacakları bu kötülüğü, duyulur korkusu ile başka bir zamana bırakmışlardı. İkinci kez İstanbul'da

uygulamayı tasarladıkları su-i kastı, Gazi M. Kemal Paşa bu geziden geç geçince yine yapamamışlardı.

Gazi M. Kemal Paşa, yine bir yurt gezisine çıkınca İzmir'e uğrayacağı zaman (16. Haziran. 1926 da) kötü isteklerini gerçekleştirmeye karar vermişlerdi. Hazırlıkları tamamı. Fakat içlerinden birinin durumdan korkarak Hükümete haber vermesi üzerine hepsi de suç araçları ile birlikte yakalandılar. İzmir'de kurulan İstiklâl Mahkemesi, kapatılan partinin bazı yüksek yöneticilerini de yargılamak gereğini duymuş ise de sonunda onlar suçsuz görülmüşlerdi.

Suçlular İzmir'de idam edildiler. Eski ittihatçılardan bir kaçı da Ankara'ya götürülerek orada yargılandılar.

Gazi M. Kemal Paşa'ya yapılmak istenilen bu nankörce davranış, yurdun her yerinde çok kötü yankılar yarattı. Kendisine binlerce telgraf göndererek duydukları üzüntüyü belirten halk'a karşı M. Kemal Paşa bir bildiri yayımlayarak onlara şükranlarını bildirdi.

M. Kemal bu bildirisinin sonunda; «... Benim nâciz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat, Türkiye Cumhuriyeti ilelebet (sonsuzluğa dek) payidar kalacaktır...» demişti.

3 — Menemen Gericilik Olayı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye'de demokrasi'yi tam anlamıyla gerçekleştirmek amacı ile kurulmuştur. Fırka, kendi yöneticilerinin kararı ile kapatılınca, bu partiye sızan gericiler devrimlere karşı yine elele vererek gizli toplantılara başlamışlardı. Bunların bir kısmı da eski rejimin hayranları olarak geçmişin geri gelmesinin özlemi içinde idiler. Özellikle tarikatçılar ve tekkeye bağlı olanlar bu kuruluşların kapatılmasını bir türlü hazmedememişlerdi.

27. Aralık. 1930 da İzmir'in Menemen dolaylarında gezerek taraf toplayan Nakş-ı bendi Tarikatı'na bağlı Der-

viş Mehmet, yanında birkaç adamıyla sabah namazında Menemen Camiine gelmişti. Halkı, devrimlere karşı olmaya zorlamıştı. Sabahleyin neye uğradığını bilmeyen halktan, bazıları şaşırmış, onların etkisinde kalarak tekbir getirmeye başlamışlardı.

O sırada yürüyüş (piyade) eğitiminden dönen yedek subay (öğretmen) Kubilây, yanındaki manga ile olay yerine gönderilmişti. Mangasındaki erlerde yalnız talim mermisi bulunuyordu. Kubilay, devrimlere karşı ileri geri söylenen bu topluluğu iyilikle uyarmak istemişti. Dervişler O'na hemen silâhla karşılık vererek kendisini yaralamışlar. Sonra yanına giderek Kubilay'ın başını bir bağ bıçağı ile vücudundan ayırarak hiçbir din adamının uygun bulamayacağı şekilde onu şehit etmişlerdi. Halk büsbütün şaşırmişti.

Olay sırasında silâh seslerini duyarak görevleri gereği oraya gelen Bekçi Hasan ile Bekçi Şevki de tabancaları ile ateş etmişler fakat her ikisi de şehit olmuşlardı. Böylece biri subay ve öğretmen, iki Bekçi olmak üzere cumhuriyetin üç evlâdı, devrimler için görevleri başında canlarını vermişlerdi.

Olay kışladan öğrenilince bir makinalı tüfek ile gelen birlik, azgınların teslim olmadığını görünce, üzerlerine ateş açarak «Kendilerine kurşun işlemediğini» ileri süren beş dervişi oracıkta öldürmüştü.

Olay yurdun dört yanında çok derin yankılar uyardı. Hemen Menemen'de kurulan Askerlerden oluşan yargı organı, bu işlerle ilgili olanları sorguya çekti. Yurdun çeşitli yerlerinden getirilen birçok din sömürücüleri, Tekke ve Tarikat azgınları da bunlarla ilgili görülerek yargılandılar.

Olay, yalnız birkaç bilgisiz ve gözlüpek esrarcının toplanarak meydana getirdiği bir gericilik konusu değildir. Kökleri derinlere giden, devrimlere kast eden geniş bir

tarikât ve tekke ruhunun, bazı gizli kışkırtmalarla oluşmuştur. Olayda «Nakş-ı bendî Tarikatı»nın parmağı olduğu ve bu gizli davranışları destekleyen yayınların etkisi bulunduğu anlaşılmıştır.

Yargılanan suçlulardan 36'sı ölüm cezasına çarptırılmıştı. Kubilay ile Bekçi Hasan ve Şevki; Devrim Tarımızın kendilerini her zaman saygı ile anacağı büyük şehitlerimiz arasındadır.

D — Lozan'dan Sonra Dış İlgilenmeler

Yeni Türkiye Devleti Lozan'dan sonra bir yandan devrimleri gerçekleştirmeye çalışmış, bir yandan da yabancı devletlerle çeşitli anlaşmalar yaparak dostluklar kurmuştu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllardır kuramadığı iç ve dış dirliğe kavuşulmuştu.

Lozan'dan sonra yapılan bu anlaşmaların kimlerle ve hangi tarihlerde yapıldıkları aşağıda sırası ile gösterilmiştir.

- a — S.S.C.B. ile 17. Aralık. 1925 de Paris Anlaşması imza edilmişti.
- b — İngiltere ile Musul sorunu üzerinde 5. Haziran. 1926 da Ankara'da bir anlaşmaya varılmıştı. (Bu konuya ayrıca değinilecektir).
- c — Afganlılar'la 1. Temmuz. 1929'da, yeni bir Kültür ve Dostluk anlaşması yapılmıştı.
- d — Fransızlar'la 3. Şubat. 1930 da Tarafsızlık Anlaşması imzalanmıştı.
- e — 24. Temmuz. 1932 de Türkiye, Kavimler Cemiyeti'ne kabul edilmişti.
- f — İran Şahlığı ile; 5. Kasım. 1932 de Dostluk Anlaşması yapılmış; böylelikle, Osmanlı Devleti'nin beşyüz yıldanberi sağlayamadığı İran sınırı, kesin olarak belirtilmişti.
- g — Balkan'lar barut fıçısı gibi her zaman savaş kaynağı durumunda idi. Türkiye, Romanya, Yu-

goslavya ile 9. Şubat. 1934 de Balkan Paktı imza edilerek bu bölge tüm olarak barış yuvası haline getirilmişti. Böylelikle Balkanlar'da, her zaman bir çıbanbaşı olan Bulgaristan'da, öteki savaş çıkaramıyacak bir duruma sokulmuştu.

h — Montrö (Montreux) Anlaşması yapılmıştı. (Bu konuya ayrıca yer verilecektir.

i — Hatay'ın Anavatan'a bağlanması (Bu konu aşağıda açıklanacaktır.)

a. — **Musul Sorunu** : (5 Haziran 1926)

Musul, Kerkük ve Süleymaniye bölgesi halkı çoğunlukla Türk idi. Fakat bölgede zengin petrol kaynakları bulunduğundan İngiltere burasını elinden çıkarmak istemiyordu. Mondros Silâh Bırakışması imza edildiği sırada Musul ve çevresi Türkler'in elinde bulunuyordu. Bu nedenlerle, Millî Misak sınırları içine alınmıştı. Lozan'da birinci Konferans süresinde İngilizler'le çözülemeyen konulardan en önemlisi bu olmuştu. Bir süre ara verildikten sonra toplanan ikinci konferans da sonuç alınamamıştı. Öteki devletler, Musul'un yalnız İngilizler'le bizi ilgilendirdiğini ileri sürerek bu yüzden barışın aksamamasını ; bu konunun sonraya bırakılmasını ileri sürdüler. Bu istek her iki tarafça kabul edilmişti.

Barıştan sonra da Musul Meselesi'nde İngilizler'le yine anlaşamamıştık. Bu yüzden savaşa girilmesi bile göze alınmıştı. Konu bir ara Milletler Cemiyeti'ne verilmiş, fakat sonuç alınamamıştı. Sonunda, İngilizler'le 5. Haziran. 1926 da Ankara Anlaşması imza edilerek bir sonuca bağlanmıştı.

Bu barışa göre ;

1) Irak sınırı şimdiki gibi düzenlenmiş, Musul ve çevresi, İngiltere'nin Mandası altında Irak'a bırakılmıştı.

2) Sınırın her iki yanındaki Konar-göçerlerin yağma

ve kaçakçılığını önlemek için birlikte tedbir alınması karar, laştırılmıştı.

3) Irak Hükümeti'nin Musul petrollerinden alacağı vergiden % 10 unu Türkiye'ye vermesi kabul edilmişti. (Irak bunun yaklaşık tutarını sonradan toptan vermiştir.)

b — Montrö (Montreux) Antlaşması (20. 7. 1936)

Lozan Barışı'nda Türkiye'nin boğazlarda belli bir bölgeye asker sokmaması kabul edilmişti. Oysa Lozan'dan sonra özellikle Almanya silâhlanmaya başlamış; dünyanın silâh dengesi bozulmuş ve yakın bir gelecekte yeni bir dünya Savaşı'nın çıkacağı anlaşılmıştı. İtalya, Habesistan'a saldırmış, Almanlar asker bulundurmamaları gereken «Ren Bölgesi»ne girmişlerdi.

Türkiye Boğazların özelliği bakımından Lozan'daki anlaşma koşullarını kendiliğinden bozmak istemiyordu. Boğazlarla ilgili devletlere birer nota göndererek hemen hepsinden olumlu karşılık gelince, İsviçre'nin Montreux şehrinde bir toplantı yapıldı. Türkiye'nin Boğazlar'ın ve Trakya'nın her yerinde istediği kadar asker ve silâh bulundurulması uygun görülmüştü.

Boğazlar üzerindeki Lozan'da konulan kayıtlar tümüyle kaldırılarak Türkiye'nin Boğazlardaki egemenliği hiç bir koşul ileri sürülmeksizin kabul edilmişti.

20. Temmuz. 1936 imza edilen bu antlaşmaya göre Boğazlar'dan savaş ve barış sürelerinde geçecek savaş ve barış gemilerinin koşulları belirtilmişti.

Altıncı Bölüm
TÜRK DEVRİMLERİ'NİN DAYANDIĞI TEMELLER
ve
ÇEŞİTLİ ALANLARDAKİ DEVRİMLER

I — KURTULUŞ SAVAŞI'NIN DEVRİM
BAKIMINDAN ANLAMI

Kurtuluş Savaşı yüzyıllardanberi dış ve iç düşmanlardan çekilen «Millî Musibetler»den kurtulmak ve tam bağımsızlığa kavuşmak amacıyla yapılmıştı. Dış düşmanlar; ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda Osmanlı ülkesinde birtakım kapitülâsyon hakları almış olan Emperyalist Devletler ile, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Mondros Silâh Bırakışması üzerine Türk yurdu'na saldıran devletler idi.

Türk Milleti bu düşmanlarla Doğu, Batı, Güney, Kuzey ve Trakya Cepheleri'nde (1918-1922 arasında) çarpışmış; onları yurdundan atmayı başarmıştı. Daha sonra, 24. Temmuz. 1923 de imzalanan Lozan Barışı ile toprak bütünlüğünü kazanmış; kendisini bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmuştu.

a — İç Düşmanlar

İç düşmanlara gelince bunlar da, görünür görünmez bir sürü gerici kuvvetler idi. Yüzyıllardır Türk Milleti'nin yaşamasına, çağdaş ve uygar bir toplum haline gelmesine Ortaçağ Düzeninden kurtularak batılı bir dünya görüşü kazanmasına engel olan örgütler, boş inançlar kötü geleneklerle yobazca görüşler idi.

Dış düşmanlardan kurtulunca sıra, bu iç düşmanlarla

savaşa gelmişti. Bunlarla uğraşmak, bunları yenmek daha zordu. Fakat iç düşmanlardan kurtulmadıkça askerlik alanında kazanılan başarıların anlamı kalmayacaktı.

Belirtmek gerekir ki, İslâmlık hürriyetçi, ilerici, sosyal adalete geniş yer veren ve hümanist düşünceyi öngören bir din idi. Bu temellere dayanan Müslüman toplumların, uygarlıkta batının üstünde bulunması ekonomik, sosyal bakımlardan büyük bir gelişme göstermiş olması gerekirdi.

Fakat İslâmlık zamanla çıkarıcıların, bağnazların ve sömürücülerin elinde öz niteliğinden öyle uzaklaştırılmış ve öyle yanlış uygulanmıştır ki sonunda, doğuda Müslüman toplumların ileri gitmesine ve gelişmesine engel olmuştur.

Bu yüzden Türk Milleti de bütün Müslüman toplumlarda olduğu gibi, Rönesans ve reformu yapamamış; hem çağdaş olmaktan, hem de milliyetçilik akımlarına uymaktan uzak kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, son yüzyıllarda girdiği savaşlarda, Batı'nın teknik ve kültür üstünlüğüne yenilmiştir. Bu yüzden, yenileşmeye ordudan başlamış; fakat yapılan her ilerici davranış temelsiz ve dar bir alanda ele alınmıştır. Oysa toplumun ekonomik ve sosyal düzeni eskisi gibi kaldıkça değişiklik her alanda bütünü ele alınmadıkça tüm çabaların boşa gideceği bir gerçektir. Dar alanda değiştirilen Kurumlarla, başka alanlarda ele alınmayan ve değiştirilmeyen kurallar arasında geniş gelişmeler meydana gelmişti. Bu zıdlık Eski-Yeni ya da Geri-İleri çatışması yaratmış, her deneme sonunda ilericilik gelişmemiştir.

Her şeyden önce yapılacak yeniliklerin toplumun yararına olduğuna halk inandırılmalı; karşı kuvvetlere meydan verilmeyerek ortam yaratılmalı; yeni ve sosyal bir düzen kurulmalı idi. Bunlar yavaş yavaş yapılan Islâhat (Re-

formlar) olarak değil, toplumdaki her bozuk alanda birdenbire uygulanan Devrimler halinde olmalı idi. Tarih göstermiştir ki, bu kadar yüzyıl geri kalmış bir toplumu çağdaş uygarlığa ulaştırabilmek için, zaman ölçüsü ağır tempolarla hesaplanırsa sonuç hiçbir zaman başarılı olmamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk bunu, kendi anlayışı ve kişiliğine uygun olarak «... bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyeti değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir.» diye en güzel şekilde anlatmıştır.

Öyleyse, atılan adımlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda görüldüğü gibi duraksamalı, değil, kesin, derin hızlı ve her yönde yapılmalı; başlanan işlerde geri çekilmemeli idi.

Türk Toplumunun çağdaş uygarlığa yükseltilmesi, Atatürk'ün Cumhuriyet'in onuncu yılında belirttiği gibi «...Çağdaş Uygarlığın da üstüne çıkarılması» her bakımdan batıya yönelmesi ve müsbet bilime dayanması ile gerçekleşebilir...

Eski düzen temel kuruluşlarını, Saltanat ve Halifelik yönetiminin yaşaması için Ortaçağ kurallarına dayanmıştı. Yeni devletin de anlayışına uygun ve kendine öz yeni kuruluşları olması gerekiyordu.

b — Türk Devrimlerinin Amacı :

Türk Devrimleri aslında; Türk Milleti'ni Doğu Kültürü'nden kurtararak, Türk benliği çerçevesi içinde Batı Kültürü'ne ulaştırmak amacını güden bir bütündür. Çeşitli alanlarda ayrı ayrı ele alınmış, fakat hiçbir bölümde boşluk bırakılmamıştır. Gerçekleştirilen her devrim, yeni bir devrimin başlangıcı olmuştur. Bu devrimlerin amacı şöyle özetlenebilir

- Monarşi ve Oligarşi Rejimleri'ni ve bunların dayandığı temelleri yıkmak; yerine, Milliyetçilik Akı-

mına uygun Demokratik bir Rejim getirmek.

- Halifeliği ve desteklerini yok ederek Ümmetçilik'ten kurtulmak, Lâik ve Demokratik temellere dayanan çağdaş bir devlet kurmak.
- Lâiklik prensibini kabul ederek, İslâm Dini'ni kutsal değerine kavuşturmak
- Eski düzenin yarattığı boş inançların kökünü kazıyarak, onun yerine Türk Milleti'ne geniş bir dünya görüşü kazandırmak.
- Eski rejimin belirli azınlık çıkarına göre kurduğu sömürücü ekonomi sistemsizliği yerine, plânlı ve Millî Ekonomiye uygulamak.

Atatürk «... yurdumuzu en mamur ve medenî bir seviyeye çıkaracağız; milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız; Millî Kültürümüz'ü muâsır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.» demekle, bu amaçları daha öz bir anlama kavuşturmuştu.

Yapılan devrimler tek tek incelenince görülecektir ki, hepsi de bu amaçları gerçekleştirmek amacına dayanmaktadır.

II — ÇEŞİTLİ ALANLARDAKİ DEVRİMLER

1922 de başlayarak siyasal, sosyal, hukuk ve ekonomi alanlarda yapılan Türk Devrimleri, niteliklerine göre, aşağıda sıralanmıştır.

- A — Rejimle ilgili devrimler,
- B — Din'in yanlış anlaşılan yerlerinin değiştirilmesi,
- C — Yasal, sosyal ve Millî Türk Kültürü ile ilgili devrimler,
- C — Endüstri ve Ekonomi alanlardaki devrimler,
- Köylü ve çiftçi'nin ele alınması.

Yukarıda beş ana bölümde topladığımız devrimlerin her birinin kapsamı ile niteliği ve yapılmasındaki gereklilik, ayrı ayrı gösterilmiştir.

A — Rejimle İlgili Devrimler :

a — Saltanat'ın kaldırılması (1. Kasım. 1922)

b — Cumhuriyet'in kabul edilmesi (29. Ekim. 1923)

c — Halifelik'in kaldırılması (3. Mart. 1924)

d — Şer'iye ve Evkaf Vekilliklerinin kaldırılması.
(3. Mart. 1924)

Öteki bölümlerdeki devrimlerin yapılabilmesi için ilkönce rejimle ilgili olanların gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu devrimlere yukarıda yeri geldikçe değinildiğinden, burada yeniden açıklanmasına gerek görülmemiştir.

B — Din'in Yanlış Anlaşılan Yerlerinin Değiştirilmesi

a — Lâiklik'in kabulü

b — Tarikatların kaldırılması; Tekkeilerin ve Türbelerin kapatılması,

c — Hutbelerin Duaların ve Ezan'ın Türkçeleştirilmesi

Bu bölümdeki devrimler, Türk toplumu'nun çağdaş uygarlığa ulaşabilmesi, yönünden çok önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin geri kalmasını sağlayan nedenlerin başında görülen ve zaman zaman yapılmak istenen ıslahat davranışlarını başarısız kılan bu konular olmuştur.

Bu devrimler, ayrıntıları ile aşağıda gösterilmiştir:

a — Lâiklik :

«Lâik» sözü, ilkönce her olayı yarınki dünyaya (ölüm-den sonrasına) bağlayan Kilise ve Papazların karşısına çıkarak eleştiren, onlara akıl yolunun gösterdiği düşüncüyü ileri süren kişi «Papazın karşısındaki adam» anlamına geliyordu. Aslı Gereke olan bu sözcük, daha sonra «dini, dünya işlerine karıştırmamak» terimi olarak kullanılmıştır.

Hıristiyanlık bütün Ortaçağ boyunca insana, o'nun akıl ve düşüncesine değer vermemiş; dinin katı kurallarını, her şeyin üstünde tutmuştu. Günlük yaşantılar ve devlet yönetimi bile, ona bağlanmıştı. Yeniçağdan sonra

batı, bu etkiden uzun ve çetin uğraşmalardan, savaşlardan sonra kurtuldu. Yeniçağda, deney ve gözlemin yarattığı bilim yolu ile, yeni bir dünya görüşü başladı. Rönesans ve Reform'unu tamamlayan toplumlar arasında, lâik bir düşünce başladı. XVII ci yüzyılda, Avrupa Devletleri siyasal alanda da lâikleşmeğe yönelmişti.

Bu değişmeyi yapamayan doğu dünyasında ortaçağ sürüp gitti. Osmanlı Devleti özellikle Halifelik Kurumu'nu üzerine aldıktan sonra, islâm dininin koruyucusu olarak Teokratik bir devlet dizyerine (sistemine) girmişlerdi.

Bilimin ışığı altında durmadan değişen koşullar karşısında dinin, statik kuralları ile Osmanlı Toplumu'nu yönetmek olanaksızdı.

Kaldı ki, çok ayrı din ve mezheplere bağlı olan Osmanlı Toplumu'nu, İslâmlığın tek yönlü kuralları içinde bulundurmakta gerçeklere dayanmıyordu.

Yeni Türk Devleti Çağdaş Uygarlığa ulaştırabilmek için, Batılılar gibi, ilkönce Lâikliği kabul etmek zorunluğunda idi. Mustafa Kemal Paşa'nın devleti kurarken, ilk düşüncesi bu olmuştu. Fakat, lâikliğe geçiş elbette birdenbire olamazdı. Önce toplumun bütün kurallarında yapılacak köklü değişikliklerle bu anlayışı yaratmak gerekli idi. Zamanla rejim, yasal, sosyal ve ekonomi alanlarında da bu değişiklik sağlanmıştı. Sonunda, lâiklik yeni devletin anayasasında çeşitli sürelerde kendini belirtmiş ve 1920 1928 arasında gerçek anlamına kavuşmuştur. Bu değişiklikler sırasıyla şöyle olmuştu:

1 — T.B.M.M.'nin ilk kuruluşunda kabul edilen (Anayasa Niteliğindeki) kararlar arasında, dinle ilgili bir maddeye yer verilmemişti.

2 — 20. Ocak. 1921 de kabul edilen yeni Türk Devleti'nin ilk Anayasası'nda dinle ilgili ayrı bir madde konmamıştı, Fakat, T.B.M.M.'sindeki bazı tutucu milletvekillerinin isteği ve ortamın henüz uygun olmayışı göz önünde

tutularak, 7 ci maddenin sonuna, «Şeriat hükümlerini T. B.M.M. yürütür» denilmekle yetinilmişti. Osmanlı Devleti'nde Halife ve Şeyh-ül İslâm gibi kişisel elerde bulunan bu yetki, artık Millet'e ve o'nun temsilcisi olan T.B.M.M.'ne bırakılmış, böylece lâikliğe doğru bir adım atılmıştı.

3 — 20. Mart. 1924 Anayasası'nda Halifelik'in kaldırılması ile birlikte Saltanat ve Halifelik'in iki kuvvetli temeli sayılan «Şer'iye ve Evkaf vekâletleri» de kaldırılmıştı.

Aynı gün çıkarılan Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) yasası ile, Mahalle Mektepleri, Din okulları ve Medreseler kapatılmıştı. Böylece, Türkiye'de bütün eğitim ve öğretimin yalnız devletin açtığı, ya da devlet denetimi altındaki okullarda yapılması sağlanmıştı.

Öğretim Birliği, Türkiye'deki azınlık ve yabancı okulları da kapsamına almıştı. Bu durum gerek lâiklik bakımından, gerek devletin geleceği ve etkisi yönünden çok önemli bir aşama olmuştu.

Bütün bu ileri atılımlar yapıldığı halde, bağnazların etkisi ile halkın yanlış anlayışını önlemek düşüncesiyle 1924 Anayasa'sında «Devletin dini, islâm dinidir» hükmü ikinci madde olarak kalmıştı.

4 — Anayasada 10. Nisan. 1928 de yapılan değişiklikle; yeminlerin «Tanrı ve Kur'an-ı Kerim üzerine» değil; «Namus ve Şeref» üzerine yapılması kabul edilmiş ve anayasadan bütün dinsel maddeler kaldırılmıştı. Böylelikle Türkiye'de lâiklik hem anayasal, hem eylem olarak tam anlamına kavuşturulmuş oldu.

b — Tarikatların Kaldırılması; Tekke ve Türbelerin kapatılması:

İslâm dininin yapısında mezhep ve tarikat yoktur. Her Müslüman aynı inançta ve aynı eylem birliğinde bulunmaktadır. Mezhep ve tarikatlar ile bunların yarattığı ayrılıklar daha sonraları olmuştur. Bunlar, ya kişilerin

görüşlerindeki ayrılıklar; ya da bazı toplumların siyasal çıkarları bakımından ortaya atılmıştı.

Daha açık bir deyimle mezhep ve tarikatlar dinsel görünüşte olmakla beraber siyasal, sosyal ve ekonomik temellere dayanmakta idi.

Daha sonraları, her mezhebin kendi görüş ve anlayışında da çeşitli ayrılıklar başgöstermiş, bu kez mezhepler içinde tarikatlar doğmuştu.

Her mezhep ve tarikat tutunmak, genişlemek için örgütlenmiş; toplanma çalışma merkezleri kurmuştu. Bu toplanma ve çalışma merkezlerine «Tekke», daha küçüklerine «Zaviye», oturdukları yere de «Dergâh» denilirdi. Bunlar, ilk kuruldukları sürelerde halkın uyarılması ve eğitilmesi gibi topluma faydalı işler görüyorlardı.

Tekke, zaviye ve dergâhların her çeşit giderleri o tarikata bağlı kişilerin bağışları, ya da kendi vakıfları tarafından karşılanırdı. Tekkelerde oturanların, Şeyh'in yanında bulunanların yiyip içmeleri ve bakımları ömür boyunca bu bağışlar ve vakıflardan sağlanırdı. Bu yüzden, hayatta başkaca kaygıları olmıyan tekkelerde oturan Şeyhler (tarikatin tekkedeki başı) Dervişler ve Müritler (Şeyhe bağlı ve O'nun eğitiminde yetişmiş ve yetişecek kişiler) kendilerini Tanrıya ve Topluma adanmışlardı.

Bu kuruluşlar zaman geçtikçe hazır yiyicilerin, işten kaçanların yuvalandıkları yerler durumuna gelmeğe başlamıştı. Toplum içinde kendi gelenek ve göreneklerine göre davranan ayrı bir varlık durumuna gelmişlerdi.

Ortaçağ anlayışı içinde sürüp giden tutumları, kendilerine özgü açık ya da gizli törenleri, sosyal ve hukuk düzenleri ile, devlet içinde etkili ve üstün bir değer kazanmışlardı.

Tekkeler;

Osmanlı Devleti'nde kendi yaşantılarını ve rahatla-

rını kaçıracığı için yapılmak istenilen her yeniliğin karşısında bulunuyorlardı Topluma zarar veren her bakımdan faydasız birer kuruluş olmuşlardı.

Saltanat ve Halifeliliğin kaldırılmasından sonra sıra bunlara gelmişti.

İlkönce mezhepler arasında ayrım ve ayrıcalıklar kaldırıldı.

Büyük Kurtarıcı devrimlere girişmeden önce geniş bir yurt gezisine çıkarak halkla yakından ilgilenir; onlara düşüncelerini açıklardı. Böylelikle yapılacak devrimlerin konuları halk tarafından çoğunlukla bilinir ve benimsenirdi.

Gazi M. Kemal Paşa, 25. Ağustos. 1925 de çıktığı Kastamonu gezisinde bu kez fes ve giysi konularını ele aldı. Bu arada mezhep, tarikat, tekke, zaviye, türbe, üfürükçü ve benzeri ortaçağ kalıntılarına değinerek halkın dikkatini çekti.

Konuya açıklık verebilmesi bakımından bu konuşmalardan bazı örnekler görmek faydalı olacaktır.

«... Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan bu zihniyette (anlayışta) bulunanlar olmuştur. Her halde zihniyetlerde mevcut hurafeler (boşınanlar) kâmilan (tümü ile) tard olunacaktır.» demişti.

Konuşmasında; boşınanların Türk Milleti'ne verdiği zararları örneklerle açıklandıktan sonra tarikatlara değinmişti. «. ölülerden medet (yardım) ummak medenî bir cemiyet için şindir (yüz kızartıcıdır).» «... mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevî ve maddî olan hayatta saadete mazhar kılmaktan (eristirmekten) başka ne olabilir? Bugün ilmin, fenin bütün şümülü ile (kapsamı ile) medeniyetin parlak ışıkları karşısında filan veya falan Şeyhin irşadıyle (Aydınlatmasıyle) maddî, manevî saadet arayacak kadar iptidai (ilkel)

insanların Türkiye medenî câmiasında (topluluklarında) mevcudiyetini asla kabul etmiyorum.»

Efendiler ve ey millet! Biliniz ki; Türkiye Cumhuriyeti Şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En hakikî tarikat medeniyet tarikatıdır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir. Tarikat rücsası (Başları), bu dediğim hakikatı bütün vuzuhu ile (açıklığı ile) idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin (tekkelere baş bağlayanların) artık rüş'te vasıl olduklarını (erginleştiklerini) elbette kabul edeceklerdir.»

«... Tekkeler behemehal kaldırılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti her şubede (kolda) irşatlarda bulunacak (doğru yolları gösterecek) kudreti haizdir (gücü taşır). Hiçbirimiz tekkelerin irşadına muhtaç değiliz.»

«... Biz medeniyetten, ilim ve fenden kuvvet alıyoruz ve ona göre yürüyoruz. Başka bir şey tanımayız. Tekkelerin gayesi halkı meczup (alık) ve aptal yapmaktır. Halbuki halk aptal ve meczup olmamağa karar vermiştir.» «... Tekkeler basit (yalın) bir keyfiyet (nitelik) görünür. Fakat, ehemiyeti vardır. Biz Cihan (evren) ailesi içinde medeniyiz. Her noktadan medeniyetin icaplarını tatbik edeceğiz.»

Bu geziden 1. Eylül 1925 günü Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa'yı Halk, şapka giyerek sevinç içinde karşılamıştı. Bu gezide; Kastamonu gibi yıllarca kenarda kalmış bir ilin halkından, Ankara gibi Cumhuriyetin başkentine kadar bütün yurdun savaşta olduğu gibi devrimlerde de beraber olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanı, 2. Eylül 1925 günü başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu'nda bütün bu konuları teker teker ele almıştı. Bu toplantıda tarikatlarının kaldırılması; tekke-zaviye ve benzerleri ile türbelerin kapatılması; din adam-

ları ile devlet memurlarının giysilerinin bir düzene bağlanması Hükümet kararnameleleri ile kabul edilmişti.

Daha sonra, 30. Kasım, 1925 tarihinde Tekkelerin kapatılması için ayrıca yasa da çıkarılmıştı.

Böylelikle yüzyıllardan beri her çeşit geriliğin belgesi ve boşınanların kaynağı olan bu ortaçağ kurumlarından Türk Milleti kurtulmuş oldu.

c — Hutbelerin, Duaların ve Ezan'ın Türkçeleştirilmesi:

Bayram ve Cuma namazlarından önce halk'a dinsel öğütlerle bazı sosyal bilgiler veren ve dua okuyan din adamlarının camilerde yaptıkları konuşmalara «Hutbe» deniyordu.

İslâm dini ilkönce Araplar arasında başladığından hutbeler, dualar ve dinin her türlü gereği Arap Dili ile yapılıyordu. İslâmlık Arap olmayan milletler arasında yayıldıktan sonra da Arapça, din dili olarak kalmıştı. Gerçi Araplar İran ve Türkistan'a vardıkları zaman islâm ülkelerinde Arapça'yı devlet dili olarak kabul ettirmek istemişlerse de bunu uygulayamamışlardı.

Arap olmayan müslüman halk, bu Arapça öğüt ve dualardan elbette hiçbir şey anlamıyor; sadece Tanrı için dinliyordu. İnanan kişilerin Tanrısı'na yakarışlarını da kendi dili ile yapması kuşkusuz doğal bir haktı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa; yine doğu ve kuzey illerine çıktığı 50 günlük yurt gezisi sırasında, 14. Ekim. 1924 de Kayseri Memleket Hastahanesini açmak üzere kordelayı keseceği sırada oradakilerden biri;

— Efendim müsaade buyurursanız Zeynelâbidin Hazretleri Türbedarı bir dua okusunlar demişti.

Büyük kurtarıcı;

— Hoca Efendinin dua yapmasına hacet yoktur. Ce-

nab-ı Alem (Tanrı) benim lisanımı da bilir, dua-
yı ben yaparım. dedikten sonra,

— Bu kuruluşun halk için tam bir şifa yeri olması,
dileğinde bulunarak konuşmasına başlamıştı.

3. Şubat. 1928 de hutbelerin Türkçe yapılması kabul edildi. Bu tarihten sonra sorumlu din bilginleri tarafından hazırlanan yararlı öğütler camilerde Türkçe olarak okunmaya, bu konuşmalar halk'a çok yararlı olmaya başlamıştı.

Büyük Devrimci'nin 1931 de Dolmabahçe Sarayı'nda topladığı seçkin müezzinlere okuttuğu Türkçe ezan ve dualarla tekbirler, çok iyi karşılanmıştı. Bu denemeler, Ramazan Ayı'nda İstanbul'un çeşitli camilerinde de yapılarak halk tarafından ilgi ile izlenmişti. Kadir Gecesi, Aya-sofya Camiinde olağanüstü sayıdaki cemaat tarafından okunan Türkçe tekbir ve dualar halk arasında büyük bir heyecan yaratmış ve benimsenmişti.

Bu arada Kur'an-ı Kerim de Türkçeye çevrilmeğe başlandı.

Hutbeleri, duaların ezanın Türkçeleştirilmesi ve uygulanmasıyla islâm dininde yüzyıllardan beri süre gelen yanlış yorumlar Türkiyede sona erdirilmiş oldu.

C — Yasal, Sosyal ve Türk Millî Kültürü ile İlgili Devrimler :

Bu alandaki devrimler, daha önce yapılanların zorunlu bir sonucu idi. Teokratik sistemden ayrılarak batılı anlamda yeni bir devlet kurulurken; Ortaçağ'ın bütün kuruluş ve geleneklerinin atılması, yerine, bilimsel temellere dayanan yenilerinin konulması gerekiyordu.

Bu yapılmazsa değiştirilmeyen eski kurallar ne kadar önemsiz olursa olsun, Osmanlı yenileşme davranışlarında olduğu gibi teper ve ana devrimler'i de yıkabilirdi. Rejimin sürekliliğini sağlamak, ancak sosyal yapının

değişmesine ve millî kültürün yaratacağı bilince dayanıyordu.

Bu alanda şu devrimler yapılmıştır:

- a — Medenî Kanun'un kabulü,
- b — Kadın Hakları'nın tanınması,
- c — Şapka ve Giysi Devrimi,
- d — Doğu ölçü sisteminden,
batı ölçü sistemine geçiş,
- e — Eğitim ve öğretimde yenilikler,
- f — Yazı Devrimi,
- g — Türk Tarih Anlayışı'nda,
gerçeğe dönüş,
- h — Türk Dili'nin kendi benliğine kavuşması,
- l — Soyadı Yasası.

Siyasal, Sosyal ve Türk Millî Kültürü ile ilgili alanlarda yapılan devrimler aşağıda açıklanmıştır.

a — **Medenî Kanunun Kabulü** : (17. Şubat. 1926).

Türkiye Cumhuriyeti Medenî Kanunu kabul etmekle onun, her bakımdan uygar toplumların düzeyine ulaşmasına yeterli olduğunu göstermişti.

Medenî Kanunun alınmasındaki ve Türkiye'de hukuk birliğinin sağlanmasındaki zorunluğu kavrayabilmek için, Osmanlı Devleti'nin hukuk görüşünü ve uygulanan yasaların niteliğini kısaca görmek faydalı olacaktır.

1 — **Osmanlı Devleti'nde Hukuk Anlamı: Mecelle**

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar gerçek anlamda yasa yoktu. Kadılar (dinsel anlamlardaki yargıç) yargılarını; Hadis'lere (Peygamberin söylevleri), büyük imamların görüşlerine ve daha önce kurulmuş Müslüman Devletlerin yargı organlarından kalmış geleneklere göre yürütülürlerdi.

Şeyh-ül İslâm fetvalarının ve müftülerin açıklamalarının, geçmiş yüzyıllarda benzeri olaylara varılan yargı sonuçlarının da büyük etkisi olurdu.

Öyle ki, aynı konuda birbirine zıt ve çelişik yargılara varıldığı çok görülmüştü.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli din ve kültür varlıklarından başka, mezhep ve tarikat ayrılıklarından dolayı bir hukuk düzeni kurulamamıştı. Yalnız müslüman halkı içine alan şariat yasaları bile, mezhep ve tarikat ayrılıkları yüzünden uygulanamıyordu.

Dört ana mezhep (Hanefi, Hambelî, Malikî, Şafii) ile Şii Mezhebinin sayısı yetmiş geçcen tarikatları, ayrı hukuk temelleri meydana getirmişlerdi.

Tanzimat; yine kendi inançlarının görüşüne uyulmakla beraber, yeni yapılacak yasalarla kurulacak yargı organlarında Hristiyan ve Mûsevî uyruklarında Müslümanlarla bir işlem göreceğini öngörmüştü.

Cevdet Paşa'nın başkanlığında, 1868 de yedi kişilik bir bilim kuruluna yedi yılda hazırlatılan yeni yasaya «Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye» (Adli Kurallar Kitabı) adı verilmişti. Kısaca, «Mecelle» denilen bu yasa 10 kitaptan ve 1851 maddeden meydana gelmişti. Hazırlayanların daha çok doğu kültürüne göre yetişmiş olmalarından dolayı mecelle, batı'nın ileri görüşünden yoksundu. İslâm kurallarına, din felsefesine ve özellikle dört ana mezhebe göre hazırlanmıştı.

Tanzimat'ta, hazırlanan «Mecelle» adı verilen yeni yasada, Arapça kavramlar oldukça Türkçeleştirilmiş, her kadı'nın (Hâkimin) anlayabileceği açıklığa kavuşturulmuştu. Aynı zamanda, bütün uyruğa tek kanuna göre işlem yapılması ilkesi belirmişti.

Fakat Mecelle, Tanzimat Fermanları'nın amacına uygun değildi. Hristiyan ve Mûsevî gibi ayrı dinlerdeki uyruğun hukuk inançlarını karşılayamadığı, gibi yalnız Hanefî Mezhebî gözönünde tutularak hazırlandığı için öteki mezhep ve tarikatların görüşlerine de bir çok bakımdan aykırı düşmekte idi. Toplumun aile, miras ve kişilerin hu-

kukunu da kapsamıyor; özellikle ekonomik konulardaki katı ve değişmez kurallarıyla batı ile olan ticaret ilişkilerinde yetersiz kalıyordu.

İslâm Dini'nin yapısı; «İnançlar, Tanrı'ya yöneliş, Âhiretteki Cezalar, İnsanlar Arasındaki İlişkiler» olmak üzere dört temele dayanıyordu.

Bunlardan ilk üçü, Tanrı ile kul arasında ve aracıya gerek göstermeden uygulanacak din ilkeleri idi.

Bu üç temel, dinin özünü meydana getirmekte ve değiştirilmemesi gerekmekte idi.

Dördüncü temel olan «İnsanlar Arasındaki İlişkiler», bütünü ile bir dünya konusu idi. İnsanlar arasındaki bu ilişkilerin devlet tarafından kanunlarla düzenlenmesi, iklimlere ve çağların gerektirdiği koşullara göre zaman zaman değişmesi zorunlu bulunuyordu.

Osmanlı Devleti, bu dört temele de el atmıştı. Kendisi, Tanrı ile kul arasına girdiği gibi, kendi yetkisi olan «İnsanların birbirleriyle ilişkileri»ni düzenlemeyi de Tanrı ile paylaşırcasına davranmıştı. Onun için, din ve dünya işlerini birbirine karıştırmış; değişmeyen ve değişmemesi gereken din kuralları ile toplumları yönetmeye çalışmıştı. Fakat, çeşitli din ve inançlardaki (Müslüman, Hristiyan, Mûsevî ve b.s.) Osmanlı Toplumunu, bu yanlış ve gerçekten uzak davranışla hiçbir zaman mutlu kılamamıştı. Böylece Osmanlı Devleti hem hukuk düzeninden yoksun, hem de çağdaş uygarlıktan uzak kalarak içte ve dışta egemen olamıyarak çökmüştü.

İkinci Meşrutiyet süresinde Mecelle'deki Aile Hukuku'nda bazı yenilikler yapılmış ise de, Mondros Silâh Bırakışması'ndan sonra Hükümeti elinde tutan Hürriyet ve İtilâf Partisi tarafından yine eskiye dönmüştü.

M. Kemal Paşa; daha 1922 de Mecelle'nin Türk Toplumuna uymadığı gerekçesi ile değiştirilmesini istemişti. O zaman bu konu üzerinde uğraşan komisyonlar, Mecel-

le'nin değiştirilemeyeceği kanısına varmışlardı. Öyle ise, yeni ve batılı toplumlara uyacak yeni bir yasa yapmak gerekli idi.

Fakat, memlekette bir hukuk anlayışı ve birliği sağlayabilmek için ilkönce buna engel olan din, mezhep ve tarikatların öngördüğü görüş ayrılıklarını kaldırarak bir ortam hazırlamak zorunlu idi. 1925 de mezhepler, tekeler, tarikatlar ele alınmıştı. Tarikatlar kaldırılmış, tekeler kapatılmış, inan ve görüş birliğini sarsacak kuruluşlardan kurtulma olanağına kavuşmuştu.

2 — Medenî Kanun'un Gerçekleşmesi :

Engeller kalkınca, Lâik anlayışa doğru giden Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Medenî Yasaya sahip olması süresi gelmişti. Bu konuda Batılı anlayışla bilimsel çalışmalar yapıldı. Uygar devletlerin ilgili yasaları incelendi. Ötekilerine bakılınca daha ileri bir görüş taşıyan, uygulanması daha pratik bulunan ve demokratik ilkelere dayanan «İsviçre Medenî Kanunu» üzerinde birleşildi.

Yirmi altı uzman bir buçuk yıl çalışarak yeni yasa-yı hazırladı.

Sonuç olarak «Türk Medenî Kanunu» T.B.M. Meclisi'nde 17. Şubat. 1926 da kabul edilerek, altı ay sonra yürürlüğe konulmuştu.

3 — Medenî Kanunun Sağladığı Yenilikler :

Bu yasa, Türk Devleti'nin doğu anlayışından çıkarak batılı ve uygar anlayışa kavuşmasını sağlamıştı. Böylece Türkler, Ortaçağ düşünce ve kurallarından sıyrılarak, çağdaş milletlerin düzeyine ulaşabilme olanağına kavuşmuştu.

1 — Yeni Türk Medenî Kanun'u, Hukuk Birliğini ve Hukuk Düzenini sağlamış; devrimlerin temeli olmuştur.

2 — Türkiye Cumhuriyeti uyrukları arasında din, mezhep ayrılıklarını gözetmeksizin eşitlik ve hürriyet sağlamıştı.

3 — Mülkiyet Hakkını ön görmüş; mirasta kadın erkek ayrılığını kaldırarak onları «Hak Birliği»ne kavuşturmuştu.

4 — Kadınlara tanıdığı her çeşit haklarla onların, erkeklerle eşitliklerini sağlamıştı.

b — Kadın Hakları : (1930 ve 1934)

Osmanlılar'da kadın, erkekle eşit sayılmazdı. Her zaman erkeğin yedeğinde bulunan yarım bir yaratık görüldü. Mirastan yarım hisse alır, bazı mezhep ve tarikatlarda iki, bazılarında 3 ya da 4 kadın bir erkek yerini tutardı. Kadın ayrıca, kafes arkasında saklı tutulmuş; dünya ile ilgisi kesilmişti. Kendisine sosyal hiçbir hak tanınmamıştı. Bir erkek imam nikâhı ile dört kadınla evlenebilir ve kadını istediği zaman (Boşsun) sözü ile eş olmaktan çıkarabilirdi. Kadın sokağa çıkarken çarşaf giyer, yüzünü peçe ile kapardı. Fakat köy kadınları arasında kaçgöç yoktu.

Atatürk, 1923 - 1925 arasında çeşitli konuşmalarında kadınların eşit işlem görmemesi ile ilgili bütün kötü geleneklere işaret etmişti. Medenî Kanun'la 1926 da kadına eşitlik sağlanmış, her türlü hak verilmişti. Türk kadını uygar toplumlardaki düzeyine ulaşınca, aile temeli düzelmişti. Kadın dış hayata kavuşunca ekonomik katkısı ile Türk toplumunun yaşayışı yükselmışti.

Çarşaf ve peçeden kurtulan kadına, 1930 da, belediye seçimlerinde seçme, 1933 Köy Kanunu'nda muhtar seçme ve Köy İhtiyar Heyetine seçilme hakkı tanındı.

5. Kasım 1934 de Milletvekili seçme ve seçilme gibi erkeklerle tam eşitlik tanınarak 11. Kasım. 1934 de Türk kadını bütün yetkilere kavuşmuş oldu.

Böylece Türk Kadını sosyal alandan başka Siyasal alanda da gerçek değerine ulaşarak, bazı Avrupa memleketlerinden daha çok haklara sahip kılınmış oldu.

c — Şapka ve Giysi Devrimi: (25. Kasım. 1925)

Osmanlılarda, belli bir giysi birliği de yoktu. Başa giyilen fes, kalpak, poçu, sarık v.s. o kadar çeşitli idi ki; (yalnız, askerler aynı bir biçimde başlık giydikleri için) sivillere, «Başı Bozuk» denirdi. Herkes, bulabildiği biçim ve renkte giysi kullanıyordu.

Osmanlı Devleti 1826 dan sonra II ci Mahmut'un Pa-dışahlığı döneminde fesi kabul etmişti. O zaman fes, Ce-zayir Müslümanlarıyla adalardaki bazı Rumlar tarafın-dan giyiliyordu.

Bağnazlar (softalar) bunu islâmlığa aykırı sayarak fes giymeğe karşı koymuş; II ci Mahmut'a baş kaldırmış-lardı. Halk fesi giymeyle beraber, yine sarık ve çeşitli başlıkları da kullanıyordu.

I ci Dünya Savaşı sırasında, orduda ön tarafı biraz siperli bir başlık kabul edilmişti. Kurtuluş Savaşı'nda M. Kemal Paşa ve arkadaşları kalpak giymişlerdi. Lozan'a giden Türk Delegeleri Başkanı İsmet Paşa, Caketatay, silindir şapka giyerek; Avrupalılar'a bir anlamda bulun-mak istemişti. Mustafa Kemal Paşa, 24. Ağustos. 1925'de Kastamonu'ya bir gezi yaparak orada başına şapka giy-miştir. «Bunun adına açıkça şapka derler» diyerek yurdun kenar bir bölgesinde şapkayı giymek suretiyle halkımızı buna alıştırmak istemiştir. Yine bir söylevinde «Fikrimiz, zihniyetimiz tepeden tırnağa kadar uygar olacaktır» de-miştir.

25. Kasım. 1925 de şapka yasası kabul edilerek, Türk Halkı da bütün uygar insanların kullandığı başlığı giy-miş oldu.

Din Adamları'nın da sokaklarda dinsel kılıkla dolaş-maları, günlük işlerini bu kutsal elbise ile görmeleri, ya-bansı (acayip) görülüyordu. Bu nedenle din kılıklarının yalnız görev sırasında kullanılması yasa ile sağlandı. Din adamlarından yalnız en büyük temsilcilerinin dinsel kı-

lıklarını her zaman giymelerine izin verildi

d — Doğu Ölçü Sisteminden, Batı Ölçü Sistemine Geçiş: (26. Aralık 1926 - 1. Nisan, 1931)

(Takvim Hafta tatili, saat ile uzunluk ve ağırlık ölçülerinde) değişiklik:

Batı uygarlığı'na yönelen ve özellikle ekonomik ilişkileri daha çok Batılı devletlerle olan yeni Türk Devleti'nin; takvim, tatil zaman ve her çeşit tartı ölçü sistemleri bakımından da doğudan ayrılması zorunlu idi.

Osmanlı Devleti'nde önceleri Peygamber Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği 622 yılı başlangıcı alınarak düzenlenen Hicrî (göç) tarihi takvim başlangıcı olarak alınmıştı. Daha sonraları yine Hicrî Takvim temel tutulmak üzere Şemsî (Güneş), ve Rumî tarihler de kullanılmış; tarih karışıklığı doğmuştu. Oysa batı, İsâ'nın doğumu'nu tarih başlangıcı olarak almış, bütün Uygarlık Dünyası takvim birliğini sağlamıştı. Artık bizim her türlü ilişkilerimiz, özellikle ekonomik çalışma düzenimiz batı dünyasıyla ayarlanacaktı.

Sonuç olarak eski takvim ve zaman birimi bırakılarak, bütün uygar memleketlerde kullanılan Milâd takvimi ile, alaturka (Doğu) saat yerine, Alafranga (Batı) saat ölçüsü, 26. Aralık 1925'te kabul edildi.

Eskiden; pratik olmayan ve belirli birimlere dayanmayan arşın, endaze, v.b. gibi uzunluk; okka, dirhem, miskal gibi ağırlık ölçüleri kullanılırdı. Bunlar, aynı nedenlerle bırakılarak yerlerine: 1. Nisan. 1931 de çıkarılan bir yasa ile metre, kilogram sistemi kullanılmaya başlandı.

e — Eğitim ve Öğretimde Yenilikler:

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim ilkeleri yaşadığımız dünyadan daha çok ölümden sonraya, âhiret için hazırlığa dayanıyordu.

1 — Osmanlı Devleti'nde Öğretim ve Eğitim Amaçları

Öğretim ve eğitim çağdaş milletler de olduğu gibi, devletin en önemli görevleri arasında bulunması gerekirken, çeşitli vakıflarla yönetilen devlet dışı kurumlara bağlı idi. Bunların arasında giderleri, Padişah ve soyunun yakınları tarafından karşılananlar da vardı. Küçükler Mahalle Mektepleri'nde, daha büyükler Medreselerde okutulurdu.

İlk medreseler, değerli Türk Bilginleri'nin elinde memlekete çok faydalı kuruluşlar idi.

Süleymaniye, Fâtih, Beyazıt ve öteki medreseler ile; «Enderûn» denilen Saray Okulu, memlekete yararlı elemanlar yetiştiriyorlardı.

Fakat medreselerde zamanla bozulmuştu. Medreseler, yalnız din ve âhirete hazırlık dersleri veren kuruluşlar durumuna gelmişlerdi. Yiyecek ve giyecekleri «Vakıftan sağlandığı için, öğretimde uzun süre kalmak onlar için gelenek olmuştu.

Buralarda, gerçek bilim yerine, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Arap Tarihi gibi dersler okutulurdu.

Daha sonraki yıllarda açılan Sibyan Mektepleri (çocuk okulları) aynı gelenekten kurtulamamıştı. Artık vakıflar iyi yönetilmediğinden ve gelir darlığından (özellikle kasaba medreseleri) daha da bozulmuştu. Hocalar geçimlerini öğrencilerden topladıkları para ve yiyecek ile sağlar duruma düşmüştü. Gerçi XVIII ci yüzyıldan başlayarak donanmaya ve orduya teknik eleman yetiştirmek için Batılı anlamda öğretim yapan «Hendesehaneler» ile yine aynı yüzyılın sonlarında «Mühendishaneler» açılmıştı. Fakat, sivil halk çocukları için gereken eğitim ocakları kurulmamıştı.

Tanzimat'ta (1839-1876), Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı) kurularak öğretim ve eğitim devlet eline alınmak istenmiş ve batıdakiler örnek tutularak yeni okullar açılmıştı. Bu okullar; «İptidai» (ilk), «Rüştiye» (orta),

«İdadi» (Liseye yakın genel öğrenim kuruluşu) olarak adlandırılmıştı. Bu okullarda 7-16 yaşına kadar çocuklara Tarih, Coğrafya, Tabiat Matematik ile Din bilgileri öğretilirdi.

Bu okullara sıra, karatahta gibi araçlar ilk kez girmiş, medreseler de daha düzenli bir duruma sokulmuştu.

Fakat yeni okulların açılışı yanında, «din okulları» ve medreseler de kalmıştı. Bu duruma göre yeni dünya görüşü kazandırmak isteyen eğitim ve öğretim kurumları ile skolastik düşüncenin, insanı ölüm sonrası için hazırlayan mektepleri (Mahalle Mektepleri ve medreseler) yan yana çalışıyordu. Şimdiye kadar eski tümü ile ortadan kaldırılmayınca, yeninin başarılı olmadığı çeşitli davranışlarda görülmüştü. Tanzimat döneminde de aynı yanlış yola sapılmıştı.

Bu ikili öğretim yanında, devlet denetiminden uzak bulundurulmuş azınlık okulları ile bağımsız birer kuruluş gibi görünen yabancı okullar da ayrı düzene göre çalışıyorlardı. Şu halde, Tanzimat düzeltmek istediği maarif işlerini dört ayrı biçim halinde görülebilen bir duruma sokmuştu.

İstibdat Dönemi'nde (1876 - 1908) II ci Abdülhamit zamanında Hendese-i mülkiye (sivil Mühendis Okulu), Orman Yüksek Okulu, Baytar Yüksek Okulu gibi bazı yüksek öğretim kurumları açılmıştı. Fakat, hürriyetsiz bir yönetimde Maarifin ileri amaca yöneltilmesi gerçekten olanaksızdı.

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908 - 1918), eğitim ve öğretim yönünde oldukça ileri adımlar atılmıştı. Medreselerin yanında «İstanbul Dar-ül fünun'u» (Üniversitesi) Fakülteler halinde yeniden düzenlenmiş, öğretmen okulları ile sultanî (Liseler) ler daha iyi bir duruma getirilmişti.

Bunun yanı başında medreseler yine eski çağın düze-

ni ile sürüp gidiyordu. Ayrıca, «Dar-ül hikmet-ül İslâmî» ve Medreset-ül Kuzat» gibi yine dinsel görüşün istediği kuruluşlar meydana getirilmişti. Tanzimatın yarattığı ikilik sürdürülüyordu.

Bununla beraber Türkçülük Akımları gençler arasında yaygın hale gelmiş, 1911 de Türk Ocakları kurulmuştu. Fakat eski ile yeni'nin yanyana bulunduğu için millî kültür ve eğitim alanında Batılı bir davranışa geçilemiyordu.

2 — Yeni Türk Devleti'nde Öğretim ve Eğitim Amaçları:

Yeni Türkiye'nin eğitim ve öğretimindeki değişimi; daha 1919 da ele alınmış ve Cumhuriyet'ten bu yana geliştirilmiştir. Bu süre eğitim, milliyetçilik temeline göre ele alınmış; bağınazlığın söndürülmesine çalışılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, T.B.M. Meclisi'nde 1. Mart. 1921 tarihli konuşmasında devletin yeni öğretim ve eğitim temellerine değinirken «... Bir taraftan cehli izaleye (bilgisizliği gidermeğe) uğraşırken, bir taraftan da memleket evlâdını içtimaî (soyal) ve iktisadî (ekonomik) hayatta fiilen müessir (eylemle etkili) ve müsmir(verimli) olabilmek için elzem (çok gerekli) olan iptidaî (ilk) malûmat (bilgileri) amelî (iş içinde) bir tarzda (biçimde) vermek usulü maa-rifimizin esasını teşkil etmelidir.»

1. Mart 1922 deki T.B.M.M.'nde Meclis açış söylevinde de «... çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları tah-silin hududu (sınırı) ne olursa en evvel Türkiye'nin istik-lâline, kendi benliğine ve millî an'anelerine (geleneklerine) düşman olan bütün anasırıla (elemanlarla) mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir...» demişti. Aynı konuşmada, Türk Milleti'nin % 80 çoğunluğunu meydana getiren köylünün kalkınması konusuna değinmiş «Türk köylüsünün memleketin gerçek sahibi ve efendisi» olduğunu belirt-mişti.

Osmanlı Tarihi'nde hiçbir zaman düşünülmemiş olan Maarif Kongresi ilk olarak Sakarya Savaşı sırasında, 15 Temmuz. 1921 de Ankara'da toplanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa bu toplantıdaki konuşmasında, «... Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim, milletimizin geri kalmasına başlıca neden olmuştur. Bütün etkilerden uzak, millî karakterimize ve tarihimize uygun bir kültür yaratmamız gerekir» demişti.

Mustafa Kemal'e kurtuluştan sonra «Şimdi ne yapmak istersiniz? diye sordukları zaman; «... Maarif vekili olarak millî kültürümüzü yükseltmeğe çalışmak en büyük amacımdır» karşılığında bulunmuştu. Bu, Büyük Kurtarıcının eğitim ve öğretime ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Cumhuriyet Maarifi'nde eğitim, millî ve Lâik temellere dayandırılmış, kuramsal olmaktan daha çok, hayat için uygulayıcı bir nitelik kazandırılma amacına dayanmıştı.

3 — 1923 - 1933 Yılları Arasındaki Durum:

3. Mart. 1924 de çıkarılan «Öğretimin Birleştirilmesi» yasası ile, medreseler ve mahalle mektepleri kaldırılırken, Dar-ül fûnûn da yeniden düzenlenmiş; devlet okulları çoğaltılmış; öğretmen yetiştiren kurumlar daha yeni temellere göre düzeltilerek sayıları arttırılmıştı.

Batı ilkelerine göre geliştirilen ya da yeniden açılan her derecedeki okullarda öğrenci sayısı artmıştı.

Aşağıdaki sayılar incelenince Cumhuriyet Devri'nin Maarif bakımından kısa zamanda nasıl bir ilerleme gösterdiği açıkça anlaşılmaktadır.

Okulun adı	Öğrenci Sayısı	
	1923	1932
Dar-ül fûnun	2.088	2.778
Lise	1.241	4.152
Ortaokul	5.905	24.835
Öğretmen Okulları	2.528	5.154
İlk okullar	336.061	492.894
Toplam	347823	529.813

Lâik eğitimin ve öğretimin sonucu, okullarda erkek öğrencilerle birlikte kız öğrenciler de çoğalmıştı. Aşağıdaki sayılar incelenince, bu sonuç açıkça görülecektir.

Bütün okullarda	1923	1932	Artış
Kız Öğrenci	64.695	182.336	117.641
Erkek Öğrenci	283.128	347.477	64.349

4 — 1933 den Sonraki Durum:

Eğitim ve öğretimin daha yaygın ve verimli bir duruma getirilmesi ancak Cumhuriyet'in X cu yılından sonra ele alınabilmisti.

Yeni Türk Alfabeti'nin kabulü; yeni harflerle basılan kitap ve her çeşit yayınların çoğalması, Millet Mektepleri'nin açılması Türkiye'de bir kültür seferberliğini zorunlu kılmıştır.

1925 - 1929 arasında Mustafa Necati Bey'in Maarif vekili bulunduğu süre Öğretmen Okulları'na önem verilmiş, bu meslek kutsal ve gerçek değerine ulaştırılmaya başlanmıştı.

Fakat Cumhuriyet'ten bu yana geçen yıllar içinde

okur-yazar sayısı istenilen orana yükselememiş; kent ve köylerde gerektiği kadar okul açılamamış ve öğretmen sağlanamamıştı. Türk Kültürünün zenginliği ortaya konamamıştı. İşte bu nedenlerle 1933 den sonra Eğitim ve Kültür alanında geniş bir çalışmaya girildi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan İsmet Paşa «İnönü» ve Hükümet bu konuyu devletin en üstün bir görevi olarak ele almışlardı.

Saffet Arıkan'ın (10. Haziran, 1935 - 28. Aralık. 1938) ve Hasan-Âli Yücel'in (28. Aralık. 1938 - 5. Ağustos. 1946) Marif vekillikleri süresinde, Türk Millî Eğitimi tam bir reform anlayışı içine girmişti.

İlk öğretim :

Öğretmen sayısı kentlere bile yetmezken, köylerin birer öğretmene ve okula kavuşturulabilmesi için daha yüzyıllarca beklemek gerekiyordu.

Askerlik görevlerini çavuş ya da onbaşı olarak yapmış ve iyi tanınmış köy gençlerinin kurslarda yetiştirilerek gönderilmesi en pratik ve uygun bir çare olarak görüldü.

«Eğitmen» adı verilen bu köy gençlerine kurslarda genel bilgilerini artıracak derslerden başka pratik olarak Sağlık Bilgisi, Hayvan Bakım, Teknik Ziraat de gösteriyordu. Kurslarda başarılı olanlar nüfusu 150 ye kadar olan köylerde açılan üç sınıflı okullarda çalıştırılıyordu. Bu kurslardan kısa sürede «8.756» Eğitmen yetiştirilerek bir çok küçük köyler birer elemana kavuşturulmuş oldu.

Bu denemelerin arkasında «Köy Enstitüleri» açıldı. 1937 deki ilk denemelerinden sonra 1940 da daha geniş olarak yurdun çeşitli bölgelerinde 20 yerde bu eğitim ve kültür yuvaları meydana getirildi.

Bunlara geniş kültürlerinin yanında, köylerin tarım sağlık ve teknik gibi en çok gerek duyduğu eksikliklerini karşılayacak bilgi ve el yetenekleri de kazandırılıyordu.

Köy Enstitüleri'nden yetişen «17.321» öğretmenin büyük köylere gönderilmesiyle Türk Eğitim ve Öğretim kadrosunda büyük bir gelişme başlamıştı. Bu kuruluşlar, dünyanın birçok Düşünürleri'nin ve Pedagoji Bilginleri'nin takdirlerini kazanan milletlerarası bir değer olmuştur. Bunlar köylerde Cumhuriyetin eli, kulağı ve gözü olarak o güne kadar hiçbir aydının ayak basmadığı yerlere giderek bilgisizlik, tekniksizlik ve gericilikle uğraşıyorlardı.

Bu arada kentlerdeki ilköğretim okulları da genişletilmiş. Türkiye o yıllara kadar görülmemiş bir hızla ilköğretimin gerçekleştirilmesi yoluna gitmişti.

Cumhuriyet'in ilânı sırasında, (1923 - 1924) öğretim yılına girerken ilkokullardaki öğrenci sayısı «336.061» idi. Bu sayı Cumhuriyet'in X cu yılında «567.361» e ulaşmıştı.

Daha sonraki yıllarda ilköğretim seferberliği sonundaki artış aşağıda gösterilmiştir.

	Yıllar	Köylerde	Kentlerde		Toplam
			Devlet	Özel	
Öğretmen Sayısı	1932 1933	6.881	6.908	1.275	15.064
	1946 1947	19.978	9.312	916	30.206
Öğrenci Sayısı	1932 - 1933	302.977	273.982	26.402	567.361
	1946 1947	975.696	423.614	15.123	1.431.983
Okul sayısı	1932 1933	5.410	1.160	208	6.778
	1946 1947	13.632	1.377	122	15.131

Fakat ilköğretim seferberliği ancak 1946 yılı sonuna kadar sürdürülebildi. Bu hız 1946 da çeşitli nedenlerle durduruldu.

Eğer, köy Enstitüleri ve ilk öğretim seferberliği yürütülseydi yapılan plânlara göre 1960 da Türkiye’de okulsuz köy, öğretmensiz okul kalmayacaktı. Her köy, bu Enstitüden yetişen öğretmenler’le Teknik Ziraat ve Sağlık elemanlarına (Sağlık Memuru ve Köy Ebesi) kavuşmuş olacaktı.

Cumhuriyet Dönemi ilkokul öğretmenlerinin temel görevleri yanında, halkın yetişmesi, devrimlerin kökleşmesi, körpe dimağlarda Atatürk Milliyetçiliği’nin yerleşmesi bakımından bilgi ve kişilikleriyle çok büyük emekleri geçmiştir.

Ortaöğretim

Aynı süre içinde orta öğretimde de oldukça artış görülmüş, fakat istenilen niteliğe ve gelişmeğe kavuşamamıştı.

Kentlerde, büyük kasabalarda yeniden Ortaokul ve Liseler açılmış; öğretmen sayısı ve kalitesi yükselmiş; programlar değiştirilmişti. Fakat bu okullarda okutulan dersler kuramsal olmaktan kurtarılamamıştı.

1933 de ve 1946 yılında Orta öğretimde okul, öğretmen ve öğrenci sayıları şöyle idi.

	Yıllar	Orta Okular			Liseler		
		Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam
Öğretmen Sayısı	1932 - 1933	1380	—	1380	752	1075	1827
	1946 - 1947	3305	566	3817	1354	517	1871
Öğrenci Sayısı	1932 - 1933	31.266	4802	36.068	5355	2518	7873
	1946 - 1947	55.022	5958	60.980	21.935	3580	25.515
Okul Sayısı	1932 - 1933	133	37	190	30	36	66
	1946 - 1947	217	40	257	53	30	83

Orta Dereceli Meslek ve Teknik Okulları

Memleket için çok gerekli meslek elemanlarını yetiştirecek olan bu okulların çeşitleri arttığı gibi sayıları da çoğalmıştı.

1863 de Mithat Paşa'nın büyük gayretleri ile kurulmuş olan Sanat okulları, Cumhuriyet döneminde gerçek değerini bulmuş ve hemen her kentte açılarak halk çocuklarının birer sanat ve meslek öğrenmeleri sağlanmıştı. Özellikle bu okullar 1933 den sonra çoğalmış, devlete pahalıya mal olmadan kendi kendilerine oluşan orta sanat okulları ile kız ve erkek Sanat Enstitüleri ve Ticaret okulları Cumhuriyet Maarifi'nin en başarılı yapıtları arasındadır.

Millî Eğitim Bakanlığı'ndan başka öteki bakanlıklar da kendi çalışma alanları için gerekli uzmanlar yetiştirmek üzere bazı okullar açmışlardı. Tapu-Kadastro, Maden Teknik, Devlet Demiryolları, P.T.T., Maliye Meslek, Meteoroloji, Konservatuar, Gazetecilik, Polis, Sağlık Memurları, Ebe, Hemşire, Sağır-Dilsiz Okulları bunlar arasındadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde bu okulların artış durumunu istatistiklerle göstermek uzun sürecekti. Burada yalnız Meslekî ve Teknik Müsteşarlığına bağlı orta dereceli Meslek okullarının 1933 ve 1946 durumlarını göstermek bize bir düşünce verecektir.

Yıllar	Öğretmen sayısı	Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı
1932-1933	777	7.013	68
1946-1947	4.401	62.828	267

Üniversite ve Yüksek Okullar

Yüksek öğretim kurumları 1933 ten sonra büyük bir hızla gelişmiş ve çoğalmışlardır.

Kuruluşu, Medrese olarak 1453 yılına varan ve 1863 te «İstanbul Darül fünûnu» adını alan en yüksek bilimi kurumu, 1.8.1933 te kaldırılmıştı. Aynı yıl; yapısındaki Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakülteleriyle «İstanbul Üniversitesi» olarak yeniden kurulmuştu. Daha sonra İktisat, Orman Fakülteleri ile Eczacılık ve Dişçilik okulları açılmış, sonradan bu okullar da Fakülte durumuna getirilmişti.

Orduya teknik eleman yetiştirmek üzere, aslı 1774 de kurulan İstanbul Yüksek Mühendis Okulu, 1914 de dört Fakülte ile yeniden «İstanbul Teknik Üniversitesi» durumuna getirilmişti. Bu üniversite bugün; Maden, Kimya Mühendislik, Mühendislik, Gemi İnşaatı, Temel Bilimler, Fizik Mühendisliği Fakültelerinden oluşmaktadır.

Bu Üniversitelere 1946 da 4936 sayılı kanunla Özerklik ve Tüzel kişilik verilerek Çağdaş bilim Kuruluşları değerine ulaştırılmışlardı. Bu durum, Türk Milleti'nin ve Türk Yöneticileri'nin yüzyıllardanberi bilim ve Tekniğe karşı gösterdiği saygının, ileri görüşlülüğün bir sonucu olmuştur.

Hukukta yapılacak devrimler için 1925 te Ankara'da açılan «Adliye ve Hukuk Mektebi», 1936 da açılan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ile Mektep-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Okulu) birleştirilerek 1946 da «Ankara Üniversitesi» oluşmuştu.

1955-1956 da İzmir'de «Ege Üniversitesi», 1956-1957 de Ankara'da «Ortadoğu Teknik Üniversitesi», 1958-1959 da Erzurum'da «Atatürk Üniversitesi», 1963-1964 Trabzon'da «Karadeniz Üniversitesi» kurulmuştu.

1933 te İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olan «Yüksek Öğretmen Okulu» ile «Dişçilik, Eczacılık Okulları» dışında İstanbul'da «Devlet Güzel Sanatlar Akademisi» ile «Yüksek Denizcilik Okulu», «Yüksek Ticaret Okulu», «Yıldız Yüksek Teknik Okulu» ile Ankara'da «Gazi Eği-

tim Enstitüsü» olmak üzere sekiz yüksek okul bulunuyordu. O zaman üniversitelerin tümü toplam ancak 10 Fakülteden oluşmuştu. Daha sonraki yıllarda yeni Fakülteler açılmış; 1940-1941 de Konservatuar, 1943-1944 Ankara'da Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü, Tarım Aletleri ve Makinaları Okulları kurulmuştu.

1933 de ve 1946 da Fakülte ve Yüksek Okulların sayılarıyla öğrenci ve öğretim üyeleri sayıları şöyle idi.

Yıllar	Fakülte Sayısı	Yüksek Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretim Üyesi Sayısı
1932-1933	10	8	5.295	502
1946-1947	17	15	21.531	1.654

Daha sonraki yıllarda Ankara'da Kız ve Erkek Yüksek Teknik Öğretmen Okulları ile Konservatuar açılmış, Eğitim Enstitüleri ile Ticarî İlimler Akademileri'nin sayıları arttırılmıştı.

Ayrıca 1951-1952 de Gazetecilik Enstitüsü ve Basın Yayın Okulu, 1957-1958 de Yüksek Hemşire Okulu, Gever Nesibe Hemşire Okulu, 1961-1962 de Florance Nightingale, Sağlık Bilimler, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, Sağlık İdaresi gibi Yüksek Sağlık Okulları ile Yüksek İslâm Enstitüsü, Polis Enstitüsü ve Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuş, 1962 de İslâm Enstitüleri'nin sayısı üçe çıkarılmıştı.

1956-1957 de öğretime başlayan «İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Mobilya-İçmimarlık, Dekoratif Sanatlar, Grafik Sanatlar, Seramik Sanatlar, Tekstil Sanatlar bölümleri ile memleketin en büyük ihtiyacı olan Dizayn Problemini karşılamıştır.

Estetiğin teknik ile bağdaşmasını öngören bu yüksek okul endüstri için olduğu kadar, Türk El Sanatları ile Turistik Sanatlar'ın gelişmesi bakımından da bir iş ve Güzel Sanat Kuruluşu olarak memleket ekonomisine büyük katkıda bulunmaktadır.

Gelişen bu yüksek okullardan bazıları, Devlet Güzel Sanatlar Okulu ile Yıldız Yüksek Teknik Okulu ve Ticaret Yüksek Okulları, Akademiler durumuna getirilmişlerdir.

Memleketimizde (1965-1966) 2 çeşit meslek ve branş üzerine araştırma yapan, öğretim uygulayan 36 Fakülte ile 58 Akademi ve Yüksek Okul bulunmaktadır.

1933 den sonra yabancı dillerde ya da eski yazı ile basılmış yüzlerce klasik eserler dilimize çevrilmiş; Türkiye, hiçbir süre kazanmadığı kitap ve yayın bolluğuna kavuşmuştur.

Bilim kurullarınca hazırlanan «İslâm Ansiklopedisi» ile «İnönü-(Türk)» Ansiklopedileri 1941 de Millî Eğitim Bakanlığı'na yayınlanmaya başlanmış, bu da Türk kültürüne büyük bir hizmet olmuştur.

«Millî Eğitim Seferberliği», İkinci Dünya Savaşı yıllarında memleketin dört yanı ateş çemberi ve çeşitli yokluklar içinde bulunduğu bir sürede ara vermeden yürütülmüştü.

Bugün Türkiye'de Millî Eğitim alanında başarılı olarak görülen ne varsa, o günkü Devlet ve Hükümet yöneticilerinin, Millî Eğitimcilerinin ve öğretmenlerin unutulmaz bir yapıtıdır.

Bu süre Türk Millî Eğitim Tarihi'nde «Altın Devri» olarak anılacaktır.,

f — Yazı Devrimi: (3. Kasm. 1928)

Türkler eskiden, Yenisey, «Orhun ve Uygur» gibi kendilerine özgü çeşitli alfabeler kullanıyorlardı. X cu yüz yılda İslâm Dini'ni kabul ettikten sonra Arap Harfleri'ni benimsediler. Sağdan sola yazılan sessiz harfleri çok az,

karışık, belirli kuralları olmayan bu harflerin bellenmesi ve yazılması çok zordu. Bu yüzden Osmanlı toplumu'nda imlâ, yazı ve konuşma karışıklığı sürüp gidiyordu.

Halkın % 90 nı okuyup yazamıyordu. Okuma yazma bilenler bir ayrıcalık kazanıyordu.

Arap Harfleri'ni Osmanlı'caya göre değiştirmek belki düşünülebilirdi. Namık Kemal 1868 de Londra'da yayınladığı bir yazıda Arap Harfleri'nin Osmanlıca'ya uymadığını açıklamıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti, bir ara, Arap Harflerini bitiştirmeden kullanmayı denemişti.

Batıya dönüş, yeni Türk Devleti için bir yaşama konusu olunca, bu kültürün dayandığı Lâtin Harfleri'ni alarak yeni bir Türk Alfabesi yaratmak gerekiyordu. M. Kemal Paşa, 1927 yılında bu konu ile uğraşmaya başladı. Dil Encümeni Ankara'dan İstanbul'a gelerek Galatasaray Lisesi'ndeki toplantılarında Türk Harfleri'ne son biçimini verdi. M. Kemal Paşa Sarayburnu Parkında, 9. Ağustos. 1928 de halka yeni harfleri gösterdi ve bunun müjdesini verdi. Bu konu ile ilgili konuşmasında; «... Bizim güzel, ahenkli zengin dilimiz, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir» dedi. Aynı ay Ankara'daki bazı gazeteler yarısı yeni harflerle yarısı da eski harflerle çıkmaya başladı. 3. Kasım. 1928 de de Lâtin Harfleri'ne göre hazırlanan Türk Alfabesi kabul edilmişti. Türkiye'de bu kez okuma-yazma seferberliği başlamıştı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve bütün vekiller yurdu dolaşarak halk'a yeni harfleri öğretmeye koyuldular. 1928-1929 arası Türkiye, bir okul haline gelmişti.

«Başkomutan» bu kez, «Baş Öğretmen» liği ele almıştı. Bütün Vekiller, Komutanlar, Valiler, Öğretmenler yurdun her yerini dolaşarak halk'a yeni harfleri öğretmeye çalışıyorlardı. Başvekil İsmet Paşa (İnönü), 12. Ağus-

tos. 1928 de Malatya'ya giderken «Bu defa muallim olarak gidiyorum» demişti.

Yeni Alfabe, Okuma . Yazma kolaylığından başka Türk Kültürü'nün gelişmesine de en büyük etmen olmuştu.

Türkiye'de okur-yazar sayısı, iki yıl içinde iki milyon artmıştı. Kitap ve gazete baskısı çoğalmıştı. Arap Alfabeti ile baskı için yalnız küçük harfler bakımından «612» ayrı biçimde gerekirken, yeni Türk Alfabeti için «28» harf ile sayılarla birlikte «70» ayrı biçim yetiyordu.

Yeni Türk Alfabeti, Büyük Kurtarıcı M. Kemal Paşa'nın Türk Milletine en büyük armağanlarından biri olmuştu.

g — Türk Tarihi Anlayışında Gerçeğe Dönüş (15 Nisan 1931)

Ümmetçilik temeline dayanan Osmanlı Devleti, özellikle son yıllarda yabancı devletlerin yedeği haline gelmiş ve «Millî» olmaktan her zaman kaçınmıştı.

Sanatı, dili, tarihi, yaşayışı bakımından kendi kişiliğinden çok Arap ve Fars kültürüne bağlanmıştı.

Osmanlı Tarih anlayışı Peygamberlerin, Arap büyükleri'nin yaşantılarını ve İslâm Dünyası'nın görüşlerini yansıtmaktan ileri geçemiyordu. Türk Tarihi'ne değinen konulara hemen hiç yer verilmiyordu. Osmanlı Türkleri'ne, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan başlatılarak bir azınlık olarak değinilirdi.

Ancak XIX cu yüzyılın ikinci yarısında «Ali Süavî» ve daha bazı düşünürler, İslâmdan önceki Türk uygarlığı üzerinde durmaya başlamışlardı.

Harbiye ve Askerî Mektepler Nâzırı, Tarih Muallimi Süleyman Bey, (Şıpka Kahramanı Türkçü Süleyman Paşa) bu konuyu incelemiş ve 1877 de yazdığı «Tarihi Âlem» adlı kitabında Türkler'in İslâmlıktan önce de büyük devletler kurduğunu ileri sürmüştü. Türk Tarihi'nin eskiliğini,

İsa'dan önceki yüzyıllarda kurulan (Hun) Devleti'ne kadar götürebilmisti.

Fakat bu görüş, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullara aykırı geldiğinden, üzerinde fazla durulmamış; tarih anlayışı yine Arap, Fars ve Batı kaynaklarının görüşünden dışarı çıkamamıştı.

II ci Meşrutiyet'ten hemen sonraki yıllarda kurulan (Tarihi Osmanî Encümeni), yayımladığı eserlerde; Anadolu Türk Beylikleri ile uygarlıkları'na oldukça yer vermekle beraber, yine İslâmiyet'ten önceki durumu aydınlatacak incelemelere girişmemişti. Bu durum, Gazi M. Kemal'in konuyu millî ve bilimsel bir amaç olarak ele almasına, Cumhuriyet'e dek sürüp gitmişti.

M. Kemal Paşa, Türk tarih tezinde aşağıdaki düşüncelere dayanıyordu:

- Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kendinden çok önce yaşamış olan Türk Devletleri ile bağlantısı vardır. Çağdaş görüş bakımından onlarla bir olmakla beraber, uygarlıkta temel birliğine dayanmaktadır.

- Bu bağlılıkla, Tarihten Önceki Çağlara kadar uzanan dünya uygarlık yapısında, Türkler'in büyük etkisi vardır.

- Batı Uygarlığı'nı, bütün insanlık şovenlikten uzak kalarak birlikte meydana getirmiştir. Daha açık bir deyişle, Batı Uygarlığı, yalnız «Avrupa Medeniyeti» dar anlamına gelmez. Bütün milletlerin ortak malıdır. Türkler çok eskiden beri bu ortaklığa büyük katkıda bulunmuşlardır.

M. Kemal Paşa, 1929 da bu konuyu ele almış ve çalışmalarına başlamıştı. 1930 da Ankara Türkocağı'na bağlı «Türk Tarihi Tetkik Encümeni» kurulmuştu. Kendisi, encümenle durmadan ilgilenmiş ve bilimsel çalışmalarına katılmıştı. Onaltı üyeden oluşan encümen (Komisyon), «Türk Tarihi'nin Ana Hatları» adıyla 600 sayfalık bir ta-

rih kitabı yayımlamıştı. Bu eserde; Türkler'in İlk Çağdan başlayarak yarattıkları uygarlığı, iklim değişikliği yüzünden yurtlarından göçederek dünyanın başka yerlerine nasıl aşıladıkları belgelerle açıklanmıştı.

Türkocakları'nın kapatılması üzerine bu encümen, çalışmalarını bağımsız yürütmüş ve yoğunlaştırmıştı. Encümendeki onüç tarih bilgini, yeni kazılarda ele geçen belgelerle, Batı kaynaklarını incelemişti. Bu çalışmalar sonunda; Türkler'in tarih öncesi ve tarih sonrası çağlardaki durumları ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni, tarafsız bir görüşle yansıtan dört ciltlik «Türk Tarihi» yayımlamıştı.

Encümen 15. Nisan, 1931 de Devlet Başkanı M. Kemal Paşa'nın koruyuculuğunda «Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti» adını almış; daha sonra, bugünkü «Türk Tarih Kurumu» haline getirilmişti.

«Türk Tarih Kurumu» ilk kongresi'ni M. Kemal Paşa'nın başkanlığında 2 - 11 Temmuz, 1932 de Ankara Halkevi'nde yapmış ve Türk tarih tezini, milletlerarası bir konu olarak kabul ettirmişti.

İkinci Kongre, 20-25 Eylül 1937 de, yine Atatürk'ün başkanlığında İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış; ayrıca bir de sergi açılmıştı. Atatürk bu kongre ve sergi ile o kadar yakından ilgilenmişti ki, bazı yapıtları, (eserleri) eliyle yerleştirmiş ve düzeltmişti.

Türk Tarih Kurumu'nun bu ikinci kongresinde, yabancı bilginlerin bildirileri ve ileri sürdükleri belgeler, Türk Tarih tezinin ne kadar gerçek olduğunu daha açık olarak belirtmişti.

Bu kongre, Atatürk'ün, Türk Milleti'ne bilimsel alanda kazandırdığı en büyük zaferlerden biri olmuştu.

Büyük Kurtarıcı, bu çeşit bilimsel çalışmaların ileride de hiç bir sıkıntıya düşmeden sürekliliğini sağlamayı da düşünmüştü. Ölümünden önce; 5. Eylül 1938 de note-

re yazdırdığı vasiyetinde kendi gelirinin bir kısmını «Türk Tarih Kurumu» ile «Türk Dil Kurumu»'na bağışlamıştı.

Türk Uygarlığı'nın, tarih öncesi çağdan (İsa'nın doğumundan 7000 9000 yıl önce) başladığı dünyaya zaman zaman önderlik ettiği, Batı Uygarlığı'nı etkilediği gerçek olarak ortaya çıkmış; bunu, bütün dünya bilim alanı kabul etmişti.

Osmanlı Devleti'nin ünmetçi tarih anlayışı yerine; bilim ve gerçeğe dayanan, Türk Milli Varlığını oluşturan tarih kavramına ulaşılmıştı. Aynı zamanda, insanlık tarihi, yanındaki değerini kazanmıştır.

h — Türk Dili'nin Kendi Benliğine Kavuşması:

(12. Temmuz. 1932)

Osmanlı Devleti dilde de benliğini yitirmiş, başka toplumların etkisi altına girmişti.

Osmanlıca, Arapça ve Farsça ile ancak % 37 si Türkçe olan sözcüklerden oluşmuştu. Saray ve çevresi ile aydın sayılanlar Osmanlıca, halk öz Türkçe konuşuyordu. Halk Ozanları (Âşıklar) ve çoğunlukla Tekkeler, Tarikatlar öz Türkçe kullanıyor; öz Türkçe'yi deyişlerle, masallarla kuşaktan kuşağa aktarıyorlardı.

Bununla beraber, bütün Müslüman Türk Devletleri; Arapça - Farsça karışımı bir dil kullanıyorlardı. Yalnız, Karamanoğlu Mehmet Bey, 13. Mayıs. 1327 de yayımladığı fermanında, «... bugünden sonra divanda, dergâhta, barigâhta, mecliste, meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.» demişti. Böylece bir Türk Devlet Başkanı ilk kez ülkesindeki birliği toplumunun öz diline dayamak istemişti. Fakat çeşitli nedenlerle bu durum sağlanamamıştı.

Tanzimat'tan sonra, dil konusu üzerinde durulmuş ve sadeleştirilmesi bakımından oldukça başarılı olmuştu. Fakat, öze değen bir sonuca varılamamıştı.

Türk Devleti, milliyetçi bir görüşle halk'a dayanı-

yordu. Millî Birliğini, milliyet akımlarının bilimsel temellerine oturtması gerekiyordu. Bunun için önce dilini, yabancı etkisinden kurtarma çalışmalarına girişilmişti. Bütün devlet kuruluşları ile tüm aydınlar, öz Türkçe'nin ortaya çıkarılması için bu kez «Dil Seferberliği»ne katıldılar.

Türkçe'nin özleştirilmesi için, 12. Temmuz, 1932 de «Türk Dili Tetkik Cemiyeti» kuruldu. M. Kemal Paşa, 26. Eylül 1932 de, ilk kez toplanan «Dil Kurultayı»nda iyi sonuçlar almıştı. Bu cemiyet, daha sonra «Türk Dili Kurumu» olarak adlandırılmıştı.

Atatürk, Tarih Kurumu gibi Dil Kurumu'nun da sürekliliğini sağlamak bakımından servetinin bir bölümünü bu kuruma bağışlamıştır.

1 — Soyadı Yasası'nın Kabulü (26. Haziran 1934)

Yeni Türk Devleti'nde her Türk'ün soyadı olması, batıdan gelme yeni bir atılım değildir.,

Türkler eskidenberi soyadı kullanırlardı. Osmalılarda da büyük ve küçük kentlerde daha çok Arapça ya da Farsça soyadı alınır ve «zâde» ekiyle kullanılırdı. Kınalı Zade, Settar Zade, Affan Zade gibi...

Köylerde daha çok Türkçe olarak, doğadan soyadı alınır ve çoğunlukla «oğlu» ekiyle birlikte kullanılırdı. Elmacıoğlu. Donmazoğlu, Şahinoğlu gibi...

Fakat bu soyadları devlet kayıtlarına geçmez ve bir süre sonra unutulur giderdi.

Uygar bir değer taşıyan soyadının devlet kütüklerinde yer alması, soy-sop olarak kuşaktan kuşağa sürdürülmesi ve böylece her Türk'ün bir soyadına kavuşması için 26. 6. 1934 de bir yasa çıkarılmış ve uygulanmıştı.

Bu arada, Türk Milleti'nin Kurtarıcısı, yeni Türk Devleti'nin Kurucusu Türk Devrimleri'nin yaratıcısı olan Mustafa Kemal Paşa'ya yaptığı hizmetten ve O'nun kişiliğine

uygun «ATATÜRK» soyadının verilmesi özel bir yasa ile 24. Kasım. 1934 de kabul edilmişti.

D — Endüstri ve Ekonomi Alanlarındaki Devrimler:

Şimdiye kadar gördüğümüz siyasal, sosyal alanların dışında, özellikle ekonomik alanda da köklü değişiklikler yapılması gerekiyordu.

Türkiye'nin yüzyıllardanberi ekonomik durumunu köstekleyen birçok nedenler vardı. Bunların başında kapitülasyonlar geliyordu. Dinsel etkiler ve bazı gelenekler de, Türkler arasında endüstri ile ticaretin önemini kaybettirmişti.

Ekonomik alanda kalkınabilmek için ilk önce plânlı olarak endüstrileşmek zorunluğu vardı.

a — Batılı Ülkeler'de Endüstri'ye Geçiş:

Endüstrileşme, hiçbir memlekette, bir devrim hızı ile uygulanmadığı gibi, her yerde ayrı ayrı sürelerde gerçekleşmişti. Batıda endüstrileşme; el ve araçların yerlerini yavaş yavaş makinaya bırakması ile başlamış, bunun sonunda üretim artmıştı.

Endüstrileşmeye XVII ci yüzyılda, ilkönce İngiltere' de başlanmıştı. Daha sonra Fransa, Belçika, Hollanda gibi sömürgeci devletlerde görülmüştü. Almanya, endüstrileşmeğe daha geç başlamış; fakat dev adımlarla ötekilere yetişmişti.

Sonunda, sömürgeci devletler uzak yerlerdeki pazarlara yapık (mamul) eşya yetiştirmek için birbirleriyle yarışa girişmişlerdi.

Endüstrileşen devletlerde, ilkönce deniz bilgisi ve taşıt işleri ilerlemiş, daha sonra endüstri doğmuştur. Uygarlıkta tekerleğin ve kayığın bulunuşu, her şeyden önce olmuştu.

Buhar kuvvetinin makinada uygulanması ile büyük endüstri doğmuştu. Bu durum, toplumların sosyal ve siyasal yaşantısını çok etkilemişti. Üretimde kaliteden ve

güzellikten daha çok sayıya önem verildiğinden «Güzel Sanat» anlayışı değişmiş, «El Sanatları» sönmeye yüz tutmuştu. Bunun sonucunda işsizlik başlamıştı.

Büyük Endüstri'nin, Güzel Sanatlar'la El Sanatları üzerindeki bu etkisi üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır.

Eskiden elle ve zorlukla yapılan eşyalar bu kez, buhar kuvvetiyle işleyen fabrikalarda kolaylıkla ve çok sayıda meydana getirilmiş, insan gücünün gereği azalmıştı.

Bu sonuç, birçok memlekette işsizlik yaratmış; bu durumda bireyler, toplumlar kadar hükümetleri de düşündürmüştü.

Endüstrileşmenin yanısıra işsizliğin başlamasıyla birlikte; yeni bazı düşünceler de ortaya çıkmıştı. Fabrikalarda ham maddeyi işleyerek yapık (mamûl) bir duruma getirmek için işçiler çalıştırılıyordu.

Bu yeni tip endüstri işçisinin makina parçası gibi durmadan çalıştırılmasına karşılık kendilerine çok az ücret verildiğinden, geçim darlığı yaratıyor; aynı zamanda ruhsal bakımdan da çöküntüye uğratiyordu.

İşçiler; endüstride kendi emeklerinin, fabrikayı meydana getiren ana paradan (sermayeden) üstün bir değerde olduğunu ileri sürerek, kazançtan daha çok pay hakkı istemeğe başladılar.

Buna karşılık, endüstride egemen olan kapital sahipleri anaparanın temel olduğunu, kazancın çoğunun patrona verilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu iki ayrı görüş, sürekli olarak çarpışıyordu. Sonunda bazı sosyal sınıflar meydana geldi. İşçiler örgütlendiler, grevler ve diğer davranışlar başladı. Avrupa'da «Sosyalizm» ve «Liberalizm» doğdu. Daha sonra XIX cu yüzyıl içinde «Komünizm» ve «Faşizm» davranışları başladı.

Avrupa, endüstride gösterdiği bu gelişme sonunda,

mokrasiye bağılı olarak; millî kalkınmaya, millî ekonomi-dünyanın birçok yerlerinde egemenlik kazanmaya başladı. Böylece «Sömürgecilik» doğmuş oldu.

Bu arada Osmanlı Devleti gibi, Asya ve Afrika toplumları; ilkel bir biçimde yalnız ziraatla uğraşıyorlardı. Bu gibi ülkelerin halkı, yapık eşya satan Avrupa'nın Pazar yeri olarak kaldılar.

Endüstri bakımından ileri giden memleketler yeni pazarlar bulma, sömürge edinme davranışları yüzünden birbirlerine düştüler. Aralarındaki ekonomik yarışma sonunda Alman Endüstrisi'nin kendisine pazar araması, İngiltere'nin de bunu önlemek istemesi yüzünden, 1914 de Birinci Dünya Savaşı çıkmıştı.

Büyük endüstrinin karşısında Güzel Sanat anlayışı ile El Sanatları uygulamasındaki değişiklik, ayrı bir konu olmuştur.

Fabrika anlayışı, «Topluma yararı olmayan sanatın hiçbir anlamı kalmadığını; sanatın, yalnız fayda için yapılması gerektiğini» ileri sürüyordu. Bu düşünce ile fabrikalarda, pazarlarda eşya yetiştirebilmek için, sürekli bir iş yapma hevesi başlamıştı. Kalite düşmüş; yapıtlar (eserler) her çeşit sanat anlayışından yoksun, kaba ve çirkin olarak çok sayıda üretilmeğe başlanmıştı.

Bu düşüncenin karşısında, daha çok Güzel Sanat Akademileri yer almıştı. Onlar'da «Sanat sanat içindir. Güzel olmayan hiçbir şeyin değeri yoktur» kanısını savunmuşlardır.

Endüstri karşısında, El Sanatları da sönmeğe, yerini fabrikaya bırakmağa başlamıştı. Bu iki ayrı görüş karşısında; endüstri yapıklarını fayda için olduğu kadar güzel yapabilmek, faydanın ve çoğaltmanın yanında güzelliği de koruyabilmek amacı ile «Tatbiki Güzel Sanat» düşüncesi doğmuş, bu konuda okullar açılmaya başlamıştı.

b — Osmanlı Devleti'nde Endüstri:

Osmanlı Devleti'nin yükselişi süresinde halk ile Or-

dunun gerekli her çeşit araç ve gereçleri memleket içinde yapılyordu.

Halk çoğunlukla kendilerine gerekli giyim ve donatım araçlarını kendi yapıkları olarak karşılyordu.

Musul'da dokunan «Müslin»; Şam'da dokunan «Damasko», dünyaca meşhurdu. Halep'te açılan panayırlara 22 devletten kervanların geldiği tarihlerde yer almaktadır. Türk teknisyenleri büyük çapta toplar döküyor ve en kullanışlı silâhlar yapıyorlardı. Şimdiki «Tophane» o zaman Osmanlı savaş araçlarının yapıldığı yerdı. Bütün gemiler bir yandan devletin tersanelerinde bir yandan da bazı limanlarda halk tarafından yapılyordu.

Fakat Avrupa; buhar kuvvetinin endüstriye uygulamasına geçerken, bütün doğu dünyası gibi Osmanlı Devleti de mistik anlayışın etkisinde kurtulamamış ve endüstrileşememişti. Önceleri, yüzyetmiş milyona yakın bir nüfusu besleyen ve beşyüz bin kişilik ordunun giyecek, yiyecek, silâh ve öteki avadanlıklarını **sağlayan; bundan** başka binlerce köprü, cami, medrese, kervansaray, sebil ve hastaneler yaptıran Osmanlı Sanat ve Teknik üstünlüğü ve özgürlüğünü kaybetmeğe başlamıştı. Bu arada Güzel Sanatlar da kişiliğinden, özelliğinden uzaklaşmış, taklitçi bir niteliğe doğru sürüklenmişti.

Osmanlı sınırlarının kapıları yabancı ülkelerin fabrika eşyalarına karşı ardına kadar açılmış; eski, yapın yerleri (imalathaneler) birer onarım yeri derecesine düşmüştü.

Hereke ve Feshane fabrikaları bir yana bırakılırsa, millî sanayi kurumları yok denecek kadar azalmıştı. 1828 de Osmanlı ülkesinde fes kabul edildiğinde bu gerekseme (ihtiyaç) Avusturya fabrikalarından karşılanmıştı.

XX ci yüzyılda batılı ülkelerde millî ekonomi, millî endüstriye dayanıyordu. Millî endüstriden yoksun ülkeler sömürge olmaya aday bir duruma gelmişlerdi. Özellikle

Türkiye gibi geniş topraklara ve çeşitli ürünlere sahip bir ülkeye, bu ham maddeleri işleyecek kapitalist devletlerin el atması kesin idi. Her ne kadar millî sanayii koruyabilmek için, 1913 yılında «Sanayii Teşvik Kanunu» çıkarılmış ise de; bunu uygulayacak kadro, destekleyecek başka kurumlar bulunmadığı için yasanın hiç bir faydası gölememişti.

1913 yılında Osmanlı sınırları içinde ancak «17.000» sanayi işçisinin bulunduğu gözönünde bulundurulursa, endüstri Kuruluşlarının ne kadar az olduğu anlaşılır.

c — Türk Millî Endüstrisi'nin Dirilişi:

Bir devlet; kendi gümrük kapılarına egemen değilse, o memlekette millî sanayiinin dirilmesi ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi olanaksızdır.

Osmanlı Devleti, Kapitülasyonlar yüzünden kapılarını yabancı yapıklarına (mamûllerine) açmış, bunun sonucu ekonomik bağımsızlığını yitirmişti.

Lozan görüşmeleri sırasında sömürgeci devletler, en çok kapitülasyonların kaldırılmasına karşı koymuşlardı. Fakat onlar'ın bu isteklerini «Tam Bağımsızlık» koşullarına aykırı bulan Türkler'in direnmeleri karşısında vazgeçmek zorunda kalmışlardı.

Lozan Barış'ında Kapitülasyonlar tümü ile kaldırılmış, ancak yüzyıllardır süregelen bu ilişkilerini arılaştırmaları (tasfiye etmeleri) için beş yıllık bir süre tanınmıştı.

Bu süre içinde çıkarılan yasalarla gümrük kapılarını eline alan Türk makamları, Millî Endüstri'nin doğmasını sağlayacak plânlı bir çalışma olanağına kavuşmuştu.

İzmir'de 4. Mart. 1924 de toplanan «Türkiye İktisat Kongresi», yeni devletin endüstrileşmesi bakımından bir dönüm noktası olmuştu. Bu toplantıda, gelecek için çok önemli kararlar alınmış; fabrika açacak ve endüstri kuruluşlarına katkıda bulunacak, halka kredi sağlayacak ye-

nı bankaların açılması öngörölmüştü. 1926 da «Sanayi ve Maadin Bankası» bu amaçla kurulmuştu.

Fakat, yüzyıllardır süre gelen savaşlar, işgaller ve Osmanlı Devleti'nin ekonomideki düzensizliği yüzünden halkta ana para (sermaye) birikimi sağlanamamıştı. Fabrika açabilecek büyük işletmeler kurabilecek ekonomik güçte kişiler yoktu. Özellikle, ilk kez meydana getirilecek endüstri kuruluşları Türk toplumu için en zorunlu ve doğrudan doğruya O'nun varlığı ile ilgili konular (Millî Savunma, Demir Yolları, Giyim, Gıda, Sağlık işleri gibi) idi.

Bu tür kuruluşların ölçülü, tez elden ve sağlam olarak meydana getirilmesi, halkın ucuzca sağlayabileceği nitelikte üretime pek çabuk geçmesi gerekiyordu.

Bu büyük işler, o süre için ana parası (sermayesi) az olan, özel sektör eli ile sağlanamazdı. Yabancı ana para (sermaye) sahipleri ise, ağır koşullar ileri sürerek kapitülasyonları canlandırmak hevesinde idi.

Bu yüzden kalkınmayı, «Devletçilik ilkesi» ile gerçekleştirmek zorunlu idi. Böylece; Türkiye'nin karayolları, demiryolları ve fabrikaları hep devlet eli ile, devlet ana parası (sermayesi) ile yapılmaya başlandı, bundan da başarı kazanıldı.

1928 de «Yüksek İktisat Meclisi» kuruldu. Bu meclis her yıl toplanarak, yeni yapılacak ekonomik işler için kararlar alıyordu.

Türkiye'nin endüstrileşmesi, ilkönce, yeni gümrük yasalarının tam olarak uygulanmasına dayanıyordu. Bunun için, Lozan'da kapitülasyoncu devletlere işlerini arınlamak için verilen beş yıllık süre bitince, 1929 da sıkı bir Gümrük çizelgesi (tarifesi) yapıldı. 1933 de bu tarifeler Türkiye için daha olumlu nitelikte genişletildi. Artık sıra endüstrileşmeye gelmişti. Fakat işe nereden başlanacaktı Yapılan incelemelerde şu sonuçlara varılmıştı:

1) İşlenmemiş öğeleri (Ham maddeleri) Türkiye'de yetişen ve bulunan; tüketimi Türkiye'de çok olan araç ve gereçler için fabrika açmak;

2) Başka memleketlerdeki yapıklar (mamûller) karşısında üstünlük sağlayabilecek araçlar için fabrika kurmak.

Devlet, bu temellere göre beş yıllık bir plân hazırlamış; en zorunlu olan «dokuma endüstrisi», «maden işleri endüstrisi», «Selüloz endüstrisi», «Seramik endüstrisi»'ni ele almıştır. Bu amaçla, 1924 de kurulan «İş Bankası» genişletilmiş; 1933 te Sümerbank ve 1933 te Etibank kurulmuştu. Yukarıda saydığımız dört çeşit endüstri yapıkları 1932 yılına kadar memleketimize dışardan getirilen eşyanın % 42 sini meydana getiriyordu. Fabrikalar kurulup üretim artınca bunların yabancılardan alınmasına gerek kalmadığı gibi dış memleketlere de gönderilmeğe başlanmıştı.

Bu arada memleketin elektriklenme işleri de programlaştırılmış, sulama işleri için kanal ve barajlar açılmaya başlanmıştı.

1923 yılına kadar Türkiye'de açılan motorlu - motorsuz, endüstri kuruluşu «386» idi. 1933 de Cumhuriyetin ilânından sonra (10 yıl içinde) açılan fabrika sayısı «1087» olmuştu. Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun bu alanda iki yüz yılda yaptığı işleri, Cumhuriyet Hükümeti on yılda üç kat çoğu ile başarmıştı.

1913 de sanayi işçilerinin sayısı 16.975 idi.

1921 de Kurtuluş Savaşı sırasında 76.216 olmuştu.

1927 de ise bu sayı 257.000 ne varmıştı.

Bugün, sayısı milyonları aşan Türk işçisi, ileri memleketlerdeki gibi örgütlenmiş; Sendikalar kurarak haklarını korumaya başlamıştır.

Türk işçileri, Atatürk ilkelerine, Cumhuriyet ve de-

ye katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Cumhuriyetin ilk beş yıllık kalkınma plânında endüstri kalkınmasında olduğu gibi tarım alanında da yine devletçi bir görüş uygulanmıştı.

«Cumhuriyet Döneminde köylü ve çiftçi» konusunda açıklandığı gibi; Toprak Dağıtımı yasası, Kooperatif çiliğın ele alınması, her çeşit Devlet üretme çiftlikleri ve kombinelerle Hayvan Üretme yerlerinin kuruluşu bu amaca dayanmakta idi. Endüstri ve Tarım Kalkınmasına bu görüşle geniş yer veren ikinci beş yıllık plan yapılmıştı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı bunalımın etkisi ile bu plân uygulanamamıştı.

Savaştan sonra ağır endüstri için hazırlanan plânlar da; Türkiye'nin çok partili yaşantısının başlaması; daha liberal (Ekonomide özel girişime (özel teşebbüse) daha çok yer veren bir düzenin gerçekleşmesi için devlete ait yetkilerin kısaltılmasını öngören düşünce) ilkelere bağlı Demokrat Parti'nin 1950 de iktidara geçişi ve dış yardımların başlaması gibi nedenlerle kalkınma yön değiştirmeye başlamıştı. Yabancı ana parası (sermayesi) ile birlikte özel girişime daha geniş yer verilmişti. Montaj Endüstrisi başlamıştı.

Bu karışık ekonomik politika sonunda Devletçi İlkenin meydana getirdiği «Devlet Endüstrisi Kuruluşları» zıyanla çalışmaya başlamış ve dış borçlar gittikçe artmıştı.

Toprak yasası uygulanamamış, köylerde topraksız ve işsiz kalan köylü büyük kentlere göç etmek zorunda kalmıştı. Bu arada memleketin ekonomik yetersizliği, millî gelirin ve O'nun dağılımının istenilir bir düzeye gelememesi üzerine yabancı memleketlere işçi gönderilmeye başlanmış; bu da geniş çapta sosyal çöküntüye yol açmıştı.

Ancak 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden sonra Anayasa'

da yer alan plânlı çalışma ile «Karma Ekonomi'ye» girişmekle bu alanda daha büyük atılım yapılmıştır.

E — Cumhuriyet Döneminde Köylü ve Çiftçi:

Cumhuriyet Dönemi'nin temel ilkelerinden biri de eşitlik idi. Halk'a dayanan bir yönetimin doğal bir sonucu olan eşitlik, her alanda uygulanmaya çalışıldı.

Mustafa Kemal, daha Harp Okulu'nda iken, Osmanlı Azınlıkları'nın açtıkları okullarla üstün bir düzeye ulaştıklarını görmüş, Türk Halkının da ancak, önce köylerden başlayarak kalkındırılması gerektiğine inanmıştı. Bunun ilk koşulunu, köylerde açılacak okullarda görüyordu.

Memleket nüfusunun % 80 ni köylü ve çiftçi idi. Osmanlı yönetim düzeni bu varlığı emmiş, zayıflatmıştı. Ordu'nun büyük bir çoğunluğu bu kaynaktan sağlanıyordu. Devlet Bütçesi'nin yarından çoğu köylüden alınan çeşitli vergilerle karşılanıyordu. Fakat bu bütçeden köylü için bir kuruş bile harcanmıyordu. İstanbul'daki «Devlet, köydeki Ağa ve Ayan, dağdaki Eşkiya köyün sırtından besleniyordu. Kendisi doymadığı halde, o herkesi doyurmakla kalmıyor; sınırdan sınıra koşarak kendi öz vatanının dışındaki topraklar için kanını akıtıyordu. İmparatorluğun son yıllarında Araplar'ın ayaklanmaları üzerine yirmibeş yıl içinde Yemen ve bölgesine gönderilen 2.000.000 Türk askerinden 1.500.000 dönememiş, yabancı yerlerde can vermişti. Bu sayının % 95'i köylü idi.

Ardı arkası kesilmeyen savaşlar yüzünden askere alınanların geri dönmesi, büyük bir rastlandı idi. Çoğunluk savaşta şehit oluyor, kalanlar hastalık yüzünden oralar da can veriyordu. İçlerinde 20-25 yıl askerlik yaptıktan sonra ihtiyar ve bitkin olarak dönenlerede rastlıyordu. Türk erlerine «Mehmetçik» denilmesi O'nun yaptığı büyük işlere karşılık adının, şanının bilinmediğini göstermektedir.

Ne Tanzimat, ne Meşrutiyet dönemlerinde köylü ve

çiftçinin derdine değinilmemiş; o'nu bilgisizliğin, hastalığın, softanın, ağanın, kesimcinin (mültezimin) elinden kurtaracak çare düşünülmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 1. Mart, 1922 de B.M.M. ni açarken bu gerçeği yüreğinin bütün açıklığı ile ortaya atmış ve milletvekilleri'ne şöyle bir soru sormuştu. «... Türkiye'nin hakikî sahibi ve efendisi kimdir?... Bunun cevabını derhal birlikte verelim.» demiş ve devam etmiştir. «Türkiye'nin Sahip-i hakikisi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür. (Üyeler arasında sürekli alkışlar) o halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstehak ve elyak olan (en çok yaraşık olan) köylüdür.

Türkiye B.M.M. Hükümeti'nin iktisadî siyaseti bu aslı gayeyi istihsale mâtuftur. (Bu temel amacı elde etmeye yöneltlmıştır» demişti.

O'nun bu sözleri Milletvekilleri arasında sürekli alkışlarla karşılanmış, M. Kemal çelik sesini yükselterek sözlerini şöyle bitirmişti. «... Yedi asırdanberi Cihanın dört köşesine sevk edilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız, yedi asırdanberi ekmeklerini alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ile, terzil ile mukabele ettığımız ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı; nankörlük, küstahlık, cabbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu aslı sahibin huzurunda bugün hicap ve ihtiramla hakikî vaziyetimizi alalım....»

Tarihin hiçbir çağında köylünün çektiklerini bu kadar kuvvetle açıklıyan ve O'nun şerefli yerini gösteren bir devlet adamına rastlanmamıştır. O'nun bu konuşması, Cumhuriyet Hükümetleri tarafından bir amaç olarak ele alınmış ve gerçekleştirilme yoluna konmuştu.

Gazi M. Kemal, 26. Ocak, 1923 de Alaşehir'de halkla konuşurken «... Kılıçla fütuhât yapanlar, mevkilerini ne-

ticede sabanla fütuhât yapanlara terketmeğe mahkûmdurlar.» demişti.

Büyük Önder, tam bağımsızlık anlamını millî egemenliğin ekonomik egemenlikle bağlanmasında görüyor, bu vatan, çocuklarımız ve torunlarımız için cennet yapılmğa lâyıktır. Bu da iktisadî faaliyetle kabildir.» diyordu.

İsmet İnönü de Âşar Vergisi'nin kaldırılması sırasındaki bir konuşmasında, yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunan Türk köylüsü'nün durumunu şöyle dile getirmişti:

«... İlk Başvekil olduğum zaman Devlet Bütçesi'nin üçte birinden fazlasını köylü veriyordu. Anadolu ortasında teessüs etmiş bir köylü Devlet olduğumuz için evvel emirde O'nun bu yükünü hafifletmeğe cesaretle teşebbüs ettik...»

Görülüyor ki, gerek Kurtuluş Savaşı içinde; gerekse Cumhuriyetin daha ilk yıllarında yeni liderler ve hükümetler köyü kalkındırmayı en başta gelen devlet görevi saymışlardı. Türk Toplumunun % 80'ni köylü idi. Cumhuriyet dönemine girerken bu çoğunluk okuma-yazma bilmiyor, her türlü sağlık kurallarından uzak, ilkel bir tarım ile günlük yaşantısını sürdürmeğe çabalıyordu. Bütür. çektiklerini kadere, alın yazısına bağlanmış; ilgisiz bir devletin, kesimcinin (mültezimin) ve ağanın emirlerini yerine getirmekle ömür çürütmüş; böyle bir toplumun kalkındırılması kolay bir iş değildi.

Türk köylüsü ilkönce ağır vergilerden kurtarılmalı; okula, üretim ve tüketim olanaklarına kavuşturulmalı; bilgi, düşünce ve teknik bakımlardan yetiştirilmeli idi. Türk Milleti ancak, bu çoğunluğun uyarılması ve bilinçlenmesi ile çevrimlerini ve kalkınmasını sağlayabilirdi.

a — Güvenliğin Sağlanması:

Osmanlı Devleti özellikle son yıllarda yurdun hiçbir yerinde güvenliği koruyamaz duruma gelmişti. Eşkiya ve

ağaların zulmü yanında bazı devlet elemanlarının baskısı, en çok köylü vatandaşı zarara sokuyordu. Hiç kimsenin evi, toprağı, malı, canı güven altında değildi. «Kan Gütme» dâvası özellikle Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'yu sarmıştı. Osmanlı Jandarma'sı da güven sağlayacağı yerde, eşkiya ve zorbalarla ortak çalıştıklarından, devlet otoritesi işlemiyor, kanunlar uygulanamıyordu. Ege Bölgesi'nde dağa çıkan meşhur «Çakırcalı» adındaki eşkiya topluluğunu, o bölge güvenlik kuvvetleri ile bastıramıyan Osmanlı Hükümeti Rumeli'den jandarma getirmek zorunda kalmıştı.

Zenginler (para ödemek yolu ile), medrese Hoca ve öğrencileri, İstanbul doğumlular askere alınmazlardı. Böylece askerlik gibi en kutsal vatandaşlık görevi bile bir angarya gibi halk hizmeti ve ceza anlamı taşıyordu.

Cumhuriyet Dönemi'nde ilkönce askerlik bütün Türk vatandaşları için kutsal ve eşit bir görev durumuna getirilmiş ve hizmet süresi kısaltılmıştı. Böylece yirmi yaşına ulaşan her vatandaş, belirli bir süre vatan görevi yaptıktan sonra köyüne-kentine ve işine; bilgili, görgülü olarak dönmek ve faydalı olmak olanağına kavuşmuş oluyordu.

Böylelikle askerden kaçma dağa çıkma olayları kalmamış; eşkiya temizlenmiş; güven sağlanmıştı.

b — Âşar Vergisi'nin Kaldırılması:

Osmanlı Devleti son yıllarda hemen hemen gelirinin bütününü köylü ve çiftçinin çalışması ile sağlamak yolunu tutmuştu. Vergi düzeni halkın ve özellikle köylünün işgüç durumuna gelirine göre değildi. Bütçenin önemli bir kısmı köylü ve çiftçinin tarlasından elde ettiği ürünlerin % 10'u alınarak sağlanıyordu. Bu gelirin toplanması, bazı işbilibirlere «artırma yolu» ile verilir, bunlara «Mültezim» (Kesimci) denirdi. Âşar Vergisi bilimsel olmaktan uzak; dinsel temellere dayanan bir düzendi.

Bu vergi düzeni toprağı olmayan ve şunun bunun

tarlasında yarıcı olarak çalışan köy halkının yıkımı olmuştu. Köylünün; güvensizlik içinde, ilkel araçlarla çalışarak elde ettiği ürününün böylece devlet ve kesimci (mültezim) tarafından elinden alınması O'nu her dönemde yoksulluğa sürüklemişti. Başka çeşit vergiler de ödemek durumunda olanlar, bunu veremedikleri zaman az bir para için aylarca hapis yatırılıyorlardı.

Cumhuriyet Yönetimi'nde, bu vergi düzeninin değiştirilmesi öngörüldü. 17. Şubat. 1925 de çıkarılan bir yasayla Âşar Vergisi kaldırıldı. Vergi yüzünden halkın hapislerde çürütülmesi tarihe karıştı. Âşar yerine herkesin kazancına göre vergi ödemesi öngörüldü. Böylece üreticileri koruyucu bir düzen getirilmeğe çalışılmış oldu.

Yeni kurulan bağ, bahçe, zeytinlik, fidanlıklardan belirli bir süre vergi alınmaması; yağmur, dolu, kuraklık gibi doğal felâketlere uğrayan üreticilere yardım edilmesi için yasalar çıkarıldı. Böylece vergi düzeni, daha eşit, sosyal adalete daha uygun, bilimsel temellere dayanan bir biçime sokulmak istendi.

Türkiye'de Âşar Vergisi'nin kaldırılması, Cumhuriyet Yönetimi'nin temel yapısına uygun olduğu kadar köylü için büyük kurtuluş olmuştur.

O güne kadar devlet bütçesinde gelirin % 40'ı bu Âşar Vergisi'nden sağlanırken, Cumhuriyet Hükümetleri büyük bir cesaretle bunu kaldırmıştı. Böylece köy ekonomisinin düzelmesi ve devlet bütçesine ondan sonra katkıda bulunması düşünülmüştü.

c — Köylü ve Üreticiye Devlet Yardımı:

Köy toplumunu yoksulluktan kurtararak yurt ekonomisinin de kalkınmasını sağlamak için Âşar Vergisi açığının kapanması gerekiyordu. Üretimin tez yoldan artırılması için yeni ve gerçekçi çarelere baş vuruldu.

Köylü ve üreticiye borç para, tohum, fidan, damızlık hayvan verildi. Başka konularda da yardımlarda bu-

lunuldu. Ekime zararlı ögelerle unsurlarla savaş için istasyonlar ve Ziraat Enstitüleri kuruldu. Uzun sürede azar azar ödenmek üzere faizsiz borç para verildi. Örnek fidanlıklar, haralar kuruldu. Eskiden, çiftçi ve köylüyü en çok zarara sokan çekirge yıkımından (felâketinden) kurtarmak için savaş yapıldı.

Çiftçilere her çeşit yardımı sağlamak üzere «Ziraat Bankası»ndan faydalanıldı. 1863 te Mithat Paşa tarafından «Memleket Menâfi Sandıkları» olarak kurulan ve daha sonra «Ziraat Bankası» adını alan bu kuruluş, Cumhuriyet'e kadar halk'a hiçbir zaman bu kadar yararlı olmamıştı. Bankanın 1920 de 11,5 milyon lira olan ana parası (sermayesi) 1923 te 15 milyona, 1933 te 26,5 milyona yükseltilmiş; çiftçi ve köylüye ana paranın (sermayesinin) üstünde yüzde yüzotuzaltı oranında, uzun süreli, borç verilmişti.

1929 da, «Ziraî Kredi Kooperatifleri» yasası çıkarılarak çiftçiye, kendi saygınlıkları (itibarları) üzerine ve karşılık göstermeden kredi verilmesi sağlandı.

Böylelikle toprağı olan köylünün tefeci eline düşerek faizlerini bile karşılayamayan tarlasının elinden çıkarılması önlenmiş olacaktı. Cumhuriyet'in X ncü yılına girerken, Türk köylü ve çiftçisine yardım için «572» «Tarım Kredi Kooperatifi» kurulmuştu.

En yeni avadanlıklarla donatılmış olarak 1927 de Ankara «Yüksek Ziraat Enstitüsü ile Baytar Yüksek Okulu» açıldı. Ziraat öğretimi için yabancı memleketlere birçok öğrenci gönderildi.

Ekim işlerinin bilimin ışığı altında yapılabilmesi için yurdun 100 yerinde Meteoroloji istasyonları açıldı. Daha sonra bunların sayısı çoğaltıldı. Türkiye belirli tarım özelliklerine göre kesimlere ayrılarak açılan «Orta Ziraat Okulları» nda da teknik tarımcılar yetiştirilmesine çalışıldı.

d — Gazi Orman Çiftliği: ,

M. Kemal Paşa, çoğunluğu köylü ve çiftçi olan halk'a örnek olacak bir anlayışla Ankara Bozkırlar'ında «Gazi Orman Çiftliği»ni kurdu. Kendisi iş başında bulunarak Makina Ziraatını uygulattı. Burada, Buğday ve çeşitli fennî tohumlar yetiştirildi.

Orta Anadolu'nun iklimine uygun hayvan üretme denemelerine girildi. Tarım ürünlerini değerlendirmek üzere bira fabrikası ile süt, tereyağı yapım yerleri kuruldu.

Yalova çevresinde kurduğu «Baltacı» ve «Millet» çiftliklerinde; ipek böcekçiliği, konserve, zeytincilik çalışmalarına yer verildi.

Büyük kurtarıcı kendi parası ve çalışmaları ile meydana getirdiği bu örnek çiftlikleri ve kuruluşları sonunda Millete bağışladı.

e — Köylüye Toprak Sağlanması:

Osmanlı yönetimi'nde köylünün çoğu ağa'nın ve Eşraf'ın (ileri gelenlerin) elindeki yerleri «Yarıcı» olarak isler, hemen hemen karın tokluğuna çalıştırılırdı. Çoğu topraksız olduğundan köyler de işsizlik hiç bir süre eksilmemişti. Son yüzyılda yoksulluktan kurtulması olanaksız bir duruma gelmişti. Memleketteki eşkiyalığın, soygunculuğun, güvensizliğin başlıca kaynaklarından biri de bu idi.

Toprak sahipleri de verimsiz bir duruma gelen yerlerde çekirge, kuraklık ya da sel baskınları yüzünden çalışmalarının karşılığını çoğunlukla alamazlardı. Anadolu halkı bu yüzden sık sık kıtlık çekerdı.

Yukarıda açıklandığı gibi daha Kurtuluş Savaşı içinde, 1. Mart. 1922 de Mecliste «... köylü bu yurdun efendisidir.» diyen Büyük Kurtarıcı, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bu düşüncenin gerçekleşmesi için bütün varlığı ile çalışmıştı.

1. Kasım 1928 de bu konuya değinerek «... Kezâlık, çiftçiye arazi vermek, hükümetin mütemadiyen takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk Köylüsü'ne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, memleketin istihsalini zenginleştirecek başlıca çarelerdendir.» demişti.

8. Haziran 1929 da çıkarılan bir yasa ile topraksız köylüye toprak verilmesi kabul edilmişti. Fakat memleketin kadastrosu yapılmadığı için tapu, eksiklikleri, bütçe olanaksızlığı ve özellikle o yıllarda Türkiye'de üst üste yapılan devrimlerin önemi yüzünden bu yasa uygulanamamıştı.

Bu konu, 1945 yılında tekrar ele alındı. Yeni bir yasa çıkarıldı. Fakat bu kez de, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorlukların yanında memlekette çok partili rejime geçiş yüzünden uygulama yine başaramamıştı.

Bununla beraber, Köy Kanunu'nun çıkarılması, köy sağlığının korunması için alınan tedbirler ve askerliğin yeniden kısaltılması gibi olumlu davranışlarla; köyün kalkınmasında ve çalışma hayatının düzenlenmesinde büyük faydalar sağlanmıştı.

f — Köyde Öğretim Seferberliği:

Türkiye'de aydın kişilerin köye gitmesi ve köyü kalkındırması çabasında bulunması Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

Bu davranış; İlkönce Halkevleri tarafından ele alınmış, Millî Eğitim Bakanlığı'nca açılan Köy Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri'nin çalışmaları ile gerçekleşme yoluna girmiştir.

g — Halkevleri:

Bütün yurttaşları duygu, düşünce ve bilgi alanında yükseltmek, halkı ve özellikle gençliği memleket işlerinde faydalı olabilecek bir niteliğe ulaştırmak amacıyla 19. Şubat 1931 de Büyük Kurtarıcı tarafından kurulmuştu.

Türkocakları'nın yerine açılan Halkevleri kısa zaman-

da çalışma alanını çok genişletmiş. köylerde ve kentlerde halk toplulukları arasında devrimleri benimsetmek, onları; her bakımdan yetiştirmek için çalışmıştı.

Köylerde Halkodaları açmak Cumhuriyet'in ışıklarını yurdun her köşesine yaymıştı. Gençler, köycülük, dil ve tarih, temsil folklor, kitaplık, söylev (hitabet), resim müzik v.b. alanlarda çalışıyor ve hem yetişiyor hem de yetiştiriliyorlardı. Sergiler, tiyatrolar, konferanslarla bütün yurt bir yetiştirme ve yetiştirme kampanyasına girmiş bulunuyordu.

Bugün Türkiye'de müzik, tiyatro, resim, edebiyat çevresinde ad yapmış kişilerin çoğu o sürede Halkevlerinde yetişmişlerdi.

Halkevleri'nin ve Halkodaları'nın Halk Eğitimi bakımından da çok büyük faydaları olmuştu. Köylünün okumayazmasında sağlık ve ziraat bilgileri edinmelerinde, sosyal gelişmesinde büyük faydalar sağlamıştı. Bu bakımdan köyde öğretim seferberliğinin ilk öncüsü Halkevleri Kuruluşları olmuştu.

1950'den sonra bir takım kuşkuyla kapatılan Cumhuriyet'in en verimli yapıtlarından biri olan Halkevleri 27 Mayıs 1960 devriminden sonra yeniden açılmıştı.

Köy Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri:

Köylerde eğitim ve öğretimi gerçekleştirme, köyü kültür, ziraat, teknik bakımdan kalkındırma davranışı, devlet eliyle ve daha etken olarak Köy Eğitim Kurslarıyla Köy Enstitüleri'nin kuruluşu ile başlamıştır.

1936 da başlayan Eğitim Kursları, 1937 de ilk denemelerden sonra 1940 da açılan Köy Enstitüleri yoğun bir çalışma sonunda binlerce köy gencini okutmuş ve yetiştirmiştir. Geniş ve işe yarar kültürleri yanında ziraat.

sanat, teknik bilgilerle ve avadanlıklarla donatılarak, köylere öğretmen, sağlık memuru, köy ebesi olarak gönderilen Cumhuriyet'in bu genç kuşakları aynı zamanda oralarda Atatürk Devrimleri'nin birer bekçisi, koruyucusu olmuşlardı.

Bu kuruluşlara, yukarıda eğitim ve öğretimde yenilikler bölümünde istatistikler de verilerek değinildiği için burada yeniden konu edilmemiştir.

III — DEVKİMLERİN TÜRK MİLLETİNE KAZANDIRDIĞI NİTELİKLER (Dünya'daki Yankıları, Etkileri)

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sürece, bir tekini bile yapamadığı çeşitli devrimler; Atatürk'ün önderliğinde, on yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşmiştir. Atatürk'ün, din, vicdan, düşünce, eğitim, hukuk, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda tam bağımsız olarak kurduğu çağdaş Türk Devleti; yine O'nun deyiimi ile «... yeni bir güç olarak» doğmuştur.

Bu yeni güç emperpalist devletlerin kötü düşünceleri ile davranışlarını çürütmekle kalmamış; yeryüzünde ezilen toplumların kurtuluşuna ışık tutmuş, yol göstermiştir.

Büyük Kurtarıcı Gazi M. Kemal, 30. Ağustos. 1924 de Dumlupınar'da yaptığı uzun konuşmasında şöyle demişti:

«... mahkûm olmak istemeyen bir milleti taht-ı esaretinde (tutsaklığı altında) tutmaya muktedir (güçlü) olacak kadar müstebitler (zorbalılar) artık bu dünya yüzünde kalmamıştır... Türk Milleti; son mücadelâtı ile (savaşmalarıyla) bilhassa burada ihraz ettiği (kazandığı) Zaferlerle, izhar ettiği (gösterdiği) azim ve irade (kesin kararlılık ve isteme) ile mâlûm olan bu hakayıkı (gerçekleri) bir defa daha Sine-i tarihe (Tarihin göğsüne) çelik kalemle hakmetmiş (oymuş) bulunuyor.»

Gazi bu sözleri, Kurtulan yalnız Türkiye için değil, kapitalist devletlerin sömürü düzeni altında umutla kurtuluşu bekleyen Asya, Afrika ve diğer toplumlar için de

söylemişti. Bu konuşmayı, zaferi kurtuluşa ulaştıran son savaşları yönettiği tepede hem sömüren hem de sömürülenler için; hem ezenler, hem ezilenler için yapmıştı.

Bu sözler; sömürülenler için bir uyarı, bir işaret olduğu kadar sömürenler için de bir ansıtma (hatırlatma) olmuştu.

Bunun içindir ki bir çok milletler Türk Devrimlerini bir bayrak, Atatürk'ü bir önder olarak tanımışlardır.

Türk Devrimlerinin, Türk Milleti'ne kazandırdıkları şöyle özetlenebilir:

1 — Türk Milleti'ne millî bir karakter ve bütünlük kazandırmıştır. Millî ordu kurulmuş; Millî Meclis meydana gelmiş; devletin adı milletin adıyla kişilik bulmuş; böylece çağdaş devletlerin çok önce kavuştukları milliyet anlayışıyla oluşan gerçek birliğine ulaşmıştır.

2 — Türk Devleti çağdaş devlet anlayışına uygun olmayan dinsel yönetimden kurtularak varolabilmenin ve sürekli yaşayabilmenin gerçeklerine kavuşmuştur.

3 — Milliyetçi anlayışla birlikte, batıya yönelmiş; uygar dünyanın gerçek değerini bulmuştur.

4 — Ortaçağın Teokratik yönetiminden sıyrılarak Lâik Devlet durumuna gelmiş, dini dünya işlerinden ayrılarak gerçek kutsallığına eristirmiştir.

5 — Türk Milleti, birbirini izleyen ve tamamlayan devrimlerle devrimci bir karakter kazanmış; böylece, donmuş bir öğretiyeye (doktrine) saplanmış olmaktan kurtulmuştur.

6 — Milliyetçi ve lâik temellere dayanan Batı Demokrasisi'ni benimsemiş; hürriyetçi yollarla, daha fazla hürriyet elde etmek yolunu amaç bilmiştir. Böylelikle, her çeşit totaliter rejimlere ve dikta yönetimine karşı olmuştur.

7 — Türk Devrimleri belirli bir toplumun değil, tüm milletin yararına milletçe yapılmış bir davranış olduğun-

dan; sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaç bilmıştır.

8 — Siyasal ve sosyal bağımsızlığın temeli olan ekonomide de bağımsızlığı sağlamış; millî ekonomiyi kabul etmiştir. Böylece, içerde ve dışarda sömürü düzenine son vermiş, çağın koşullarını gözönünde tutmak üzere Karma Ekonomi'yi öngörmüştür.

9 — Bütün bu çağdaş oluşumlarla, milletler topluluğunun vazgeçilmez bir üyesi olmuş; insanlık yararına faydalı her çeşit davranışlara katılmıştır.

Yedinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN TÜRK MİLLETİNE SON ARMAĞANI
HATAY'IN KAZANILMASI
ve
ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

I — HATAY'IN ANAVATANA KAZANILMASI

A — Milli Misak Dışında kalan Hatay

Hatay halkı kültürü ve her türlü varlığı ile Türk olduğu halde, Mondros Silâh Bırakışması'ndan sonra bu bölgeyi Fransızlar ele geçirmişti. Halk bunu kabul etmeyerek Fransızlar'la çarpışmaya geçmişti.

Fransızlar, Türkler'in yenilemeyeceğini anlayınca Sakarya Zaferi'nden sonra, 20. Ekim, 1921 de Ankara Andlaşması'nı imza ederek Adana, Maraş, Urfa, Gaziantep'ten çekilmişlerdi. Fakat Hatay ili Fransızlar'a bırakılmıştı. Aslında Millî Misak sınırları içinde bulunması gereken ülkenin, bu parçasını o zaman Batı Cephesi ile uğraştığımız için Fransızlar'a bırakmak zorunda kalmıştık. Ancak, o zaman'lar «Sancak» denilen bu bölgedeki Türkler kendi kültürlerinden uzaklaştırılmayacak, okullarında Türkçe öğretim uygulanacaktı. Hatay halkı böylece Türklüğe bağlı kalacaktı.

Hatay, Fransızlar'la böyle bir koşulla bağlandığı için Lozan Konferansı'nda konu edilmemişti.

B — Hatay'ın Anavatana Bağlanması : (3. Temmuz 1938) — (29. Haziran 1939)

Fransa 1936 da, Suriye ve Lübnan'daki Manda Yönetimini kaldırmayı düşünmüştü. Bu arada, Ankara Andlaşması ile özel bir yönetim uygulamak üzere kendilerin-

de kalan bu Türk Yurdunu da Suriye'ye bırakmak istemişti. Türkiye hemen «Kavimler Cemiyeti»ne başvurarak, böyle bir durumun andlaşmalara aykırı olduğunu ileri sürmüştü.

Türkiye bu konuyu barışla sonuçlandırmak istiyordu.

Atatürk hangi koşullarla olursa olsun Hatay'ın Türkiye sınırları dışında kalmasını uygun bulmuyor; Fransızlar'ın o bölgeden ayrılmasından faydalanarak Anayurd'a katmak istiyordu.

Atatürk bir ara hasta olduğu halde Hataylılar'a yakın olmak amacı ile Güney illerine geziye çıkmış; Adana'da Hatay'lılar tarafından kara bayraklarla karşılanmıştı. Bu durumdan çok duygunan Atatürk coşmuş; «... Kırk asırlık Türk yurdu, yabancı ellerde kalmaz» demişti.

O günlerde Milletlerarası durumun gerginliğini gözönünde tutan devletler, ortalama bir çözüm yolu arıyorlardı.

Sonunda 3. Temmuz 1938 de Hatay'ın bağımsız bir Cumhuriyet olması kabul edilmişti. Millet Meclisi otuz üyeden, hükümeti dört bakandan oluşmuştu. Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen ve Başbakan Abdurrahman Melek, Hataylı oldukları için Anavatan'dan oraya gitmiş ve bu görevlere seçilmişlerdi. Bayrağı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam benzeri olmakla beraber, yalnız yıldızının içi boş bulunmakta idi.

Atatürk Hatay'ın bağımsız bir Türk Devleti olduğu haberini hasta yatağında öğrenmiş; «... Bu millî meselemizin dostça tedbirlerle müsbet neticeye ulaştırılmasından duyulan sevinç yerindedir,» demişti.

Hatay bir yıla yakın Türkiye ve Suriye arasında bağımsız bir devlet olarak kalmış; 29. Haziran 1939 da kendi meclisinin oybirliği ile aldığı bir karar sonunda Anavataana katılmıştı.

Hatay'ın Türk topraklarına katılması sırasında Ata-

türk fâni dünya'dan ayrılmış, fakat bu başarı O'nun mil-
letine son armağanı olmuştı.

II — ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ

A — Atatürk'ün Hastalanması

Atatürk 1938 yılı başlarında bir yurt gezisinde hasta-
lanmıştı. Çocukluğundanberi durmadan çalışan Atatürk,
Harbiye'den Kurmay Yüzbaşı olarak çıktığı 1905 den bu-
yana; bir gününü bile boş geçirmemişti. Bütün hayatını
yurdu ve milleti için çeşitli alanlarda uğraşmakla geçir-
mişti.

Özellikle, 1918 den sonraki yıllar hiç dinlenmemiştir.
Kurtuluş Savaşı sırasında Sakarya Savaşı, Büyük Taarruz
ve daha sonraları devrimlerin hazırlandığı süre, uyumadan
geçirdiği geceler olmuştı. Meclisin yaz tatillerinde arasıra
İstanbul'da Florya Köşkü'ne, Dolmabahçe Sarayı'na ya
da Yalova'ya çekildiği günlerde yine durmadan yeni dev-
rimlerin plânlarını hazırlar; çağırdığı uzmanlarla memle-
ketin ve dünyanın geleceğini incelemekle ve okumakla uğ-
raşır.

Yıllar süren bu yoğun çalışma sonunda, bir insanın
yaşama süresine sığmayacak çeşitli zaferler kazanmış,
devrimler yapmıştı. Bu bakımdan da tarihin tek adamı
olarak tanınmıştı.

Atatürk 1938 yılı Şubat başlarında Gemlik ve Bur-
sa'da kurulan iki fabrikanın açılışına gitmişti. Halkın şid-
detli soğuk ve yağmur altında kendisine karşı gösterdiği
yakınlığı görünce heyecanlanmış; her zaman olduğu gibi
yine aralarına katılmıştı. Fakat, kendisini üsütmüş ve bu
durum gün geçtikçe O'nun sağlığını bozmuş, zayıf düşür-
müştü. Çankaya'da bir süre dinlendiği günlerde Türk dok-
torları ile birlikte Fransa'dan getirtilen uzmanlar kendi-
sini tedavi altına almışlardı.

a — Atatürk'ün Katıldığı Son Milli Bayram:

1938 yılı 19 Mayıs Gençlik ve Spor bayramında bulu-

narak gençliğin gösteri ve heyecanlarını yakından izlemişti. O günlerde Fransızlar Suriye'den çekilmek için hazırlıklara girişmişlerdi, fakat 20. Ekim, 1921 de, Ankara Andlaşması'ndaki bazı özel koşullarla kendilerinde bırakılan Hatay'ı Suriye'ye bırakacaklarını gazetelerinde yaymışlardı. Atatürk 19 Mayıs şenliklerinden hemen sonra Adana ve Mersin bölgesine gitmişti. Rahatsızlığı henüz geçmediği halde, Mersin'de askeri denetlemiş ve birliklerin savaş durumlarını üç gün süre ile incelemişti. Bu gezi de kendisini çok yormuştu.

Ankara'ya döndükten sonra dinlenmek ve iyileşmek üzere İstanbul'a gelmişti. Memleketimizin en değerli hekimleri ile birlikte dünyaca tanınmış, Fransa'dan Prof. Fisserger, Almanya'dan Prof. Bergmann ve Avusturya'dan Prof. Epinger getirtilerek konsültasyon yapılmıştı. Hastalığının Siroz olduğu anlaşılmıştı.

Satın alınan «Savarona Yatı» ile deniz havası almak üzere zamanını orada geçirmesi sağlanmıştı.

Yine memleket işleriyle uğraşıyor yanına gelen başbakan ve bakanlardan bilgi alarak onlar'a düşüncelerini söylüyordu.

Hastalığı süresince uğraştığı Hatay'ın, 3. Temmuz, 1938 de bağımsızlığa kavuşmasını ateşler içinde yatarken öğrenmiş ve gözlerini açarak gülümsemişti.

Gittikçe ağırlaşan hastalığı, haber bültenlerinde halk'a duyurulmaya başlanmıştı. O'nun sağlık durumunun bir parça olsun düzelmesi haberini duymak için yalnız Türkiye değil, bütün dünya, ajans zamanını büyük bir sabırsızlıkla beklerdi. O yılın Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılamayışı, halkın üzüntüsünü bir kat daha arttırmıştı. Bu bayram dolayısı ile O'nun Türk ordusuna yayımladığı bildiri, silâh arkadaşlarının kişiliğinde, bütün Türk Milleti'ne bir ayrılık belgesi gibi gelmişti.

8. Kasım, 1938 günü karnından su alınması, sıkıntısı-

nı biraz olsun azaltmış, fakat acı haberin yaklaştığı iyice anlaşılmıştı.

O günden sonra derin bir komaya girdi. Artık, yanındakileri tanıyamıyor, mavi gözleri kurtardığı aziz vatanın ufuklarını göremiyordu. Dalgın ve sessizdi.

b — 10. Kasım. 1938

9. Kasım gecesi saat 21 de bir ara gözlerini açtı ve «Saat kaç?» diye sordu. Çalışmalarında ve başarılarında süre tanımayan büyük insanın son konuşması bu olmuştu. Gözlerini yine kapadı, ve sessizliğe daldı...

Ertesi günü 10. Kasım. 1938 Perşembe sabahı 9.05 te ruhunu sonsuzluğa teslim etti

Dolmabahçe Sarayı'nın üstünde dalgalanan Cumhurbaşkanlığı Bayrağı hemen yarıya indirilmişti. Bunu ilk gören boğazdaki bir İngiliz gemisi haberi telsizle Avrupa'ya ulaştırdı.

Acı haber hemen, İstanbul'un her yerinde duyuldu. Halk gözyaşları içinde Dolmabahçe'ye koşmaya ve orada toplanmaya başlamıştı. Öğle Radyosu Türkiye'ye ve dünyaya o gün, en acı ve dehşet verici yayını yapılarak bütün insanlığı hıçkırıklara boğmuştu. Türk Milleti ve insanlık bir aile durumuna gelmiş ağlıyor, hiçbir teselli bulamıyarak bu habere inanmak istemiyordu.

Anayasa gereğince T.B.M.M. Başkanı Abdülhalik Renda, Cumhurbaşkanlığı vekili olarak göreve başladı. Meclisi olağanüstü toplantıya çağırdı. Meclis 11. Kasım. 1938 de toplanarak O'nun en yakın silâh ve çalışma arkadaşı, Malatya milletvekili İsmet İnönü'yü 348 oyla ve oybirliği ile Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanlığı'na seçmişti.

Tabutu Türk Bayrağına sarılarak, Dolmabahçe'nin Büyük Tören Salonu'nda bir katafalka konuldu. Yanında yüksek rütbeli generaller nöbet tutuyorlardı.

İstanbul'a gelmiş olan yabancılarla birlikte bütün halk, 16 Kasımdan başlayarak bir sel gibi önünden hıçkı-

rarak geçmek suretiyle Büyük Kurtarıcı'ya son saygılarını gösterdiler. Bu saygı geçişi, üç gün ve üç gece sürmüştü.

19. Kasım. 1938 ünü aynı salonda Atatürk'ün cenaze namazı, Profesör Şerafettin Yaltkaya tarafından kılındırıldı. O gün, 12 generalin omuzları üzerindeki tabutu top arabasına yerleştirildi. Yurdun hemen her yerinden gelen halk, İstanbul sokaklarını doldurmuş, O'nu sağlığındaki gibi selâmlamak için yolları doldurmuştu. Kalabalık o kadar artmıştı ki, tabutun geçtiği yol üzerinde on üç kişi ezilerek can vermişti. Tabut sokaklardaki ve pencere-lerdeki halkın gözyaşlarıyla salladıkları mendiller arasında Sarayburnu'na doğru uçurulandı.

Yavuz Zırhlısı'na alınan Büyük Ata'nın tabutunu yabancı devletle'rin gönderdiği savaş gemileri de selâmlıyordu.

Tabut Yavuz Zırhlısı ile İzmit'e, orada özel trene konularak Ankara'ya doğru uçurulandı. Yine binlerce köylü, kentli istasyonlarda ve her geçtiği yerde, sağlığında olduğu gibi O'nu, ellerinde meşalalarla selâmlamaya gelmişlerdi.

20. Kasım. 1938 Pazar günü Ankara'ya varan treni, bütün Ankaralı'lar hıçkırıqlarla karşılamıştı. Atılan top-larla O'nu selâmlıyorlardı. Tabut yine 12 generalin omu-zunda top arabasına alınarak oradan T.B.M.M.'nin önün-de kurulan katafalk'a getirildi. Ankaralı'lar'la, başka il-lerden ve köylerden gelen binlerce vatandaş o gün ve gece, önünden geçerek O'na olan saygılarını yeniden gösterdi-ler.

21. Kasım. 1938 Pazartesi günü yabancı devlet ileri gelenlerinin de katıldığı büyük bir törenle; Etnoğrafya Müzesi'nin kubbesi altında, geçici olarak hazırlanan mer-mer lahite defnedildi.

B — Atatürk ve Dünya Basını :

Törende birçok devletlerden temsilci olarak gelen birinci derecedeki devlet adamlarından başka, askerleri ve gazetecileri de bulunmuş; böylece bütün dünya, En Büyük İnsan'a, eşi görülmemiş bir saygı göstermişti. Dünya basını, O'nun başarıları hakkında günlerce yayın yapmış; Türk Milleti'ne ve insanlığa hizmetlerini anlatmıştı.

Burada, yayınların bazılarının birkaç satır örneğini vermekle, O'nun hakkında dünyaca gösterilen ilginin değerini anlatmak yerinde olacaktır.

Almanlar: «... Bu biricik adamın bir daha dünyaya geleceğini sanmıyoruz. O'nun büyüklüğünü zaman gösterecektir.»

Macarlar: «... Dünya, bu savaş ve barış kahramanı büyük adamın ölümüyle fakir düşmüştür.»

Fransızlar: «... Belki Atatürk'ün şöhreti kadar büyük şöhretler vardır. Fakat, hiçbir zaman bir tek başarısızlık bile kaydetmemiş tek şöhret O'dur.»

İngilizler: «... İngiltere önce cesur bir düşman, sonra sadık bir dost olarak tanıdığı Büyük Adamı selâmlamaktadır.»

Bulgarlar: «... Dünya, bu derece eşsiz olan bu Büyük Adam'ın ölümünden sonra artık ilgi çekici değildir.»

Yunanlılar: «... Atatürk'ün yaptığını ne Kont Cavour, ne Cromwel, ne Washington yapamadı.»

Çekler: «... Atatürk gibi üstün bir adam yetiştiren Türk Milleti'ne herkes gibi gıpta etmekteyiz. »

Atatürk hakkında, yabancı basın ile yabancı devlet adamlarının ve bilginlerinin bu gibi yazılar daha pek çoktur. Ayrıca hakkında sayısız yapıt eser) yayınlanmıştır.

C — Eşsiz Kahraman'ın Türk Milleti'nin Kalbindeki Yeri :

Bu arada, ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 21. Kasım, 1938 günü Türk Milleti'ne yayınladığı aşağıda-

ki bildiri, Atatürk'ün, Türk Milleti'nin kalbindeki yerini en güzel bir anlatımla yansıtmaktadır.

Bu bildiri, Türk Milleti'nin yetiştirdiği bu büyük evlâdının hizmetlerini değerlendirmesi ve O'nun milletler arasındaki yerini göstermesi bakımından üstün bir değer taşımaktadır.

Büyük Türk Milleti;

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram koları üstünde Ulu Atatürk'ün fâni vücudu istirahat yerine tevdi edilmiştir. Hakikatta yattığı yer, Türk Milleti'nin O'nun için aşk ve ıftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür.

Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim, haksız itham gününde meydana atılmış; Türk Milleti'nin mâsum ve haklı olduğunu iddia ve ilân etmiştir. İlkönce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir.

En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk ömrünü, yalnız Türk Milleti'nin haklarını, insaniyete ezelî hizmetlerini ve tarihe hakkettiği meziyetlerini ispat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı. «Ne mutlu Türküm diyene!» dediği zaman, kendi engin ruhunun, hiç sönmeyen aşkını en manalı bir surette hulâsa etmişti.

Fena zihniyet ve idareyle geri bırakılmış Türk Cemiyeti'ni, en kısa yoldan insanlığın en mütekâmil ve en temiz zihniyetleriyle mücehhez modern bir devlet haline getirmek, O'nun başlıca kaygusu olmuştur. Teşkilât-ı esasiyemiz'de ve bugün bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan lâik, milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, devletçi cumhuriyet; bize, bütün evsafıyla Atatürk'ün en kıymetli emanetidir.

Ufulünden beri Atatürk'ün aziz adı ve hâtırası, bütün

halkımızın en candan duygularıyla sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimî bağlılık ,devlet ve milletimiz için kudret ve vefânın belîğ misâlidir. Türk Milleti'nin aziz Atatürk'e gösterdiği sevgi ve saygı, O'nun niçin Atatürk gibi bir evlât yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.

Atatürk'e tâzim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, hal-kımıza kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeyi, ödenmesi lâzım bir borç saydım.

Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürk'ün en kıymetli idealiydi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı, insanlığın âtisi için ümit verici bir müjde olarak selâmlarım.

Bu sözlerim, yazılarıyla ve toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetleriyle yasımıza iştirak eden büyük milletlere, Türk Milleti adına şükranlarımın ifadesidir.

Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi;

İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması;

Eşsiz Kahraman Atatürk !

Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk Milletiyle beraber senin huzurunda tâzimle eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meşale olarak ruhlarımızı dâima ateşli ve uyanık tutacaktır.

Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü

Atatürk gibi eşsiz bir evlât yetiştiren Türk Milleti O'nun büyük şan ve şerefine uygun bir anıt yapmak istiyordu. Bu amaçla daha 6. Aralık. 1938 de seçkin kişilerden oluşan bir kurul görevlendirilmişti.

Yedi aylık bir çalışmadan sonra bu anıtın, Ankara'nın en yüksek yeri olan «Râsat Tepe» de yapılması ve plân için bir yarışma açılması kararlaştırılmış. Yarışmaya 22 Türk, 27 yabancı olmak üzere «49» proje katılmıştı.

Jüri uzun incelemelerden sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Emin Onat ile Doç. Orhan Arda'nın projesini birinci olarak kabul etmişti.

Bayındırlık Bakanlığı'nca ele alınan Anıt Kabir, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı zor koşullar karşısında ancak, 9 yılda bitirilebilmişti.

10. Kasım. 1953 de yapılan büyük bir törenle Atatürk'ün tabutu geçici olarak toprağa verildiği Etnoğrafya Müzesi'nden alınarak, Rasat Tepe'deki Anıt Kabir'e getirildi. Yapılan bu ikinci tören yine aynı heyecan ve ilgiyi yaratmış, Türk Milleti'nin Atatürk'e olan sevgisinin gittikçe arttığını bütün dünyaya yeniden göstermişti.

Atatürk bir devrimin yaratıcı kutsal bir düşüncenin gerçekçisi ve bir ülkü olarak yalnız Türkiye'de değil gelecek çağlarda da haksızlığa uğrayacak. her toplum için bir ışık ve yol gösterici olarak yaşayacaktır.

D — Atatürk ve Türk Gençliği

Atatürk, Türk Milleti'ne büyük bir saygı ve sevgi besliyordu. Bu inançladır ki, bir insan ömrüne sığmayacak zaferler kazanmış, devrimler gerçekleştirmişti.

«Ne mutlu Türk'üm Diyene!» dediği zaman gözleri sevinçten yaşarır, çelikleşen sesi ayrı bir özellik kazanırdı.

Kendisi, bir halk çocuğu olmakla özgünç duyar, halkın içinde yaşar ve bütün büyük işleri onların sevgisine dayanarak onlar için yapardı.

Hayatı boyunca tarih okumuş, devrim yapmış, adaleti vazgeçilmez bir amaç tanımıştı.

22. Eylül. 1924 de Samsun Muallimler Birliği'nde söy-

lediği «Hayatta en hakiki mürşit ilimdir,» sözü, O'nun bilimin gerçeğine ne kadar inandığını gösterir.

En çok Türk Ordusu ile öğünürdü. O'nun «Başkomutanı» olmaktan sonsuz bir mutluluk duyardı. En çok güvendiği de Türk Ordusu'nun ayrılmaz bir parçası olan «Türk Gençliği» idi. Türk Gençliği'ne olan güvenini daha 1919 da Sivas Kongresi sırasında bir gece toplantısında, İstanbul'dan gelen öğrenci delegesi Hikmet Bey ile «Mandacılık» konusunda konuşması sırasında göstermiş ve açıklamıştı. Ondan sonraki çeşitli zamanlarda da bu inancını belirtmiş; her devrimi gerçekleştirirken Genç Türk Ordusu'na ve Türk Gençliği'ne dayanmıştı.

Atatürk'ün, Türk Gençliği'ne olan inan ve güvenini gösteren bazı konuşmalarından birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

Dumlupınar'da 30. Ağustos 1924 günü konuşan Gazi Mustafa Kemal;

«... Efendiler! Son sözlerimi münhasıran (özellikle) memleketimizin gençliğine tevcih etmek (yöneltmek) istiyorum.

Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden (kuvvetlendiren ve sürdüren) sizsiniz.

Siz, almakta olduğunuz terbiye ve irfan (eğitim ve kültür) ile insanlık meziyetinin (ortamının), vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali (simgesi) olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizsiniz. Cumhuriyeti biz tesis ettik (kurduk); O'nu ihyâ ve idâme edecek (yükseletecek ve sürdürecektir) sizsiniz.»

Gazi Mustafa Kemal 27. Aralık. 1931 de Menemen de gericiler tarafından insafsızca şehit edilen öğretmen ve yedek subay Kubilây olayına çok üzülmüş ve gözyaşlarını tutamamıştı. Bu olay üzerine Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a çektiği telgrafta, «... Büyük

ordu'nun kahraman genç zabiti (subayı) ve cumhuriyet'in mefküreci (ülkücü) Muallim Hey'eti'nin (Öğretmenler topluluğu'nun) kıymetli uzvu (değerli üyesi) Kubilây Bey, temiz kanı ile Cumhuriyetin hayatîyetini (canlılığı-nı) tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır...» demişti.

Saymakla bitmeyecek kadar çok olan bu konuşmaları arasında Bursa'da ezan'ın Türkçe okunmaması üzerine direnen bazı kişilerin durumunu kendisi incelemek üzere İzmir yolundan dönerek Bursa'ya gelen Mustafa Kemal bununı, «bir din konusu değil, dil konusu» olduğunu bildirmişti. Bu konuda gençlere düşen görevi hatırlatan meşhur Bursa konuşmasında

«... Bu memlekette parça parça ,yer yer gençlik yoktur. Sâdece ve toplu olarak Türk Gençliği vardır. Türk Genci İnkilâpların, rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna ve doğruluğuna herkesten çok inanmıştır. Rejim ve inkilâpları benimsemiştir...» diye başlayan sözleri çok derin ve geniş anlam taşımaktadır.

Şurası bir gerçektir ki Atatürk, gençliği, yaşı ile değil başı ile ve anlayışla değerlendirmektedir.

O'nun gençlik anlatımı;

Cumhuriyeti, laikliği, devrimleri sosyal adaleti her şeyin üstünde tutan; yabancı ülkelere (ideolojilere) güler yüz göstermeyen, Türk Milliyetçiliğini tüm milleti içine alan bir kavram olarak benimseyen ve onu her şeyin üstünde tutan, kendi milletini insanlık evreninin bir üyesi sayan, tam bağımsızlığından ve millî varlıklarından hiçbir ödün (tâviz) vermeyen, batı demokrasisine bağlı kişileri kapsamaktadır.

Atatürk, Türk Bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini bu nitelikteki gençlere emanet etmektedir.

E — Atatürk'ün Gençliğe Öğütleri :

Atatürk 15. Ekim. 1927 de başlayarak altı günde ve 36

saatta, C.H.P Kongesi dolayısıyla B.M.M. binasında Türk Milletine verdiği meşhur söylevinde Kurtuluş Savaşı'nı bütün incelikleri ve belgeleriyle açıklamıştı.

Atatürk bu konuşmasında kurtardığı vatani ve istiklâli, kurduğu Cumhuriyeti, gerçekleştirdiği devrimleri işte böyle bir **TÜRK GENÇLİĞİNE** emanet ederken, yüreğinin bütün sıcaklığı ve açıklığı ile onlara şöyle demişti:

«Bugün vasıl olduğumuz (eriştığımız) netice asırlardanberi çekilen millî musibetlerin intibahı (uyanışı) ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk Gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk Gençliği!

Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazinenden mahrum etmek isteyecek dahilî ve haricî bedhahların (kötü yürekli) olacaktır. Birgün istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeriatını düşünmeyeceksin!. Bu imkân ve şeriat çok nâmûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyetine kasedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini müstevli-lerin (saldıran yabancıların) siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. (Birleştirebilir). Millet, fakr-u zarure için-

de harap ve bitap (bitkin) düşmüş olabilir .

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyeti'ni kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.»

Mustafa Kemal Atatürk

Sekizinci Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLETLERARASI İLGİLENMELER

I — İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

A — Savaşı Hazırlayan Nedenler :

Birinci Dünya Savaşı 1918 de sona erince yenen devletler (İngiltere, Fransa, İtalya, A.B.D. ve ötekiler) yenilen devletlere (Almanya, Avusturya, Macaristan ve Osmanlı imparatorluğu ile Bulgaristan'a) ağır koşulları kapsayan barışlar kabul ettirmişlerdi. Yenilgiye uğrayan milletlere hiçbir yaşama olanağı tanımayan bu barışların, yeni bir Dünya Savaşı'nın çıkmasına meydan vereceği daha o zaman belli olmuştu.

Özellikle, memleketi parçalanmış, topraklarının bazı bölgeleri askerden arınmış fabrikalarına el konulmuş olan Almanya bu zor durumdan kurtulmak, yeniden yaşama hakkına kavuşmak istiyordu.

1933 de Almanya'da işbaşına gelen Nasyonal Sosyalizm Partisi (Nazizm) gerçekleştirmeye çalışılan, «Germen ırkının üstünlüğü» ilkesini ele almıştı. Aynı zamanda Alman Endüstrisi'ni etkili ve egemen hale getirebilmek için Alman Gençliği'ni tüm askerlik amacına göre yetiştirmişti. Kara ve Hava ordularını kuvvetlendirmiş, silâhlanma konusunda büyük bir başarı göstermişti. Böylece Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda elinden alınan toprakları geri almak gibi haklı görülecek bir istek yanında ayrıca, tek başına dünya egemeni olmak düşüncesi ile bütün insanlığa zararlı yanlış bir yola sapmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler yanında

bulunduğu halde barışta pek az bir şey elde etmiş olan İtalya, savaş sonrası büyük bir karışıklık içinde bunalmıştı. 1922 de Mussolini yönetiminde kurduğu «Faşist» rejimle eski Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak istiyordu. Diktatörlükle yönetilen bu iki devlet hem I ci Dünya Savaşı'nı kazananlara, hem de komşularına karşı, saldırgan bir amaçla anlaşmışlardı.

Uzak Doğu'nun en kuvvetli devleti olan ve Birinci Dünya Savaşı'nı kazananlar arasında bulunan Japonya da, Pasifik Okyanusu'nda A.B.D.'den daha üstün ve etkili olabilmek için eski ortaklarının karşısında yer almıştı. Böylece Almanya-İtalya-Japonya üçlüsü meydana gelmişti. Bunların üçü de totaliter (bütüncü) bir düzenle yönetildikleri için «Totaliter Devletler», ya da «Merkezci Devletler» deniliyordu.

a — Savaşın Başlaması ve Yayılması

Almanya, bu üçlü bağlaşımdan sonra, karşısındaki Demokrasi Cephesi'nin (İngiltere - Fransa ve ötekiler) ağır davranışlarından faydalanarak 1938 Mart ayında Avusturya'yı, 1939 Martında da Çekoslovakya'yı işgal etti.

Almanlar'ın 1. Eylül. 1939 da Danzig'i almak için Polonya topraklarına birden yürümesiyle, İngiltere ve Fransa 3. Eylül. 1939 da Polonya'yı korumak için Almanya'ya karşı harbe girdiler. Almanya, daha önce Ruslar'la, Polonya'yı paylaşmak üzere gizli bir anlaşma yapmıştı. Böylece, Rusya Polonya'nın doğu topraklarına girerek II. ci Dünya Savaşı'na O'da katılmış oldu.

Almanya, Danimarka, Norveç, Hollanda ve Belçika'yı yıldırım hızı ile aldı. Balkanlara yürüdü. Daha önce Balkanlar'a saldıran fakat ilerleyemeyen İtalyanlar'a yardım etti. Alman orduları Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'ı yakıp yıkarak ele geçirdiler.

Bu sırada savaş, Afrika'nın kuzeyine de sıçramıştı.

Fransa baştan başa Almanlar'ın eline geçmiş ve teslim olmuştu. Fakat, Fransa dışındaki hür Fransız topraklarında toplanan bazı Fransız kuvvetleri General De Gaulle yönetiminde yeniden örgütlenmişlerdi.

Avrupa'nın büyük bir bölümünü eline geçiren Almanya sonsuz bir güven içinde idi. Bu güvenle, doğu Avrupa'yı da almak, böylelikle yeryüzünde «Nasyonal Sosyalizm» den başka rejim bırakmak istemiyordu.

Almanya savaşın başında Polonya'yı paylaşmak için, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile anlaşmıştı. Fakat birdenbire 22. Haziran. 1941 de Rusya'ya da saldırdı. «Komünizmi» ve Rus egemenliğini de ortadan kaldırmak istiyordu.

Rusya bu defa İngiltere, Fransa ve demokrasiyi benimseyen Totaliter devletlerle savaşanların yanına geçmişti.

Japonya; A.B.D.'nin Uzak Doğu'dan çekilmesini ve o bölgede yalnız kendisinin üstün kalmasını istiyordu. Alman Bloku'nun genişlemesini fırsat bilerek savaş duyurusunda bulunmadan 7. Aralık. 1941 de Havai Adaları'ndaki «Pörl Harbor» (Pearl Harbour) Limanı'na uçaklarla baskın yaparak A.B.D. Uzak Doğu donanmasını yaktı, Böylece Japonya Almanya'nın, A.B.D. de İngiltere'nin yanında savaşa katılmış oldular.

1941 de Almanya, İtalya, Japonya karşısında İngiltere, Fransa Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri savaşır duruma gelmişlerdi. Her iki blokun yanında bazı devletler de yer almıştı.

Fakat Almanya'nın bu kadar geniş bir alana yayılması savaşın yönetimi bakımından durumunu güçleştirmişti. İngiliz adalarına en iyi silâhlarla çeşitli zamanlarda baskınlar yaptığı halde İngiltere'yi bir türlü savaş dışı edememişti. A.B.D.'nin savaşa girmesiyle demokrasi cephesi güçlenmişti. Rusya; A.B.D. ile İngiltere'nin yaptığı

yardımlarla Moskova Kapılarına kadar ilerleyen, fakat kışın şiddetinden perişan duruma gelen Alman-İtalyan Ordusunu geri çekilmek zorunda bırakmıştı.

b — Savaşın Sonucu

Demokrasi Cephesi, Afrika'daki savaşı Almanlar'a ve İtalyanlar'a karşı kazanmıştı. Kanada, İngiliz, A.B.D. kuvvetleri 1943 Haziran ve Ağustosunda Sicilya ve İtalya yarımadasına asker çıkardılar. İtalya, Faşistlerden kurtularak savaş dışı olmuştu. A.B.D. İngiliz ve beraber oldukları öteki Fransız kuvvetleri, Eisenhower'ın Başkomutanlığı altında Fransa'nın kuzeyinde Normandiya'dan 6. Haziran. 1944 de bir çıkartma yaparak Berlin'e doğru yürüdüler. Avrupa'da yalnız kalan Almanya Doğudan Rus kuvvetleri, kuzeybatıdan Demokrasi cephesinin birleşik orduları arasında çekilmeye başladı. Berlin, 30. Nisan. 1945 de doğudan Rus, Batı'dan A.B.D. İngiliz Fransız ve öteki kuvvetler tarafından işgal edilmişti.

Almanya, 7. Mayıs. 1945 de hiçbir koşul ileri sürmeden teslim olmuştu.

Böylece Almanya ve İtalya çökmüş, Orta Avrupa ve Doğu Berlin Komünist Rusya'nın Batı Berlin ve Batı Avrupa Demokrasi Cephesinin eline geçmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın batıdaki Savaşları sona erdirilmiş oldu.

Fakat Doğu'da Japonlar, kendilerine uyarmalar yapıldığı halde savaşı insanlık dışı davranışlarla sürdürüyorlardı. Sonunda 6. Ağustos. 1945 günü Hiroşima'ya üç gün sonra Nagazaki'ye atılan Atom Bombaları'nın verdiği ağır kayıplar, 2 Eylül. 1945 te Japonya'nın da teslim olmasını sağlamıştı.

İkinci Dünya Savaşı Birinci Dünya Savaşı'ndan daha korkunç silâhlarla yapılmış birçok şehirler tümüyle yıkılmış çok sayıda can ve mal kaybı ile sonuçlanmıştı.

Bu savaşın can ve mal kaybı sonuçları bu güne kadar

kesin olarak açıklanmamıştır. Fakat yayınlanan bazı sayılar şöyledir:

Her iki yönde ölen asker sayısı 15.000.000

Her iki yönde ölen sivil sayısı 15.000.000

Japonyada 1945 Ağustos başlarında kullanılan iki Atom Bombası ile birkaç saniye içinde 1.000.000 dan fazla insan ölmüş, sayısız binalar yıkılmış hayvan telef olmuştur.

Savaşta kullanılan araç ve gereçlerin sayıları da henüz belirtilmemiştir. Yalnız 1944 Normandiya çıkarması için kullanılmak üzere A.B.D. tarafından Avrupa'daki üslerine 6.000.000 cephane yığılmıştı. Bu çıkarma için 400 gemi, 11.000 uçak, irili-ufaklı 550.000 taşıt kullanılmıştı. Bu sayılar savaşın son aylarında ve bir cephe ile ilgili bulunduğuna göre, savaşın başından sonuna kadar Avrupa, Afrika ve Uzakdoğu'da da kullanılanları hakkında bir düşünceye ve yaklaşık bir hesaba varılabilir.

Bu savaşta özellikle Totaliter Cephe (Almanya, İtalya ve Japonya) milletlerarası kuralara hiçbir zaman uymamış ve insanlık dışı davranışlarla, tarihin hiçbir çağında görülmemiş biçimde insanları diri diri gömmüşler ve kitle halinde öldürmüşlerdir

Nâzi Kampları'nda özel fırınlarda yakılmaları; özel çukurlarda aylarca açlık çekerek öldürülmeleri; Japonlar'ın Çinliler'den aldıkları tutsakları askerlik eğitiminde Canlı hedef olarak kullanmaları, bu savaşın ve Nâzi Rejiminin ne kadar korkunç ve insanlık dışı olduğunu açıkça göstermektedir.

Savaşın sonunda, yeni bir Dünya Savaşı'ndan insanlığı korumak amacıyla; diktatörlüğün ve Faşist Rejimler'in bir daha canlanmaması; bütün milletlerin Demokrasi Rejimi'ni benimsemesi için milletlerarası bir çok kuruluşlara ve yardımlaşmalara girişilmiştir.

Fakat dünya Demokrasi ve Komünist bloklara ayrılmış; savaşlar yer yer yine sürüp gitmiştir.

B — İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Durumu

Almanya'da Nazizm'in işbaşına gelmesi üzerine Avrupa Devletleri arasında güvensizlik artmıştı. 1933 de toplanan «Silâhsızlanma Konferansı» bir sonuca bağlanamamıştı. İtalya, Habeşistan'a saldırmıştı. Almanlar Birinci Dünya Savaşı sonunda kabul ettikleri Versay Barışı ile askerden arıtılan Ren Bölgesi'ne kuvvet sokmuşlardı. Japonlar da, Milletler Cemiyeti'nden çekilmişlerdi.

Türkiye, bu durum karşısında; «Montrö (Montroux) Andlaşması»nı yaparak Trakya'yı ve Boğazlar'ın iki yanını asker ve silâhları ile donatmış, bu bölgeye de tüm olarak egemen olmuştu.

Rusya'nın, Türkiye'de bazı gizli istekleri bulunduğu gibi, faşist İtalya'nın da Batı Anadolu'da gözü olduğu anlaşılıyordu. Bu bakımdan kendisini koruyacak yeni anlaşmalara girişmek zorunda idi.

Ruslar'la yapılmak istenilen anlaşma, olumlu bir sonuç vermemiş, Türkiye'yi kuşkulandıracak bir tutumla Rus-Alman Paktı imzalanmıştı.

Bu sırada İtalya Arnavutluğa saldırmış, Balkanlar'da ve Akdeniz'de Türkiye'nin güvenliği tehlikeye girmişti.

Bunun üzerine, 19. Ekim. 1939 da İngiltere ve Fransa ile Ankara'da bir andlaşma kabul edilmişti. Buna göre savaş Akdeniz'e yayıldığı zaman, İngiltere ile Fransa, yeni silâh ve her çeşit araçlarla donatmak ve asker yardımını yapmak koşulları ile Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa katılmasını isteyeceklerdi. Avrupa Devletleri'nden biri Türkiye'ye saldırırsa onlar'da yardımda bulunacaklardı.

Almanlar 1941 de Balkanlar'a inerek Türkiye sınırına kadar gelmiş; savaş, Akdeniz'e yayılmıştı. Ankara Andlaşması'na göre koşulların yerine getirilmesi, Türki-

ye'nin de İngiltere ve Fransa yanında savaşa girmesi gerekiyordu. Fakat Fransa çökmüş, İngiltere Almanlar'la çok geniş cephelerde savaşmak zorunda kalmıştı

Trakya sınırında bekleyen Almanlar, Türkiye ile savaşa girerek Anadolu'da ilerlemenin çok zor olduğunu biliyorlardı. Onlar'da bu düşünce ile Türkiye topraklarına saldırmamayı ön görmüşlerdi. Sonunda Almanya, Türkiye'ye garanti vererek, iki devlet 12. Haziran. 1941 de aralarında bir anlaşma kabul ettiler. Bu anlaşmaya göre: Türkiye'nin toprak bütünlüğü tanınacak, ticaret ilişkileri arttırılacak; Türkiye, savaşan devletler arasında tarafsız kalacaktı.

Bu anlaşmalar, hem İngiltere ve Fransa hem de Almanya için çok şeyler sağlamıştı. Türkiye'nin, de II. ci Dünya Savaşı'nı, hemen hemen hiçbir zarar görmeden geçirmesi olanağını yaratmıştı.

Bu durumda, Türkler'in savaşa girmesi için andlaşma gereğince İngiltere ve Fransa'nın asker ve araç göndermeleri olanaksızdı. Açılacak yeni bir cephe onlar'ın yükünü ağırlaştıracak, durumlarını daha güçleştirecekti. Andlaşma koşulları yerine getirilmedikçe, Türkiye'nin de, savaşa katılmaması gerektiğini, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 30. Ocak. 1943 te Adana'ya gelen İngiltere Başbakanı Çörçil'e (Churchill) açıklamıştı.

Bu konu 6. Aralık. 1943 te Kahire toplantısında ikinci kez görüşülmüş, Türkiye'nin savaşa girmemesi uygun bulunmuştu.

Almanlar yenilmeğe başladıktan sonra savaşın bitimine yakın Demokrasi Cephesi ileride Birleşmiş Milletlere katılabilmemiz için Türkiye'nin de savaşa katılmasını istemişti. İtalya teslim olduğundan Türkiye, yalnız Almanya ve Japonya'ya karşı 23.2.1945 de savaşa girdiğini bildirdi. Fakat bu savaş sembolik olmaktan ileri gidemedi. Türkiye Cephelerde savaşmadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1914 de Birinci Dünya Savaşı'na girmekle yaptıkları yanlışlığı (hatayı) İkinci Dünya Savaşı sırasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticileri işlememişti.

Türkiye Savaşa katılmamış fakat uzun süre Kuvvetlerini silâh altında bulundurmıştu. Bu durum bütçesini oldukça sarsmıştı.

Savaşın gereği olarak büyük kentlerde ve Boğazlar Bölgesi'nde sıkıyönetim uygulanmıştı. Üretim azalmış, ekonomik bunalım artmıştı. Bu yüzden şeker, ekmek, akaryakıt v.b. darlığını önlemek için bunlar vesika ile dağıtılmıştı.

Fakat Türkiye boş umutlara kapılarak serüvenlere girmemiş, memleket yıkılmaktan, Türk vatandaşları boş yere mahvolmaktan korunmuştur.

Dört yanı ateşle çevrilen Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nı bir yıkıma uğramadan geçiştirmesi; o süre Cumhurbaşkanlığı olan Büyük Devlet Adamı İsmet İnönü'nün siyasal görüşündeki üstünlüğün ve Cumhuriyet Hükümetleri'nin büyük bir başarısı olmuştur.

II — MİLLETLERARASI İLGİLENMELER

A — Demokrasiye Doğru Yöneliş

İkinci Dünya Savaşı'nda insanlık için en korkunç silâhlar kullanılmıştı.

Yukarıda açıklandığı gibi savaşın bilançosu daha yapılmamış olmakla beraber «30.000.000» dan çok insan ölmüş, «40.000.000» çocuk ortada kalmış, büyük kentler yıkılmış, yakılmış; milyarlar tutarında araç ve gereç yok edilmişti.

Nazizm'in ve Faşizm'in insanlık dışı davranışlarla uyguladıkları yığın halindeki öldürmeler, tarihin hiçbir çağında görülmemiştir.

Savaş Demokrasi Cephesi'nin zaferi ile sona erince, Faşizm ve Nazizm gibi totaliter rejimler ortadan kaldırıl-

muş; Demokrasi'yi dünya yüzünde gerçekleştirmek için yeni tedbirler alınmıştı.

Demokrasi Cephesi'nin büyük devletleri, gelecekte yeni bir dünya savaşının önlenmesi için aralarında görüş birliğine varmışlardı. Savaş isteği totaliter rejimlerde daha kolay belirliyordu. Böyle rejimlerin bir daha kurulmak üzere yıkılması ve her memlekette demokrasinin tutunması gerekiyordu. Savaşın bitimine yakın ve daha sonra, Demokrasi Cephesi Devletleri birleşerek bu amaçla bazı kararlar almış; siyasal bazı kuruluşlar meydana getirmişlerdi.

Bunların en önemlileri şunlardır :

a — **Atlantik Bildirisi** : (14. Ağustos. 1941)

Bu bildiri daha savaş içinde iken A.B.D. Başkanı Ruzvelt (Roosevelt) ile, İngiltere Başbakanı Churchill! arasında, Atlantik Okyanusu'nda bir gemide gizlice hazırlanmış ve yayınlanmıştı. Bu anlaşmada, totaliter rejimlerin bir daha kurulmamak üzere yıkılması, aynı zamanda demokrasinin yayılması için tedbirler alınması öngörülmüştü. Sekiz maddelik bildiri bütün dünyaya duyurulmuştu.

b — **Birleşmiş Milletler Bildirisi** (1. Ocak. 1942)

Bu bildiri savaş içinde Washington'da toplanan 15 devletin kararı ile yayınlanmıştı. Bildirinin amacında özetle: «... Can güvenliği, bağımsızlık, inançta özgürlük insanlığın en doğal hak ve nitelikleridir. Dünyayı tutsak etmeye çalışanlara karşı bunların korunması için Demokrasi Cephesi sonuna dek birlikte savaşacaktır...» deniliyordu.

Buna göre her devlet Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı asker ve ekonomik güçlerini birlikte kullanacak; bu belgeyi imza edenlerle işbirliğini sürdürecektir; ayrı bir Silâh bırakma ya da barış imzalamayacaktı. Bildiriyi Sovyet Rusya ve Çin'de imzalamıştı.

İnsanların geçim ve sağlıklarını korumak, özellikle çocukları bağımsızlık ve insanlık ilkelerine uygun olarak yetiştirmek için, birtakım kurumlar da meydana getirilmiştir.

c — **UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) (20.11.1946)**

Bu sözlerin İngilizce baş harfleri alınarak adlandırılan UNESCO, ilkönce İngiltere ve Fransa'nın çağırısı ile 16 Kasım 1945'te Londra'da toplanan kırküç devletin kararı ile meydana gelmişti. Daha sonra, Paris'te yapılan ikinci bir toplantıda genişletilmişti.

UNESCO özet olarak şu düşüncelere dayanıyordu

Savaşlar, önce insanların düşüncelerinde başlar. Öyleyse, bu düşünceyi insan oğlunun kafasından çıkarmak, yerine savunma siperleri yerleştirmek gerekir.

Milletler şimdiye kadar yalnız siyasal ve ekonomik koşullara dayanmışlar, fakat savaşı önleyememişlerdir. İnsanlık ancak bilim, sanat ve kültür yolu ile kurtulabilir. Bunlar, insanların imecesi ile meydana gelmiştir. Toplumları savaş düşüncesinden, ancak bu gibi birlik davranışlar uzaklaştıracaktır.

UNESCO, işte bu düşünceye göre kurulmuş ve yayılmıştır. Merkezi Paris'te bulunan UNESCO'nun iç yapısı, Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Sekreterlik olmak üzere üç bölümden oluşmuştur.

Merkez örgütü, Dış ilgillemeler, Eğitim, Müspet ve Doğal Bilimler, Sosyal ve İnsanlık Bilimleri, Kültür çalışmaları, Teknik Yardım, Eleman Değiştirilmesi, İstatistik, Yayın, Bütçe ve Yönetim uzmanlıklarına bölünmüştür.

UNESCO'nun bütçesi, üye devletlerin verdikleri ödeneklerle sağlanır. İlk bütçesi 1946 da 6.000.000 dolar iken 1952 de 18.000.000 dolara yükselmiş, sonraki yıllar daha da artmıştır

UNESCO ; özellikle geri kalmış ülkelerin düşünce, bilim alanlarında yükselmeleri için kararlar almış ve uygulamıştır.

Okumamış çocukları yetiştirmek, yetişkinleri çevrelerine ilginç birer değer haline getirmek toplumun ekonomik kalkınmasına etki yapacak uzmanlar yetiştirmek için uğraşmıştır. Özellikle Afrika, Lâtin Amerika ve Asya'da yaşayan milletlere yararlı olmaya çalışmıştır. Bu arada, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde «Deprem ve Yeraltı Suları Enstitüleri» kurmuştur. Ayrıca, Ankara'da Millî Kütüphane'de «Bibliyografya Merkezi»ni meydana getirmiştir

UNESCO, dünya üniversiteleri ve yüksek okulları ile ilgilenmiş, faydalı olmuştur.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu :

UNESCO Andlaşmasının yedinci maddesi gereğince üye devletlerin kendi memleketlerindeki bütün eğitim ve bilim Kuruluşlarının UNESCO ile ilgi kurmalarını sağlamakla yükümlü kılınmıştı. Bu amaçla Türkiye'de de merkezi Ankara'da olmak üzere 1949 yılında «UNESCO Türkiye Millî Komisyonu» kurulmuştur.

Her üye memlekette olduğu gibi UNESCO Türkiye Millî Komisyonu da, çalışmalarını üç örgütle yürütmektedir.

1 — Genel Kurul : Bu kurul Türkiye'deki üniversite, akademi ve yüksek okullarla; Bakanlıklar'dan, sanat ve Kültür Kurumları ile devlet özel kuruluşlarının bazılarının iki yıl için seçecekleri ikişer temsilciden; bunların dışında memlekette bilim, eğitim ve kültür alanlarında tanınmış 17 üyeden oluşur. Süresi biten temsilciler, yeniden seçilebilirler

Kurul, toplantılarını yılda bir kez, istediği yerde yapar. Kuruluşun başkanı, Millî Eğitim Bakanı'dır.

Genel Kurul'un en önemli görevi, UNESCO Genel

Merkezi'nin programlarını Türkiye'de uygulamak üzere girişilecek işlemleri saptamaktadır.

2 — **Y ö n e t i m K u r u l u** : Genel Kurul arasından iki yıl için seçilen 15 üyeden oluşur. Bunlar kendi aralarında bir başkan ile iki başkan vekili seçerler. Ayda en az bir kez toplanarak UNESCO ile ilgili konuları görüşür ve Genel Kurul'un kararlarını uygular.

3 — **S e k r e t e r l i k** Unesco Millî Komisyonu'nun işleri, Millî Eğitim Bakanlığı'nca sağlanan bir sekreterlikle yürütülür. Giderleri devletçe karşılanır.

d — **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi** (10.12.1948)

Sınırsız devlet otoritesine dayanan rejimler insana insanlığa ve milletlerarası ilişkilere değer vermeyerek iki kez çıkardıkları savaşlarla bütün dünyayı büyük çapta yıkımlara (felâketlere) sokmuşlardır.

Oysa insan hakları konusunda ilkçağdan bu yana çok çalışılmış çeşitli sürelerde birçok devlet adamları, bilginler ve kahramanlar emek harcamışlar, kanlarını akıtmışlardır.

Uzun uğraşmalardan sonra rönesans döneminde daha öz ve açık anlamına ulaşmıştı.

Despotlara, sınırsız otorite kullanmak isteyenlere karşı ihtilâller çıkmış; bunlar yer yer başarı kazanmıştır. İngiltere'de Kralların yetkilerini kısıtlayan 1215 Fermanı; A.B.D.'nin kuruluşu sırasında kabul edilen Bağımsızlık Bildirisi, Fransızlar'ın 1789 da bütün dünyaya yayınladıkları «İnsan ve Yurttaşlık Bildirisi» ile bu haklar daha çok yayılmış ve benimsenmişti.

Bu çabaların sonunda, özellikle Fransız İhtilâli ile, XIX cu ve XX ci yüzyıllarda bağımsızlık, Eşitlik, Adalet ile bunun sonucu olan Milliyetçilik ile Demokrasi anlamları daha da gelişmiş, birçok devletler tarafından kabul edilmişti.

Demokrasi ve milliyetçilik gelişirken, bu değerleri hi-

çe sayan ve kaldırmaya çalışan totaliter rejimler de paralel olarak gelişmişti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu rejimler kaldırılırken; insanlığın el ele vererek bunların bir daha canlanmaması, dirilmemesi için kesin yolları bulması gerekiyordu. 1941'deki Atlantik Bildirisi, 1942 Birleşmiş Milletler Bildirisi bu amacı kapsamak üzere yayınlanmış, UNESCO bunun için kurulmuştur

Birleşmiş Milletler'in 1946'da seçtiği 18 kişilik bir komisyon İnsan Hakları'nın ve Ana Hürriyetler'in neler olduğunu ve bunların nasıl sağlanacağını saptamıştı. Bütün bu çalışmalardan sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10. Aralık 1948'de Paris'te toplanarak 58 üye devletten 48'inin olumlu oyuyla «İnsan Hakları Evrensel Bildirisi»ni kabul etmiş ve yayınlamıştı.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi insanların her alanında eşit olarak sahip olmaları gereken bu hakları belirtmişti.

Bildirinin önemli maddeleri şöyle özetlenebilir: «Renk dil, din, milliyet ayrımı gözetilmeksizin; kadın, erkek ve çocuklar insan olarak aynı haklara sahiptir.» «Hiç kimse köle olamaz ve karşılığı ödenmeksizin çalıştırılmaz.» «Herkesin hayat, hürriyet ve kişi güvenliği hakkı vardır.» «Suçluluğu, usulüne göre ispatlanıncaya dek her sanık suçsuzdur.» «Aile, toplumun temel ve doğal birimidir ve devletçe korunur.» «Herkesin mülkiyet hakkı vardır ve yoluna, kuralına bakmadan elinden alınamaz », «Herkes din, vicdan, hürriyet, haberleşme ve bilgi edinme hakkına sahiptir.», «Eğitim hakkı herkese tanınmıştır.»

Fakat, bu önemli maddelerden de anlaşılacağı gibi bildiri de sadece sosyal haklara değinilmiş ve bunu siyasal bağımsızlık içinde düşünmüştür. Fakat insanlar hürriyete götürecek olan ekonomik sorunlara değinmemiştir.

Oysa açlık içinde kıvranan, yoksuluk içinde bunalan

kişilerin ve toplumların, siyasal özgürlükle ilişkileri üzerinde durmaya ve düşünölmeye değır bir konudur.

Bildiride, insanlık için bu kadar yüksek ve ileri düşüncelere dayanan, bütün toplumları «İnsan olma» niteliğine kavuşturacak amaç taşıyan bu isteklere üye niemleketler uymazsa onlar'ı zorlayacak bir garantiye yer verilmemiştir.

Şu halde bildiri, hukuksal değır taşımamaktadır. Ancak, Felsefe ve ahlâk yönünden bir öğütleme niteliğindedir.

Türkiye'nin 1961 Anayasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ilkelerini benimsemiş ve ona yer vermiştir.

e — **Marşal Yardımı** : (1947)

A.B.D.'nin eski Genel Kurmay Başkanı George Marshall'ın adını taşıyan bu yardım plânı; savaştan sonra ekonomik durumları bozuk olan Demokrasi Cephesi Devletleri'ni desteklemek için kurulmuştu. Özellikle, Komünist bloka girmelerini önlemek üzere, küçük devletleri korumak amacını taşıyordu.

Bu plân 1947 de, Türkiye'nin de katıldığı Paris Konferansı'nda kabul edilmişti. İlk yıllar oldukça yardımlarda bulunduğı halde **sonraları** gerektiğı kadar faydalı olmamıştır.

f — **NATO** : (4 Nisan. 1949)

NATO, «Kuzey Atlantik Savunma Örgütü»nün kısaltılmış adıdır.

İkinci Dünya Savaşı sona erince devletler, yine iki blokta toplanmaya başlamışlardı. Batı Devletleri A.B.D.,nin etrafında toplanırken komünist rejimi kabul edenler de Rusya'nın etkisi altında bulunuyorlardı.

Batı Avrupa Devletlerinden bazıları Waşington'da, A.B.D. ile toplanarak 4. Nisan. 1949'da, Kuzey Atlantik çevresine yapılabilecek bir saldırıyı önlemek üzere anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşmaya girenler, «milletlerin de-

mokrası ilkeleriyle kişi hürriyetlerini, hukukun egemenliği üzerine kurulu hürriyetlerini, birlik miraslarını ve uygarlıklarını koruyacaklarına karar vermişlerdi.

Kuzey Atlantik Paktı ilkönce A.B.D., Kanada, İzlanda, İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Danimarka, İtalya, Portekiz devletleri arasında kurulmuştu. Bu devletler, birbiri ile yalnız askerlik yönünden bağlı olmakla kalmayacak, ekonomik konularda da işbirliği yapacaklardı. Kültürel ilişkileri arttırmak da belli başlı amaçları arasında idi.

Sonraları Kuzey Atlantik ülkeleri korunma sınırlarının daha uzaklardan başlaması düşüncesine varılmıştı. Bu düşünce ile Türkiye ve Yunanistan 1951'de Batı Almanya 1954 de NATO'ya alınmışlardı.

İstekli başka devletlerin de uzun incelemelerden sonra Pakt'a alınması, 20 yıl üyelik yapanların isterlerse ayrılabilmesi ve hep birlikte «NATO Avrupa Ordusu» kurulması kararlaştırılmıştı. Bu Ordu'nun Genel yönetimi ilkönce Paris'te iken son yıllarda Belçika'ya taşınmıştır. NATO Ordusu üye devletler'in Savunmalarından ayrıarak gönderdiği kuvvetlerle kurulmuştur. Her üye memleket kendi ülkesinde de bir NATO karargâhı kurmak zorunluğundadır. Türkiye'nin Nato karargâhı İzmir'dedir.

Nato'nun, A.B.D. etkisi altında bulunduğu, bazı konularda üye devletler arasında ayırım yaptığı iddiaları ileri sürölerek, birçok ülkelerde tartışması yapılmaktadır.

g — CENTO: (14. Temmuz. 1958)

Önce 1955 de Türkiye ile Irak arasında yapılan Bağdat Paktı'na aynı yıl İngiltere, Pâkistan ve İran katılmıştı. Orta Doğu memleketleri'nin savunulması için yapılan bu Pakt'a İngilizler'in girmesi, Arap Birliği tarafından iyi karşılanmamıştı.

14. Temmuz 1958 Irak İhtilâli'ni başaran General Kasım'ın Krallık rejimini devirmesi ve Arap Birliği Politi-

kasına yaklaşması üzerine bu Devlet Bağdat Pakti'ndan ayrılmıştı.

Bunun üzerine, Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere Londra'da toplanarak CENTO'yu kurdular.

İngilizce, «Merkezî Antlaşma Kuruluşu» anlamına gelen kelimelerin baş harflerinin birleştirilmesi ile adlandırılan bu antlaşma, Orta Doğu'da güvenlik ve savunma amacını gütmekte; ekonomik ve kültürel ilişkiler sağlamaktadır.

CENTO'nun Londra toplantısını A.B.D. sağlamış ve yayınlanan deklarasyon'uda imza etmişti. Fakat üyeliğe girmemiş, üye devletlerle ayrı ayrı anlaşmalar yapmayı uygun bulmuştu.

A.B.D. Dışişleri Bakanı Dulles'in, üye devletlerle tek başına imzaladığı belgede; «... bu devletlerin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılacak her çeşit tehdidi gayet ağır başlı (ciddi) olarak incelenecektir» kaydı bulunmaktadır.

Fakat Ankara'da 5. Mart. 1959 da Türkiye ile Dulles arasında imzalanan bu konudaki ana sözleşme A.B.D. Cumhurbaşkanı ile Kongresi'nin onayını ve yükümlülüğünü taşımamaktadır. Bu bakımdan A.B.D. ile 1959 da Ankarada yapılan bu ikili antlaşma, Türk Anayasa'sının özüne uymamaktadır. Ayrıca, Türkiye'ye yapılacak tehdit niteliğini inceleyerek belirtmek yetkisinin, yalnız A. B.D.'ne bırakılmış olması ve yapılacak yardımın karşılıklı bir dayanışma değerinde bulunmaması; Türkiye'nin politika alanında uzun süredenberi tartışma konusu olmaktadır.

Konunun A.B.D. ile ilgili bölümü dışında; CENTO'ya bağlı Türkiye, İran ve Pakistan, kendi aralarındaki işbirliğini sürdürmekte, ekonomik, kültürel ve askerlik alanlarında gerekli ilgileri kurmaktadır.

h — Avrupa Birliği Konseyi (6. Ağustos, 1959)

Avrupa'nın tüm bir devlet olarak birleşmesini sağlamak amacıyla kurulan bu konsey, yalnız Avrupa Devletlerini kapsamaktadır.

Konseyin amaçları arasında özet olarak şu önemli konular yer almaktadır: Devletlerin hukuk ve milletlerarası işbirliğine dayalı bir barış düzeni kurmak, bütün toplumların eşitlik ve özgürlük içinde demokratik ilkelere bağlı olarak yaşamalarını sağlamak, hukukun üstünlüğünü vazgeçilmez bir ilke olarak tanımak, Avrupa'daki toplumlar arasında düzenli özellikle ekonomik ve sosyal kalkınmada işbirliği yapmak en önemli bir noktadır. Bunlara dayanarak birleşme sağlanabilecektir. Bu amaçlar ilk olacak, konsey ilerde gelişerek «Bir Avrupa Devleti» kurabilecektir.

Konseyin savunma amacı bulunmadığından askerlik alanında hiçbir koşul ele alınmamıştır.

Konseye üye olmak isteyen devletlerin, hukukun üstünlüğünü kabul etmiş ve benimsemiş bulunması; insan haklarına bağlı olması; demokrasiye inanması gereklidir. Bu ilkelere bağlı ve onları uygulayan Avrupa devletleri konseye çağırılır, üye olarak kabul edilirler. Üyelikten ayrılmak serbesttir.

Avrupa Birliği Konseyi kuruluş hazırlıklarına 1. Mayıs, 1949 da girişmiş ve ilk toplantısını 6. Ağustos, 1959 da yapmıştı. Belçika, Danimarka, Fransa; İngiltere; İsveç; İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Norvet, Türkiye, Yunanistan, Batı Almanya, Avusturya ve Kıbrıs kuruluştaki üye olarak bulunmaktadır.

Bu Konseyin Organları şunlardır:

Bakanlar Komitesi: Üye devletlerin Dışişleri Bakanları'ndan oluşur. Konsey belirli aralıklarla toplanır.

Danışma Kurulu: Üye devletlerin parlamentoları tarafından kendi üyeleri arasından seçecekleri temsilcilerden

meydana gelir. Seçilecek temsilci sayısı, devletlerin nüfuslarına göredir.

Sekreterlik: Konseyin Yönetim işlerini yürütür. Konseyde her devletin ayrıca sürekli birer temsilcisi de bulunmaktadır.

Konseyin ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla daha önceki yıllarda başlangıç olarak aşağıdaki konularda birlikler meydana getirilmişti.

1 — Avrupa Birliği Kömür - Çelik Birliği (C.E.C.A.)

2 — Avrupa Atom Enerjisi Birliği (E.A.E.C.)

3 — Avrupa Ekonomik İşbirliği Ortaklaşması «Ortak Pazar» (C.E.E.)

Bu gibi birliklere, henüz bütün devletler girmemiştir.

Avrupa Birliğini sağlamak, öteki kıtalara karşı denge kurmak, barışı koruyabilmek için daha birçok birlikler kurulmuş ve onlara bağlı üniteler meydana getirilmiştir.

Bunların içinde Türkiye'yi en çok ilgilendiren, Avrupa Ekonomik İşbirliği «Ortak Pazar» konusudur.

İ — Ortak Pazar (Avrupa Ekonomik İşbirliği)

Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ni kuran (Belçika, İtalya, Almanya, Hollanda Lüksemburg ve Fransa) devletleri bu çabalarını daha da genişleterek, özellikle gümrük sınırlarını kaldırmak suretiyle 25. Mart, 1957 de Ortak Pazar Örgütünü kurmuşlardı.

Gümrük sınırlarının kaldırılmasıyla devletler arasında alış veriş daha çok kolaylaşacak ve denge kurulacaktır. Böylece halkın yaşama standardı yükselecektir.

Her Avrupa devleti bazı aşamaları tamamlayarak, bu örgüte tam bir üye olabilmektedir. Ancak temelli üyeliğe geçebilmek için,, gerekli ekonomik düzeye çıkabilme-yi sağlamak gerekmektedir.

Türkiye ve Yunanistan'ın Ortak Pazara alınmaları ilgili devletlerce uygun görülmüş, ancak yukarıda koşulları

tamamlamaları için bu devletlere şimdilik «Aday Üye» diyebileceğimiz bir durum tanınmıştır.

Ortak Pazar'ın organları; Bakanlar Meclisi, Ortak Genel Kurulu, Adalet Divanı olmak üzere üçtür.

«Sosyal ve Ekonomik Komite» ile «Avrupa Yatırım Bankası» da Ortak Pazar kuruluşları arasındadır.

Ortak Pazar tek «Avrupa Devleti»ne doğru gidebilmek için, ekonomik alanda en önemli bir başlangıç olarak görülmektedir. Bununla beraber, temelli üye olabilme süresini beklemesi gereken aday üye devletlerden ekonomik gücü yetersiz olanlar için, bu sürenin bir eşitlik yaratmayacağı ileri sürülmekte ve bu konu üzerinde geniş tartışmalar yapılmaktadır.

Dokuzuncu Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇOK PARTİLİ
REJİME GEÇİŞ
I — DEMOKRASININ GELİŞMESİ

A — Müdafaa-i Hukuk Dönemi

a — Birinci B.M.M.'de Durum:

T.B.M.M. 1922 ye kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni temsil eden milletvekillerinden oluşmuştu. 1920 - 1922 arasında Savaş süresince, mecliste parti yoktu. Fakat 1921 Anayasası kabul edilirken yapılan tartışmalarda görüş ayrılıkları açıkça belli olmuştu. Oysa, 23. Nisan. 1920de açılan bu meclisin tüm üyeleri, yukarıda bildirilen cemiyetin öngördüğü ilkeleri benimzedikleri için seçilmişlerdi.

b — İlk Gruplaşmalar:

1921 Anayasası hazırlanırken mecliste tartışmalarda tutucu bir gurup, « Hükümet geçicidir. Osmanlı Devleti ve İslâm Halifesi Kuruluncaya kadar görev yapacaktır» düşüncesini savunmuştu.

İlerici Grup, özet olarak; «... egemenlik Milletindir. Kurtuluş, yalnız yabancı düşmanlardan değil, başka alanları da kapsamaktadır.» kanısını ileri sürüyorlardı. Fakat bu gurup, günün koşullarına göre, düşüncelerini tam olarak açıklamayı henüz erken buluyorlardı.

Daha sonraları, I ci B.M.M. içinde ileri sol düşünce-
de olanlar da görüldü. Fakat bunlar, siyasal bir hazırlık
ve bilgiye sahip değillerdi. Bir ara «Yeşil Ordu» adı altın-
da birleşmek ve Çerkez Ethem Bey etrafında toplanmak

istemişlerse de, bu düşüncede olanlar 1921 yılı başında dağılmışlardı.

c — **Halk Partisi'nin Kuruluşu:**

Gazi M. Kemal Paşa, 1. Nisan 1923 de seçimlerin yenilenmesi sırasında bir yurt gezisine çıkarak, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» ni bir parti haline getirmek istemişti. Bu amaçla hazırladığı «Dokuz ilkeyi» adaylara göndermişti. Seçimi, bu ilkeleri benimseyen adaylar kazanmıştı. Gazi bu Cemiyeti, 9. Eylül, 1923 de «Halk Partisi» haline getirmişti.

Mecliste tek olarak kurulan bu parti Cumhuriyeti kabul etmiş, kurtuluşun ikinci bölümü olan Türk Devrimleri'ni gerçekleştirmiştir.

B — **Cumhuriyet Döneminde Çok Partili Denemeler:**

Cumhuriyet döneminde çok partili deneme üç kez olmuş, bunlardan ilk ikisi başarılı sonuç vermemiş, tutunamamıştır. Yalnız 1945 te girişilen üçüncü deneme sürekli olmuştur.

a — **Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası (17. Kasım 1924 - 5. Haziran, 1925)**

Kâzım Karabekir Paşa'nın başkanlığında, Genel Merkezi Ankara olmak üzere 17. Kasım, 1924 de kurulmuş, Hükümet Kararı ile 5. Haziran, 1925 te kapatılmıştır. Partinin başlıca kurucu üyeleri arasında, Ali Fuat, (Cebesoy) Refet Bele, Rüştü ve Cafer Tayyar Paşalar ile Rauf Bey (Orbay), Adnan Bey (Adıvar) gibi M. Kemal Paşa'nın eski yakın arkadaşları bulunuyordu. Eski İttihat ve Terakki Partisi'nden bazı kişiler de vardı. Ekonomik görüşü liberal idi.

Parti «Cumhuriyet» sözünü adının başına almakla beraber programında «Parti dinsel inançlara, saygılıdır» düşüncesine yer vermiştir. Lâiklikten çekinenler ile devrimlerden zarar görenler de bu partiye girmişlerdi.

Bu sırada doğuda çıkan Şeyh Sait Ayaklanması bas-

tırılmış, yakalananlar Diyarbakır'da yargılanırken «bu partinin dine karşı tutumundan cesaret aldıklarını söylemişlerdi. Partinin bir kaç merkezinde yapılan aramalarda, üst kademelerdekilerin bilgileri dışında bazı teşvikçilerin bulunduğu anlaşılmıştı. Halep'de basılan zararlı bildirilerin sokularak bu partinin bazı merkezlerinde saklandığı da saptanmıştı.

Çıkarılan «Takrir-i Sükûn Yasası» ile devrimler konusunda önlemler (Tedbirler) alınmıştı. Hükümet, elindeki yetkiye ve bu yasaya dayanarak Terakki Perver Cumhuriyet Partisi'ni yukarıda belirtilen eylemler üzerine 5. 6. 1925 te kapatmıştı.

Bu parti, C.H.P.'ne karşı olarak işe başlamış, devrimleri tutmadığı kanısını yaratmıştı.

Parti İsmet Paşa Hükümeti'ni bütçe konularında çok eleştirmiş; Aşar Vergisi'nin kaldırılmasında desteklemiştir. Genel seçimlere girmemiş, ara seçimleri kazanmadığı görülünce «baskı yapıldığı» gerekçesiyle iktidarda bulunan C.H.P. Hükümetini şiddetle eleştirmişti.

b — Serbest Cumhuriyet Fırkası, (12. 8. 1930 - 18. 11. 1930)

Ali Fethi (Okyar) tarafından M. Kemal Paşa'nın isteği üzerine 12. 8. 1930 da kurulmuştu.

Gazi M. Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule (Atadan) ile yakın arkadaşlarından Nuri (Conker), Ahmet (Ağaoğlu) ve Süreyya Paşa (İlmen) partinin başlıca kurucular arasında bulunuyorlardı.

Terakki Perver Cumhuriyet Partisi'nin kapatılmasından beş yıl sonra Kurulan bu Parti, önceki denemeleri de göz önünde tutarak devrimlere içten bir bağlılık gösteriyordu. Fakat, aralarına sızan gericilerin yarattığı devrim düşmanlığı, özellikle Ege Bölgesi'nde bazı kışkırtıcıların tutumu üzerine kendi Genel Başkanları'nın isteği üzerine 18. Kasım, 1930 da kapanmıştı.

Böylelikle bu ikinci deneme de tutunamamıştı.

Serbest Cumhuriyet Partisi programın Cumhuriyetçiliği, milliyetçiliği ve Lâikliği almıştı. Ekonomi görüşü bakımından liberal idi. Daha açık bir deyimle, vergilerin azaltılmasını, memlekete yabancı ana parasının (sermayesinin) sokulmasını, devlet işletmeciliğinin kaldırılmasını öngörüyordu. Genel ve ara seçimlere girememiş, yalnız Belediye seçimlerine katılmış ise de kazanamamıştı. Yurttaki örgütlenmesi de bunu sağlayacak durumda değildi.

1931 de Adana'da «Ahali Cumhuriyet» Edirne'de «Türk Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi» fırkaları kurulmuştu. Her ikisi de ileri sol eğilimde görülerek günün koşullarına göre Bakanlar Kurulunca hemen kapatılmışlardı.

Bu denemelerden sonra Türkiye'de 1945 yıl ortalarına kadar başka Parti kurulmamıştı. Bu süre içinde siyasal örgüt olarak yalnız C.H.P. kalmıştı.

C — Çok Partili Düzene Yeniden Geçiş.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde siyasal birer örgüt olarak Halk Fırkası'ndan sonra kurulan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın hükümet kararıyla kapatılmasından ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da kendi Genel Başkanları'nın isteği üzerine kapanmasından 15 yıla yakın bir süre sonra yeniden çok parti düzenine geçilmişti.

a — Millî Kalkınma Partisi.

1945 de çok partili rejime girildiği zaman, 18. Temmuz. 1945 de Millî Kalkınma Partisi kurulmuştu. Bu parti, ekonomide Liberalizmi savunuyor, (programında İslâm Birliği ve Doğu Federasyonu konusuna yer verdiğine göre) ümmetçi bir görünüş taşıyordu. Hiçbir seçimi kazanamamış ve toplumda hiçbir etkisi olmamıştı. Sonraları üyeleri öteki liberal partilere katılmıştı.

b — Demokrat Parti (7.1.1946 27. Mayıs 1960)

Ayrıca; 7. Ocak. 1946 da kurulan «Demokrat Parti» de ekonomik görüş bakımından liberal olmakla beraber;

Atatürk Devrimleri'ne kendinden önce kurulan partilerden daha fazla yer vereceği kanısını yaratmıştı. Bu parti, 1946 milletvekili seçimlerine girmiş, kuruluşunu yapabildiği yerlerden kazandığı «30» üye ile meclise katılmıştı.

Bu partinin kurucuları, Halk Partisi'nden ayrılan kişilerdi. Mecliste, iktidara karşı bulundukları süre içinde; «Anayasa'ya bağlı kalma, millî egemenliği güven altına alma, Devlet Başkanlığını Parti Genel Başkanlığı'ndan ayırma, Atatürk Devrimlerine tam olarak bağlanma» ilkelerini savunmuşlardı. Türkiye'de Cumhuriyet döneminde sürekli olarak çok parti düzeni, Demokrat Parti'nin kuruluşu ile başlamıştır.

Demokrat Parti, bir süre, sonra aralarındaki anlaşmazlık yüzünden bölünmüş, ayrılanlar «Millet Partisi»'ni kurmuşlardı.

14. Mayıs. 1950 de, tam bir özgürlük içinde yapılan milletvekili seçiminde «406» üyelik kazanan Demokrat Parti iktidara geçmiş; yirmi yedi yıldan beri işbaşında bulunan C.H.P. ise «69» milletvekili ile azınlıkta kalmıştı. İktidar değişmesi üzerine; Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar bu görevinden ayrılmış, Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı'na seçilmişti. Çoğunluk Partisi Genel Başkanlığı'na getirilen Aydın Milletvekili Adnan Menderes'de Başbakan olmuş ve yeni kabineyi kurmuştu.

Böylelikle, demokrasi'nin doğal sonucu olarak Türkiye'de de seçimle iktidar değişmesi gerçekleşmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik zorluklardan dolayı halk büyük bunalıma düşmüş; C.H.P. seçimi daha çok bu nedenle kazanamamıştı. Halk yeni iktidara bu yüzden ilk günler büyük umutlarla bağlanmış ve güvenmişti.

Demokrat Parti iktidarı önce, memleketteki ekonomik bunalımı gidermek için büyük çapta kalkınma atılımına

girişmişti. Çeşitli yerlerdeki fabrikalar açarak, barajlar kurarak, şehirleri birbirine bağlayan geniş yollar yaparak yurdu bayındırmış; işsizliği azaltmış, halk'a çalışma alanı hazırlamıştı.

Fakat, Türkiye'nin takatini aşarak yapılan bu plânsız kalkınmanın yarattığı ortam ve girilen dış borçlunun artması ile memleket ekonomisinde büyük bir çöküntü başlamıştı.

Ayrıca Demokrat Parti, muhalefette iken, C.H.P.'nde bulunduğu ve durmadan eleştirdiği eksikliklerle yanlış davranışları, bu kez iktidara geçince kendisi daha çok işlemeğe başlamıştı.

Bütün bunlardan başka, Demokrat Partisi seçim kaygısı ile devrimlere karşı sırt çevirmeğe başlamıştı. Atatürk'ün yanında yetişmiş, O'nun Başvekilliğini yapmış, ilericiliği ile tanınmış Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanı olarak böyle bir tutuma karşı çıkmaması bütün aydınları şaşırtmış ve ümitsizliğe düşürmüştü. Bunun üzerine halk iktidardan soğumaya başlamıştı.

Demokrat Parti'nin iktidarı süresince (1950 1960), memlekette hoşnutsuzluk yaratan ve tepkiler meydana getiren tutumu şöyle özetlenmektedir:

1) Atatürk Devrimleri'ne Karşı Tutumu:

Türkçe Ezan'ı kaldırarak Arapça Ezan'ı okutmak; heykel ve büstlere saldıranları cezasız bırakmak; Arap harflerini okuyup yazanlara, çarşaf ve fes giyenlere karşı yasaları uygulamamak; radyoyu bir din aracı durumuna getirmek; gerici yayınları desteklemek; özellikle seçim sırasında, 31 Mart gericilik olayı'nın yaratıcılarından olan ve Meşrutiyet döneminde cezalandırılan Said-i Nursi'yi (cezalılı olarak oturmaya zorunlu bulunduğu Emirdağı İlçesi'nden alarak) İstanbul'da ve öteki illerde devlet araçları ile dolaştırmak, gibi tutumları, doğrudan doğruya ATATÜRK DEVRİMLERİ'ne karşı olmuştur.

Demokrat Parti ve Hükümeti, «mademki demokrasi vardır, o halde çoğunluğun istediğini yapmak zorundayız» diyorlar ve devrimlere saldırmayı demokrasinin bir gereği olarak göstermek istiyorlardı.

2) Anayasa'ya Aykırı Davranışlar:

Meclisteki çoğunluğuna dayanarak ilkönce seçim yasasını kendi çıkarına göre değiştirmiş; radyoyu partinin bir organı duruma getirmişti.

T. B. M. M. den karar almadan «Kore»'ye asker göndermeleri; Anayasa'ya aykırı bir durum idi. Karşı Partilerdeki Milletvekilleri'ni susturmak için Meclis içtüzüğü'nde değişiklik yapmaları; kişilerin toplanmalarını önleyici «Gösteri ve Yürüyüş Kanunu»nu çıkarmaları, «Emeklilik Kanunu»nun 36 cı maddesini değiştirerek, yaşlarına ve başarılarına bakmadan kendi eylemlerine uymayan memurları emekli yapmaları; Yargıç Güvenliğini, kaldırmaları; Üniversite özerkliğini bozmaları; Basın özgürlüğünü tanımamaları; Basımevlerini ve Gazete bürolarını basmaları, Anayasa'ya aykırı davranışları arasında bulunuyordu.

3) Yolsuzluklar (Su-i istimaler)

Bazı Demokrat Partililer baştakilerin sözgeçerliğinden (nüfuzundan) faydalanarak kazanç sağlamaya girişmişlerdi. Bu durumları bildiren gazetelerin ve yazarların gösterdikleri çabalar dikkate alınmamış, bunlara «İsbat hakkı» tanınmamıştı. Bu durum kamu oyun'da güvensizlik yaratmış, «Hükümet ve Parti'nin yolsuzluklarla ilgilenmediği» kanısını uyandırmıştı.

Bu arada Türk parası değerini kaybetmişti. Fiyat artışları karşısında dar gelirlilerin ve özellikle yoksul, orta tabaka halkın düştüğü ekonomik zorluklar, memleketin sosyal yapısında sarsıntılara, bunalımlara yol açmıştı.

Devletçi bir görüşle kurulan, Türk endüstrisinin kalkınmasında başarılı sonuçlar sağlayan İktisadî Devlet Kır-

ruluşları (Devlet Sektörü) hükümetin liberal tutumuna aykırı görülerek partici anlayışla ele alınmış; çalışmaları ve verimi azaltılmış, yolsuzluğa sürüklenmişti.

6/7 Eylül 1957 de Kıbrıs konusu ile ilgili olarak meydana getirilen olaylar da Demokrat Parti'nin olumsuz yönetiminin bir sonucu memleket ekonomisinde yıkıcı olduğu kadar memleket dışında da devletin onurunu sarsmıştı.

Yurda getirilen yabancı ana para (sermaye) ve yapılan yardımlarda gösterişe dayanan parti ve oy çıkarma plânsız bir biçimde harcanıyordu. Dış borçlanmalar artmış, faizleri bile karşılanamıyacak kadar artmıştı.

Bu arada bazı yabancı devletlerin ve milletlerarası kuruluşların uyarıları da etkili olmamıştı.

4) Demokrat Parti'nin Son Durumu

Bu nedenlerle, 1957 seçimlerinde meclise biraz daha fazla milletvekili ile katılan karşı Partiler kuvvetlenmişti.

Uyguladığı yasa dışı yönetimi yürütmekle daha zor bir duruma düşen Demokrat Parti, karşısındakilerini mecliste konuşturmamak için önleme çabalarına baş vurmuştu. Onlar'da iktidara karşı eleştirilerini meclis dışında, seçim bölgelerine giderek yapmaya başlamışlardı. İktidar bu kez, «gezi hürriyetini kısıtlama» gibi Anayasa dışı eylemlere açıkça girişmişti.

Parti bütün bu kanunsuzlukları iktidarı bırakmamak düşüncesiyle yapıyor, böylelikle demokrasiden uzaklaşıyordu.

Demokrat Parti, bu kanunsuz tutumları bırakarak Anayasal kuralları uygulayacağı; yurttaki dirlik ve düzeni böylece sağlayacağı yerde daha şiddetli çabalara baş vuruyordu.

Nitekim, çoğunluğuna dayanarak Nisan, 1960 da «C.H.P. ve bir kısım matbuat hakkında tahkikat açmak» üzere meclis içinde bir soruşturma komisyonu seçtirmiş-

ti. Bu davranışı da Meclisin üstünde bir kuvvet olmak istediğini gösterdiğinden ve Anayasa'ya aykırı olduğundan memlekette büyük bir hoşnutsuzlukla karşılanmıştı.

Dış ilişkilerdeki tutumları da memleketi iyi sonuçlara götürmüyordu. Dış yardımlar, Demokrat Parti iktidarı zamanında başladığı halde iyi kullanılmamış, altın stoku çok azalmış, yabancılara yapılan borçların faizlerini karşılamak bile olanaksız duruma gelmişti.

İstanbul ve Ankara ve daha bazı büyük kentleri bayındırmak için yapılan kamulaştırmalar; Anayasa'ya aykırı olduğu gibi yolsuzluklarla da halkı bezdirmişti.

Demokrat Parti yasa sakıncası yüzünden partisine alamadığı vatandaşları, kurduğu «Vatan Cephesine» toplamaya çalışıyor; böylece tarafsızlarla, kendisine karşı olanlara baskı yapıyordu. Bu durumda halkı «Vatan Cephesi» ve «Karşı Cephe» diye ikiye ayırmıştı.

Parti iktidarı, devletin Güvenlik Kuvvetlerine de güven taşımıyordu. Gereğinde kendisinin kanun dışı istekleri için kullanmak üzere Vatan Cephesi'ni silâhlandırmaya girişmişti.

Yukarıda seçildiğini bildirdiğimiz «Tahkikat Komisyonu» ile ilgili olarak 2. Nisan. 1960 da bir de «Yetki Kanunu» çıkarmaktı. Demokrat Parti'nin Diktatör bir rejime doğru gidişi olarak görülen bu son tutumları, memlekette tepki ile karşılanmıştı.

İlk olarak 28. Nisan. 1960 sabahı, İstanbul Üniversitesi öğrencileri kendi üniversiteleri bahçesinde toplanarak, iktidarın Anayasa'yı hiçe sayan bu son davranışlarını protesto amacı ile gösteriler yapmışlardı.

Hükümet, demokrasiye ve Atatürk ilkelerine bağlı bu gençlerin içten davranışlarını, Polis kuvveti ile üzerlerine ateş açtırarak dağıtmak istemişti. Üniversiteye girerek özerkliğini bozacak bir tutum yaratmış; bu arada

öğrencilerden ölenler ve yaralananlar olmuş; Rektör sürüklenmiş ve yaralanmıştı.

Hükümet, bu durum karşısında, daha önce aldığı yetkiye dayanarak aynı gün Ankara ve İstanbul'da sıkı yönetim uygulama kararı almıştı.

Ayrıca, gazete ve mektuplara sansür koymuş; yalnız iktidarın aracı olarak kullandığı radyodan karşı olanlarla, özellikle Yüksek Öğrenim Gençliği'ne şiddetli ve ağır bir dille hücum etmeğe girişmişti.

Fakat, olaylar önlenememişti. 29. Nisan, 1960 günü İstanbul Teknik Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrencileri protesto gösterilerini sürdürmüşlerdi.

28. Nisan 1960 da öğrenci yürüyüşü olarak başlayan protestolar, büyük kentlerde, mayıs ayı boyunca devam etmişti. Hükümetin, bu olayları yalnız şiddet yoluna başvurarak durdurma çabaları sonunda kardeş kanı dökülmeğe başlamıştı. Turan Emeksiz, Nedim Özpolat gibi öğretim çağında iki gencin ölümü, birçok sivil ve polisin yaralanması, yurdun her yerinde hükümetin tutumuna karşı düşünce birliğini yaratmıştı.

Bu arada vatandaşlar arasında tarafsız bir tutumla memlekette disiplin ve düzeni sağlamak isteyen sıkı yönetimi de kendi bencil ve partici davranışına uydurmak isteyen iktidar, buna alet olmayan orduya karşı güvensizliğini daha açıklamıştı.

21 Mayıs 1960 günü Ankara'da gösteri yapan Harp Okulu öğrencilerinin bu tutumu da Demokrat Parti'sini uyarmamıştı.

II — YİRMİYEDİ MAYIS MİLLİ BİRLİK DAVRANIŞI ve ANLAMI

A — Türk Ordusu'nun Cumhuriyet ve Demokrasiyi Koruma Görevi:

Türkiye'de ordu; vatan topraklarını koruduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti ile domokrasinin de bekçisidir. Türk Ordusu, Harp Okulu'nun 1934 de kuruluşundan bu yana, yenilik davranışlarını tutmuş, gericiliğe ödün (taviz) vermemiştir.

Cumhuriyet ve demokrasi ile, Atatürk Devrimleri'nin sarsıntı geçirdiğini; kardeş kanının döküldüğünü gören Türk Silâhlı Kuvvetler bu kez de, kanunların kendisine verdiği «Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak» görevini yerine getirmek zorunluluğunda kalmıştı.

a — 27. Mayıs, 1960 Millî Birlik Davranışının Oluşu:

Türk Silâhlı Kuvvetleri, iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin izlediği politika ile memleketi korkunç bir uçuruma sürüklemesinden kurtarmak ve bozulan devlet kuruluşlarını düzelterek «Hukuk Devletini yeniden kurmak amacıyla 27. Mayıs, 1960 gecesi saat 03.00 te yönetimi ele almış; memleketi temsil edemeyecek duruma gelmiş olan Meclisi de dağıtmıştı.

Tarihimizde, Yirmiyedi Mayıs Devrimi olarak adlandırılan bu davranış, Türk Milleti'nin, Türk Ordusu'nun tümü ile elele vererek başardığı bir ihtilâldir. İhtilâlin başında, Orgeneral Cemal Gürsel bulunmuş, Kara, Hava, Deniz Kuvvetlerinin tüm Atatürk'çü kadrosu görev almıştı.

İhtilâl, bir kaç saat içinde başarı ile tamamlanmış, eski Cumhurbaşkanı, Başbakan, kabine üyeleri, Demokrat

Parti Milletvekilleri ve onların kötü davranışlarına katılanlar tutuklanmıştı.

b — Silâhlı Kuvvetlerin İlk Duyuruları:

27. Mayıs 1960 ihtilâlini gerçekleştiren Türk Ordusu'nun, bu olaya başlarken memleket çıkarlarını nasıl bir özveri ve içtenlikle ele aldığı, radyo ile yaptıkları ilk duyuruda açıkça görülmektedir.

Bu Bildiri Şöyledir:

«Dikkat! Dikkat! Muhterem Vatandaşlar!...

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silâhlı Kuvvetleriniz'in sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir.

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadiyle Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekete Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun, Seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüz-kâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmiyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlâtları olduklarını hatırlıyarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ısratlarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selâmeti için zarurî görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silâhlı Kuvvetle-

rine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsî emniyetleri kanun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz: Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasa'sına ve İnsan Hakları prensiplerine tamamiyle riayetir.

Büyük Atatürk'ün «Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh» prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sâdıkız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Tekrar ediyoruz düşüncemiz: «Yurtta Sulh ve Cihanda Sulh» tür.

Türkiye dahilinde bütün garnizonlardaki Kumandanları, o yerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.»

TÜRK SİLÂHLİ KUVVETLERİ

Bu ilk duyurudan sonra, Türkiye Radyo Yayın Postaları kısa fâsılalarla Türk Silâhlı Kuvvetlerinin şu tebliğini yayınlamıştır:

«Dün gece yarısından itibaren bütün Türkiye'de Deniz — Kara — Hava, Türk Silâhlı Kuvvetleri elele verecek memleketin idaresini ele almıştır.

Bu harekât Silâhlı Kuvvetlerimizin müsterek işbirliği sayesinde kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükûn içinde bulunmalarını ve sokağa çıkılmamasını rica ederiz.»

TÜRK SİLÂHLİ KUVVETLERİ

İhtilâlin başarıldığı gün, bilim adamlarından oluşan bir komisyon görevlendirilmiş ileride hiçbir iktidarın zedelemeyeceği yeni bir Anayasa tasarısını hazırlamak üzere hemen çalışmalara başlamıştı.

İhtilâli gerçekleştirenler kendi aralarında, Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında 38 subaydan oluşan «Millî Birlik Komitesi»ni meydana getirmişlerdi.

Ayrıca, partiler dışındaki tanınmış kişilerden geçici bir hükümet kurulmuştu. 1924 Anayasa'sında bazı deği-

şiklikler yapılarak geçici bir Anayasa meydana getirilmiş, Millî Birlik Komitesi'nin ve geçici hükümetin görevleri belirtilmişti. Ordu ve millet tarafından kendisine sonsuz bir güven beslenen Orgeneral Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Başkanı; Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı; Millî Birlik Komitesi Başkanı olarak, Türk Milleti'ne umut veren çeşitli bildiriler yayınlamıştı. Böylece, içerde ve dışarda gerekli güven sağlanmış, ihtilâl kansız ve sarsıntısız bir durumda gerçekleştirilerek Türkiye Cumhuriyeti ve demokrasisi gerçek bir çöküntüden kurtarılmıştı.

B — 27. Mayıs'ın Getirdiği Yenilikler

Yirmiyedi Mayıs Devrimini yapanların bütün amaçları, pürüzleri kökünden temizleyerek yeni bir Anayasa meydana getirmek; Cumhuriyeti ve Demokrasi rejimini bir daha zedelemeyecek temellere yerleştirmek; bundan sonra memleket yönetimini en kısa sürede yapılacak bir seçimle gelecek kadroya teslim etmektir.

a — Kurucu Meclis ve Çalışmaları:

Millî Birlik Komitesi tarafından; Bilim Kuruluna hazırlatılan yeni Anayasa tasarısını görüşmek, yeni seçim kanunu ile memleketin yönetimi bakımından ivedilik isteyen bazı yasaları hazırlamak amacı ile önemli yasama görevini yerine getirmek üzere, memleketin bütün millî kuruluşları ile Üniversiteler ve partilerin seçtiği üyelerden oluşan bir «Temsilciler Meclisi» kurulmuştu.

Memleketin seçkin kişilerinden oluşan Temsilciler Meclisi, geçici bir nitelik taşımakla beraber, kısa sürede çeşitli alanlarda, özellikle Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi konusunda çok faydalı olmuştur.

Temsilciler Meclisi, Millî Birlik Komitesi Üyeleri ile birlikte «Kurucu Meclis» olarak adlandırılmış ve 6. Ocak. 1961 de çalışmalarına başlamıştı.

Kurucu Meclis, ihtilâl sonunda yeni anayasayı hazırlayan ve yeni yönetimin temellerini atan, geçici bir

meclis olarak, her yeni rejimin kuruluşunda görüşülmüştür. Büyük ihtilâli izleyen günlerde, Fransa'da ilk kurulan meclisler bu nitelikte olduğu gibi; 23. Nisan. 1920'de Ankara'da toplanan T.B.M.M. de aslında bir Kurucu Meclis idi. Fakat o günün koşulları karşısındaki nedenlerle adı, «Türkiye Büyük Millet Meclisi» olarak adlandırılmıştı.

Yirmiyedi Mayıs'dan sonra meydana getirilen bu Kurucu Meclis'de, temel ilkeleri saptamak, yani Anayasa'yı ve seçim yasasını hazırlamak üzere geçici bir yasa organı olarak görev yapmıştı.

Kurucu Meclis, 6. Ocak. 1961'de göreve başlamış; böylece, yeni parlamento kurulmadan önce geçici bir yasa organı olarak kurulmuştu.

Bilim Kurulu o güne dek Yirmiyedi Mayısı yaratan eksiklikleri, nedenleri önleyici koşullarla, insan hakları Evrensel Bildirisi'ni gözönünde tutarak, 1924 Anayasa'sının ışığı altında yeni bir anayasa tasarısı hazırlamıştı. Kurucu Meclis bu tasarıyı incelemiş ve son biçimini vererek halkoyuna sunmuştu.

Halkın çoğunlukla kabul oyu vermesi üzerine 9. Ocak. 1961'de kesinleşen yeni Anayasa, demokrasinin kökleşmesi, Cumhuriyetin, Atatürk Devrimleri'nin bir daha zedelenmemesi için gerekli ve kuvvetli temeller üzerine oturtulmuştu.

Kurucu Meclis ayrıca, yeni bir seçim yasası çıkarmış, bu yasaya göre 15. Ekim. 1961'de yapılan seçimle yönetimi sivil kadrolara ve yeni iktidara devretmişti.

b — 1961 Anayasası ve Temel Özellikleri:

Yirmiyedi Mayıs Devrimi'nin Türk Milleti'ne en büyük armağanı, yukarıda açıklandığı gibi halkın oyu ile gerçekleşen 1961 Anayasası olmuştur.

Bu Anayasa; çağımızın tüm siyasal, sosyal davra-

nışlarına yer veren ve onları koruyucu tedbirlere dayayan bir nitelikte hazırlanmıştır.

Birçok batı memleketlerinde görülmeyen, «Birleşmiş Milletler Anayasası»nın kapsadığı siyasal hak ve hürriyetlere geniş yer vermiş; her türlü hürriyetlerin korunması ve rejimin demokrasiden uzaklaştırılmaması için gerekli barajları koymuştur.

İleri sağ ve ileri sol eğilimlerden sakınarak, ancak hürriyetçi yollarda daha çok hürriyet sağlayacak Batı Demokrasisi'ni temel ilke olarak almıştır. Hürriyetlerin saldırıya uğramamasını, kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasını amaç bilmıştır.

Genel esaslar bölümünde, rejimin ana ilkelerini bildirmiş ve Anayasa'nın içinde yer alan bütün bu temel ilkelerin dokunulmaz ve bozulmaz oluşunu perçinlemiştir.

1961 Anayasası, kişiye ve topluma birçok siyasal hak ve hürriyetlerin yanında ekonomik ve sosyal olanaklar tanımıştır. Bunların korunması; sosyal adaleti gerçekleştirecek kuruluşları meydana getirmesi için devlete geniş ve kesin ödevler vermiştir.

Demokrasi ve hürriyetlerin korunmasını, iktidarların görüş ve anlayışına bırakmamış; 1924 Anayasası'ndan ayrılmı olarak iktidarın Anayasa'ya ilişkilerini belirtmiş ve sınırlamıştır. Bunları düzenlemeyi ve korumayı, iktidarların anlayış ve değerlendirmesine bırakmamıştır.

Devlet ve Hükümeti yönetenlerin her çeşit eylem ve işlemlerinin, yargı organları denetimi dışında bırakılmayacağını temel ilke olarak almıştır. Bununla kalmayarak, Yasama Organının (Büyük Millet Meclisi'nin) Anayasal sınırları aşmaması için «Anayasa Mahkemesi»ni kurmuştur.

«Millet Meclisi» ve «Senato» olmak üzere, çift meclis düzeni getirmiş, böylece yasamayı iki ayrı meclise bırakmıştır.

Cumhurbaşkanı'nın partiler dışında olmasını ve yedi yıl görevde kalmasını öngörerek tarafsız ve sürekli devlet başkanlığını sağlamıştır.

Memleketin kalkınmasını kişilerin ve iktidarların politik düşüncelerinden kurtarmış; bilimsel olarak ele almak ve gerçekleştirmek üzere plânlı çalışma düzenini öngörmüş; «Devlet Plânlama Örgütü»nü kurmuştur.

Lâiklik bir daha zedelenmeyecek bir tutumla anayasada, Cumhuriyetin ayrılmaz bir temel ilkesi olarak yenede değer kazanmış; din'in kişi, toplum, parti, hükümet, iktidar ya da başka bir örgüt tarafından bir araç olarak kullanılmaması sağlanmıştı.

Özet olarak 1961 Anayasa'sı birinci maddesindeki «Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.» ikinci maddesinde de «Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarını ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, Lâik ve Sosyal bir hukuk devletidir.» demekle uygar toplumların ulaşması gereken üstün bir nitelik taşımaktadır.

c — Yirmiyedi Mayıs Devrimi Sonrası ve Etkileri

Bu devrim, yeryüzünde o güne dek yapılan ihtilâl ve devrimlerin içinde kansız başarılmış olması bakımından bir Ak Devrim olarak nitelendirilmektedir.

Devrimi izleyen günlerde, son yıllar iç çekişmelerle çalışamaz duruma gelmiş olan meclisi, yenisi kuruluncaya kadar kapatmış; partilerin tümünün çalışmalarını geçici olarak durdurmuş; memleketi bu duruma sürükleyen Demokrat Partiyi kapatmış; parti ileri gelenleriyle milletvekilleri devlet ve hükümet üyelerini, onların kanunsuz davranışlarına uyanları, bu yüzden çıkar sağlayanları tutuklayarak yargılanmak üzere Yüce Divan'a vermişti.

Yassıada'da yapılan yargılamalar sonunda suçlu görülenlerden içlerinde Devlet Başkanlığından uzaklaştırılmış olan Celâl Bayar'da bulunmak üzere 16 sı ölüm cezasına, bazıları süresiz, bazıları belirli sürelerde hapis cezasına çarptırılmışlar ve Siyasal haklardan yoksun bırakıl-

mışlardı. Ölüm cezası alanlardan bazılarının yaşlılıkları, bazılarının Yüce Divan tarafından bu cezanın oybirliğiyle ve-
rilmemiş olması nedenleri ile Millî Birlik Komitesi onayıyla 13 ü süresiz hapse çevrilmişti. Başbakan ve Demokrat Parti Genelbaşkanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanını Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm Cezaları yerine getirilmişti.

Yirmiyedi Mayıs Devrimi'nin Sosyal, Siyasal ve Ekonomi alanlarındaki etkileri aşağıda özet olarak sıralanmıştır.

- Memleketi bir hukuk ve demokratik düzene kavuşturmuş; zedelenmek istenilen Cumhuriyetin temellerini yeniden sağlamlaştırmıştır.

- Anayasa'nın koruyuculuğundan yoksun bırakılmış ve niteliklerinden uzaklaştırılarak anarşiye sürüklenmek istenmiş olan Millî Kuruluşları kurtarmış; onlar'a saygılı olmanın yollarını göstermiştir.

- Seçimle başa geçtikten sonra bir sürü seçim ve sandık oyunları ile başta kalmak çabasını göstermek isteyenlere iyi bir ders olmuştur.

- İktidarların hukuksal oluşunun yalnız başlangıçta bir anayasal seçimle iktidara gelişinde değil, Anayasaya, millete, millî birlik ve beraberliğe, yargı, bilim ve benzeri kuruluşlara saygılı davranışıyla gerektiğini bir kez daha bildirmişti.

- Bu memlekette Atatürk'ün kurduğu Kültürel, Siyasal, Sosyal, Ekonomi üzerinden ve devrimlerden ayrılmanın ya da uzaklaşmanın olanaksızlığını; Türk Milleti'nin ve O'nun ayrılmaz bir parçası olan Türk Ordusu ile Türk Gençliği'nin bu düzenden ayrılmayacağını çok açık olarak anlatmıştır.

- Türk Milleti'nin millî değer ve özellikleri ile insanlık ailesinin bir parçası olduğunu; çağdaş uygarlık yolundan saptırılmıyacağını zihinlere bir kez daha yerleştiren

miştir.

- Tam bağımsızlık ilkesine dayanan Lâik Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişte olduğu gibi gelecekte de aynı ülkü ve duygu bütünlüğüyle var olacağını ispatlamıştı.

Bu sonuçlar, Türk Milleti'nin, O'nun özü olan Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin ve Türk Gençliği'nin ölmez yapıtları (eserleri) olarak yaşayacaktır.

d — 1961 Anayasa'sının İlk Sonuçları.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve milletin oylarıyla benimsenen 1961 Anayasası'nın ışığı altında çıkarılan Seçim Yasasıyla 15 Ekim. 1961de seçimler yapılmıştı.

Devlet Başkanlığına 27 Mayıs Devrimi'nin Başlı Orgeneral Cemal Gürsel Türkiye'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmişti.

Mecliste, iktidara gelecek bir çoğunluğun hiçbir parti tarafından sağlanamaması karşısında, Cumhuriyet tarihimizde ilk kez C.H.P. yeni kurulan Adalet Partisi ile bir Koalisyon (partiler Birleşmesi) Hükümeti kurulmuştu. C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Başbakanlığında oluşan bu yeni hükümet; eski dönemin yaralarını sarmakla, yeni anayasasının öngördüğü kuruluşları meydana getirmek ve ekonomi alanındaki sıkıntılara çözüm yolu bulmakla uğraşmıştır.

Memlekette çalışma düzenini yeniden sağlayacak ve yeni Anayasa'nın öngördüğü kurallar karşısında gelişecek endüstrinin sonucu olarak meydana gelecek işveren-işçi haklarını koruyacak sendikaların yasaları için yoğun bir çalışma başlamıştı.

1961 Anayasası'nın kabulünden sonraki bölümler konumuzun dışında kaldığından burada yer verilmemiştir.

Yakın tarihimizin bu son bölümünün gelecekte bütün ayrıntıları ve belgeleriyle açıklanması genç kuşaklarca büyük bir göresime ile (istiyakla) beklenmektedir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

BELGELER ve SÜRELİ YAYINLAR :

- ATATÜRK, M. Kemal**
ATATÜRK, M. Kemal
- AHMET Rıfat**
- ARKIN, Ramazan Gökalt**
- ARSAN, Nımet (Derleyen)**
- BAYKAL, Bekir Sıdkı**
(Prof. Dr.)
- Cumhuriyet Mülaseseleri**
T.A.Ş.
- ÇAMBEL, H. Cemil**
- GÖVSA, İ. Alaeddin**
- GÖVSA, İ. Alaeddin**
- Hayat Yayını**
- İMECE, M. Selim (Derleyen)**
- İZDEM Ekmele**
- Nutuk — C.H.P. 1927 İstanbul
- Zâbit ve Kumandan ile Hâs-bihâl — T. İnkılâp Tarihi 1956 İst. Enstitüsü
- Lugat-ı Tarîhiye ve Coğrafiye — 1300 (Hicri) İstanbul
- Cumhuriyet Ansiklopedisi I-XI — Arkın Yayın 1968 İstanbul
- Atatürk'ün Tamim, Tel'graf ve Beyannameleri IV — T. İnkılâp Tarihi Enstitüsü 1964 Ankara
- Erzurum Kongresi ile ilgili Belgeler — T. İnkılâp Tarihi Enstitüsü 1969 Ankara
- Hayat Ansiklopedisi (I X) — Cumhuriyet Matbaacılık ve Neşriyat Mülaseseleri 1932 1936 İstanbul.
- Makaleler. Hatıralar — Türk Tarih Kur. 1960
- Meşhur Adamların Hayatları Eserleri I-V Cilt — 1933-1935 İstanbul
- Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi I-V Cilt - İskit Yayını İstanbul
- Hayat Ansiklopedisi I-VI — Hayat Yayını 1961 İstanbul
- Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri 1925 — İş Bankası 1961 Ankara
- Tarih Boyunca Türk Kültür ve Sanatı — 1972 İstanbul

KILIÇOĞLU, SAFA (Sahibi)	Meydan-Larouss Büyük Lugat ve Ansiklopedi — 1969-1972 İstanbul
KANSU, M. Müfit	— Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber — Türk Tarih Kurumu 1968
Milli Eğitim Bakanlığı	— Tarih Vesikaları 1-15 Sayıları — 1941-1944 Ankara
Milli Eğitim Bakanlığı	— İnönü (Türk) Ansiklopedisi (I-XIX) — 1946-1972 İstanbul
Milli Eğitim Bakanlığı	— İslâm Ansiklopedisi (I-XI) 1950-1970 İstanbul
PAKALIN, M. Zeki	— Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III) — 1946-1954 İstanbul
ŞEMSEDDİN Sami	— Kamus-ul âlam (I-VI) — 1306 Hicri 1890 Milâdi İstanbul
Tarih-i Osmanî Encümeni	— Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (1-45 Sayıları) — 1330-1333 (Hicri) İstanbul
TONGUÇ, İ. Hakkı	— Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü — Bir Yayınevi 1952 İstanbul
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü	— Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III) — 1945 İstanbul 1952 Ankara 1954 Ankara
ULUÇAY, M. Çağatay	— Tarih Ansiklopedisi — 1961 Ankara
YÜCEL, H. Ali	— Hürriyet Gene Hürriyet — İş Bankası Yayınevi 1966 Ankara

ANILAR

AĞAOĞLU, Samet

ALTAY Fahreddin

(Emekli Or. Gnl.)

ALTAY Fahrettin

ANDREA (Çeviren R. Apak)

APAK, Rahmi

ARIKOĞLU, Damar

ATAY, F. Rıfka

BANOĞLU, Niyazi

Belgelerle Türk Tarih

Dergisi Yayını

CEBESÖY, Ali Fuat

(Emekli Or. Gnl.)

ÇARIKLI, Hacim Muhiddin

ÇOBANOĞLU, A.Z.

ÇERKEZ Ethem

DURSUNOĞLU, Cevat

ELDEM, Ali Fuat

(Emekli Or. Gnl.)

ERKİN, Behiç

GÖĞMEN, Ziya (Dr.)

İĞDEMİR, Uluğ

İĞDEMİR, Uluğ

— Kuvva-yı Milliye Ruhu — İst.

— İstiklâl Harbimizde Süvari
Kolordusu — 1949 İstanbul

— 10 Yıl Savaş (1912 - 1922)
ve Sonrası — 1970 İstanbul

— Felâkete Doğru — 1932 İst.

— İstiklâl Savaşında Garp Cep-
hesi Nasıl Kuruldu? — 1942
İstanbul

— Hâtıralarım — 1961 İstanbul

— Çankaya I-II — 1953 İstanbul

— Atatürk — 1943 İstanbul

— Türk Kurtuluş Savaşı — 1968
İstanbul

— Millî Mücadele Hatıraları
— 1953 İstanbul

— Balıkesir ve Alaşehir Kongre-
leri — T. İnkilâp Tarihi Ens.
Yayını 1967 Ankara

— Balkan Harbi ve Şark Ordu-
su Hatıraları — 1954 İstanbul

— Çerkez Ethem'in Hatıraları
— Dünya Yayınları 1962 İst.

— Millî Mücadele Erzurum
— 1946 Ankara

— Atatürk — 1952 İstanbul

— Atatürk'ün Selânikte Askerlik
Hayatına Dair Hatıralar
— 1956 Ankara

— Halit Beğ Akman Su (Kurtu-
luş savaşına ait hatıralar)
— 1954 İstanbul

— Kemal Atatürk — Bursa Halk
Evi 1939 Bursa

— Anafartalar Muharebatına ait
Tarihçe — T.T. Kurum Ya-
yınları 1962 Ankara

- İMECE, Mustafa Selim** — Atatürk'ün Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri — 1959 Ankara
- İNAL, Mahmut Kemal** — Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar I-XIV — Maarif Vekâleti 1940 İstanbul
- İNAN, Âfet (Prof. Dr.)** — Ata Hakkında Hatıralar ve Belgeler — 1959 Ankara
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri** — Vatan Yolunda (Millî Mücadele Hâtıraları) — 1958 İstanbul
- KÜLÇE, Süleyman** — Mareşal Fevzi Çakmak I-II — 1953 İstanbul
- MEHMET Arif** — Anadolu İnkılâbı (1335-1339) (Mücadele-i Milliye Hattı) — 1340 (Hicri)
- MELZİĞ, Herbert** — Kemal Atatürk — 1938 Ankara
- NADİ, YUNUS** — Birinci B. Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar — 1955 İstanbul
- PAPULAS (Yunan Generali) (Çeviren Yzb. İ. Halil)** — General Papulas'ın Hâtıratı — 1928 İstanbul
- ŞAPOLYO, Enver Behnan** — Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi — 1944 İstanbul
- TANSUĞ, S. Nafiz** — İki Devrin Perde Arkası (Alb. Hüsamettin Ertürk'ün Hatıraları) — 1957 İstanbul
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü** — İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I (1919-1946) — 1946 İstanbul
- URAN, Hilmi** — Hatıralarım — 1959 Ankara
- URSAVAŞ, Ali Saip** — Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri — 1340 Ankara (Hicri)
- UNAYDIN, Ruşen Eşref** — Atatürk (Tarih ve Dil Kurumları Hatıraları) — 1954 Ankara
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref** — İstiklâl Yolunda — Türk Tarih Kurumu 1960

YAPITLAR (Eserler) ve ETÜDLER

- ABADAN, Yavuz (Prof. Dr.)** — İnkılâp Tarihine Giriş — 1962 Ankara
- ABADAN, Yavuz (Prof. Dr.)** — Mustafa Kemal ve Çetecilik — Varlık Yayını 1964 İstanbul
- ADIVAR, Hâlide Edip** — Türkün Ateşle İmtihanı — 1962 Ankara
- AKSOY, Ömer Asım** — Atatürk ve Dil Devrimi — 1963 Ankara
- AKŞİN, Abdülâhat** — Atatürk'ün Dış Politika İlke-leri ve Diploması (I 7I) — 1964-1966 İstanbul
- ALDIKAÇTI, Orhan (Doç.)** — Anayasa Hukukumuzun Geliş-mesi ve 1961 Anayasası (I) — 1964 İstanbul
- ARMAOĞLU, Fahir (Prof. Dr.)** — Siyasî Tarih 1789-1960 — 1964 — İstanbul
- AŞKUN, V. Cem** — Sivas Kongresi (İkinci Baskı) — 1963 İstanbul
- ATAY, F. Rıfka** — Atatürkçülük Nedir? — 1966 — İstanbul
- ATILHAN, Cevat Rıfat** — Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası — 1959
- AYDEMİR Ş. Süreyya** — Tek Adam (I-II-III) — 1963-1965 İstanbul
- AYDEMİR, Ş. Süreyya** — İkinci Adam (I-II) — 1967 İstanbul
- AYDEMİR, Ş. Süreyya** — Enver Paşa (I-II) 1971 İstanbul
- Basın Yayın Umum Müdürlüğü** — Yirmiyedi Mayıs — 1960 İstanbul
- Başbakanlık Devlet Basımevi** — Ak Devrim — 1960 Ankara
- BAŞGİL, Ali Fuat** — Din ve Lâiklik — 1962 İstanbul
(Ord. Prof. Dr.)
- BAYUR, Yusuf Hikmet** — Yeni Türk Devletinin Harici Siyaseti — 1934 İstanbul

- BAYUR, Yusuf Hikmet** — Türk İnkılâbı Tarihi (C. II, Kısım IV) — Türk Tarih Kurumu 1952
- BAYUR, Yusuf Hikmet** — Türk İnkılâbı Tarihi — Türk Tarih Kurumu 1964
- BAYUR, Yusuf Hikmet** — Türk İnkılâbı Tarihi (C. III Kısım IV) — Türk Tarih Kurumu 1967
- BELEN, Fahri (Gnl.)** — Büyük Türk Zaferi — 1962 Ankara
- BERKMAN, Tahsin** — Harp Tarihi — 1949 Ankara
- BIYIKOĞLU, Tevfik** — Atatürk Anadolu'da 1919-1921 — İş Bankası 1959 Ankara
- BİLSEL, Cemil (Ord. Prof. Dr.)** — Lozan I-II — 1933 İstanbul
- BORAK, Sadi** — Atatürk Gençlik ve Hürriyet — 1969 İstanbul
- BOZBAĞLI, Sabiha** — İhtilâller ve Darbeler Tarihi I-II — 1966 İstanbul
- BOZKURT, Mahmut Esat** — Atatürk İhtilâli — İst. Üniversitesi 1940 İstanbul
(Prof. Dr.)
- BURÇAK, Salim (Prof. Dr.)** — İnönü ve Demokrasi — 1950 Ankara
- BÜYÜKARKIN, Bekir** — Bozkırda Sabah — Hâkan Yayını 1969 İstanbul
- ÇAĞATAY, Neşet (Dr.)** — İslâm Mezhepleri Tarihi —
ÇUBUKÇU, İbrahim Ağâh — 1965 Ankara
- DAĞTEKİN, Hüseyin (Dr.)** — Devrim Tarihi I (Osmanlı İmp. İslahat Hareketleri) — 1969 İstanbul
- DANIŞMENT, İsmail Hâmi** — 31 Mart Vak'ası — 1961 İstanbul
- DAVER, Bülent (Doç. Dr.)** — Türkiye Cumhuriyetine Lâiklik — 1955 Ankara
- ENGELHARDT, E. Philippe** — Türkiye ve Tanzimat — 1328
(Çeviri) (Ali Reşad) (Hicri) İstanbul
- ENGİN, M. Saffet** — Kemalizm İnkılâbının Prensipleri I. — 1938 İstanbul
- ERİM Nihat (Prof. Dr.)** — Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri I — 1953 Ankara

- EROĞLU, Hamza (Prof. Dr.)** — Gerçek Yönüyle Atatürkçülük — 1965 Ankara
- EROĞLU, Hamza (Prof. Dr.)** — Türk Devrim Tarihi — 1967 Ankara
- ESMER, Ahmet Şükrü** — Siyasî Tarih (1919-1939) — 1953 Ankara
- ESEN, Bülent Nuri (Prof. Dr.)** — Anayasa Hukuku Genel Esaslar — 1963 Ankara
- Fatih Halkevi** — O'nun için yazılanlar Söylenenler — İstanbul
- GEDİKOĞLU, Şevket** — Halk Eğitimi — 1953 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı — 1962 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Batı Cephesi (I-II-III kısımlar) 1963-65 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — İç Ayaklanmalar — 1964 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Doğu Cephesi — 1965 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Güney Cephesi — 1966 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz — 1967 Ankara
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi** — Büyük Taarruzu Takip Eden Harekât
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (Prof. Dr.)** — Millî Mücadele Başlarken 1919-1920 — İş Bankası 1965 Ankara
- GÖLPINARLI, Abdülbaki** — Türkiye'de Mezhepler ve Tarihî Tarihler — 1969 İstanbul
- GÜNDÜZ, Sabri (Dr.)** — İslâmlık-Türklük — 1943 İstanbul
- HELFRIECH, KARL (Çeviri) (Reşit Saffet Atabinen)** — Harb-i Umumi'nin Menşeleri — 1324 (Hicri) İstanbul
- HOURLIE, Poul** — Türkiye Nasıl Paylaşıldı — 1329 (Hicri) İstanbul
- IRMAK, Sâdi (Prof.)** — Devrim Tarihi — 1967 İstanbul

**İĞDEMİR, KARAL, OMUR-
TAK, SÖKMEN, SUNGU,
UNAT, YUCEL
İNALCIK, Halil (Prof.)**

İNAN, Afet (Prof. Dr.)

İNAN, Afet (Prof. Dr.)

İNAN, Afet (Prof. Dr.)

İNAN, Afet (Prof. Dr.)

İNCEDAYI, Cevdet Kerim

İNAN, M. Rauf

İNAN, M. Rauf

İNÖNÜ, İsmet

İZDEM, Ekmel

KARABEKİR, Kâzım
(Emekli Or. Gr1.)

KARABEKİR, Kâzım
(Emekli Or. Gr1.)

KARAL, Enver Ziya (Prof.)

KARAL, Enver Ziya (Prof.)

KARAL, Enver Ziya (Prof.)

KARTEKİN, Enver
ULAÇAY, Çağatay

— Atatürk — Milli Eğitim Ba-
kanlığı Yasa Temel Eser 1974
İstanbul

— Atatürk Devrimleri, Çeşitli
Cepheleriyle Atatürk — 1944
İstanbul

— Tarih Üzerine İncelemeler —
1960 Ankara

— Taymıs'tan Üsküdar'a — 1964
Ankara

— Büyük «Nutuk»da Atatürk'.
ün Gençliğe Hitabesi Belleten
Özel Sayı — 1966 Ankara

— M. Kemal Atatürk'ten Yaz-
dıkları — 1969 Ankara

— Türk İstiklâl Mücadelesi Kon-
feransları — 1927 İstanbul

— Köyde Eğitim ve Bölge Okul-
ları — 1927 Ankara

— Orta Avrupada Gelişmenin ve
Demokrasi'nin Temeli Eği-
tim — İş Bankası Yayını 1971
Ankara

— Aziz Atatürk

— Milli Eğitim Çıkmazından
Nasıl Kurtulabiliriz? — 1964
İstanbul

— İstiklâl Harbi Tarihimizin
Esasları — 1951 Ankara

— İstiklâl Harbimiz — 1960 İs-
tanbul

— Selim III ün Hatt-ı Hümayun-
ları — 1942 Ankara

— Atatürk'ten Düşünceler —
1956 Ankara

— Yirmiyedi Mayıs İnkılabı'nın
Sebepleri ve Oluşu — 1960
İstanbul

— Yüksek Mühendis Okulu —
İ.T.Ü. Yayını 1958 İstanbul

- KUBALI, Hüseyin Nail**
(Prof. Dr.)
- KURAN, A. Bedevi**
- KURAN, A. Bedevi**
- KURAN, Bedevi**
- LORD Kinross**
- MISIRLIOĞLU, Kadir**
- Milli Eğitim Bakanlığı**
- NAYIR, Yaşar Nabi**
(Hazırlayan)
- NOYAN, Abdulkadir**
(Ord. Prof. Dr.)
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit**
- UZALP, Kâzım (Or. Gnl.)**
- ÖZALP, Reşat**
- ÖZEK, Çetinu (Dr.)**
- PEKER, Recep**
- POUL, Elmir**
- SAVCI, Bahri (Prof.)**
- ÖZEK, Sabahaddin**
- T.C. Kuruluşu ve Halen Meri Cumhuriyet 'Anayasası, Yeni Türkiye — 1959 İstanbul
- İnkılâp Tarihi ve Jön Türkler 1945 İstanbul
- İnkılâp Tarihimiz ve İttihat Terakki — 1948 İstanbul
- Osmanlı İmp. İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele — 1956 İstanbul
- Atatürk — 1960 İstanbul
- Yunan Mezâlimi — 1963 İstanbul
- Tanzimat I (Yüzüncü Yıl Dönümü) — 1940 İstanbul
- Atatürkçülük Nedir? — Varlık Yayını 1965 İstanbul
- Son Harplerde Salgın Hastalıklar ve Savaşlar — 1953 Ankara
- Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri — 1956 Ankara
- Millî Mücadele I-II 1919- 1922 — Türk Tarih Kurumu Ankara 1971 1972
- Türkiye'de Teknisyenlerin Yetisttirilmesi ve İslahı — 1971 İstanbul
- Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü — Varlık Yayını 1964 İstanbul
- İnkılâp Tarihi Dersleri Notları — 1935 Ankara
- Osmanlı İmparatorluğunun Tecaddüdü — 1339 (Hicri) İstanbul
- Yeni bir Anayasa Rejimine Doğru Gelişmeler — 1963 Ankara
- Anadolu İhtilâli I-II — 1969 İstanbul

- SEVÜK, İsmail Habip**
S. KERAME'İ, Nigâr
- TANYU, Hikmet (Dr.)**
- TONGUÇ, Engin**
- TONGUÇ, İ. Hakkı**
- TONGUÇ, İ. Hakkı**
- TUNAYA Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TUNAYA, Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TUNAYA, Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TUNAYA, Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TUNAYA, Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TUNAYA, Tarık Zafer**
 (Prof. Dr.)
- TURAN, Mustafa**
- TURFAN, Ruhi-M.Ş. Yazman**
- TÜMERDEM, İ. Hakkı**
 (Kur. yarb.)
- TÜMERDEM, İ. Hakkı**
 (Kur. yarb.)
- Türk Tarihinin Tetkik Cemiyeti Üyelerinden 13 kişi**
- UNESCO Türkiye Komisyonu**
- ÜSTÜN, Kemal**
- WALTER, F. Weker**
- YÜCEL, Hasan Âli**
- Atatürk İçin — 1939 İstanbul
- Halife İkinci Abdülmecit — 1964 İstanbul
- Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği — 1962 İstanbul
- Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç — 1970 İstanbul
- Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy — 1947 İstanbul
- Pestalozzi Çocuklar Köyü — 1960 Ankara
- Türkiyede Siyasal Partiler — 1952 İstanbul
- Hürriyet'in İlânı — 1959 İstanbul
- Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri — 1960 İstanbul
- İslâmcılık Cereyanı — 1962 Ankara
- Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük — 1964 İstanbul
- 31 Mart Faciası — 1966 İstanbul
- Tarihte Türk-Alman Dostluk İlişkileri — 1969 İstanbul
- Türk İstiklâl Savaşı Yunan Cephesi — 1943 Ankara
- Başkomutan Atatürk'e Değın Türk Orduları Başkomutanları — 1953 İstanbul
- Türk Tarihi IV — M. Eğ. Bakanlığı 1934 İstanbul
- İnsan Hakları — 1969
- Devrim Şehidi Öğretmen Kubilay — 1970 Ankara
- 1960 Türk İhtilâli — 1967
- Maarifle İlgili Söylev ve Değerlemleri II-III — 1946 İstanbul

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	(7 - 8)
TÜRK DEVRİM TARİHİNİN AMAÇLARI	(9 - 13)

Birinci Bölüm

OSMANLI IMPARATORLUĞUNUN YIKILIŞINA GENEL BİR BAKIŞ VE YENİLEŞME DENEMELERİ	(14 - 51)
--	-----------

I — DEVLETİN DAYANDIĞI GÜÇLER :	(14 - 22)
A — Ordu ve Din Gücü	(14 - 17)
B — Osmanlı Toplumunun Sosyal Yapısı	(17 - 18)
C — Toprak Yönetimi	(18 - 19)
D — Düşünce Sanat ve Ticaret	(20 - 22)

II — OSMANLI DEVLETİNDE YENİLEŞME DENEMELERİ	(23 - 51)
--	-----------

A — 1718-1730 Dönemi ve Sonrası	(29 - 30)
a — Batılılaşmanın Sürdürülme İstekleri	(26 - 28)
b — Askerlik Alanında Batılı Anlamda Okulların Açılışı	(28 - 30)
B — Tanzimat Dönemi	(30 - 37)
a — Gülhane Hattı	(31 - 33)
b — Islahat Fermanı	(33 - 34)
c — Tanzimatın Sonuçları	(34 - 37)
C — Meşrutiyet Dönemi	(37 - 44)
a — Birinci Meşrutiyet ve Sonucu	(37 - 38)
b — İkinci Meşrutiyet Yönetimi	(38 - 40)
c — 31 Mart Gericilik Davranışı	(40 - 44)
D — Osmanlı Devleti'nin Kurtuluşu İçin Öne Sürülen Akımlar	(44 - 51)
1 — Osmanlılık Akımı	(45 - 47)
2 — İslâmlık Akımı	(47 - 48)

İkinci Bölüm

OSMANLI IMPARATORLUĞUNUN SON YILLARINDAKİ
SİYASAL DURUMU ve SON SAVAŞLAR (52 - 90)

I — DOĞU SORUNUNUN SONUÇLARI (52 - 71)

- A — Trablusgarp Savaşı (53 - 54)
- B — Balkan Savaşı (54 - 56)
- C — I nci Dünya Savaşı ve Sonucu (56 - 71)
 - a — Savaşın Başlaması ve Yayılması (58 - 60)
 - b — I nci Dünya Savaşı'nın Sonucu (60 - 63)
 - c — I nci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti
ve Savaştığı Cepheler (63 - 71)
- 1 — Çanakkale Savaşları ve Sonucu (66 - 70)
 - Çanakkale Deniz Savaşları (67 - 68)
 - Çanakkale Kara Savaşları (68 - 70)
- 2 — Öteki Cepheler (70 - 71)
- 3 — I nci Dünya Savaşı Sonunda İmparatorluğun
Durumu (71)

II — MONDROS SİLÂH BIRAKIŞMASI VE SONUÇLARI (72 - 90)

- A — Osmanlı Devleti'nin Son Yılları (72 - 78)
 - a — Mondros Silâh Bırakışması'nın Koşulları (72 - 76)
 - b — Mondros Silâh Bırakışması'nın Sonuçları (76 - 78)
- B — Mondros Silâh Bırakışması Sırasında Eyleme
Geçen Cemiyetler (78 - 90)
 - a — Azınlıklar'ın Kurduğu Cemiyetler (78 - 83)
 - 1 — Mavri-Mira Cemiyeti (78 - 79)
 - 2 — Pontus Cemiyeti (79 - 81))
 - 3 — Ermeniler'in Kurduğu Cemiyet (81 - 82)
 - 4 — Musevi (Alyans) Cemiyeti (82 - 83)
 - b — Türklüğe Zararlı Başka Cemiyetler : (83 - 85)
 - 1 — Kürdistan Tealî Cemiyeti (83 - 84)
 - 2 — Teali-i - İslâm Cemiyeti (84)

3 — Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti	(84)
4 — İngiliz Muhipleri Cemiyeti	(84 - 85)
5 — Amerikan Mandası İstiyenler	(85)
C — Millî Cemiyetler :	(85 - 90)
1 — Trakya-Paşa İli Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti	(86 - 87)
2 — Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti	(87 - 88)
3 — Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti	(88)
4 — İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti	(88 - 89)
5 — Red-i İlhak Cemiyeti	(89 - 90)

Üçüncü Bölüm

MİLLÎ KURTULUŞUN BAŞLAMASI	
KUVVA-YI MİLLİYE VE CEPHELER	(91- 122)

I — MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLUYA GEÇMESİ VE AMACI	(91 - 93)
--	------------------

A — İlk Hazırlıklar ve Toplantılar	(93 - 111)
a — Amasya Genelgesi ve Sonuçları	(94 - 96)
b — Erzurum Kongresi ve Önemi	(96 - 100)
c — Sivas Kongresi Kararları	(100 - 106)
d — Sivas Kongresi'nin Sonuçları	(106 - 108)
e — Amasya Görüşmesi	(108 - 110)
f — M. Kemal Paşa ve Temsil Hey'eti Ankara'da	(110 - 111)

II — KUVVA-YI MİLLİYE'NİN KURULUŞU VE CEPHELERİ	(112 - 122)
--	--------------------

A — KUVVA-YI MİLLİYE'NİN KAPSAMI	(112 - 113)
B — Cephele	(114 - 122)
1 — Doğu Cephesi	(114)
2 — Batı Cephesi	(114 - 115)
3 — Karadeniz-Pontus Cephesi	(115 - 116)
4 — Kocaeli Bölgesi ve Yahya Kaptan Olayı	(116 - 117)
5 — Trakya-Paşaili Cephesi	(117 - 118)

6 — Güney Cephesi (118 - 120)

7 — Revandiz Bölgesi Olayları (120 - 122)

Dördüncü Bölüm

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞINDAN CUMHURİYETE KADAR ÇALIŞMALAR (123 - 157)

I — TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE HÜKÜMETİ (123 - 149)

A — Türk Milleti'nin Egemenliğine Kavuşması (123 - 129,

a — T.B.M.M.'nin Açılışı, Yapısı ve Amaçları (123 - 126)

b — T.B.M.M.'nin İlk Hükümeti ve Programı (126 - 128)

c — İstanbul'un İşgalinden Sonraki Durumu (128 - 129)

B — MİLLÎ BİRLİĞİ ÖNLEYİCİ OLAYLAR (129 - 149)

a — Padişah ve Hükümeti'nin Tutumu (129 - 130)

b — T.B.M.M.'nin İstanbul'a Karşı İzlediği Yol (130 - 133)

c — İç Ayaklanmalar (134 - 145)

1 — Ali Batı Ayaklanması (135 - 136)

2 — Bozkır Ayaklanması (131 - 137)

3 — Anzavur'un Davranışları (137 - 138)

4 — Akbaş Cephaneliği ve Hamdi Bey'in
Şehit Edilmesi (138 - 139)

5 — Kuvva-yı İnzibatiye (Halife Ordusu) (139 - 140)

6 — Şeyh Eşref'in Peygamberliği ve
Ayaklanması (140 - 141)

7 — Bolu ve Düzce Ayaklanmaları (141 - 142)

8 — Yozgat Ayaklanması (142 - 143)

9 — Konya Bölgesi'ndeki Ayaklanmalar (143 - 144)

10 — Milli Aşireti'nin Ayaklanması (144 - 145)

d — Kuvva-yı Milliye'nin Arınılması (145 - 149)

1 — Çerkez Ethem Bey Olayı (146 - 147)

2 — Yeşil Ordu Olayı ve Sonucu (147 - 149)

II — SERVES BARİŞ TASLAĞI VE AMACI (149 - 157)

A — Sevres'in Anlamı, Kapsamı ve Koşulları (149 - 151)

B — Sevres Barış Tasarısı'nın Koşulları (151 - 155)

1 — Türkiye'nin Sınırları (151)

2 — Nüfuz Bölgeleri	(151 - 152)
3 — Siyasal Bölüm	(152 - 153)
4 — Askerlik Bölümü	(153 - 154)
5 — Bütçe ile ilgili Bölüm	(154 - 155)
6 — Kapitülasyonların genişletilmesi	(155)
C — İstanbul'un Anadolu ile Anlaşma İsteği	(155 - 157)

Beşinci Bölüm

TÜRKİYE B.M.M.'NİN SİYASAL VE ASKERLİK ALANINDAKİ BAŞARILARI	(158 - 205)
---	-------------

I — CEPHELER VE SAVAŞLAR	(158 - 185)
--------------------------	-------------

A — Doğu Cephesi	(158 - 161,
a — Ermeni Devleti ile Savaş	(158 - 159)
b — Gümrü Barışı	(159 - 160)
c — Gürcistan ile İlgilenme	(160)
d — Moskova Barışı	(160 - 161)
e — Afganistan Anlaşması	(161)

B — Batı Cephesi Savaşları ve Sonuçları	(161 - 170)
a — Birinci İnönü Savaşı	(162- 166)
1 — Yunan Ordusu ve Çerkez Ethem Kuvvetlerinin yenilmesi	(163 - 164)
2 — Birinci İnönü Savaşı'nın Kazandırdıkları	(164 - 165)
3 — Londra Konferansı	(165)
4 — İstiklâl Marşı'nın Kabulü	(165 - 166)
b — İkinci İnönü Savaşı	(166 - 170)
1 — İkinci İnönü'de Yunanlılar'ın İkinci Kez Yenilmesi	(166 - 168)
2 — İkinci İnönü Savaşı'nın Türk Milleti'ne Kazandırdıkları	(168 - 170)

C — Sakarya Savaşı	(170 - 178)
1 — Sakarya Savaşı'nın Nedenleri	(170 - 171)
2 — M. Kemal Paşa'nın Başkomutanlığı	(171 - 174)
3 — Sakarya Savaşı'nın Sonuçları	(174 - 176)
4 — Ankara Anlaşması	(176 - 177)
5 — Emperyalist Devletler'in Barış İstekleri Paris Konferansı	(177 - 178)

D — Türkler'in Büyük Saldırısı	(178 - 185)
1 — Hazırlık ve Amaç	(178 - 180)
2 — 26 Ağustos ve Başkomutanlık Meydan Savaşı	(180 - 182)
3 — Mudanya Silâh Bırakışması	(182 - 183)
4 — Saltanat'ın Kaldırılması	(183 - 185)
 II — SIYASAL BAŞARILAR LOZAN BARIŞI VE SONUÇLARI	 (186 - 205)
A — Lozan Barışı ve Koşulları	(186 - 188)
a — Lozan Barışı'nın önemi	(187)
b — İtilâf Devletleri'nin İstanbul'dan Çekilmesi	(187 - 188)
 B — Cumhuriyet'in Kabulü ve Halifelik'in Kaldırılması	 (188 - 199)
a — T.B.M.M.'nin Yenilenmesi	(188 - 192)
1 — T.B.M.M.'nin İkinci Dönemi	(189)
2 — Ankara'nın Başkent Oluşu	(189 - 190)
3 — Cumhuriyet'in Kabulü	(190 - 192)
 b — Türkiye'de Halifelik'in Kaldırılması	 (192 - 199)
1 — Halifelik Anlamı	(192 - 194)
2 — Osmanlı Padişahları ve Halifelik	(194 - 195)
3 — Osmanlılar'ın Halifelik'ten Faydalanma İstekleri	(195 - 197)
4 — Halifeliğin Kaldırılması	(197 - 199)
 C — Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Devrimlere Karşı Davranışlar	 (199 - 203)
1 — Şeyh Said Ayaklanması	(199 - 200)
2 — İzmir Su-i Kastı	(200 - 201)
3 — Menemen Gericilik Olayı	(201 - 203)
 D — Lozan'dan Sonra Dış İlgilenmeler	 (203 - 205)
a — Musul Sorunu	(204 - 205)
b — Montreaux Anlaşması	(205)
Altıncı Bölüm	
 TÜRK DEVRİMLERİ'NİN DAYANDIĞI TEMELLER ve ÇEŞİTLİ ALANLARDAKİ DEVRİMLER	 (206 - 264)

I — KURTULUŞ SAVAŞININ DEVRİM BAKIMINDAN ANLAMI	(206 - 209)
a — İç Düşmanlar Nelerdir?	(206 - 208)
b — Türk Devrimi'nin Amacı	(208 - 209)
II — ÇEŞİTLİ ALANLARDAKİ DEVRİMLER	(209 - 261)
A — Rejimle İlgili Devrimler	(210)
a — Saltanat'ın Kaldırılması	(210)
b — Cumhuriyet'in Kabulü	(210)
c — Halifelik'in Kaldırılması	(210)
d — Şer'îye ve Evkaf Vekillikleri'nin Kaldırılması	(210)
B — Din'in Yanlış Anlaşılan Yerlerinin Değiştirilmesi	(210 - 217)
a — Lâiklik	(210 - 212)
b — Tarikatlar'ın Kaldırılması, Tekke ve Türbeler'in Kapatılması	(212 - 216)
c — Hutbeler'in, Dualar'ın ve Ezan'ın Türkçeleştirilmesi	(216 - 217)
C — Yasal, Sosyal ve Türk Millî Kültürü ile İlgili Devrimler	(217 - 244)
a — Medenî Kanun'un Kabulü	(218 - 222)
1 — Osmanlı Devleti'nde Hukuk Anlamı; Mecelle	(218 - 221)
2 — Medenî Kanun'un Gerçekleşmesi	(221)
3 — Medenî Kanun'un Sağladığı Yenilikler	(221 - 222)
b — Kadın Hakları	(222)
c — Şapka ve Giysi Devrimi	(223)
d — Doğu Ölçü Sistemi'nden Batı Ölçü Sistemine Geçiş	(224)
e — Eğitim ve Öğretimde Yenilikler	(224 - 237)
1 — Osmanlı Devleti'nde Öğretim ve Eğitim Amaçları	(224 - 227)
2 — Yeni Türk Devleti'nde Öğretim ve Eğitim Amaçları	(227 - 228)
3 — 1923-1933 Yılları Arasındaki Durum	(228 - 229)
4 — 1933 den Sonraki Durum	(229 - 237)
İlk Öğretim	(230 - 232)

Orta Öğretim	(232 - 233)
Orta Dereceli Meslek ve Teknik Okulları	(234)
Üniversite ve Yüksek Okullar	(234 - 237)

f — Yazı Devrimi	(237 - 239)
g — Türk Tarih Anlayışında Gerçeği Dönüş	(239 - 242)
h — Türk Dilinin Kendi Benliğine Kavuşması	(242 - 243)
ı — Soyadı'nın Kabulü	(243 - 244)

D — Endüstri ve Ekonomi Alanlarındaki Devrimler	(244 - 252)
a — Batılı Ülkelerde Endüstriye Geçiş	(244 - 246)
b — Osmanlı Devleti'nde Endüstri	(246 - 248)
c — Türk Millî Endüstrisinin Dirilişi	(248 - 252)

E — Köylü ve Çiftçi'nin Ele Alınması	(252 - 261)
a — Güvenliğin Sağlanması	(254 - 255)
b — Âşar Vergisi'nin Kaldırılması	(255 - 256)
c — Köylü ve Üretici'ye Devlet Yardımı	(256 - 257)
d — Gazi Orman Çiftliği	(258)
e — Köylüye Toprak Sağlanması	(258 - 259)
f — Köyde Öğretim Seferberliği	(259)
g — Halkevleri	(259 - 260)
ı — Köy Eğitim Kurşları ve Köy Enstitüleri	(260 - 261)

III — DEVRİMLERİN TÜRK MİLLETİNE KAZANDIRDIĞI NİTELİKLER (Dünyadaki Yankıları ve Etkileri)	(262 - 264)
---	-------------

Yedinci Bölüm

ATATÜRK'ÜN TÜRK MİLLETİ'NE SON ARMAĞANI HATAY'IN KAZANILMASI ve ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ	(265 - 278)
---	-------------

I — HATAY'IN ANA VATANA KAZANILMASI	(265 - 267)
A — Millî Misak Dışında Kalan Hatay	(265)
B — Hatay'ın Anavatan'a Bağlanması	(265 - 267)

II — ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ	(267 - 278)
A — Atatürk'ün Hastalanması	(267 - 271)
a — Atatürk'ün Katıldığı Son Millî Bayram	(267 - 269)
b — 10 Kasım 1938	(269 - 271)
B — Atatürk ve Dünya Basını	(271)

C — Eşsiz Kahraman'ın Türk Milleti'nin Kalbindeki Yeri	(271 - 274)
D — Atatürk ve Türk Gençliği	(274 - 276)
E — Atatürk'ün Gençliğe Öğütleri	(276 - 278)

Sekizinci Bölüm

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ve MİLLETLER ARASI İLGİLENMELER	(279 - 297)
---	-------------

I — İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI	(279 - 286)
-------------------------	-------------

A — Savaşı Hazırlıyan Nedenler	(279 - 284)
a — Savaşın Başlaması ve Yayılması	(280 - 282)
b — Savaşın Sonucu	(282 - 284)

B — İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Durumu	(284 - 286)
--	-------------

II — MİLLETLER ARASI İLGİLENMELER	(286 - 297)
-----------------------------------	-------------

A — Demokrasiye Doğru Yöneliş	(286 - 297)
a — Atlantik Bildirisi	(287)
b — Birleşmiş Milletler Bildirisi	(287 - 288)
c — UNESCO ve UNESCO Türkiye Milli Komisyonu	(288 - 290)
d — İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	(290 - 292)
e — Marşal Yardımı	(292)
f — NATO	(292 - 293)
g — CENTO	(293 - 294)
h — Avrupa Birliği Konseyi	(295 - 296)
ı — Ortak Pazar (Avrupa Ekonomik İşbirliği)	296 - 297)

Dokuzuncu Bölüm

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇOK PARTİLİ REJİME GEÇİŞ	(298 - 316)
---	-------------

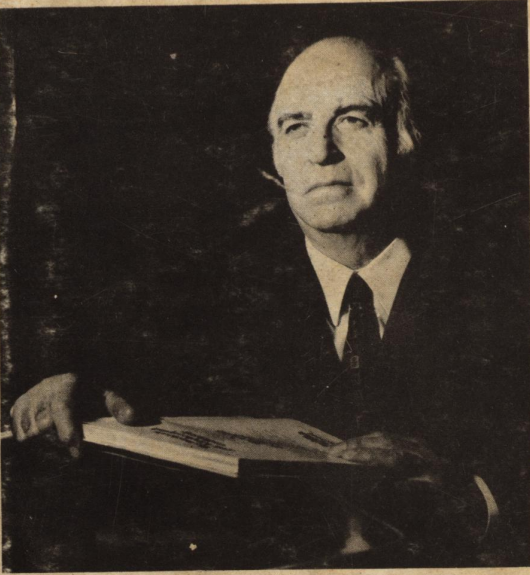
I — DEMOKRASİ'NİN GELİŞMESİ	(298 - 307)
-----------------------------	-------------

A — Müdafaa-i Hukuk Dönemi	(298 - 299)
a — Birinci B. M. Meclisi'nde Durum	(298)
b — İlk Gruplaşmalar	(298 - 299)

c — Halk Partisi'nin Kuruluşu	(299)
B — Cumhuriyet Dönemi'nde Çok Partili Denemeler	(299 - 301)
a — Terakkî Perver Cumhuriyet Partisi	(229 - 300)
b — Serbest Cumhuriyet Partisi	(300 - 301)
C — Çok Partili Düzene Yeniden Geçiş	(301 - 307)
a — Millî Kalkınma Partisi	(301)
b — Demokrat Parti	(301 - 307)
1 — Atatürk Devrimleri'ne Karşı Tutumu	(303 - 304)
2 — Anayasa'ya Aykırı Davranışlar	(304)
3 — Yolsuzluklar (Su-i istimaller)	(304 - 305)
4 — Demokrat Parti'nin Son Durumu	(305 - 307)
II — YIRMIYEDİ MAYIS MİLLÎ BİRLİK DAVRANIŞI VE ANLAMI	(308 - 316)
A — Türk Ordusu'nun Cumhuriyet ve Demokrasi'yi Koruma Görevi	(308 - 311)
a — 27 Mayıs 1960 Millî Birlik Davranışının Oluşu	(308 - 309)
b — Silâhlı Kuvvetler'in İlk Duyurusu	(309 - 311)
B — 27 Mayıs'ın Getirdiği Yenilikler	(311 - 316)
a — Kurucu Meclis ve Çalışmaları	(311 - 312)
b — 1961 Anayasası ve Temel Özellikleri	(312 - 314)
c — Yirmiyedi Mayıs Devrimi Sonrası ve Etkileri	(314 - 316)
d — 1961 Anayasası'nın İlk Sonuçları	(316)
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	(317 - 326)
BELGELER SÜRELİ YAYINLAR	(317 - 318)
ANILAR	(319 - 320)
YAPITLAR (Eserler) ve ETÜDLER	(321 - 326)

Düzeltilmeler

<u>Sayfa</u>	<u>Satır</u>	<u>Yanlış</u>	<u>Doğru</u>
59	7	geçtikten	geçtikçe
72	13	gurubunun	Grupu'nun
72	15	Agamennon	Agamemnon
73	14	tutukları	tutukluları
174	13	«10.000»	«1000»
209	29	● C — Endüstri	● D — Endüstri
209	30	● Köylü ve Çiftçi'nin	● E — köylü ve çiftçi'nin
277	21	Şeriatını	Şeraitini
277	21	Şeriat	Şerait
308	7	1934	1834
311	15	Zedelemiyecek	Zedelenmiyecek

Cumhuriyetin 50 nci yılında Atatürk ve Türk devrimleriyle ilgili yapıtlar arasında yer alıpakta olan «Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi» adını taşıyan bu kitap öncekilerden ayrı bazı özellikler taşımaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın bazı bölümleriyle, devrimlerin tümü bu yapıtlara alınmamış, özellikle 1938'den sonraki durumlara değinilmemiştir.

Tarihçi ve yazar Enver Kartekin, sözünü ettiğimiz bu boşluğu doldurmak amacıyla Kurtuluş Sayışımızla devrimlerimizi tüm olarak ve bütün ayrıntılarıyla derli toplu biçimde ortaya koymuştur.

Yazar, İ.T.Ü. nin çeşitli fakülteleriyle Tekniker Yüksek Okulu'nda ve şimdi çalıştığı İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda binlerce gence «Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi» konularını okuturken, yukarıda değinilen inceleme ve saptamalarını gözönünde bulundurmuştur. Yapıt uzun denemelerden sonra bu temele göre hazırlanmıştır.

Bunlar arasında iç ayaklanmalar, Cumhuriyet döneminde Türk köylü ve işçisinin ele alınması. Atatürk'ten sonraki durum, II. Dünya Savaşı ve sonuçları, Birleşmiş Milletler Bildirisi, Unesco, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Nato, Cento, Avrupa Birliği Konseyi, Ortak Pazar gibi kuruluşlar, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi, 27 Mayıs ve 1961 Anayasası gibi konulara yer verilmiştir.

Kitap, öğretim ve eğitim açısından olduğu kadar Türk devrimleriyle ilgili bütün konuları derli toplu bir arada göstermiş olması bakımından da ayrı bir nitelik taşımaktadır.

Fiyatı 20.— TL.